

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI: 510

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMI VE DÜNYA SİYASAL SİSTEMİ

Kenneth Waltz

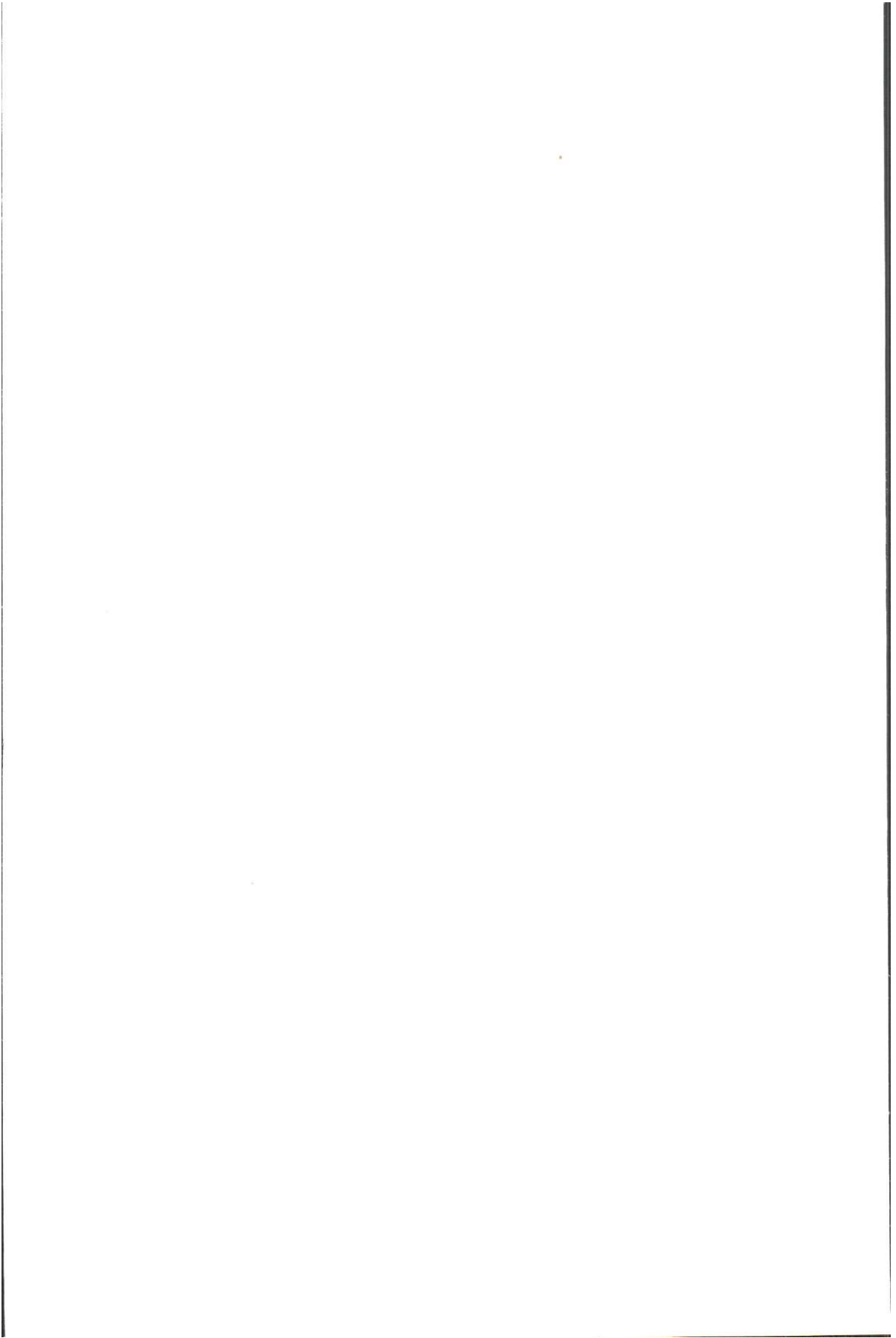
George H. Quester

Çeviren :

Dr. Ersin ONULDURAN

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

ANKARA - 1982

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI: 510

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMI VE DÜNYA SİYASAL SİSTEMİ

Kenneth Waltz

George H. Quester

Çeviren :

Dr. Ersin ONULDURAN

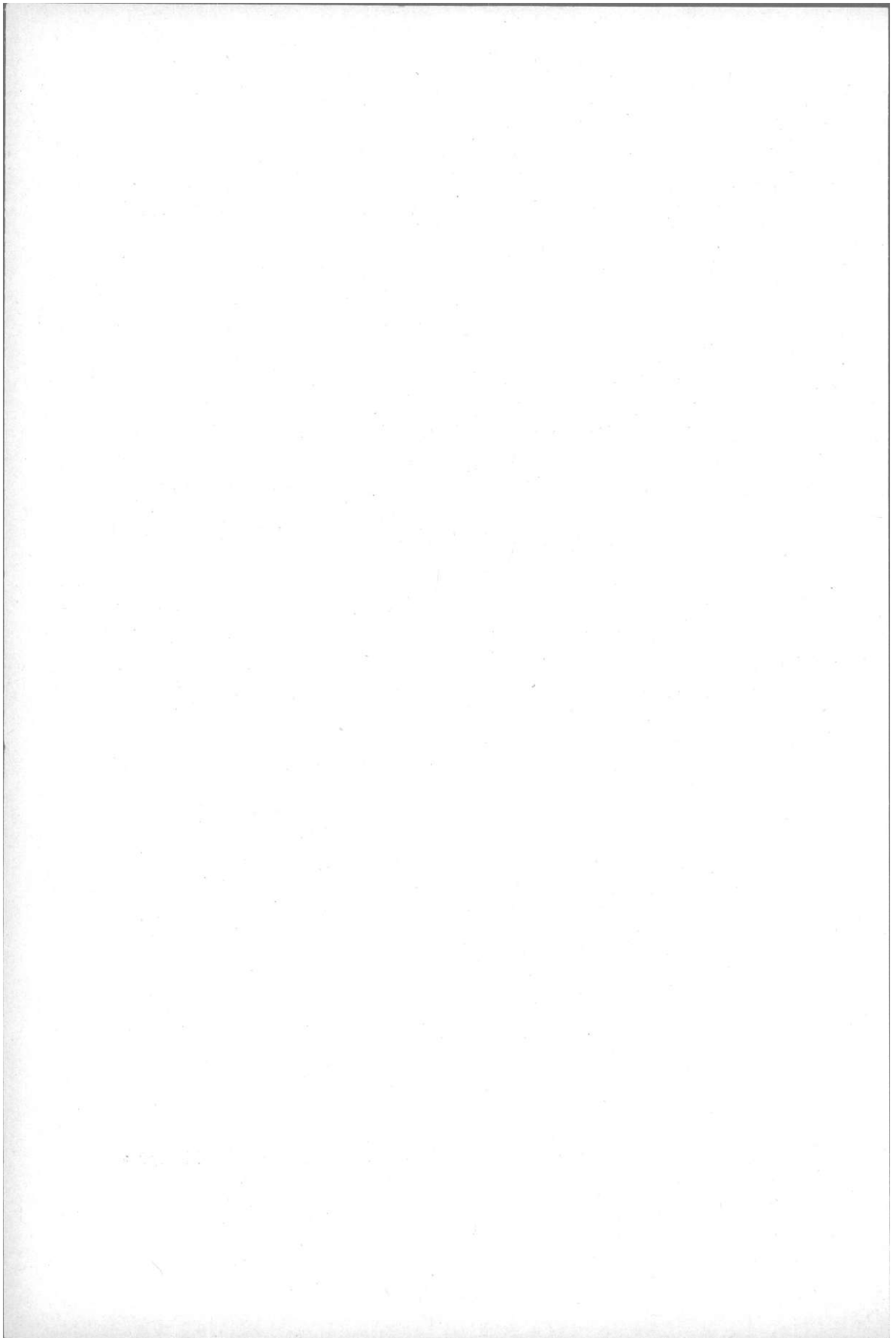
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

ANKARA - 1982

Bu kitap, Fred I. Greenstein ve Nelson W. Polsby'nin derledikleri HANDBOOK OF POLITICAL SCIENCE'in seçilmiş bölümlerinin Türkçe çevirisi olup; tüm yayma ve satma haklarının sahibi Addison-Wesley Publishing Company, Inc., Reading, Massachusetts, A.B.D.'nin müsaadesiyle, Türk Üniversitelerinde kullanılmak üzere dilimize çevrilmiştir.

This material is a Turkish translation of selected chapters from HANDBOOK OF POLITICAL SCIENCE by Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby, published for use at Turkish universities by permission of Addison-Wesley Publishing Company, Inc., Reading, Massachusetts, U.S.A., the owner of all rights to publish and sell the same.

Copyright (C) 1975 by Addison-Wesley Publishing Company, Inc. Phillipines
copyright 1975 by Addison-Wesley Publishing Company, Inc.

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Bu kitap, **Handbook of Political Science** adlı sekiz ciltlik eserin uluslararası ilişkiler konusuna ayrılmış sekizinci cildinde yer alan iki ayrı bölümün dilimize çevrilmesinden oluşmuştur. "Uluslararası İlişkiler Kuramı" adlı birinci bölüm Kenneth Waltz tarafından yazılmıştır. Bu bölümde, uluslararası ilişkiler alanında "kuram" deyiminden ne anlaşılması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmakta ve belli başlı uluslararası ilişkiler kuramları bu açıklamaların ışığında değerlendirilmektedir.

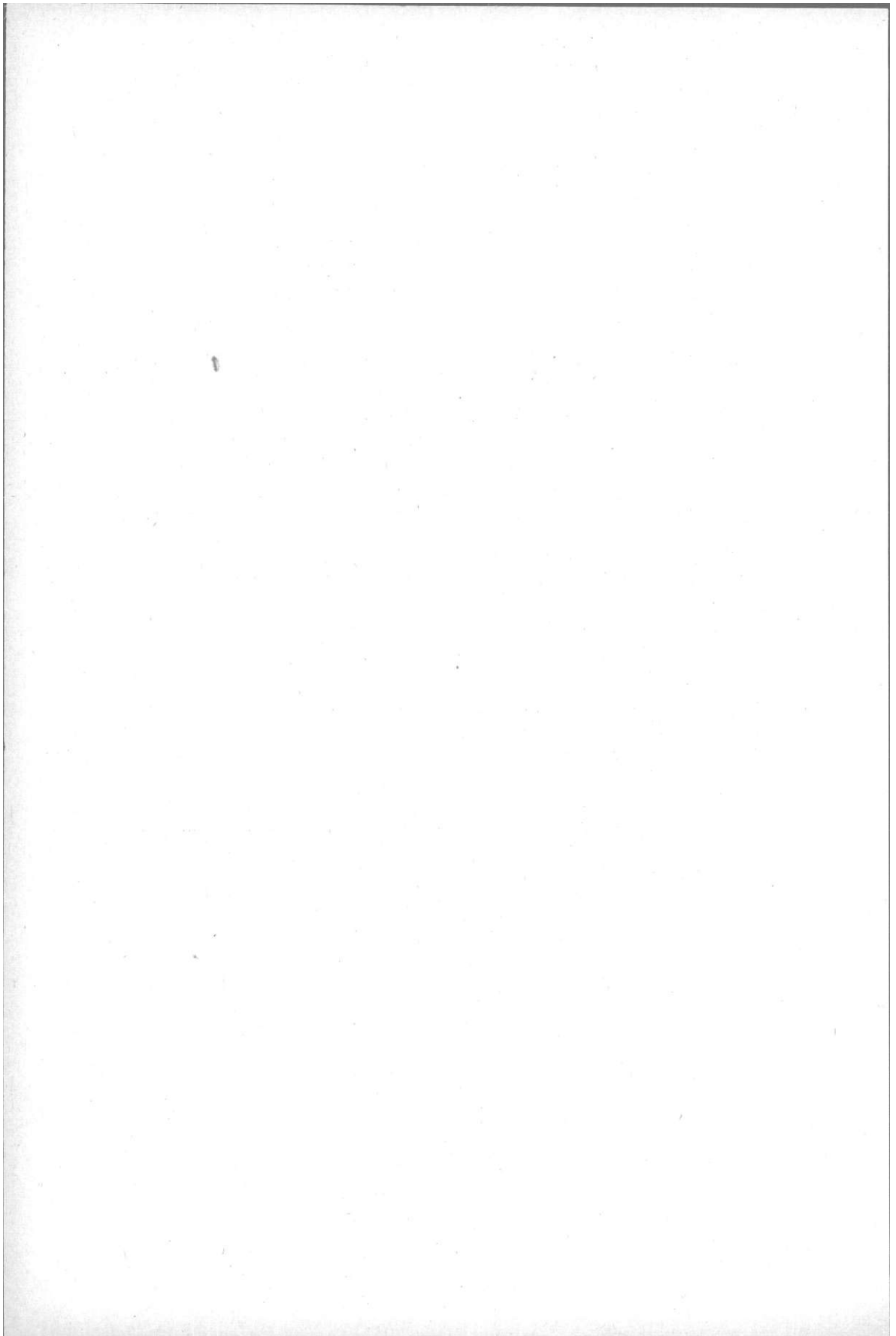
İkinci bölümün yazarı George H. Quester, "Dünya Siyasal Sistemi"ni, bu sistemin yapısını ve işleyişini de anlatarak gözler önüne sermektedir.

Günümüzde bağımsız bir sosyal bilim olarak gelişme çabası içinde olan Uluslararası İlişkiler, bu ve buna benzer kitaplarda açıklanan kuramlar ve kavramlar üzerine inşa edilmektedir.

Çeviri müsveddesinin bir bölümünü okuyarak değerli tavsiyelerde bulunan meslekdaşım Doç. Dr. Oral Sander'e, kitabın çevrilmesi için mali destek sağlayan Siyasi İlimler Türk Derneği ile USIS'e ve bu kuruluşun dostum Erol Suner'e teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Ersin ONULDURAN

Ankara, Ekim, 1982

İÇİNDEKİLER

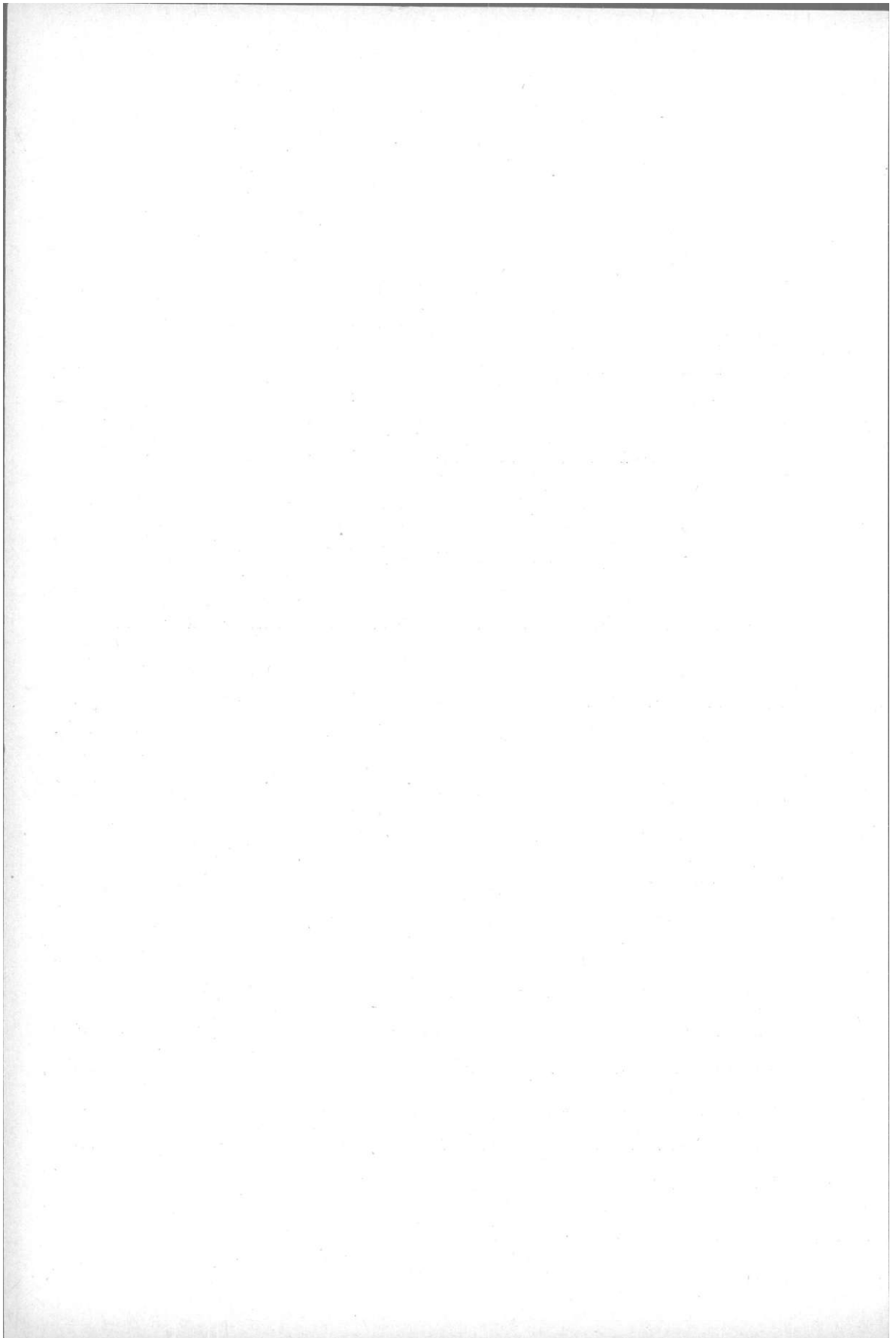
Çevirenin Önsözü	v
------------------	---

BÖLÜM I: ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMI

Yasalar ve Kuramlar	4
İndirgeyici Kuram: Emperyalizmin Ekonomik ve Sosyal Açıklamaları	19
Realpolitik ve Güç Dengesi Kuramı	38
Uluslararası Sonuçların Açıklanması İçin Kullanılan Sistem Yaklaşımları	50
Sonuç	74
BİBLİYOGRAFYA	89

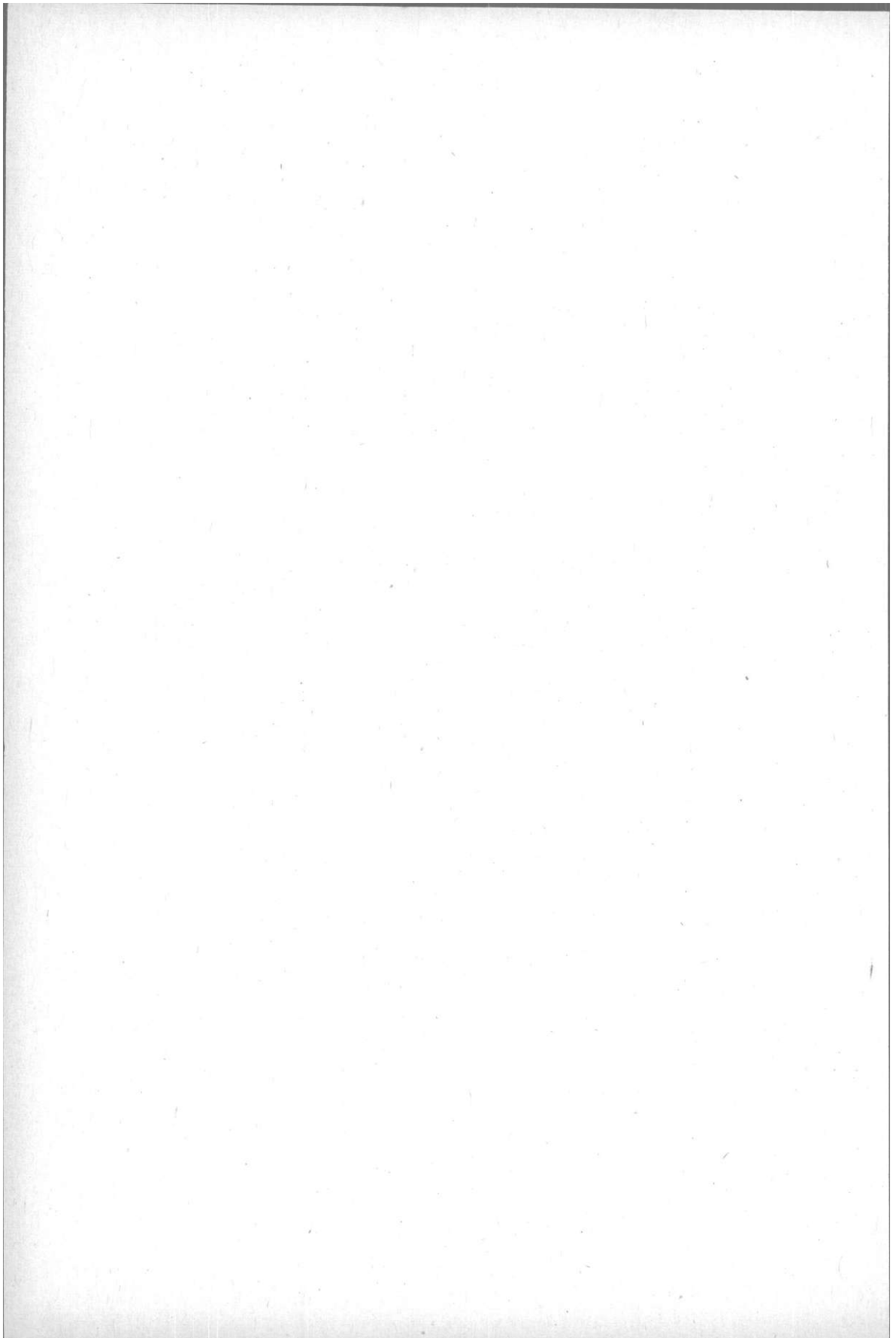
BÖLÜM II: DÜNYA SİYASAL SİSTEMİ

Güç ve Uluslararası Politika	99
Uluslararası Dengeler	104
Güç Dengesine Geri Dönüş	109
Uluslararası Sistemin Biçimi	116
Gelecekteki Sorunlar: Nükleer Yayılma	123
Gelecekteki Sorunlar: Ülke İçi Otoritenin Azalması	126
Gelecekteki Sorunlar: Ülke İçi Çıkar Çatışmaları	128
Ekolojik Gemeinschaft Barış İçin Bir Neden Olabilir mi?	134
Ekonomik Gesellschaft Barış İçin Bir Neden Olabilir mi?	137
BİBLİYOGRAFYA	145

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMI

Kenneth Waltz

Uluslararası ilişkiler alanında kuram yaşıyor mu yoksa can mı çekiyor? Bu alanı bilen hemen herkes ikinci görüşe inanma eğilimindedir. Bu, siyasetin bir bilim değil bir sanat olduğuna ve dolayısıyla siyasal olguları anlamak için kuramsal izahlardan çok tarihe dayanan bir bilgiye ihtiyaç olduğuna inanan geleneksel yaklaşım yandaşlarınca böyle kabul edilmektedir. Daha bilimsel yaklaşımdan yana olan araştırmacılar da, daha iyi kuramların kurulabileceğine inandıkları fakat bunun henüz yapılmadığını düşündüklerinden, aynı görüşü benimsiyorlar.

Ben, ikinci gurubun gelecek hakkındaki iyimserliğini ve herkesin şimdiki durum hakkındaki karamsarlığını paylaşmaktayım. Kuramın zavallı hali bu yazıyı hazırlamayı cesaret kırıcı iş haline getirdi. Nerede bulunduğumuzu anlatmanın bizi daha ileriye götüreceğine inandığım için bu girişimde bulundum.

Bu amaca yönelik olarak, daima kesin tanımlama standartlarını uygulamaya ve betimleyici ve çözümleyici çalışmaların bazen iyi yapılsalar bile, gevşek bir kullanımla, "Kuram" diye adlandırılacağını düşünmedim. Benim sorum daima, "bu çalışma iyi bir çalışma mıdır?" değil, "iyi bir kuram mıdır?" şeklinde olmuştur.

Uluslararası politika çalışmalarının ümit kırıcı yönlerinden birisi, son yıllarda yapılan geniş çalışmaların "izah edebilme" yeteneğinin çok sınırlı olmasıdır. Hiçbirşey biriktirilemiyor, hatta eleştiriler bile. Bunun yerine aynı çeşit yüzeysel eleştiriler tekrar tekrar yapılıyor ve aynı cins yanlışlar yineleniyor. Zaten varolan genel değerlendirmelere bir yenisini katmaktansa değişik yaklaşımların örneğini oluşturan birkaç kuram üzerinde durmayı tercih ettim.¹

Kuramların bir dökümünü yapmak, değerlendirme bilimsel olduğu takdirde, bizi yeni kuramların yaratılmasına götürebilir. Bu nedenle, çalışmanın birinci bölümü, eğer bir ifadeler gurubuna kuram denecek ise hangi şartların aranacağını açıklamakta ve kuramların nasıl deneneceğini göstermektedir. Emperyalizmin ekonomik ve toplumsal açıklamalarını yapan ikinci bölüm, Uluslararası politikanın indirgeyici (reductionist) kuramlarına uzunca bir örnek oluşturmaktadır. Üçüncü bölüm ilk olarak Machiavelli üzerinde durmaktadır. Çünkü kendisi, bir kuram ortaya koymakla birlikte, uluslararası politika üzerinde politik bir kuram yaratıla-

bileceği olanağını öne sürmüştür. Güç dengesi kuramı böyle bir kuramdır. Üçüncü bölümün geri kalan kısmı kuramın ne olduğunu, savunulabilir bir şekilde ortaya koymakta, onu sınamanın güçlüklerine işaret etmekte ve bunların nasıl aşılabileceği hususunda öneriler getirmektedir. Dördüncü bölüm, Genel Sistem kuramına dayanmaktadır. Böylece uluslararası politikanın sistemik ölçütlerini belirlemek ve bu ölçütleri, birçok sistem yaklaşım veya kuramlarına, veya 1950'lerden bu yana geliştirilen kuramlara uygulamak amacındadır. Sonuç bölümü olan son bölüm bazı düşünceleri içermektedir.

YASALAR VE KURAMLAR

Uluslararası ilişkiler araştırmacıları "kuram" terimini çeşitli şekillerde kullanmaktadırlar. Sadece bilim felsefesinin standartlarına uygun çalışmalara kuram denmesi gerekirken, salt betimleyicilikten uzaklaşan her esere kuram denebilmektedir. Benim amacım, anahtar terimler olan "kuram" ve "yasa"nın tanımlarının dikkatle seçilmesidir. "Kuram"ın iki değişik tanımı kabul görmeyi beklerken "yasa"nın basit bir tanımı geniş ölçüde kabul görmektedir. Yasalar, değişik değerler üstlenebilen kavramlar demek olan değişkenler arasındaki ilişkiyi düzenler. Şeklen bir yasanın anlatımı şudur: a'nın bir veya birden çok bağımsız değişkeni ve b'nin bir bağımlı değişkeni ifade ettiği durumlarda, eğer a olursa b oluşur. Eğer a ile b arasındaki ilişki değişmez ise yasa katidir. Eğer ilişki büyük ölçüde bir karar, ancak değişmez değilse, yasa şu şekilde ifade edilir: eğer a hali oluşmuş ise x olasılığı ile b oluşur. Bir yasa, belirlenen herhangi bir ilişki üzerine değil, tekrar tekrar görülen bir ilişki üzerine dayandırılır. Tekrar, bizi eğer gelecekte a'yı görürsek, belirli bir olasılık içinde b'yi de bulabileceğimizi ümit etmeye götürür. Doğal bilimlerde olasılığa ilişkin yasalar bile güçlü bir gerekircilik ile yüklüdürler.

Sosyal bilimlerde, belli bir olasılık içinde belirli bir gelir düzeyindeki kişiler Demokrat Parti'ye oy verir demek, yasa gibi bir ifade kullanmak demektir. Burada "gibi" sözcüğünü kullanmakla daha aşağı derecede bir mutlakiyet anlatılmaktadır. Yine de, bir ilişki tekrar tekrar ve güvenilir bir biçimde gözlenmemiş olsa ve onun gelecekte de belli olasılıklar sınırı içinde tekrarlanması olası olmasa, böyle bir ifadeye yasa denilemez.²

Bir tanıma göre, kuramlar, belli bir olguya veya davranış kalıbına ait yasalar topluluğudur. Örneğin, gelire ilaveten, bir yandan seçmenlerin siyasal tercihleri, eğitimleri, ebeveynlerinin siyasal tutumları ve dini inançları, diğer yandan oy kullanmadaki tercihleri arasında bir ilişki kurulabilir. Böylece, kurulmuş olasılık yasaları toplanırsa, seçmenlerin özel-

likleri (bağımsız değişken) ile parti tercihleri (bağımlı değişken) arasında yüksek korelasyonlara ulaşılabilir. Demek ki, kuramlar sadece niceliksel açıdan bakıldığı zaman, yasalardan daha karmaşıktırlar. Yasalar ile kuramlar arasında niteliksel farklılaşma görülmez.

Kuram'ın birinci tanımı, birbiri ile ilgili ve dikkatli bir şekilde doğrulanmış varsayımları toplayarak kuram "inşa etmeye" gayret eden birçok sosyal bilimcinin beklentisini destekler. Bir başka tanıma göre kuramlar, yalnızca bir yasalar topluluğu olmaktan çok, yasaları açıklayan ifadelerdir (Nagel, 1961, s. 80-81; Isaak, 1969, s. 138-39). Örneğin birisinin, bir arabanın ittirilme hızı ile onun hareketi arasındaki ilişkiyi dikkatle ortaya koyan bir yasa önerdiğini düşünelim. Belirtilen bu ilişki, şartlar değişmez kalırsa ve ölçümler hassas ise, yalnızca bir gözlemin ifadesidir; değişmez bir şekilde geçerli kalacak bir yasadır. Halbuki, bu itiş ile hareket arasındaki ilişkinin izahı, Aristo'ya mı, Galile'ye mi yoksa Newton'a mı başvurduğumuza göre köklü bir şekilde değişecektir. Aristo, gündelik tecrübemizle görülebilen, hareket ile güç arasındaki ilişkiyi yani gerçek hareketi incelemekle meşguldü. Galile, gerçek dünyayı açıklayabilmek için onun dışına çıkan iddialı adımlar atmıştı. Aristo nesnelerin doğal halde hareketsiz olduklarını ve onları hareket ettirmek için güce ihtiyaç olduğuna inanıyordu. Galile hem durağanlığın hem de birörnek dairesel hareketin doğal olabileceğini ve bir cismin dıştan gelecek bir etki olmazsa bu iki halin birinde bulunabileceğini varsaymıştı. Newton, aynı yönde giden birörnek bir hareketi düşünmüştü. O'nun hareketi açıklamak için yarattığı kuram, nokta-kütle, ani hızlanma, güç ve mutlak zaman ve mekân gibi hiç biri deneysel olarak saptanamayan kuramsal kavramlar getirdi. Galile'den geçerek, Aristo'dan Newton'a ulaşan her aşamada, kuramsal kavramlar daha iddialı, yani duyusal tecrübelerimizden daha uzak bir hale geldi.

Kuram ile yasa arasındaki farkın önemi böylece daha iyi anlaşılabilir. Bir yasadaki her betimleyici terim, bir gözleme veya laboratuvar deneyine doğrudan bağlanabilir ve yasalar, ancak deneysel ya da gözlemsel testleri geçerlerse oluşabilirler. Betimleyici terimlere ilaveten kuramlar, kuramsal fikrleri içerirler. Kuramsal bir fikir güç gibi bir kavram olabileceği gibi, kütlelerin bir noktada yoğunlaşabileceğini varsayan bir varsayım da olabilir. Kuramsal bir kavram herhangi birşeyi açıklamaz veya kehanette bulunmaz. Newton da, biz de biliyoruz ki, kütle bir noktada yoğunlaşmaz. Fakat Newton'un böyle bir varsayımda bulunması garip değildir, zira varsayımlar gerçeklerin ifadesi değildir. Onlar yanlış da değildir, doğru da. Kuramsal kavramların haklılığı onları kullanan kuramların başarısı ile kaimdir. Öne sürülen yasalar için şu sorulur: Bunlar doğru mu? Kuramlar için sorulan şey ise açıklama güçlerinin ne kadar olduğudur

Newton'un evrensel yerçekimi kuramı dünya ve uzay ile ilgili olguların tekdüze bir açıklamasını sağladı. Onun gücü kendisinden önce dağınık halde olan açıklamaları ve genellemeleri bir çatı altında toplamasında, onun sayesinde yaratılan yeni varsayım ve açıklamalarda ve bunlardan doğan yeni deneysel varsayım ve yasalarda yatmaktadır.

Aristo, bazı sınırlar içinde, "bir cismin" belli bir zamanda kendisine uygulanan güce orantılı olarak hareket ettirilebileceği sonucuna vardı (Toulmin, 1961, s. 49).

Eski mekanik biliminde de yeni mekanik biliminde de itme ile hareket arasındaki yüksek korelasyon gerçekliğini korumaktadır. Fakat bu nasıl açıklanacaktır? Bu olgular değişmezliklerini korumuşlardır, bunların izahında yeterli görülen kuramlar ise radikal bir şekilde değişikliğe uğramışlardır. Yasalar "gözleme dayanan gerçeklerdir"; kuramlar "onları açıklayan varsayımsal süreçlerdir". Deneysel sonuçlar değişmezdir. Kuramlar ise ne kadar iyi desteklenirse desteklensin, kalıcı olmayabilirler (Andrade, 1957, s. 29, 242). Yasalar kalıcıdır, kuramlar gelir ve geçerler.

Kuramlar, deney ve gözlem dünyasından tamamen ayrı değil, fakat onunla dolaylı olarak ilgilidir.³ Böylece meşhur deyimle, kuramların gerçekliği asla ispat edilemez. Eğer "gerçek" söz konusu ise kuramların değil, yasaların dünyasındayız demektir. Nitekim kimyager James B. Conant "bir kuram daha iyi bir kuram tarafından devrilebilir" demiştir (1947, s. 48). Bir fizikçi olan John Rader Platt "Bölünmez çözümlemelere yaklaştıkça, bilimsel determinizmin baskısı azalır ve gelişigüzel bir hal alır. Zira onlar sadece keşifler değildir. Aynı zamanda tek bir elin zevki ve üslubu ile yaratılmış sanat eserleridir" demiştir (1956, s. 75). Bütün bu deyişler ünlü matematikçi Henri Poincaré'nin ünlü ispatının cilaları gibidirler. Poincaré bir tek olgu için mekanik bir açıklama yapılabilirse, o zaman hepsi içinde bu yapılabilir demiştir.⁴

Ben "kuram" sözcüğünü iki veya daha fazla yasanın oluşturduğu bir bütündür biçiminde tanımlıyarak ziyan etmek istemediğimden, kuramın, "kuramlar yasaları açıklarlar" şeklindeki tanımını benimseyeceğim. Bu kullanım bu terimin doğal bilimlerdeki tanımıyla aynıdır. Bu kullanım aynı zamanda daima uğraştığımız açıklayıcı faaliyetlere de uygun düşmektedir. Dayanılmaz bir güdü ile "gözlemlerin doğurduğu gerçekler"ın dışına çıkmak istediğimize göre, açıklama sorunu ile de uğraşmak zorundayız. Açıklama güdüsü sadece meraktan kaynaklanmamaktadır. Bu, yalnızca kestiride bulunmayıp, kontrol etme ya da kontrolün mümkün olup olmadığını bilme arzusundan da kaynaklanmaktadır. Kestiriler (tahminler) yasalarda var olan ilişkilerin düzenliliklerini bilmekten doğar. Gel-git hareketleri, güneşin doğuş ve batışı ampirik bulgulara dayanarak ve

bunların neden olduğunu açıklamadan kestirilebilir. Kestiriler muhakkak ki yararlıdır. Çarpışacak olan iki cisim üzerinde etkili olan güçleri kontrol edemesek bile, çarpışmayı tahmin edebilirsek, hiç olmazsa çarpışma anında arada kalmaktan kurtulabiliriz. Bununla birlikte, bir miktar kontrol uygulayabilmeyi arzu ederiz. Bir yasa bir ilişkinin neden öyle olduğunu söylemez, o ilişkiyi kontrol edip edemeyeceğimizi, edebileceğimizi nasıl yapabileceğimizi anlatmaz. Bu amaçlar için kurama ihtiyacımız vardır.

Kuramlara ihtiyaç olduğunu belirtmek onları oluşturmamızın mümkün olduğu anlamına gelmez. Nitekim, Alan C. Isaak, benim kullandığım bilimsel tanımlar kullanınca, siyaset bilimcilerinin kuramları veya kuramsal kavramları olmadığını söylüyor (1969, s. 69). Kuramların tamamen yok olduğunu kabul etmesek bile, hiç olmazsa uluslararası politikada kuramların zayıf ve karışıklık içinde olduğu söylenebilir. Bunlar şu anlamda zayıftır: Nesnelere, şartlar, davranışlar ve olaylar arasındaki ilişkiyi ortaya koyabileceğimiz zaman bile, bu ilişki için öne sürebileceğimiz açıklamalar doğrudan var olan ampirik elemanlardan pek öteye gidemiyor. Karışıklık ise şu anlamdadır: Kuram diye adlandırılan şeyler genellikle kötü tanımlanmış kavramlar ve ifadelerdir, kuramın öğeleri bulanık bir biçimde belirtilmiştir ve olası sonuçlar, varsayımlar kisvesi ardına gizlenmişlerdir. Şunu da itiraf etmeliyiz ki, 1960'larda ve 1970'lerde eski kuramların geliştirilmesi ve yenilerinin kurulması alanında pek az gelişme kaydedilmiştir. 1950'lerin heves dolu kuramcılığı yerini, 1960'larda kuramsal olmayan davranışçı araştırmalara terketti. Michael Haas'ın dediği gibi, bunlar ne yeni kuramların kurulmasına yaradı ne de bilimsel ölçütlere uygun oldu (1970, s. 447-59, 467).

Kuram, araştırma için varsayımlar önererek ve tabii ki terimleri ve kavramları tanımlayıp bunlar arasındaki ilişkiyi işaret ederek araştırmaya yardımcı olmalıdır. Charles A. McClelland, bence doğru olarak, kuramların uluslararası politikada araştırmaya kılavuzluk etmediğini söylemiştir. Yine haklı olarak, "karar kuramı", "alan kuramı", "sistem kuramı", "caydırıcılık kuramı", "çatışma kuramı", "gelişme kuramı" veya "güç ve çıkar kuramı" gibi sözde kuramların sadece araştırmacıları yönlendiren ve dikkatlerini odaklaştıran "kavramlaştırmalar" olduklarını belirtmiştir. Kendisine göre, sistem kuramı denen şeyden çıkan araştırmaların "evvelce ortaya konan, güç dengesinin 'kuramsal olmayan' tasvirlerinden kaynaklanabileceğini" ya da karşılıklı etkileşmenin sistematik bir şekilde gözlenmesinden doğan olgular olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (1970, ss. 74-75).

Araştırmayı yapanlar kendilerine kılavuzluk yapacak, öneriler getirecek kuramların yokluğundan yakınabilirler. Bu kadar çok kuramcılık

heveslileri olduğu halde varolan kuramları geliştirmedeki ya da arttırmadaki başarısızlığı neyle açıklayabiliriz? Benim görüşüme göre, verilecek cevabın üç ana bölümü vardır.

1. **Kesinlik arayışı.** Son zamanlarda sayılara dayanan verilere olan rağbet disiplinli araştırmaya önem vermeksizin bir amaç olmaya başladı. Bir önceki kuşağın bilim adamlarının sözleri, felsefi atıflarda bulunarak, tarihe seslenerek ve edebî bir üslup kullanarak belki düzmece bir otorite kazandılar. Fakat bu görüş büyük ölçüde abartılmıştır. Mesele, belli bir yöntemi veya vurgulamayı suçlamak değil, Plato'dan bir alıntı da yapılsa, bir sayı da verilse, bunun niçin yapıldığının bilinmesidir. Bu yöntem mantığı nasıl destekliyor? Bir bağlantıyı nasıl kuruyor? Kanıt olarak nasıl hizmet ediyor? İşte, bu sorulara cevap aranmalıdır.

Daha fazla bilgiyi ararken yeterince ayırıcı olmadık. Ayırıcı olmak gereklidir, zira her karmaşık olguya olduğu gibi, uluslararası politikaya da etki yapan şeyler hakkında öğrenilebilecekler sınırsızdır. Ross Ashby, aşağıdaki örnekte yerinde bir uyarıda bulunuyor. Astrofizikçiler 20.000 üyelik yıldız kümelerinin davranışlarını açıklamaya çalışıyorlar. Bu işe yeni başlayanlar, diyor Ashby, "yalnızca kümelerin ne yaptığını, yani üyelerinin yörüngelerini bilmek isterler. Eğer bu bilgi kendilerine verilebilse, ciltler dolusu sayıdan oluşan tablolarla karşılaşacaktır ki aslında bu bilgiyi istemediklerini anlayacaklardır." Ashby, asıl sorun, gereksiz ayrıntıya boğulmaksızın "bize gerekli olanı nasıl elde edeceğimizdir" diyor (1964'ün 1956 baskısı, s. 113). Belki insan güç bir soru olan "ne için bilgi?" sorusuna cevap vermekten çekindiği için, eski bir düstur olan "bilgi, bilgi içindir" çekici gelmektedir.

Gittikçe artan bilgi arayışı şimdi kendisini, tipik olarak, korelasyon katsayıları toplamak şeklinde gösteriyor. Edward R. Tuffe'in belirttiğine göre (19964), niceliksel uluslararası politika üzerinde yazılmış bir dizi makalede (Singer, 1968) tahminen 1600 korelasyon katsayısına yer verilmiş. Sayılar üzerinde düşünmek, eğer bizi Ashby'nin genç Astrofizikçisinin çıkardığı sonuca götürecekse bir yarar sağlar. Jacob Viner'in üzüntülü gözlemlerini hatırlarsak iyi olur. 1928 deki bir yazısında şöyle demişti :

Birkaç yıl önce genç Amerikan eğitimcileri arasında aniden bir Pearson korelasyon katsayısı kullanma hevesi belirdi ve eğitim alanında okuyan birçok yüksek lisans öğrencisi ülkeye yayılarak pervasızca korelasyon yapmaya başladı. Öyle ki işgüzarlıkla akılcılık arasında neredeyse "tam" a varan bir ters korelasyon kuruldu. Anlamsız bir sürü korelasyonla dolu bir dünyada, beklenileceği üzere, sonuçlar korkunçtu ve hemen bir tepki yarattı.

Bu tepki uluslararası ilişkiler bilimcilerinden geç gelmiştir.

2. **Tümevarıma olan bağlılık.** Bizim konumuzun pek çok araştırmacısı üzerinde sayıların sebep olduğu büyülenme ilginçtir. Sayıların sihri- nin sebebi onların gerçekler gibi görünmelerinde yatmaktadır. Uygulama- da da, basit korelasyon katsayıları gittikçe artan bir oranda “bulgular” olarak adlandırılmaktadır. Bulunan şey zaten orada olmalıdır. Garip bir şekilde, bilginin katıyetlerle başlaması gerektiğine inananlar için bu tip verilerin çoğalmasa rahatlatıcı olmalı. Böylece, sayılarla dolu bir kitaba **Beyond Conjecture in International Politics** (Uluslararası Politikada Tah- minlerden Öteye, Jones ve Singer, 1972) adı verilmektedir. Öyle görülü- yor ki, “önce neyin ne olduğunu bilmeliyiz, açıklamaya sonra geçeriz” şeklinde düşünülmektedir.

Birçok şeyi bilmek isteyen ve bunları kesin bir biçimde bilmek iste- yen kişi, tümevarımı deneyebilecektir. Böylece, Singer (1972, s. 251) ve ar- kadaşları kendilerini “belli bir kuramsal modele” bağlamadan önce “tü- mevarım yolunda epeyce bir mesafe katetmeyi” tercih etmişlerdi. Kişi muhakkak ki, tümevarım yöntemi ile saptanmış, yeterince doğrulandığı için, yasa denilebilecek şeyler ister. Bir yasa gözlenen ya da deneysel ola- rak saptanandan daha fazlasını belirtir. Geçmişte veya şimdiki zamanda kurulmuş bile olsa, ondan gelecekte de geçerli olması istenir. Örneğin, Uluslararası Çatışma ile ulusal güç miktarı veya ulusal sanayileşme ya da iç politikadaki dengesizlikler, aralarında görülebilecek zayıf ve deği- şen ilişkiler bize üzerinde birşeyler oturtulabilecek veriler vermez. Tah- minlerin ötesinde birşeyler oldukları izlenimini veren sayılar, aslında tah- minlerden öteye birşeyler değildir. Belirtilen ilişkiler, kuramlar tarafından açıklanması mümkün olmayacak yasalara benziyorlar. Halbuki, insan iste- rse sayı oyununu daha göz doldurucu sonuçlar almak için oynayabilir. Herhangi birşeyle karşılaştırılan herhangi bir başka şey, etkileyici kore- lasyonlar gösterebilir ve değişkenler akıllıca seçilip tanımlanırsa ve örne- ğin boyutları yeterince büyük tutulursa, istatistiki bakımdan önemli so- nuçlar alınabilir.⁵ Üstelik, uluslararası ilişkiler öğrencileri sık sık, keyfi olarak seçilmiş değişkenlerin gelişigüzel sıralanmasından oluşan model- lerle çalışmak zorundadırlar. Eğer bunlar böyle ise, daha yüksek korelas- yonlara ulaşmak ve sapmaları açıklayabilmek, ek birtakım değişkenleri işin içine sokmakla sağlanabilir. Gerçekten, bu yapılarak insan sapmalar- ının % 100'ünün nedenini açıklayabilir ki bu da işin yanıltıcı yönünün bir örneğidir. Teknik olarak bir kimse sapmanın çoğunun açıklamasını bula- bilir. Burada, nedenlerin teşhis edildiğini düşünmek kolaydır fakat yan- lıdır. Çok basit bir şey olan itme ve hareket gibi bir şeyde bile neden so- rusunun ne derece dikkatle yanıtlanması gerektiğini bilemez. Uluslararası ilişkilerde kesin olarak neyin neye sebep olduğunu söylemek fazlasıyla güçtür.

İnsan daima gelişmiş yöntemler ister, fakat en gelişmiş yöntemler bile bazı ana soruları cevapsız bırakır. Bunun yanı sıra tümevarım yöntemlerinin sonuna dek kullanılması istenir. Ancak, Alfred North Whitehead'ın dediği gibi, tümevarım, ancak metafizik bizi tümevarımın götüreceği dünyanın gerçekliği konusunda temin ediyorsa, mümkün olabilir (1948 s. 65). Daha değişik bir biçimde J.M. Bochenski'nin dediği gibi "pratik olabilmesi için tümevarım'a dayandırılan bir beyan zaten doğru olmalı, yani gerçeğe tekabül etmelidir" (1965 s. 114). Her karmaşık alanda araştırmacı, sonsuz sayıda yerinde görülen şeyle karşılaşabilir. Bir kimse gözlemsel veya deneysel olarak sonsuz sayıda şeyler üzerinde çalışamaz. Şu ya da bu şekilde seçim yapmak, birleştirmek, basitleştirmek yeni bazı şeyleri seçerken başkalarını dışarda bırakmak gereklidir. Bunun nasıl yapılacağını insan nasıl bilebilir? Aklını kullanarak mı? Araştırılan şey hakkında tecrübe edinerek mi? Açıkça önemli görülen şeylerle işe başlıyarak mı? Bu sorularda önerilen yaklaşımların hepsi sorunlarla doludur, ama bunlar yine de büyük ölçüde bilimin ilerlemesine yol açarlar. Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerde bu ampirik yaklaşımlar hemen hiç değeri olmayan veriler bolluğu yaratmış gibi görünüyorlar.

Konunun esasında özel bir güçlük olsa gerekir. Zorluk, uluslararası politikayı ulusal politika ile karşılaştırdığımızda açıkça ortaya çıkıyor. Ulusal politikanın incelenmesinde gözlerini açan herkes devletin çeşitli kurumları ve makamları arasındaki alışverişin oldukça önemli olduğunu görebilir. Aynı şekilde, özgürlüğü etkileyen politikaların tesbiti, insanların refahı, ülkenin güvenliği, vatandaşların sistemdeki rolleri açısından sosyalizasyonu, kanunların uygulanması, partilerin yarışması ve oy verme gibi hususların önemini de kavrayabilir. Bu hususlar ve diğerleri konunun önemli unsurları arasına girmektedir ve herkes, öncelik sırası konusunda uyuşmasa bile, bunların önemi konusunda hemfikirdir. Uluslararası politikanın incelenmesinde, gözlerini dört açanlar bile birşey görmeyebilirler. İnsanlar uluslararası politikayı, iç politikada bölük pörçük de olsa yapabildikleri gibi, şahsen algılayamazlar. Aynı zamanda kişiler uluslararası politikayı, eğer onu krizler ve ulusal politikaların incelenmesi şeklinde tanımlamazsak, gazetelerde de okuyamazlar. İç politikayı öğreten hocalar öğrencilere yabancı gelen yaklaşımlar da kullansalar, onların bildiği şeylerle uğraşmaktadırlar. Bir uluslararası politika hocası ise, çoğu kere öğrencilerinden "bu dersi okuyuncaya kadar uluslararası politikanın ne olduğu hakkında bir fikrim yoktu" şeklinde sözler duyarlar. Buna cevaben ancak şu söylenebilir: "onun ne olduğunu halâ bilmiyorsunuz, sadece benim ve bazı başka kişilerin uluslararası politikanın ne olduğu hakkındaki izlenimlerimizi öğrendiniz". Bu konunun içeriği, onun üzerinde çalışanlar tarafından yaratılır.

Bu sorun bütün alanlar için geçerlidir. Ancak, akliselim yoluyla bulunabilecek ipuçlarının nisbeten az olması, uluslararası ilişkileri incelemede özel bir zorluk yaratmaktadır. Bizim kuramlarımız ne hakkında olmalıdır? Bizi ilgilendiren “gerçek” nedir? Bunlar, başlangıçta zihin karıştırıcı sorunlardır.

Bizi ilgilendiren dünyayı doğrudan anlayabilsek, kurama ihtiyacımız olmazdı. Şimdiye kadar tartışageldiğimiz zorluklar, tümevarım yönteminin, bizi arzulan hedefe ulaştırıp ulaştıramıyacağı ve bu hedefe, uluslararası politika hakkında geliştirilmiş kuramlar ya da inanılır bir kuram denilip denilmiyeceği sorusunu ortaya atıyor. Bu yol bizi hedefe şu nedenden ötürü götürmüyor: Bir kuram, açıklamaların istendiği dünya ile ilgili olmakla birlikte, o dünyadan ayrı kalır. Kuramlar gerçek dünyanın betimlemesi değildir; onlar onun bir kısmını anlayabilmek için bizim yarattığımız aletlerdir. Bundan dolayı “gerçek” bir kuram ile veya onu temsil eden bir model ile aynı şey olamaz. Bu bir kısım siyaset bilimcilerince iyi anlaşılmadığı için konuyu biraz daha tartışmak gerekiyor.

“Model” terimi başlıca iki anlamda kullanılır. Bir anlamıyla model, bir kuramı temsil eder. Bir başka anlamıyla model gerçeği bazı şeyleri dışlayarak veya ölçeği küçülterek basitleştirir ve onu resmeder. Eğer böyle bir model gerçekten çok fazla uzaklaşırsa, işe yaramaz hale gelir. Bir model uçak, gerçek bir uçağa benzemelidir. Açıklayıcı güç ise “gerçek”ten uzaklaştıkça kazanılır, ona yakın durularak değil. Tam bir betimleme (tasvir) en az açıklayıcı, zarif bir kuram, en çok açıklayıcı haldedir. Bu sonuncusunun gerçekten uzaklaşması fizik örneğinde olduğu gibi en uç bir noktadır. Gerçekten ayrılmak her zaman iyi bir şey değildir, fakat betimleme akıllıca yapılmazsa sadece tasvir olarak kalır, açıklayıcı olamaz. James Conant bir keresinde bilimi “problemlerin hallinde ampirisizm derecesini azaltmaya yönelik dinamik bir girişim” diye tanımlanmıştır (1952, s. 62). Bir kuramın modeli de, o kuram gerçekten ne derece uzaklaşmışsa, gerçekten o kadar uzak olur. Demek ki model, matematiksel organizmik, mekaniz veya diğer deyişler kullanarak, kuramı, kuramsal kavramlardan arındırılmış bir biçimde temsil eden şeydir.

Siyaset bilimcileri çoğu kez kuramsal modeller hakkında, onlar sanki model uçaklar cinsinden şeylermişcesine bahsederler. Örneğin, önce devleti ağırlık noktası alan uluslararası ilişkiler modelini gerçek hayattan çok uzaklaştığı, iddiası ile eleştirirler. Daha sonra gerçeği daha doğru olarak yansıtan modeller oluşturmak üzere çaba harcarlar. Gayretleri başarılı olsa, model ile gerçek dünya ayniyet gösterirdi. Yapılan hata, Emmanuel Kant’ın bizi uyardığı şeyin, (yani kuramda doğru olarak görülenin uygulamada öyle olmayabileceği hususunun) aksidir. Konuyu çok iyi anlayan Kant’ın uyarısı kuram ile uygulamanın aynı olduğunu ima etmiyordu. As-

linda, bir kuram veya onun modeli gerçeği anlamada kullanılan aletlerdir. O halde kurama tümevarım yoluyla ulaşılabileceğini iddia etmek, olguları, onları açıklama araçları elde edilmeden anlayabileceğimizi iddia etmek demek olacaktır.

Singer'in yaygınlaştırdığı "veri imalatı" terimi sorunun ne olduğunu ortaya koyuyor. Bir veri eldebir birşeydir. Oysa, uluslararası ilişkilerde veriler muayyen değildirler ve onlar sezgi yoluyla ve doğrudan kavranamazlar. Hangi veriyi bulacağımızı, yaratılabilecek sonsuz miktarda veri varken nasıl kararlaştırabiliriz? Meselenin kendisi, tümevarımın hangi ölçütler uygulanarak ilerleyebileceğinin tayini olduğu için, hiç bir tümevarımcı yöntem bu soruya cevap veremez. Amaç, tümevarımı reddetmek değil fakat tümevarımın ne yapıp ne yapamayacağını araştırmaktır.⁶

Tümevarım kendisi bir çıkmaz sokak olduğu halde, kuram inşa etmeden önce eşyalarla olaylar arasındaki şaşırtıcı ilişki hakkında bilgi sahibi olmamız da gerekmektedir. Aynı zamanda hangi tip veri veya ilişkileri arayacağımızı bilemez için kuram veya kuramlara gereksinmemiz vardır. Bir yandan bilginin kuramın öncesinde var olması gerekirken, öte yandan bilginin ancak kuramdan çıkabileceği de doğrudur. Bu aynen Plato'nun "herşeyi bilmeden önce hiçbirşeyi bilemeyiz" diyen ifadesindeki ikileme benzemektedir. Bu düşünceyi olduğu gibi kabul etmemiz bizi ümitsizliğe düşürecektir. Onu, bilginin kazanılması hakkında stratejik bir problem olarak alırsak, bu, bir miktar gelişme kaydedileceğini vaadeden herhangi bir fikri yolun arzettiği güçlüklerden fazlasını ifade etmeyecektir.

Eğer tümevarım doğru yolu bulmadan kullanışlı değilse, ne kullanılmalıdır? Aşağıdaki başlık altında bu soruya bir cevap önereceğim.

3. Terimlerin tanımı ve işlem standartları.

İlişkileri açıklamak için kuramlar inşa etmek ilişkileri belirlemek için yapılandırılmış farklı bir entellektüel faaliyettir. Birçok bilim adamı doğru soruları sormanın önemini vurgulamıştır. Eğer bir kimse kuram inşa etmekle meşgul ise, neyin ne ile ilişkisi olduğunu sormakta ısrar etmek yanlış soruyu sormakta ısrar etmek demektir. Bunun yerine "niçin" ve "nasıl" soruları sorulmalıdır. Bu neden oluyor? O şey nasıl çalışıyor? Ne, neyin oluşmasını sağlıyor? Bunların sormamız gereken sorular olduğu değişik bilim dalları tarafından da kanıtlanmaktadır. Başkalarının kullandığı bir örneği yinelemek gerekirse: Eğer Galileo şimdi popüler olan yöntemleri kullansa idi, düşen cisimlerin örnekleme yoluna gidecek ve onların düşüş hızlarının ağırlıkları ve şekilleri ile orantılı olarak değişeceğini bulacaktı. Aletlerinin hassasiyet sınırları içinde, kalıcı olarak geçerli sayılabilecek ilişkiler belirleyebilecekti.

Değişik şeylerin düşüşleri sırasında alacakları değişik hız oranlarını bilmek isteyebiliriz. Bu, pratik bir sorundur. Ulaşılamayacak ideal koşullar altında cisimlerin aynı hızla düştüklerini açıklamak bilimsel bir soruya cevap vermektir. Uluslararası politikanın incelenmesinde pratik olan şeyle bilimsel olan arasındaki fark çoğunlukla bulanık ve karmaşıktır. Aşağıdaki cümle tipiktir: "Gelişmekte olan bir bilim dalı için bir davranış biçimindeki sapmanın yüzde ellisinin sebebini bilebilmek önemli bir başarıdır, fakat bu, belli koşullarda nasıl davranılacağını önceden bilmeleri gerekli olanlar için önemli olmayan bir değer taşır." (Rosenau, 1971, P. 226). Bu sözler tamamen tersine çevrilmelidir. Eğer ben bir devlet başkanı veya dışişleri bakanı olsa idim, mesela diktatörlerin savaş yapma eğilimleri arasındaki her güvenilir ilişkiyi bilmek isterdim. Fakat herhangi bir müstakbel bilim adamı için bu tip bilgi, herhangi bir şey hakkında kesin kanıt değil, açıklanması gereken bir bilmece gibi gelir. Yasa gibi deyişler bizi olayların yüzeyinde, "daha fazla araştırırsak gördüğümüz şeyleri açıklayabilir miyiz?" diye düşündürür ya da "sorunlar hakkında değişik düşünürsek acaba başka şeyler görebilir miyiz?" diye, merak içinde bırakır. Yasalar düzeyinde daima "itme ile hareket" arasındaki korelasyonu, hareket prensipleri olmadan açıklamaya mı çalışıyoruz, diye merak içinde kalmak zorundayızdır.

Yasadan kurama atlayış, bilgiyi kanıt diye alarak ve onun daha fazlasını isteyerek değil, "niçin?" sorusuna cevap arayarak yapılabilir. Bu iddianın geçerliliği, bir kuramda kullanılan terimlerin tanımı ile onlar arasındaki bağları katıyetle belirleme sorunlarını ele alarak gösterilebilir.

Önce anlam sorununu ele alalım. Belli ki, bildiğimiz örnekleri bir ke-re daha kullanırsak, ani hızlanma, nokta-kütle, güç, gibi kavramlar kullanıldıkları kuramın dışında bir anlam ifade etmezler. Bir kuramın var-sayımlarının, içinde kullanıldıkları kuram tarafından tanımlanabileceği kolayca anlaşılabilir (cf. Nagel, 1961, s. 17, 121 vd.). Gözden kaçırılacak şey, nitelendirici terimlerin bile kuramlar değişikçe, değişik anlamlar üstlenebileceklerdir. Stephen C. Peppers, "olgularla kuramlar arasındaki yakın karşılıklı bağımlılık"tan bahsetmektedir (1942, P. 324). Thomas S. Kuhn, bir kuramdan ötekine geçilirken ne olduğunu, "benzerlik ilişkisine" ne olduğunu anlatarak kesinlikle belirtmektedir. Bir kuramdaki aynı veya değişik setlerin cisimleri, başka setlerde, (aynen Güneş, Ay, Merih ve Dünya'ya Kopernikus'tan önce ve sonra olduğu gibi) gruplandırılabilir. İki değişik kimse değişik kuramların yandaşı olmuşlarsa, "onların aynı şeyi gördüklerini, aynı verilere sahip olduklarını emin olarak söyleyemeyiz, fakat onlar değişik teşhis ve yorumlamalarda bulunurlar (Kuhn, 1970, s. 266-76). Yalnız bildiğimiz şeyleri mi gördüğümüzü, yoksa sadece gördüğümüz şeyleri mi bildiğimizi merak ediyoruz.

Kuramdaki değişiklikler, sözcüklerin anlamlarında da değişiklikler yaratırlar. Bu muhakkak böyledir zira yeni bir kuram Şu sorulara yeni cevaplar verir : Neyin açıklanması gerekir? Nasıl açıklanabilir ve nasıl formüle edilmiş hangi veriler bir kuram lehine veya aleyhine kanıt olarak kabul edilebilir?⁷ Eğer burada ima edilen soruların bilimsel örnekleri gerekiyor ise yukarıdaki sayfa beşi tekrar okuyun. Uluslararası politika alanında, aşığıdaki kavramlara yüklenen anlamları düşünün : güç, kutup, ilişki, faktör, denge, yapı, karşılıklı bağımlılık. Uluslararası politikada da, sosyal bilimlerde genelelikle olduğu gibi, anlamlar onları kullananların yakasımlarına bağlı olarak değişirler. Bu, kuramlar çelişkili ve zayıf olduğu zamanlar muhakkak böyledir. Kuramların çelişkili olması, kuramlar arası terimlerin anlamlarında değişiklikler yaratır. Kuramların zayıflığı hatta bir kuram içindeki anlamda bile bir kararsızlık yaratabilir. Gücün yararları, değişik uluslararası gruplaşmaların kararlılığı, ulusal dayanışmanın yakınlığı gibi birçok önemli sorunun tartışılmasında, tartışmacılar aynı terimleri farklı anlamlarda kullandıkları için tartışma güçleşmekte hatta faydasızlaştırılmaktadır. Bir çareye doğru gidiş ise, anlamlar sorununu teknik bir sorun olan terimleri işlemleştirmek (operationalize) haline dönüştürölme eğilimi ile güçleştirilmektedir. Bunun bir yararı olmayacaktır. Yukarıdaki terimlerin herhangi biri tartışmamızın onlara verdiği anlamlar yönünde sistemleştirilebilir. "Kutuplar"ın, büyük devletler veya bloklar olarak da alınsa açık, deneysel karşılıkları vardır. Her iki anlamda da "kutuplar" yasaların ifdesinde betimleyici terimler haline gelebilirler. Terimlerin teknik olarak kullanılabilirliği maalesef zayıf bir ölçüttür.

Şimdi kullanıldığı anlamda işlemsellik sorusu sadece pratik veya önemsiz bir sorudur. Bir başka anlamda ise, işlemsellik sorusu temel öneme sahiptir. Kuramlar yalnız terimleri tanımlamakla kalmazlar. Aynı zamanda yapılacak ya da yapılması haklı olarak beklenebilecek işlemleri belirlerler. Onlar, neyin ne ile bağlı olduğunu ve bu bağlantının nasıl kurulduğuna işaret ederler. Eğer bir bütünün düzenlenmesi onun içindeki değişkenleri etkiliyorsa, değişkenlerin nasıl bağlantılı olduğu sorusuna cevap verilmeden, verileri işleme tabi tutmak makul değildir. Yapısal sınırlamalar değişkenlere etki yapmıyormuşcasına, sanki uğraştığımız meseleler hep aynı düzeyde imişçesine uluslararası politikada korelasyon çabaları devam etmektedir. Korelasyon katsayıları, hangi kuramlar bizi hangi değişkenler arasında ne çeşit ilişkiye götürür, sorusu sorulmaksızın yığılıp durmaktadır.⁸

Bir araştırmanın daha başında sorulması gereken üç soru pek sık ihmal edildiği için pek çok anlamsız çalışma yapılmaktadır. Bunlar : Araştırdığımız şey klasik fiziğin analitik yöntemlerini kullanmaya izin veri-

yor mu, yani diğer değişkenler sabit tutulurken, iki değişkenin özellikleri ve etkileşimi incelenebiliyor mu? Değişken sayısı çok arttığında araştırmamızın konusu olan şey yaygın olarak kullanılan istatistik yöntemlerinin uygulanmasına izin veriyor mu? Araştırma konumuz bu iki şeyden hiç birine cevap vermiyor fakat bunların yerine sistematik bir yaklaşımı mı gerektiriyor?⁹ Son sorunun cevabı, eğer araştırma konusu yalnız karmaşık değil, organize halde ise de “evet” olacaktır. Warren Weaver’in deyimini kullanacak olursak “organize karmaşıklık” geleneksel araştırma yöntemlerine izin vermez (1947, ss. 6-7).

Uluslararası ilişkiler kuramlarını incelerken kuramın anlamı ve kuram inşasının zorlukları hakkında yukarıda söylenenlere dayanacağız. Kurama benzer bazı yapılarla karşılaşırsak, onların önerdikleri açıklamaların ne derece geçerli olduğunu tabii ki bilmek isteyeceğiz. Bundan dolayı, bu bölümü kuramları sınamak sorununa değinerek bitiriyorum.

Bir kuramı sınavabilmek için aşağıdaki şeyler yapılmalıdır :

1. Sınamaya tabi tutulan kuram açıklanmalıdır.
2. Bundan varsayımlar (hipotezler) çıkarılmalıdır.
3. Varsayımlar deneysel veya gözlemsel sınamalara tabi tutulmalıdır.
4. İkinci ve üçüncü basamaklardan geçerken, terimlerin sınanan kuramda bulunan tanımları kullanılmalıdır.
5. Sınanan kurama dahil edilmemiş denge bozucu değişkenler dışarıda tutulmalı ya da kontrol edilmelidir.
6. Birçok birbirinden ayrı ve zor sınamalar yaratılmalıdır.
7. Eğer bir sınama başarılı olmazsa “kuram tamamen mi geçersizdir, onarıma ve yeniden ifadeye mi gereksinmesi vardır, yoksa açıklama kabiliyetinin alanının mı daraltılması gereklidir” sorusu sorulmalıdır.

Bir kuramın başarısız görünmesi bu basamakların uygunsuz biçimde yürütülmesinden kaynaklanabilir. Bunların birçoğu özel olarak vurgulanmayı gerektirir. Bir kuramı doğrudan sınamak olanaksız olduğu için, ancak ondan çıkartılan varsayımlar sınanıldığından, yanlış çıkan bir varsayım bizi ikinci ve yedinci işlemleri yeniden gözden geçirmeye yöneltmelidir. Varsayım, kuramdan doğru olarak çıkartılmış mıdır? Doğru olarak çıkartılmış bir varsayımın geçersiz kılınması kuramı ne dereceye kadar etkiliyor? Sınamaların olumsuz sonuçları bizi kuramların aceleyle reddedilmesine götürmemelidir. Aynı zamanda olumlu sonuçlar da, onların kolayca kabul edilmesine yol açmamalıdır. Eğer bütün sınamalarda ba-

şarılı olsa bile, hatırlanmalıdır ki bir kuram, ancak sınamaların çeşitliliği ve zorluğu oranında inanılabilirlik kazanır, bir kuramın doğru olduğu asla ispat edilemez.¹⁰

Uluslararası ilişkiler kuramlarından çıkartılmış varsayımları sınama gayreti oldukça yaygınlaştı. Çoğunlukla sınama esas olarak aynı şekilde yapılmaktadır. Diğerlerinden daha dikkatle uygulanmış bir kuram sınama gayreti, yukardaki şartlara uyulmamasının bir örneği olarak alınabilir. Singer, Bremer ve Stuckey (1972) barış ve denge, yahut savaş ve dengesizlik ile ilişkili belli şartlar hakkında "bir kısım inanılır fakat mantıken birbiri ile uygunsuz" kuramsal formülasyonları değerlendirmek üzere yola çıktılar. Karşıt ekollerin görüşlerini birleştirerek kestiriye yönelik ve üç bağımsız değişkenin, büyük devletlerin gücü, bu güçteki değişiklikler ve büyük devletler arası güç farklılıklarının olduğu modeller geliştirdiler. Daha sonra "eşitlik-akışkanlık" modelinin mi yoksa "üstünlük-dengelik" modelinin mi daha iyi tahminlerde bulunabileceği hususunda sonuçlara vardılar. Varılan sonuçlardan ne anlam çıkartılabilir? Hemen hiçbir şey. Bu hayal kırıcı cevaba neden olan eksiklikler bizim kuram sınama kuralları listemize bakılarak bulunabilir.

Birçok kuram sınavıcıları başlıca zorlukların sınamayı oluşturmakta yattığını sanırlar. Bunun yerine, birinci büyük zorluğun yeterli kesinlik veya inanılabilirlik içeren, sınamaya değer kuram bulmak olduğunu iddia etmek gerekir. Çoğu uluslararası ilişkiler kuramı o derece kesinlikten uzaktır ki, olası sonuçları yalanlamayı mümkün kılacak şekilde söyleyebilmek imkânsızdır. Birşeyin sınanıldığını söyleyebilmek için sınanacak birşeyin olması lâzımdır. Modellerini sınarken Singer, Bremer ve Stuckey geliştirdikleri kuramları incelememişlerdir. Yazarların akıllarında olduğu sanılan kuramlar çelişkilidir ve sonuçlarının savaş mı, barış mı, çatışma mı uyumluluk mu, denge mi, dengesizlik mi olduğu muğlaktır. Örneğin savaştan yıkılmadan çıkacak olan sistemin istikrarlı sistem olduğu sanılabilir. Singer ve arkadaşları ise savaşı istikrarsızlık olarak teşhis edip işi orada bırakıyorlar. Kendi bekleyişlerinin herhangi bir belli kuramdan nasıl çıkabileceğini açıklayamıyorlar.

Bu yazarlar, sistematik ve niceliksel bir biçimde, çelişkili "kuramsal formülasyonları değerlendirdiklerini" iddia ediyorlar.

Verilerini toplarken, kaçınılmaz olarak söz konusu değişkenlerin belli birtakım tanımlarına bağlı kalıyorlar. Ana bağımsız değişkenleri olarak güç ya da imkân miktarlarını alıyorlar. Böyle bir değişkeni kullanan bir kuramdan bahsetmiyorlar ve ben de böyle bir kuram bilmiyorum. Bu konularla meşgul olan meşhur kuramlar, kutuplaşmalardan veya büyük devletlerden (güçlerden) bahsetmektedirler. Buna ilaveten "kutuplaşma-

lar” bloklar veya ülkeler esas alınarak tanımlanmaktadır. “Kutuplar”, ülkelerin veya ittifakların gücüne göre, ülkelerin arasındaki ilişkilerin kalıplarına ve bazen de isteklerini yaptırıp yaptıramadığına bakılarak ülkelerin nitelendirilmesi biçiminde karşımıza çıkıyorlar. Değişkenlerin, muğlak, karmaşık, iniş ve çıkışlar gösteren tanımları açıklık kazanmadan hiçbir veyin sınanması doğru ve düzgün bir biçimde yapılamaz. Buna rağmen, yazarlar, yeni değişkenlerini, bunların sonucu hakkındaki beklentileri nasıl etkileyeceğini düşünmeden işin içine katmışlar. Bu kritik mesele söz konusu edilmediği halde, Singer ve arkadaşları, güç yoğunlaşmaları ile, savaş arasında var olan ilişkiyi, belli belirsiz bahsettikleri iki ekolün beklentilerini kanıtlamak veya boşa çıkarmak için kullanıyorlar.

Birinci, ikinci ve dördüncü kurallar böylece, açık bir şekilde gözardı edilmektedir. Sınanan kuramlar belirtilmemektedir. Bunlardan varsayımların nasıl çıkarıldığı izah edilmemektedir. Değişkenlerin sözümlüne gözden geçirilmekte olan kuramlarda olduğu gibi tanımlanmasına gayret edilmeksizin veri geliştirilmekte, gözlemler yapılmaktadır. Bazı yazarlar birşeyler belki yapıyorlar, fakat bu yaptıkları şu ya da bu ekolün beklentilerini doğrulamak veya yanlış çıkartmak olmuyor.

Bu çeşit başarısızlıklar karşısında, bu konuda, aynen korelasyon yapan uluslararası politika araştırmacılarının durumunda olduğu gibi, dengiyi bozucu değişkenlerin varolup olmadığına dikkat edilmiyor. Bir istisna, bir kural veya kuramı ispat edemez, fakat birşeyin istisnai olduğu gösterilebilirse, bu bir kuramı reddetmez. Sapmaların modelde eksiklik yaratan unsurlarının ne olduğunun araştırılmasına yardım etmesi beklenir. Önümüzdeki örnekte, 19. yüzyıl için elde edilen bulgular 20. yüzyıl için elde edilenlerden farklı olacaktır. Bu uyumsuzluk yazarları neyin dışında bırakıldığı, hangi değişkenlerin yanlış tanımlandığı hakkında pek az tahminde bulunmaya sevk ediyor. Beşinci kural da kendinden öncelikler gibi dikkate alınmamış.

Altıncı kural birçok zor sınamaya gerek gösteriyor. Bir kimsenin bu kuralı, model sadece üç tane yakından ilişkili ve indî olarak seçilmiş değişkenden kurulu olduğu için, olağandan daha fazla önemsiyeceği düşünülebilir. Fakat, sonuçların su götürür kalitesi ise yazarları modellerine güçlü bir şekilde meydan okuyabilecek daha zor sınamalar getirmek yoluna itmiyor.

Yedinci kural, sınamaların olumsuz sonuçlarından neticeler çıkarırken dikkatli olunmasını söylüyor. Onlar kuramı geçersiz mi kılıyor? Değiştirilmesini mi istiyor? Veyahut açıklayıcı olma iddialarının daraltılmasını mı gerektiriyor? Singer ve arkadaşları böyle soruları düşünmemişler. Bunun yerine sadece 19. ve 20. yüzyıllarda güç yoğunluğu ile savaş ara-

sındaki korelasyonu naklediyorlar. Gerçi çıkardıkları sonuçlar yeterince mütevazî, fakat zaten bundan başka ne yapabilirlerdi ki?

Şimdi söylenen uyarı mahiyetindeki sözlere, bir de genel uyarı ilave edilmelidir. Sıkı, deneysel sınamalar yapılırsa, bu insanın bilimsel açıdan çok tatmin edebilir. Ancak, bir kuram eğer genel ifadelerle ileri sürülebiliyorsa, teşhir edilebilir sınırlar içinde olmakla birlikte maalesef çok geniş olan beklentilere yol açıyorsa, o vakit ondan çok kesin varsayımlar çıkarmaya çalışmak ve bunları deneysel olarak sınamaya gayret etmek, kuramın üstüne fazla yüklenmek demek olur. Muğlak bir kuramın bilimsel sınamaya tabi tutulması, kuramın sınanmasından çok, sınama yöntemi üzerinde bir çalışma olacaktır. Ayrıca, bilimsel sınamanın çok erken uygulanması, potansiyeli olan ancak henüz pek geliştirilememiş kuramların terkedilmesi sonucunu da doğurabilecektir (cf. Rapoport, 1958).

O halde ne yapabiliriz? Eldeki kurama uygun bir biçimde, yukarıda açıklanan yedi aşamadan geçilebilir. Elimizdeki veri ve yöntemlerin başdebileceği şeylere tabi kalmak yerine, kuramın bizi ne beklemeye götürebileceği sorulabilir. Karmaşık yöntemler ve kesin hesaplar içine girmeden önce, beklentiler kişinin (çoğunlukla tarihi olan) gözlemleri ile karşılaştırılabilir. Bir kuramın, mantıkî, tutarlı ve inanılır olduğu gösterilmeden, onu ayrıntılı sınamalara tabi tutmak saçmadır. Bir kuramın mantıkî, tutarlı ve inanılır olduğu görüldüğünde sınamaların katılığı ve karmaşıklığı kuramdan çıkarılacak beklentilerin kesinliği veya genelliğine uydurulmalıdır.¹¹

Buraya kadar kuramın anlamı ve kuram inşası ile sınanması üzerinde durdum. Kuramlar, yasa koyma gayretlerinden, bu çabalar başarılı olsa bile, doğmazlar. Bir kuramın inşası birincil bir iştir. Bizi ilgilendiren uluslararası davranış kalıpları veya olayların açıklanabilmesi için neler üzerinde durulacağına karar verilmelidir. Bunun dışında bir yolla sonuca gidilebileceğine inanmak, değişen her şeyin bir değişken olduğu gibi fevkalade gayri bilimsel bir görüşü benimsemek olur. Ufak bir kuram belirtisi olmadan bazı ilişkilerin var olup olmadığını araştırmak görülmez bir hedefin yönünde kurşun atmak demek olur. Hedefi vurmak için sadece daha çok fazla mermi harcanmakla kalınmaz, tam hedef vurulsa da kimsenin haberi olmaz. İşin püf noktası, belli ki, kuramsal kavramları, varsayımlar çıkartılıp sınanabilsin diye birkaç eğiškene bağlayabilmektedir. Burada bizim sorunumuz, bunun uluslararası ilişkilerde ne derecede ve ne kadar iyi bir şekilde yapıldığını araştırmaktır.

İNDİRGEYİCİ KURAM : EMPERYALİZMİN EKONOMİK VE SOSYAL AÇIKLAMALARI

Uluslararası ilişkiler kuramları birkaç değişik biçimde sınıflandırılabilir. Başka yerde uluslararası politikanın açıklanması ile, özellikle savaşın nedenlerini ve barışın şartlarını bu nedenlerin bulunduğu çevreye göre (insan mı, devletler mi, devletler sisteminde mi) ayrı ayrı belirttim (Waltz, 1954, 1959). Kuramları indirgeyici mi, sistemik mi olduklarına göre basit bir tasnif de yapılabilir.

Nedenleri bireysel veya ulusal seviyede toplayan uluslararası politika kuramları indirgeyicidir; nedenlerin uluslararası seviyede de işlediğini düşünebilen kuramlar sistemiktir. Bu bölümde indirgeyici kuramlar üzerinde duracağım.

İndirgeyici bir yaklaşımda, bütün, onun özelliklerini ve parçaları ile etkileşimini öğrenmekle anlaşılabilir. Bürokrasileri ve bürokratları inceleyerek uluslararası politikayı anlamaya çalışmak aynen bir gurubun üyelerinin psikolojik açıdan incelenerek gurubun davranışlarını açıklamaya çalışmak gibi indirgeyici bir yaklaşımdır. Belki de indirgeyiciliğin klasik örneği organizmaları parçalara ayırarak fizik ve kimya bilgilerini kullanmak yoluyla onların nasıl işlediğini öğrenme gayreti idi. Ayrıca indirgeyicinin kendi konusunu anlayabilmek için başka disiplinlerin yöntemlerini kullandığı da sıkça görülür. **A Priori** olarak insan, indirgeyiciliğin yeterli olup olmayacağını bilemez. Yeterlilik sorusuna ancak incelenen şeyi incelemek ve elde edilen sonuçları gözlemek yoluyla cevap verebilir.

Bir zamanlar biyologlar arasında görülen indirgeyicilik fırtınası bir talihsizlikti.¹² Bununla beraber, fizik ve kimyada görülen başarıların ve bununla gelen prestijin indirgeyicilik yolunu nasıl çekici hale getirdiğini anlamak kolaydır. Bizim alanımızda, indirgeyicilik güdüsü diğer ilgili bilim dallarında görülen başarıdan çok, uluslararası siyaset alanında karşılaşılan başarısızlıklara bağlanabilir. Birçokları uluslararası siyasal olayları psikolojik faktörlere dayanarak açıklamak istediler. Bu çabaların hiç olmazsa bazılarında öze ilişkin olabilecek faktörler uluslararası ilişkiler kuramının getirebildiğinden daha güçlü izahlar getirebilen başka kuramlar kullanılarak yapıldı. Fakat hiç bir örnekte bu kuramlar güvenilir kestiriler veya açıklamalar yapabilecek kadar güçlü değillerdi.

İndirgeme konusunun genel çekiciliğinin düşük olması gerekirken, uluslararası ilişkilerde indirgeme güdüsü bayağı güçlü olmuştur. Bu güdünün neden güçlü olduğu biraz evvel verilen kuramsal açıklamaya ilaveten, pratik bir neden verilerek de anlatılabilir. Herhalde çoğu kez dün-

yada olup bitenlerin sebebi olarak devletlerin kararları veya hareketleri görülmektedir. Uluslararası politika seviyesindeki açıklamalar, büyük bir devletin şu sorulara verdiği cevapların incelenmesi ile nasıl başa çıkabilir?: Savunmaya daha çok mu yoksa daha az mı pay ayırmalı? Nükleer silahlar yapmalı mı, yapmamalı mı? Savaşa devam mı etmeli yoksa geri çekilip barış masasına mı oturmalı? Milli devletlerin kararları ve hareketleri fevkalade önemli görünmektedir. Bu pratik sebep, uluslararası ilişkiler kurmasının inanılır açıklamalar yapamaması ve araştırmalara yeterli kalıvuzluk edememesi ile birleştirilince, indirgeyici yaklaşımlar için yeterli teşvik unsurları olmaktadır.

Hobson ve Lenin tarafından geliştirilen emperyalizmin ekonomik kuramı bu yaklaşımların en iyisiydi.¹³ "En iyisi" demekle bunların muhakkak doğruluğunu değil, kuram olarak çok etkileyici olduğunu kastediyorum. Kuram zarif ve güçlüdür. En basit şekilde ifade gerekirse, bu kuram uluslararası politik olayların en önemlilerini, (sadece emperyalizmi değil, modern savaşların hepsi olmasa da çoğunluğunu) ve ayrıca barışın gerçekleşebilmesi için gerekli şartların neler olduğunu açıklamak iddiasındadır. Bu kuram açıklamalar yapmakta ve sosyal bilimlerdeki çoğu kuramdan farklı olarak kestirilerde (tahminlerde) de bulunmaktadır. Ayrıca, iyi bir kuramın yapması gereken başka şeyleri de başarmıştır. Yani, araştırmayı uyarmış ve yöneltmiş ve de aynı olguları açıklama iddiasında olan karşı kuramların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Netice itibariyle, Hobson-Lenin emperyalizm kuramına hamledebilecek destekleyici veya karşı çıkıcı literatür, uluslararası politikanın herhangi bir dalında var olan literatür kadar seviyeli ve kapsamlıdır. Bu nedenlerden ötürü, bu kuram indirgeyici yaklaşımı örneklendirme için de kullanılabilir.

Bu bölümün başından beri biliyoruz ki bir kuram, kuramsal varsayımlar içerecektir ve kuramlar neyi açıklama veya tahmin etme iddiasında olduklarına bakılarak değerlendirilmelidir. İndirgeyici yaklaşımlar hakkında söylediklerimden sonra bellidir ki Hobson-Lenin kuramının varsayımları siyasal değil, ekonomik olacaktır. Bu kuramın emperyalizmin ve savaşın nedenlerini açıklamadaki başarısı 1) Ekonomik kuramın geçerli olmasına, 2) Kuram tarafından öngörülen koşulların çoğu emperyalist ülkelere uyup uymadığına ve 3) Bu koşulların uyduğu ülkelerin gerçekten emperyalist olup olmadığına, göre değerlendirilmelidir. Burada bütün ülkeler yerine çoğu ülkeler dedim, bundan amacım emperyalizmin ekonomik kuramlarının geçmek değil istisnaların (eğer bunların nedenlerini açıklayabiliyorsak) kuramı geçersiz kılamayacakları gerçeğidir. Dökülen bir yaprağı sürükleyen rüzgâr, Newton'un evrensel yerçekimi kuramını geçersiz kılmaz. Aynı şekilde Hobson'un ve Lenin'in kuramlarında belirtilen nedenler geçerlidir ama diğer başka nedenler onları saptırabilir ve

ya bastırabilir. Lenin'in ve Hobson'un kuramları, vuku bulduğu zaman, emperyalizmi açıklayabilir fakat ileri kapitalist ülkeler her zaman emperyalist olmazlarsa kuram zayıflamaz.

Hobson'un ilk defa 1902 de yayınlanan ve en önemli eseri olan **Emperyalizm**, halâ yakından incelenmeğe değer. Hatta, öğrenciler birinci bölüm'ün altıncı kesimini iyice öğrenmekle ileride Lenin'den, Baran ve Sweezy'e kadar emperyalizmin bütün ekonomik açıklamalarının esasını kavramış olacaklardır. Hobson'un sayfaları "üretim fazlası", "artık kapital", "tüketim gücünün kötü dağıtımı", "sıkça beliren fazlalıklar", "ekonomik durgunluk" gibi kavramlarla dopdoludur ve o bu kavramları sistematik bir biçimde geliştirip birleştirmektedir. Bunu yaparken de kendinden sonra gelen yazarların üzerinde durduğu, reklamın rolü ve tröstlerin önemi gibi konulara değinmekte ve hatta şimdi serbest ticaretin emperyalizmi diye bilinen konuya temas etmektedir.

Hobsonun ekonomik mantığı etkileyicidir. O da, Malthus gibi, klasik iktisatçıların eğer devlet ekonomiye karışmazsa, etkili talep yeterliliğe yönelecek ve paranın talebi pazarı bütün üretimden temizleyecek ve böylece üreticiler yatırım yaparak, üretim raktörlerini kullanacaklardır, diyen görüşlerini reddederek Keynes'in fikirlerine giden yolu açmıştır. O, Malthus'dan da öteye giderek, etkili talebin nasıl yetersiz kalabileceğini ve böylece, daha sonra Keynes'in de dediği gibi serbest girişim ekonomisinin üretim araçlarının tam kullanıldığı noktanın altında bir noktada nasıl durmak zorunda kalabileceğini açıklayabilmiştir.

Hobson'a göre, zenginlik az kişinin elinde toplandığı ve bunlar "üretim fazlasını önleyecek miktarda harcama yapmak basiretini asla gösteremeyecekleri için, tüketim üretimdeki artışa yetişemeyecektir. Kârı garantileyebilecek seviyedeki bir fiyatta talep, pazarı boşaltacak seviyede olamayacaktır. Demek ki, Hobson'a göre "tüketilemeyecek ya da tüketilemeyeceği belli olduğu için, üretilemeyecek" mallar vardır. Keynes'e göre, ekonominin iyi işlememesi zenginliğin kötü olmasından kaynaklanmaktadır. Yine Keynes'e göre makul çözüm, devletin vergilendirme ve harcama yapma kudretini kullanarak, ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutabilecek toplu talebi sağlamak için, daha adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmesinde yatmaktadır. Keynes'in inanışına göre yaklaşım makro ekonomiktir. Yani sistemin bütününü etkileyen değişkenler arasında var olan ilişkiyi incelemek, ekonominin bütününü açıklayabilmek için gereklidir.¹⁴

Şimdi, Hobson'un emperyalizm kuramının ekonomik verilerini belirtmiş bulunuyoruz. İçeride gittikçe düşen kâr oranları ve yeterince kullanılmayan kaynaklar ile karşı karşıya olan müstakbel yatırımcılar daha

iyi fırsatlar için dış ülkelere bakmak zorundadırlar. Bu fırsatlar, onların en az kullanıldığı yerlerde yani iktisaden geri kalmış ülkelerde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bir ülke iktisaden az gelişmiştir demek, orada kapital noksanı var demektir. Sermayenin, kıt olduğu yerde, ona azami prim verilir. Aynı güdü ile hareket eden, değişik kapitalist ülkelerin vatandaşlarının hükümetleri onların adil muamele veya özel ayrıcalıklar istekleri konusunda faaliyet gösterdikleri ülkelerin yöneticileri üzerinde baskı yaparlar. Eğer bir devlet dış ülkelerdeki iş adamlarını destekliyorsa, başka devletler de aynı şeyi yapmazlar mı? Eğer bir tek devlet kolonilerinin etrafına gümrük duvarları çekerse, başka devletler kendi vatandaşlarının gittikçe artan bir ayırım ile karşılaşması karşısında seyirci kalabilir mi? Kapitalist devletlerin hükümetleri bu sorularla anlaşılacak istenenin gücünü gördüler. Böylece, dışarda yatırım yapma arzusu ve bu arzuya uyandıran değişik ülke vatandaşları arasındaki rekabet, tabii olarak, emperyalist faaliyet dalgalarına yol açtı diye düşünüldü. Böylece, Hobson şu sonuca vardı: "Emperyalizm devlet mekanizmasının, başlıcası sermayedarlar olan özel çıkarlar çevrelerince, ülke dışında kendilerine ekonomik kazanç sağlamada kullanılmasıdır." Bunda vatanseverlik, misyonerlik aşkı, macera ruhu gibi başka güçler de etkili olmaktadır. Fakat ekonomik faktör "ana kaynaktır" o olmazsa emperyalist girişimler kurumaya mahkumdur ve ekonomik güçler "politikanın yorumlanmasında ana belirleyicidir." Ayrıca, doğrudan veya dolaylı olarak, modern savaşların tümünün olmasa bile çoğunluğunun ana sebebinin emperyalizm olduğu düşünülmüştü (Hobson, 1902; 1938 ed. ss. 94, 96, 126 ve cf. ss. 106, 356 vd.). Harold J. Laski'nin daha sonra dediği gibi: Savaşın "ana amacı kendi vasıtaları ile elde edilebilecek zenginlikleri aramaktır ki buna inananlar devleti barışı aramaktansa savaş yapmaya iterler" (1933, s. 501).

Dikkat edilmelidir ki, emperyalizm onu destekleyen kapitalist devlete bir yarar sağlamaz. Küçük bir azınlık olan iş adamları ve yatırımcılar emperyalizmin kârını toplarlar ve bir bütün olarak millet ise onun küçük masraflarını üstlenir. Hobson'un James Mill'den ödünç aldığı sözcüklerle emperyalizm "üst sınıflar için büyük bir dış tatmin sistemidir." Üstelik eğer emperyalizm sadece doğrudan emperyalist savaşları değil, bütün savaşları doğuruyorsa, o vakit, bütün "savaş olayının" yani savaşın ve savaşa hazırlığın maliyeti emperyalist girişime yüklenmelidir. Bu mantıkla, maliyetler kazançlardan çok daha fazla olmalıdır.¹⁵ Emperyalist politikaların izlenmesi, parasal maliyetinin yanı sıra yurt içinde talihsiz sosyal ve siyasal etkiler yapmaktadır. Emperyalizm ya İngiltere'de militarizmin gelişmesine ya da yerli askerlere bağımlı olmaya yol açmaktadır. Sosyal ve ekonomik reforma karşı güçleri harekete geçirmekte, temsili hükümet şeklini zayıflatmaktadır. Asya ve Afrika'dan gelecek gelirlere

bağımlı, köhne bir aristokrasiyi devam ettirmekte ve geliştirmektedir ve sonunda çoğu Batı Avrupalı'ya parazitleşmiş insanlar haline getirebilir. (1902, 1938 ed. ss. 51, 130-52, 314-15).

Bu, Hobson'un görüşüne göre, emperyalist ülkenin maruz kaldığı kaybın büyük bir kısmını tanımlamaktadır. Kaybın öteki büyük kısmı emperyalizmin yurt dışındaki etkilerinden gelmektedir. Emperyalist ülke sermayesini ve bilgisini (know-how) ihraç ederken, geri kalmış ülkelerin kaynaklarını geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Bu, bir kere yapıldı mı, o vakit meselâ Çin'in, yabancı sermayeyi kullanıp kendi sermayesini arttırarak ve bunu kendi iş gücü ile birleştirerek "dünyanın tarafsız pazarlarında İngiliz mallarının" ayağını kaydırabilecek cinsten malları imal etmemesi için hiç bir sebep yoktur. Hatta zamanla Batı pazarlarını ucuz "Çin malları" ile "istilâ" edebilir, kapital akımını ters yöne çevirebilir ve "eski patronları ve medeniyet getiricileri üzerinde mali kontrol kurabilir" (1902, 938 ed, ss. 308 vd., 313). Emperyalist ülke kendi davranışlarıyla kendi kuyusunu kazabilir.

Lenin Hobson'dan büyük ölçüde yararlanmıştı ve ondan sadece iki önemli noktada ayrılır. Hobson, varlığı yeniden üleştirmeye yönelik devlet politikası ile emperyalizm dürtüsünden kurtulunabileceğine inanıyordu (1902; 1938 ed. ss. 88-90). Lenin, hükümetleri kontrol eden kapitalistlerin böyle politikalara asla izin vermeyeceğine inanmıştı. O halde emperyalizm, monopol aşamasına erişmiş kapitalist devletlerin kaçınılmaz politikasıydı. (1916; 1939 ed., ss. 88-89). Hobson emperyalist ülkeler arasındaki çatışmanın emperyalist rekabetin sonucu olduğuna ve pek büyük silahlanma harcamalarına yine bu rekabetin sebep olduğuna inanıyordu. Hobson, kapitalist ülkelerin geri kalmış hakları sömürmek için birleşmeleri şeklinde belirebilecek korkunç olasılığı da görmüştü (1920; 1938 ed., ss. 311 vd. 341 vd.) Lenin işbirliği anlaşmalarının, kapitalist ülkelerin değişen talihleri ve değişen dış yatırım fırsatları nedeniyle uzun ömürlü olamayacağına inanmıştı. Kapitalizm kaçınılmaz olarak emperyalizmi doğuracaktır. Bu da kapitalist ülkeler arasında savaşa yol açacaktır. Bu düşünce daha sonra sosyalizmin bir ülkede yaşayabileceği inancını desteklemiştir (1916; 1939 ed., ss. 91-96, 117-20).

Lenin, Hobson'un analizini kullanarak, Hobson'un olası gördüğü sonuçların kapitalizmin kaçınılmaz sonuçları olduğunu ispata kalkıştı. Üstelik, Lenin, Hobson'un üzüldüğü şeyi beğendi : Emperyalim bir yandan ileri memleketlerin enerjilerini harcatarak ve aralarındaki düşmanlığı keskinleştirerek onların çökmesine neden olacak, diğer yandan geri kalmış ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayacak diyalektiğin bir parçasıdır.¹⁶ Lenin burada Marksist kalıba rahatça uymaktadır. **Komünist**

Manifesto'da Marks ve Engels kapitalizmi öylesine övüyorlardı ki, eğer bu bir burjuva savunucusundan gelse idi utanılacak kadar gösterişçi sayılabilirdi.

Burjuvazinin gelişmesi, ticaret serbestisi, dünya pazarları, üretim yöntemlerindeki ve bunlara ilişkin yaşam şartlarındaki birörneklik sayesinde, (diye yazdılar) Milli farklılıklar ve halklar arasındaki düşmanlık her gün biraz daha azalmaktadır.
(1848; 1946 ed. s. 39).

Hobson'un emperyalizm açıklamasını uyarlayan Lenin, hem Marks'ın zarsız bir geleceğe olan inancını hem de onun tohumlarının kapitalist toplumda taşıdığı fikrini koruyabilmişti.

Biz şimdi emperyaizmin ekonomik kuramını, bu bölümün başında ortaya atılan üç soru ile sınavabiliriz. İlk olarak şunu soralım : Ekonomik kuram kendisi ne dereceye kadar iyidir? Burada Hobson'un Keynes stilineki kuramının değeri ile güya emperyalizme sebep olacak olan kapital ihracı güdüsü arasında bir ayırma yapmak gerekir. Hobson, tabii "içerdeki pazarların sınırsız genişleme gücü olduğuna" inanıyordu. "İngiltere'de üretilen herşey" diye ilave ediyordu. "İngiltere'de tüketilebilir. Yeter ki 'gelir' ya da eşyaları talep edebilme gücü, usulünce dağıtılabilsin." (1902; 1938 ed. s. 88). Lenin'in bu konudaki itirazı salt ekonomik olmaktan çok, siyasal bir açıdan yapılmıştır. Kapitalist ülkelerin hükümetleri asla uygun gelir dağılımı yapamazlar. Öyleyse, burada soru "ekonomik kuram yeterli midir"den "ekonomik şartların siyasal sonuçlara tesir edip etmediği" şekline dönüşüyor. Lenin ve Hobson, ikisi de, emperyalizmi içerdeki az tüketimin itmesi ile, dışarıda yatırım yapmanın yüksek kârının çekiciliğine yoruyorlar. Arzu edilen şey yüksek kârdır ve Lenin ve Hobson hemen bunun nasıl elde edildiğinin işadamları ve yatırımcılar açısından önemli olmadığını söyleyeceklerdir. Ekonomik kuram bizi kendi başına, imparatorluk kurmanın gerekli olduğu sonucuna götürmez. Bu konu aşağıda gözden geçireceğimiz daha sonraki Marksist yazarlar tarafından değişik şekillerde ele alındığından, burada sadece, Lenin ve Hobson'un açıklamalarında ekonomik kuramın, belli şartlar altında, belli artık değerlerin nasıl oluştuğunu izah etmekten başka bir şey yapamadığını söylemekle yetineceğim. Bununla birlikte, şuna inanıyorum ki, ekonomik kuramın çekiciliği, ikinci sınamayı başaramamasına ve üçüncü sınamada güçlüklerle karşılaşmasına rağmen onun bütünlüğü bozulmadan korunmasına neden olmuştur.

Şunu hatırlamalıyız ki emperyalizm kuramının geçerli olabilmesi için, emperyalist ülkelerin çoğu hem kapitalist, hem de ihtiyaç fazlası üretim yapar durumda olmalı ya da böyle olan ülkeler emperyalist diye nitelendirilebilmelidir. İkinci ve üçüncü sınamalar birlikte ele alınabilir. Ku-

ramın uygulanabilmeğe başladığı tarih olan 1870'den beri, kapitalist diye nitelendirilebilecek ülkelerin hepsi, ya da hemen hepsi, hiç olmazsa bir parça emperyalist faaliyette bulundular. Bununla birlikte bir kısım emperyalist devletler kolonilerine pek az kapital ihraç ettiler, bazıları hiç kapital fazlası da üretmediler, üstelik bir kısım emperyalist ülkeler kapitalist de değillerdi. Devletlerin iç şartlarında ve dış politikalarında görülen farklılıklar etkileyici, onların kuramın gereklerine bağlılığı ise değildi. Ondokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, baş emperyalist devlet olan İngiltere'nin kapitalinin yaklaşık yarısı, en büyük miktarı Amerika'da olmak üzere, kolonilerinin dışında yatırılmıştı ki bu da kuramın sadık yandaşlarını biraz rahatsız ediyordu. Fransa sürekli denetiminde bulundurduğu ülkelerle ticarete veya buralara yaptığı yatırımlarda ikinci ya da üçüncü sırayı işgal ediyordu (Feis, 1930; 1964 ed. s. 23). Asya'da Japonya ve Asya ile Doğu Avrupa'da Rusya muhakkak ki emperyalisttiler, fakat ikisi de kapitalist ve artık değer üreten ülkeler değillerdi. Bu birkaç örnek, emperyalizmle bağdaştırılabilecek durumların çeşitliliğine örnek teşkil ediyor. Bu çeşitlilik, kuramı tümüyle reddetmeye yeterlidir.

Kuram açısından bu kuraldışılıklar ilave şüpheler uyandırmaktadır. Emperyalizm en aşağı yazılı tarih kadar eskidir. Her halükârda, "neden" in (kapitalizm), doğurduğu sonuçtan (emperyalizm) çok daha yeni olduğunu öğrenmek çok garip oluyor. İtiraf etmeli ki, Hobson ve Lenin emperyalizmi sadece gelişmiş kapitalizm çağında açıklanmış gibi davranıyorlar. Fakat o vakit insan eski çağlarda emperyalizme neyin sebep olduğunu ve bu eski sebeplerin niçin artık geçerli olmayıp da onların yerini tamamen kapitalizmin aldığını merak etmelidir. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında eğer dünyada yeni şeyler var idiyse, emperyalizm bunlardan biri değildi. Olgu değil de sadece sebebinin yeni olduğu söyleniyordu. Bu sanki Newton'un cisimlerin serbest düşüşlerinin açıklamasını 1666'dan sonrası için yaptığını iddia etmesine ve bu cisimlerin bu tarihten önce niçin düştüklerinin izahını başkalarına bırakmasına ve yeni keşfettiği yer çekimi etkisinin eskiden olmadığı ve işlemediğini söylemesine benziyor.

Hobson ve Lenin'in kuramı bu sorunlarla uğraşmıyor ve zaten ciddi olarak bu çabayı da göstermiyor.¹⁷ Çok yayılıp dayanıklılık gösteren kuramın kabul görmesi, bunun yerine, ekonomik mantığının çekiciliğine ve gerçekten günün ileri kapitalist ülkelerinin en göz kamaştırıcı imparatorluk kurucuları arasında bulunması açık gerçeğine dayanıyor. İleri kapitalist ülkeler ateşli emperyalisttiler. O halde kapitalizm ile emperyalizmi neden özdeşleştirmeyelim? Bu eşanlamlılaştırma belli ki kolaydı, zira kitap kitap ardından, makale makale ardından, henüz uyanmamış ülkelere sermaye ve malların nasıl empoze edildiğini ve devletlerin koloni kazanma yarışı anlatmaktadır.

Eğer ima edilen sebepler ikna edici iseler bu, günümüzde olduğu gibi, Hobson'un gününde de başlıca devletlerin hemen hepsinin kapitalist olduğunu anlayana kadar sürüyor. O vakit şu soru akla geliyor : Gelişmiş ülkeler **kapitalist** oldukları için mi yoksa **gelişmiş** oldukları için mi emperyalisttirler? Ondokuzuncu yüzyılda endüstriyel ekonomilerin gelişmesi dünyayı saran bir emperyaizmin doğmasına neden oldu. Azınlığın çoğunluğu hegemonya altına alması kapitalizmin çelişkileri yüzünden mi yoksa tabiatın sırlarının çözülüp, fennin teknoloji haline gelmesi ve teknolojinin gücünün ulusal ölçüde organize edilmesi yüzünden mi oluştu? Emperyalizm kapitalizmin en üst aşaması mıdır? Yoksa kapitalizm ve emperyalizm sanayileşmenin en yüksek aşaması mıdır? Emperyalizmin sebebinin bulma çabasında olan herhangi bir kuram için bu soruların cevabı kritik öneme sahiptir.¹⁸

Tarih boyunca üç meşhur fazlalık —insan, mal ve kapital— emperyalist akımlarla özdeşleştirilmişlerdir. Değişik adlandırmalara göre bunlara sürü (istilacı) emperyalizmi, serbest ticaret emperyalizmi ve tekelci sermaye emperyalizmi teşhisi konmuştur. İki şeyi saptamak gerekir. Birincisi, emperyalist bir hareketi devam ettirecek bir ülkenin, egemenliği altında tuttuğu halka nazaran, bu "fazlalık"lardan bir ya da birkaçını üretebilmesi gerekir. Yoksa kontrol nasıl sağlanabilir? İkinci olarak, bu "fazlalığın" nasıl üretildiği ve bunu üreten devletin niteliğinin ne olduğu oldukça önemsiz görünüyor. Cumhuriyetler (Atina ve Roma), Kutsal hak monarşileri (Bourbon Fransa'sı ve Meiji Japonya'sı), modern demokrasiler (İngiltere ve Amerika) hepsi de belirli dönemlerde emperyaist olmuşlardır. Aynı şekilde çok çeşitlilik gösteren ekonomiler pastoral, feodal, merkantilist, kapitalist, sosyalist, emperyalist girişimler yapmışlardır. Emperyalizmi kapitalizmle açıklamak en hafif deyişle dar görüşlülük olur. Kapitalist emperyalizmden bahsetmektense, **büyük gücün emperyalizmden** söz etmek daha doğrudur. Normal olarak büyük güç dengesizliklerinin olduğu ve ulaşım araçlarının mal ve yönetim aletlerini ihraca uygun kıldığı hallerde, daha yetenekli halkların fazlalıklar üretme yeteneği olmayanlar üzerinde önemli sayılabilecek etki icra ederler. Başkalarının "iyiliği" için olsa bile zaafiyet kontrolü davet eder, güçlülük onu kullanmayı teşvik eder.¹⁹

Bu olgu, onu açıklayan kuramdan hem daha genel, hem de daha eskidir. Eğer zamanın en ileri devletleri olan kapitalist devletler başka devletleri onların kendilerini kontrol ettiğinden çok kontrol etmeğe ve etkilemeğe çalışmasalar ve zaman zaman da olsa açıkça emperyalist faaliyette bulunmasalar, çok garip olurdu. Bu anlamda, güç dengesizliği halinde emperyalizmin olmaması büyük ölçüde açıklamaya gereksinme gösterecekti.

Joseph Schumpeter'in aleyhine büyük bir puvan olması gereken şiddet

detli eleştirisinde Murray Green, Schumpeter'i "kapitalist emperyalizm gibi görülen şey sadece kapitalist çağda vuku bulmuş şeydir" diyen düşüncesini emperyalizmin sosyolojik kuramına kendisinin ilave etmiş olmasıyla suçluyor (1961, s. 64). Green, yanlış anladığı halde, önemli bir noktaya değinmiş bulunuyor. Tarihsel olarak, emperyalizm yaygın bir olgudur. İmparatorluklara baktığımızda onların kendi kaynaklarını en etkin şekilde organize eden ve kullanan halklar ve devletler tarafından kurulmuş olduğunu görüyoruz. Böylece, altın çağında merkantilizm, daha sonraları kapitalizmin olduğu gibi, emperyalizmin de sahte sebebi idi. Ana sebebi ifade eden ve her ekonomik düzen için geçerli olan ibare "büyük gücün emperyalizmi"dir. Herhangi bir çağda veya yerde emperyalizme sebep olacak ekonomik düzen, en geçerli olan ekonomik düzendir. Yukardaki karşılaştırmayı tamamlamak için söyleyelim: Newton'un yerçekimi gücü kesin olarak teşhis edilmiş olmasa bile daha önce de vardı; emperyalizmin, gelişmiş kapitalizmde var olan sebepleri daha önce de vardı, ancak emperyalizm ile kapitalizmin özdeşleştirilmiş olması bu gerçeği geri plana itmisti.

Birinci Dünya savaşından sonra Lenin ve arkadaşları kendi tezlerini en etkili şekliyle uyguladılar. Kapitalizm emperyalizmi doğurur ve en günde gelen kapitalist devlet en ateşli emperyalist devlet olacaktır. Böylece Trotsky Amerika'nın en emperyalist ülke olacağını ve bu gelişmenin "görülmemiş büyüklükte askeri çatışmalara" yol açacağını öngörmüştü (1970-1971, ed. s. 29). En önde gelen kapitalist devlet yalnızca emperyalist devlet olmakla kalmayacak, aynı zamanda onun emperyalist politikaları dünyada savaşın birinci ve en köklü sebebi de olacaktır.

Aynı dönemde Joseph Schumpeter meşhur makalesini yazarak emperyalizm için iktisadi nedenle çelişen bir açıklama sunmuştu. "Kapitalizm öncesi elemanlar, mücadeleler, hatıralar ve güç faktörleri" devletleri emperyalist maceralara sürükler. Bir zamanlar devletlerinin güçlenmesi ve yayılması için gerekli olan askeri sınıflar, görevlerinin yerine getirilmesinde sonra sessizce ortadan kalkmazlar. Devamlı görev ve prestij ararlar. Onların bu duygularını paylaşan başkaları tarafından desteklenirler. Bu tip atavistik güçler, hatta Amerikan Birleşik Devletlerinde bile var olan, emperyalist eğilimlere yol açarlar. Fakat Schumpeter'in söylediği üzere "bütün ülkeler arasında Amerika'da emperyalist eğilimin en düşük derecede olduğunu söyleyebiliriz" (1979, s. 72). Veblen gibi ve aynı mantıkla, Schumpeter savaşın nedenlerini modası geçmiş bir militarizm hevesine bağlıyor ve Almanya ve Japonya gibi (Kapitalist güçlerin henüz feodalizmin yerine tam anlamı ile geçemediği) ülkelerin en büyük savaş tehlikesini oluşturacağını söylüyor.²⁰

Doğası gereği barışçı olan kapitalizm uygun olmayan toplumsal ele-

manları massettikçe emperyalizm kuruyup yok mu oluyor, yoksa emperyalizm, kapitalizmin, sosyalizmin doğuşundan önce ortaya çıkan son hastalık belirtisi midir? Kehanetleri ile değerlendirildiklerinde Veblen ve Schumpeter kazançlı çıkıyorlar. Fakat, tek başına alındığında, kestiri (tahmin) bir kuramın başarısı için yeterli bir ölçüt olmuyor, zira kestiri bir çok ve tesadüfi nedenden ötürü doğru ya da yanlış olabilir. Mamafih Veblen ve Schumpeter yeni Marksistlerin halletmek zorunda oldukları sorunu da ortaya attılar: Kapitalist ülkeler kolonial bir politika izlemez ve kolonilerini artık ellerinde tutmazken Lenin'in emperyalizm kuramı nasıl kurtarılacaktır?

Bunun çözümü, 1950'lerden itibaren geliştirilen neo-kolonializm kavramında bulunmuştur. Neo-kolonializm, emperyalizm kavramını imparatorlukların varlığından ayırmıştır. Lenin bu ayırım için bir temel kurmuştur. O, emperyalizmi bir sonuç, bir hareketler biçimi veya bir politika olmaktan çok, bazı ülkelerin bir iç hali olarak tanımlamıştır. Emperyalizm en basit ifadesiyle "kapitalizmin tekel aşamasıdır." Fakat Lenin'e göre bu durum siyasa ifade olanağı bulmuştur. Emperyalizm özel olarak çıkmış fakat kendisini kamu hali olarak ifade etmiştir. Bir emperyalizm politikası yalnız ve yalnız onu yürütecek askerler ve denizciler var ise başarılı olabilir. Kolonisiz imparatorluklar ve bir güç tarafından desteklenmek ihtiyacı duymayan emperyalist politikalar Lenin tarafından tahayyül edilemezdi,

Emperyalizm hakkındaki eski ve yeni marksist tezler arasındaki ilk büyük fark emperyalizmin hükümet politikalarından ve faaliyetlerinden ayrı mütalâa edilmesinde ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, önde gelen neokolonialist yazarlardan Harry Magdoff'un vardığı sonuçları çabucak değiştirmesinde açıkça görülüyor. 1969'da yazdığı kitapta Amerika'nın yabancı hammaddelere olan bağımlılığını ve dışarda kazandığı kârları vurguluyor. Ülkenin bu bağımlılığı, o halde dünyayı Amerikan kapitalinin serbest hareket edebilmesi için güvenli hale getirecek olan hükümetin üstünlük kurma çabalarını gerekli kılacaktır. 1970'de yazdığı bir makalede şimdi neo-kolonial düşüncenin ana akımı olan düşünceye katılıyor. Amerika'nın bağımlılığına yapılan atıflar azalıyor ve artık özel teşebbüs emperyalist makinenin motoru olarak hükümetin yerini almış gösteriliyor. Neokolonialist tez, uluslararası politikanın en eliri ekonomik izahını içermektedir. Ona göre kapitalist devletlerin özel ekonomik araçları o derece gelişmiştir ki bunların gelişi güzel kullanım ibile öteki ülkelerin kaynaklarının etkili bir şekilde kontrolü ve sömürülmesi için yeterlidir.²¹ Çok uluslu şirketler şimdi o derece büyük ölçekte ve o kadar geniş alanlarda faaliyet gösteriyor ki, ekonomik ajıdan daha güçsüz olan ülkelere kendi başlarına etki yapabilirler. Bazıları istikrarlı, bazıları istikrarsız hükü-

metlere sahip ülkelere faaliyetlerini yayarak risklerini azaltabilirler. Şirketleri dışa yayılma güdüsü o denli çok ve iş aleminin kendi kendinin başının çaresine bakabilme yeteneği o kadar güçlüdür ki, bunlar "görünmez imparatorlukların"ı normal olarak devlet politikası ve desteği olmadan geliştirebilirler.

Emperyalizm konusunda eski ve yeni marksist tezler arasındaki ikinci büyük farklılık emperyalizmin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkileri konusundaki tahminlerle ilgilidir. Eski marksistler, kapitalistlerin, arasında imparatorluklarının gelişmesine dışarıda yatırım yaparak yardım etmenin de bulunduğu birçok şekilleri kendi mezarlarını kazdıklarına inanırlardı. Şimdi Marks'ın ve Lenin'in bu konudaki iyimserliğini pek marksistçe olmayan bir ümitsizlik almış bulunuyor. Yabancı yerlerde faaliyet gösteren kapitalistler şimdi ya ekonomik gelişmeyi nisbeten düşük seviyede tutuyorlar ya da o gelişmeyi avantajlı olmayan biçimde saptırıyorlar. Geri kalmış ülkeler daha gelişmiş ülkeler için hammadde sağlayıcı durumunda tutuluyorlar veya yalnızca basit imalat aşamasında bırakılıyorlar.²² Bu son anlamda hatta ileri kapitalist ülke olan Amerika ile nisbeten daha az gelişmiş ekonomilere sahip Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişki de konumuzun içindedir.

Neokolonyal teoriler bir "yeni" emperyalizm çeşidini de teşhis etme iddiasındadırlar. Bunun iki ayırıcı özelliği vardır. Birincisi, bu, arkasında devlet desteği olmayan yani imparatorluksuz bir emperyalizmdir. İkincisi, bu, emperyalistleri zenginleştirirken emperyalizme maruz kalanlara hiç bir katkıda bulunmayan bir emperyalizm cinsidir.

Neokolonyal açıklamaların incelenmesi, uluslararası ilişkiler kuramı açısından birkaç önemli noktayı ortaya çıkarmaktadır. Bunlar şu başlıklar altında toplanabilir.

- (1) Kendi kendini doğrulayan kuramlar.
- (2) Davranışsız yapı ya da işlevin yokolması.
- (3) Aşırı açıklama ve değişme sorunu.

KENDİ KENDİLERİNİ DOĞRULAYAN KURAMLAR

İmre Lakatos "yardımcı kuramlar" deyimini "olguların dümen suyundan" geliştirilmiş ve diğer olguların önünde gidemeyen kuramları tanımlamak için kullanıyor (1970, ss. 175-76). Farzedin ki ben bazı tip ülkelerin emperyalist olduğu inancı ile işe başlıyorum. Farzedin ki benim kuramımın bunun neden böyle olduğunu açıkladığına da inanıyorum. Yine farzedin ki ben, açıklanan faaliyet ve o faaliyette bulunanlar zaman içinde

değiştikleri halde, kuramımı büyük ölçüde bozulmamış olarak korumak istiyorum. Bu amaca ulaşabilmek için iki şey yapmak zorundayım : Birincisi, eski sözcüğü yeni faaliyeti de içerecek şekilde yeniden tanımlamak ve ikincisi, eski kuramı yeni elemanları da kapsayacak biçimde gözden geçirmek. Emperyalizm hakkındaki kuramların evrimi bu iki sürecin de güzel bir örneğidir.

Hobson ve Lenin'e göre bir ülke dış ekonomik faaliyetlerini kontrol etmek üzere bir imparatorluk kurarsa, bu emperyalizmdir. Daha sonraki bir anlayışa göre eğer bir ülke dışarıda bir imparatorluk kurmaksızın ekonomik faaliyette bulunabiliyorsa bu da emperyalizmdir. Bu son tanım "serbest ticaret emperyalizmi" fikrinde ifadesini bulmaktadır. Bu fikir Gallagher ve Robinson'un tarih bakımından önemli ve marksist olmayan eserinde öne sürülmektedir. Bu yazarlar serbest ticaretin, özellikle 19. yüzyılın ortalarında İngiliz genişlemeciliğinin bir tekniği olarak kullanıldığını ve hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, İngiliz çıkarlarının bütün yüzyıl boyunca korunduğunu ve ilerletildiğini iddia ediyorlar (1953, ss. 11, 13). Aslında belki de ondokuzuncu yüzyılın ortalarında İngiltere'nin şekilci olarak imparatorluklarla ilgisi azalmıştır. Zira görmüştü ki dünya pazarlarındaki başatlığı yabancıların yeterince İngiliz malını almalarına, İngiltere onları idare etsin veya etmesin, yol açmaktadır. Aynı şekilde denilebilir ki, Amerika'nın yabancı ekonomik faaliyetleri eskiden de ve muhakkak ki şimdi de geleneksel imparatorluk mekanizması olmaksızın yürütülebiliyor.²³

Neokolonyal ekol'ün Amerika'nın dışardaki faaliyetlerini sürdürmede askeri güç tarafından desteklenmek ihtiyacı olmadığını teyid etmesi, gerçeğe büyük ölçüde uymaktadır. Eski stil emperyalist politikalar azalmış, imparatorluklar da hemen hemen ortadan kaybolmuştur. Şimdi de eskiden olduğu gibi zengin halkların ekonomik imkânlarının fakir olanlar üzerindeki etkisi devam etmektedir. Zenginlerin fakirler üzerindeki etkisine "emperyalizm" demek Lenin kuramını kurtarmanın ilk adımıdır. Kapitalistlerin dış ülkelerde yaptıklarına emperyalizm demek —bunları imparatorluklar aracılığı ile ve kuvvet kullanarak yapsınlar ya da yapmasınlar— kuramı kendi kendini doğrulayan bir kuram haline getirmektedir. Kuram olguların öncesinde gelmemiştir. O kimseyi görünen imparatorlukların çökeceği beklentisine götürmemiştir. Bunun yerine kuramın güya açıkladığı şey gerçekte olana uydurulmuştur.

DAVRANIŞSIZ YAPI YA DA İŞLEVİN YOKOLMASI

Emperyalizmin yeni tanımı, geleneksel ekonomik emperyalizm kuramının son ekonomik hareket tarzını içerecek biçimde değiştirilmesini etki-

lemiştir. Dolayısıyla, yeni tanımın sonuçlarını, kuramın gözden geçirilmiş halini ele almadan, incelemek yerinde olacaktır. Bu Johan Galtung'un emperyalizmin "Yapısal" kuramını gözden geçirerek yapılabilir. Galtung neokoloniyal kuramı mantıkî sonucuna kadar götürerek farkında olmadan onun abesliğini gözler önüne seriyor. Galtung'un görüşüne göre, emperyalizm, bir yandan daha ahenkli zengin ülkeler ile öte yandan daha az ahenkli fakir ülkeler arasındaki bir ilişkidir. O emperyalizmi yapısal bir şey haline getiriyor, fakat kendisinin yapısal kuramına kısmen indirgeme yolu ile ulaşılmış. Uluslararası yapının tanımlanmasında kendisi, ulusal bir özellik olan ulusal ahenk ile, uluslararası yapısal bir özellik olan imkânların dağılımını birleştirmiş. Bunların birincisi, eğer kendisine yapısal bir öge denilebilirse, ulusal yapının bir ögesidir. Galtung, uluslararası yapıya ulusal bir özelliği dahil ettiği için kendisinin yaklaşımı indirgeyici oluyor. Yapı, eğer davranışı şartlandırır ve işlevlerin yerine getirilişini etkileyen bir kavram olarak görülürse, yararlıdır.²⁴ Bununla beraber, uluslararası yapıyı kısmen ulusal özelliklere göre tanımlamakla, bu özellikler açıklanmak istenen sonuçlarla eşanlamlılık kazanır. Galtung yapıyı bu şekilde tanımladığı için davranış ve işlev ortadan kalkıyor ve bir ülkeye yaptığı faaliyetler bir kenara bırakılarak sadece özelliklerinden ötürü emperyalist denebiliyor. Davranışın gözlenmesi, onun olaylara bağlantısı ve diğer seçeneklerin netice olarak çıkabilmesi sorunu, bütün bu karmaşık ve zor sorular bir kenara itilebilir. Böylece, Galtung Japonya'nın güney doğu Asya'daki rolü hakkında "Ekonomik emperyalizm olduğu şüphesiz ancak, politik, askeri, iletişimsel, kültürel hükmetme yok" diyebiliyor. En kâmil hali ile emperyalizm hiç askeri güç, doğrudan güç veya şiddete başvurma tehdidi kullanmaz (19971, ss. 82-84, 101).

Emperyalist güç çözülür faaliyetler yerine, kolayca görülebilir bir duruma geliyor : ahenkli zengin ülkeler ile ahenksiz fakir ülkeler arasındaki yaşam şartlarında artan fark. Galtung'un kuram diye sunulan yorumu sadece gittikçe artan farkın nedeni olarak, fakirin zengin tarafından sömürülmesini veriyor. "Dikey etkileşme dünyadaki eşitsizliğin ana kaynağıdır" diye iddia ediyor (1971, s. 89). Bunun neden böyle olduğu açıklanmıyor. Sadece çeşitli şekillerde tekrarlanıp duruyor. Uluslararası ticaretteki benzersizlikler malları imal edenlerle sadece tabiatın meyvalarını toplayanlar arasındaki durum farkı, değişik ülkelerin ihraç mallarının geçirdikleri değişik süreçler. Bunların hepsi güya ileri ülkeleri zenginleştiren ve geri ülkeleri fakirleştiren karşılıklı ilişkiyi düzenleyen faktörlerdir.

Zenginlerin hangi şartlar altında, fakirleri daha da fakirleştirerek kendilerini zenginleştirdiklerini göstermek, zaman içinde ülkeler arasında ithalat ve ihracatın kompozisyonunu, ticaretin şartlarında meydana ge-

len değişiklikleri dikkatli bir çözülemeye (analize) tabi tutmakla yapılabilir.²⁵ Böyle bir inceleme bazı ana madde üreticilerinin zaman içinde çok iyi duruma geldiklerini göstermektedir. O halde bunlar başkalarını emperyalistçe sömürmekte midirler? 1974'te petrol ve besin maddeleri ihraç edenler zenginleştiler. Az gelişmiş Arap ülkeleri ve gelişmiş Kuzey Amerika ülkeleri diğer birçok ülke ile karşılaştırıldığında çok başarılı oldular. Birinciler (Araplar) Galtung'un sömürülen ülkelere en iyi örneklerdi. Bunlar duruma tabiatın meyvalarını satarak geldiler. Aynı zamanda Amerika dünyanın başta gelen besin maddesi satıcısı ve Galtung'un emperyalist ülke modelinin ta kendisidir. Galtung'un kuramı yalnız açıklamalar yapmaktan çok betimlemeler yapmakla kalmıyor, aynı zamanda kendisinin betimleme kategorileri, gerçeklerle de uyumuyor.

Galtung, anlaşılan, ticaretin ham maddelerden mamul maddelere olan pek kalıcı ve kararlı eğiliminden haksız sonuçlar çıkartmış. Fakat bu eğilimler hem her mal için geçerli değildir ve hem de sonsuza dek devam etmez. Ticaretin şartlarında değişiklikler oldukça bazı ülkeler uluslararası ticarettten daha çok kazançlı, bazıları daha az kazançlı çıkıyorlar. İçte ve dışta fakirler, kendilerine çok az ihtiyaç duyulduğu için yabancılaşıp, bunalıma sürükleniyorlar. İşsizlerin sömürüldüğü nasıl söylenebilir? Çok bol olan maddeleri üreten ülkelerin düşük fiyatlar vererek zengin ülkelere sübvansiyon sağlamak üzere sömürüldüğü nasıl söylenebilir? Eğer zengin ülkeler onların mallarını almasa fakir ülkeler muhakkak ki daha da fakirleşecektir.

Buna rağmen Galtung, zengin ülkelerin fakir ülkeleri sömürdüğüne, onların ekonomik gelişmesine mani olduğuna ve onların iç ve dış bütünlüşmelerini engellediğine inanıyor (1971, ss. 89-90). Galtung, eğer bu doğru ise, neden doğru olduğunu açıklamıyor. Bununla beraber, betimleyici sözleri, kendi düşüncesine göre, emperyalizmin nedeninin bağımlı ülkeler olduğunu ima ediyor. Bu ülkelere var olan ekonomik ve toplumsal bölünmeler, gelişmiş ülkelerin bunları ticaret, yatırım ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri aracılığıyla sömürmelerine çanak tutuyor. Bunun neden böyle olduğunun açıklanması, yeni bir ekonomik ve siyasal gelişme kuramına ihtiyaç gösterecektir.²⁶ Çünkü, Galtung iç şartların emperyalist ilişkilerin gelişmesine izin verdiğini söylemektedir. Böylece, emperyalizm hakkında, indirgeme yoluyla geliştirilmiş bir kurama daha sahip olabilir-dik.

Herhalükârda, Galtung'un önce kuramına soktuğu, sonra ondan çıkardığı ana sonuç, zenginlerle fakirler arasındaki emperyalist ilişkinin, birincilerin refahının ve ikincilerin ızdırabının başlıca izahı olduğudur. O takdirde dünyanın kuzey ve batısındaki ülkelerin güney ve doğusunda-kileri fakirleştirip fakirleştirmedeği ve bundan ötürü ötekilerin zenginle-

şip zenginleşmedikleri sorusunu sormak gerekir. Emperyalizm önceden bunlarla malül olmayan ülkelere, ekonomik sömürü, fakirlik ve çekişme mi getirdi? Emperyalizm şimdi bu hastalıkların devamına mı sebep oluyor? Ne sömürü ve çekişme ve ne de fakirlik yeni talihsizliklerdir. Birlik içinde olmamayı emperyalizme bağliyanlar, koloni halklarının çoğunluğunun eski halini hatırlamalıdır. Ayrıca, ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar her yerde herkes, ancak geçimini sağlayacak bir düzeyde ya da buna yakın bir noktada yaşıyordu. Marks ve ilk Marksistler, dinamik kapitalist ülkelerin müdahalesi olmaksızın batılı olmayan ülkelerin ilelebet o geri hallerinde kalacaklarına inanmakla aslında gerçeğe en çok yaklaşılanlar olmuşlardı.²⁷

Fakirliğin de zenginliğin de nedenleri çoktur ve eskidir. Emperyalizmin, zenginlerin zenginliğinin kaynağı olacak kadar kârlı bir şey olduğuna inananlar, özel kazanç ile ulusal kazancı birbiri ile karıştırıyor ve emperyalist ülkeye olan maliyetleri ve özellikle kapital ihracının maliyetini unutup, ülkelerin kendi ekonomileri ile karşılaştırıldığında herhangi bir emperyal kazancın pek ufak olduğunu gözden uzak tutuyorlar. Malları için pazar olarak ve yatırım alanları olarak, gelişmiş ülkeler için (emperyalist olsun olmasın), diğer gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkelerden çok daha fazla önem taşımışlardır. Fakat, ana nokta tek cümle ile ifade edilecek kadar çekicidir. Muhakkak ki zengin ülkelerin maddi refahlarının nedenleri kendi sınırları içinde bulunmaktadır: Teknolojiyi kullanmaları ve ekonomilerini ulusal düzeyde organize edebilmeleri.

Mamafih, emperyalizmi ekonomik açıdan açıklayanlar için fakirlerin zenginleri zenginleştirdiği kavramı, yücelttikleri bir inanç haline gelmiştir. Zenginlerin fakirleri fakir yaptıkları ve onların başka birçok musibetlerine neden oldukları hususu da onlar için aynı derecede saygı duyulan bir inançtır. Geleneksel marksistlerce arada bir kullanılan bu tip karamsar düşünceler, aşağıdaki bölümde sayacağım sebeplerden ötürü bugünün neokoloniyalistleri tarafından kalıcı hale getirilmişlerdir.

AŞIRI AÇIKLAMA VE DEĞİŞME SORUNU

Lenin'in tezini kurtarma gayreti, emperyalizmin tanımını o derece genişletmiştir ki, eşit olmayanlar arasındaki hemen her ilişkiye "emperyalizm" demek mümkündür. Bu genişletme, Lenin'in ana noktalarının olaylar tarafından zaman içinde çürütülmesini karşılamak için gerekli olmuştur. Marksistler dış yatırımı *Laissez-Faire* ekonominin kaçınılmaz durgunluğuna bir çare olarak görmüşlerdi. Fakat, dış yatırım kapitalist ülkelere, dışardaki yeni yatırımlarının miktarından daha fazla bir kâr getirdiği

an, "itme" ilkesinin işlediği artık söylenemez. Bazı neokolonyalistler şimdi, fonların net akımının Amerika Birleşik Devletlerine doğru olduğunu ve dışarda çalışan şirketlerin yeni yatırımlarının çoğunun yerel ödünç almalar sonucunda oluştuğunu söylüyorlar.²⁸

O halde kapitalist ülkeler iktisadi durgunluğu nasıl önlüyorlar? Sık sık şöyle bir basit cevap veriliyor : Savunmaya çok para harcayarak. Savunma harcamaları kısır olduğu için, savunma bütçeleri artık sermayenin ideal emicileridir. Oysa, dünyada ikinci ve üçüncü sırada yer alan Batı Almanya ve Japonya'ya bu izah uygulanamaz. Hatta Amerika'ya uygulandığı zaman bile, Baran ve Sweezy'nin de söyledikleri gibi (1966, s. 146-53, 223) açıklamanın kendisi de herhangi bir büyük kamu veya özel teşebbüs yatırımının aynı amaca hizmet edebileceğini itiraf etmektedir. Bizim amaçlarımız için, dış yatırım, içerdeki yetersiz tüketimin bir çaresi olarak görülmediği zaman, devletlerin dış yatırımının, kapitalist ekonomilerin marksist çözümlemesinin dışına çıktığının bilinmesi yeterlidir.

Böylece diyalektik gelişmenin iki ana unsurundan biri elenmiş oluyor. İkinci unsur da artık işlememektedir. Zira, yukarıda açıklandığı üzere, az gelişmiş ülkelerin ekonomik bakımdan, onlara yabancı kapital akımı sağlanarak, kalkındırıldıklarına artık inanılmamaktadır. Bundan dolayı onlar, gelecekte kapitalist ülkelerin karışmalarına karşı koyacak gücü kazanamamaktadırlar. Kapitalizm dışarıda kendini, emperyalist politikaları ile yeniden üretememekte ve böylece, klasik olarak sosyalizmin doğacağı şartları hazırlayamamaktadır.

Nihi ekonomik açıklama olarak, neokolonyalizm, emperyalizmi devlet politikasından ayrı tutmaktadır. Eski günlerde emperyalist politikalar faaliyet gösterirken görülebilir ve onlardan kurtulma yolları düşünülebilirdi. Hükümet politikası sayesinde (Hobson) veya devrim yolu ile (Lenin) emperyalizmin dayandığı şartlar değiştirilerek bir ülke emperyalist olaktan çıkarılabildi. Emperyalizm şimdi kapitalist ülkeler yararına olan bir denge bozukluğuna dayanan bir haldir ve bu dengesizlik sürdüğü sürece devam eder. Dış ülkelerde işletmelerin yayılması esas itibariyle özel bir şeydir. Eğer devletlerin emperyalist faaliyetin devamı için pek az bir şey yapması gerekiyorsa, o halde onlardan yapmalarını durdurmalarını isteyebileceğimiz pek az şey vardır. Bunu bu şekilde koymak, Britanya'nın 19. yüzyılın ortalarındaki "serbest ticaret emperyalizmi" ile Amerika'nın son zamanlardaki "dışarıya şirketlerin genişlemesi emperyalizmi" arasındaki önemli bir ortak özelliği açığa çıkarmaktadır. Her iki durum da birer "büyük devlet emperyalizmi" örneğidir. Bir ülke dünyadaki malların 1/3 ünü veya 1/4 ünü ürettiği zaman onun başkalarını, başkalarının onu etkileyebileceğinden daha fazla etkilemesi doğaldır. Bu etkinin aracı mal ticareti

de olsa çok uluslu şirketler de olsa, bu araçlar, gerilerindeki muazzam ulusal olanaklara dayandıkları için bu geniş etkiyi yaratabilmektedirler.

Bu sözde emperyalizme son verebilmek için yegane tavsiye fakirlere zenginleşmelerini ve/veya zenginlere göreceli olarak fakirleşmelerini söyleyen reçetedir. Halbuki aynı zamanda, şimdiki sistem, zengin ve fakir ülkeler arasındaki açıklığı meydana getiren, genişleten ve geliştiren şey olarak görülmektedir. Neokoloniyal çözümlmeyi (analizi) kabul edenler ya ümitsizliğe düşmek ya da hayale dalmak mecburiyetindedirler.

Onların emperyalizmi çözüme reçetelerinin hayal olduğu kolayca görülebilir. Örneğin emperyalizmi fakirin, zengin veya zayıfın güçlü tarafından sömürülmesi, olarak tanımlandıktan sonra, Galtung, emperyalizmi alttetenin çaresi olarak fakirlerle, zayıfların zenginleşmek için birleşip iş birliği yapmasını görmektedir, ancak ifadelerinin karmaşıklığı bu reçeteyi bir parça anlaşılabilir kılmaktadır (1971, s. 107 vd.). Güçlü ol! Zenginleş! Bu cins nasihate uymak zordur. Fakirlik belki yalnızlıktan hoşlanmaz ama, zayıflarla fakirler elele verdikleri zaman, güçlenme ve zenginleşme konusunda pek az şey kazanırlar. Fakirler birleşerek varlıklarını arttırdıkları zaman o varlıktan pay almak isteyenleri de aynı oranda arttırmış olurlar. Zayıf ülkeler birleştiklerinde, iş bölümünün işlediği alanı genişletmekle pek az şey kazanırlar. Zira, birbirine çok benzeyen aktif ve pasifleri birleştirmiş olmaktadır.

Bizi çıkmaz sokağa götüren mantık en iyi Galtung'un makalesinde görülmektedir. Bu mantığın en iyi örneği tarihi bakımdan tedbirli ve çözümlenme açısından keskin bir eser olan Michael Barratt Brown'un kitabında görülmektedir. Orijinal baskısında Brown, yeni doğan üçüncü dünya ülkelerinin —Hindistan, Brezilya, Endonezya, Cezayir, Irak, Gana, Küba, Yugoslavya ve Mısır— İşçi Partisinin İngilteresi'nin desteği ile birleşerek emperyalizmin boyunduruğundan kurtulacaklarını ümit etmişti. Gözden geçirilmiş baskıda, "bugün geriye bakarak gülmek kolaydır, fakat gerçek odur ki, üçüncü dünyanın izahı İşçi (Partisi) hükümetinin, sosyalistlerin 1964'de oy verdiği sola açılışları tamamen bir tarafa bırakmasında yatmaktadır." (1970, S. XVIII). Bu, neokoloniyalist mantığın düştüğü ümitsizlikten doğan hülyaya örnektir. Kitabın gözden geçirilmiş baskısında, kendisi bir başka örnek daha veriyor. Yeni hayal "öğrencilerin, aydınların zanaatkârların, esnafların, köylülerin ve büyük kapitalist ülkelerin uluslararası şirketlerinin satış ve mal şebekesinin baskısı altında olan herkesin, Marks tarafından sanayide çalışan sınıflara uygun görülen görevi hemen yülenebileceği" zannıdır. Gerilla ünitesi, diye ilave ediyor, "Marks'ın kapitalist fabrikalarda gördüğü ortak dış düşmana karşı yalnız disiplini değil, aynı zamanda birliği, karşılıklı güveni ve gurup bilincini de sağ-

lıyacaktır.” Bu unsurlar bazı gelişmiş ülkelerin kardeşçe yardımı ile ilerici toplumsal değişimin yeni araçları olacaklardır (1970, S. XLIII - XLVI). Bu kadar örnek yeterlidir.

Şimdi yukarıda incelenen emperyalizm kuramları üzerinde düşünebiliriz. Hobson, Lenin ve neokolonyalistler hepsi de devletlerin dış davranışlarının ekonomik açıklamasını yapıyorlar. Neokolonyalist okul ile Lenin arasında, Lenin ile Hobson arasında olduğundan çok fark vardır. Veblen ve Schumpeter kendi günlerinde pek popüler olan ekonomik açıklamaları reddederek onların yerine sosyolojik bir açıklamayı koymuşlardır. Modern devletlerde var olan atavistik unsur kalıntıları onları savaşa sürüklemektedirler.

Bu kuramlar arasında bir seçim yapabilir miyiz? Hatta yapmamız gerekli mi? Bir anlamda şu soruları cevaplamaya çalışarak bunu yapabiliriz: Hangi kuram en sık ve en yeterli şekilde devletlerin emperyalist davranışlarını açıklamaya yardım ediyor ve hangi kuram en güvenilir kestirileri sağlıyor? Önce eski ve daha yeni ekonomik değerlendirmeleri ele alalım. İlk marksistler imparatorlukların genişlemelerinin ve güçlenmelerinin kapitalizmin gelişmesiyle başabaş gittiğini varsayıyorlardı. Onlar kapitalizmin emperyalizmi kontrolden çıkardığını ya da kapitalizmin kendisinin emperyalizme sebep olduğunu iddia ettiler. Bunun nedenlerini açıklamaya kalktılar ve kapitalizmin zapturapt altına alınması ya da ortadan kaldırılmasının emperyalizmi yokedeceği sonucuna vardılar. Onlar, bir bakıma anlaşılır bir şekilde, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında görülen emperyalizme bulunacak çarenin (eğer bu bir çare ise) ezelden beri var olan genel emperyalizm sorununu halledeceği yanlışını yaptılar. Yeni marksistler ve diğer neokolonyalistler değişik ve mazur görülmesi daha güç yanlışlar yapıyorlar. Onlar dünyayı, eski bir kuramın yanlış korumuna uyacak şekilde yeniden yorumluyorlar. Neokolonyal cinsten “kuramlar” olguların nedenini göstermekten çok, bir kuramı kurtarmak amacıyla öne sürülen açıklamalar oldukları gerekçesi ile reddedilebilirler.

O halde çelişen Hobson-Lenin ve Veblen-Schumpeter argümanlarına ne anlam verilebilir? Ben sonuncusunu daha ikna edici ve açıklayıcı buluyorum. Mamafih, Eugene Stanley (1935) tarafından pek dirayetli bir biçimde belirtildiği gibi Hobson’un kuramının bazı durumlar konusunda yanılırken bazılarını açıklayabildiğini de hemen ilave ediyorum. Ekonomik ve toplumsal kuramların her ikisi de her durum için geçerli olduklarını iddia ediyorlardı. Halbuki bu kuramların herbiri bazı hallerde geçerli, bazılarında geçersiz ise, o vakit bunların genel olma iddiaları geçersizdir. Hangisinin iyi olduğunu seçmektense her ikisinin de biraz kullanılabilir olduğunu ve fakat aslında yetersiz olduklarını söyleyebiliriz.

Ekonomik çıkarlar ve unsurlar, toplumsal guruplar ve bunların ihtirasları devletin yapısının çoğunu simgelerler. Hobson ve Lenin ile Veblen ve Schumpeter devlet davranışlarının dinamiği hakkında güçlü, derin ve orijinal şeyler öne sürüyorlar. Devletin politikasını tayin eden şeyler aynen bu kuramların söylediği gibi bazen esas itibariyle ekonomik, bazen de esas itibariyle sosyal ve politik olabilirler. Fakat onların genel kuramlar diye sundukları şeyler sonuç olarak en iyi bir yorumla kısmî kuramlar oluyorlar. Stanley bu gerçeği gözler önüne sermiştir. Bunun neden böyle olduğu izah edilebilir mi?

Emperyalizm kuramları, uluslararası siyasetin kuramlarını oluşturma stratejisi olarak indirgemeci yöntemin yetersizliğini ortaya koyuyor. Her çeşit ülke emperyalist politika izlemiştir. Belli cins ülkelerin emperyalizme neden olduğunu iddia eden bir kimse, dürüst olmak istiyorsa, başka zaman ve mekânlarda başka çeşit ülkelerin de emperyalist olduğunu söylemelidir. Oysa, incelediğimiz kuramlar emperyalist bir ilişkinin bizzat emperyalist ülkenin bazı özelliklerinden dolayı ortaya çıktığını iddia etmektedirler. Böyle kuramlar, bir uluslararası dengesizlik durumunun emperyalizm diye adlandırılabilmesi için, yalnızca daha güçlü tarafların bir kontrol ve etkileme hali içinde bulunmasına inanmayı gerektirmektedir. Böylece, çoğu ekonomik kuramlara göre, güçlülerin zayıflar üzerinde sahip olduğu uğursuz etki ancak güçlü devletler kapitalist ise varolabilmektedir. Ancak buna inanmak güçtür. Örneğin Mao Çe Tung'un kapitalist ülkelerin emperyalizmin yegâne nedeni olduğuna inanıp inanmadığı merak edilebilir, ama biliyoruz ki Çu En Lay böyle düşünmüyordu.²⁹

İncelediğimiz indirgeyici kuramlar uluslararası sonuçları devletlerin iç özelliklerine işaret ederek açıklama çabasındadırlar. Bu kuramların bir sonucu, güçlülerle zayıfların, eğer güçlüler doğru bir şekilde kurulmuş ise, emperyalist bir bağ olmadan birarada yaşayabilecekleri imajıdır. Eğer bu gerçekleşirse, o vakit zayıfların bağımsızlığı kuvvetlilerin kendi çıkarlarının bilincindeki irfanı sayesinde güvence altında olacaktır. Böyle iddialarda bulunan kuramlar, ima yoluyla da olsa uluslararası çatışma ve svş için geçerli bir uluslararası politik neden olamayacağını söylemiş olurlar. Savaşın nedenleri bir kısım veya bütün devletlerin içinde vardır. Fakat eğer nedenler tedavi edilirse, belirtiler ortadan kalkar mı? Buna inanmak güçtür zira yalnız "kötü" tip devletler değil, her çeşit devlet söz konusu kuramlar, birçok tür devlet emperyalist davranış içinde bulunduğuna göre, insanı tatmin etmiyor.

Bazı alanlarda indirgemeci kuramların iyi işlediklerini biliyoruz. O halde emperyalizmin indirgemeci kuramları neden iyi netice vermiyor? Onların başarısızlığını kuruluş ve uygulama biçimlerini incelemeyen ön-

ceden kestirebilir miydik? Şu soruya cevap vererek bunu yapabiliriz . Emperyalizmin indirgemeci kuramlarını yetersiz kılan şart nedir? Bu şartı tanımlamak kolaydır.

Uluslararası açıdan, değişik ülkeler benzer sonuçlar, benzer ülkeler değişik sonuçlar yaratabilirler. Eğer aynı nedenler değişik sonuçları yaratabiliyor ve aynı sonuçlar farklı nedenlerden doğabiliyorsa, o vakit bağımsız değişkenler üzerinde sonuca etki eden kısıtlamalar rol oynamaktadır. Kısıtlamaları, onları bağımsız değişkenlerden biri olarak tanımlayarak işin içine katmak olanaksızdır, zira, kısıtlamalar bütün bağımsız değişkenlere etki yapabilir ve sistem değişikçe yapmışlardır da. Bu yapılamadığı için indirgeycilik yeterli olamaz ve analitik bir yaklaşım yerini sistemik bir yaklaşıma terketmek zorundadır.

Bizim emperyalizm kuramlarını incelememiz uzun yer tuttu. Bu kasten böyle oldu, çünkü birçok olguyu yüzeysel bir biçimde incelemektense, bir sınıftan bir olguyu seçip onu dikkatlice incelemek daha iyidir. Bu durumda, incelenen kuramların başarısızlığı, diğer indirgeyici uluslararası politika kuramlarının başarısızlığına işaret eder. Uluslararası ilişkilerin açıklanmasını ulusal ekonomik veya toplumsal nedenlere bağlayan indirgemeciliğin başarısızlığının ana nedeninden ötürü, aynı şeyi bireyler, guruplar, siyasal makamlar ve bürokrasilere bağlayarak yapan çabalar da başarısızlığa mahkumdur. Bütün bu düzeyler muhakkak ki üzerinde düşünmeye değerdir, bunların her birinden değerli şeyler öğrenilebilir. Fakat hiç birinde yeterli açıklamalar yoktur. Alt düzeydeki açıklamalar, uluslararası politikanın sonuçlarındaki benzerlikler ve tekrarlar, bunları yaptığı varsayılan ünitelerin (devletlerin) arasındaki büyük farklılıklara rağmen devam ettiği için, tekrar tekrar hüsrana uğruyor. Uluslararası düzenin devamı insanı etkiliyor bir yandan da uluslararası ilişkilerdeki kötü olayların tekrarı bir karamsarlık yaratıyor. Mamafih, girdilerin, çıktılara oranla daha fazla olduğu uluslararası ilişkilerde bir uluslararası siyasal kuramın mümkün olduğu hatta bunun uluslararası olayları kavrayabilmek için gerekli olduğu aşikardır.

Eğer yukarıdaki üç paragraf bir belirlemeden çok, iddialar topluluğu gibi görülüyorsa, bunun nedeni belirlemenin sistemik yaklaşımların incelenmesine gereksinme göstermesidir. Bundan sonraki bölümde bir sistem kuramına doğru zorlu yolculuğumuza başlayacağız.

REALPOLİTİK VE GÜÇ DENGESİ KURAMI

Birinci bölümde bahsettiğim gibi, Alan C. Isaak siyaset biliminin hiç bir kuramı ve kuramsal kavramı olmadığını iddia ediyor. Bundan önceki

bölüm, siyasal değişkenleri ve çıktıkları hesaba katmadan siyasal olguları açıklamaya kalkan ekonomik ve toplumsal kuramlardan bahsederek, bu iddiayı güçlendirmiş gibi görünüyor. “Eğer kapitalizm varsa, emperyalizm de vardır” biçimindeki bir ifade, siyasetin değişik ekonomik kuramların açıklamaya çalıştığı sözde bir ekonomik kanundur. Siyasetin siyasal kanunlarını ve onları açıklamaya yarayacak siyasal kuramlar bulabilir miyiz? Nicholo Machiavelli bu sorunun en azından birinci bölümünün olumlu cevaplandırılabilmesine inanıyordu ve bu inançla hareket ettiği için kendisi modern politika biliminin babası sayılmaktadır.

Rönesans’ın büyük bir tarihçisinin söylediği gibi, İtalya’da “devletin ve bu dünya ile ilgili herşeyin nesnel incelenmesi ve ele alınması mümkün olmuştur” (Burckhardt, 1878; 1954 ed. s. 100). Bundan önce siyasal durumlar ve olaylar insanın günahla malül tabiatı ve tanrının ve tabiatın kanunları ile açıklanıyordu. Ortaçağ düşüncesi dünyaya tanrının zirvesinde yer aldığı evrensel bir hiyerarşi olarak bakıyordu. Değişmez gerçeğe ulaşmak için insan “kendisini aşmalıdır”. Ernst Cassirer’in söylediği gibi, “Akıl bağımsızlığından vaz geçiyor” ve “artık kendisinin bir ışığı olmuyor”. (Cassirer, 1946; 1955 ed. s. 101; bkz. bölüm 11, 12). Rönesans akıl bağımsızlığını yeniden ele geçirdi. Akıl artık, insan tarafından zayıf bir biçimde algılanan ve gökte oturan bir şey değildi. Bunun yerine akıl bu dünyanın içinde var olan ve görülebilen şeyler ve olaylar olarak düşünülmüştü. Onbeşinci yüzyılın sonlarındaki Floransa anlayışında akıl hem “insanın hareketlerinin temelini oluşturan kurallar bütünü” ve hem de “bir belli olgunun genel kalıbını keşfetmeye yarayacak bir alettir” (Gilbert, 1957, s. 202).

Machiavelli bu fikri paylaşıyordu. Fakat çağdaşlarının çoğunun aksine bu dünya ve öteki dünya kozmolojik ikilemini ve insan akli ve iradesi arasındaki dünyevi ikilemi ortadan kaldırdı. Doğru akıl ve kaprisli irade ile şehvetli vücuda baskın çıkmaya savaşıyor saf ruhu düşünmek yerine aklın ortaya çıkardığı ilkelerin itici gücü olan iradeyi düşündü. İnsanın kendisini talihin kaprislerine maruz bırakmasına gerek yoktu. Berrak bir kafa ve güçlü bir irade olursa o vakit talih bir fırtına gibi zaptedilebilirdi.

Hangi amaca yönelik olarak? Machiavelli için en yüksek amaç siyasal amaçtı: Güçlü bir devleti yaratmak ve idame ettirmek.³⁰ Kendi çıkarları için çalışan tamahkâr insan toplumsal çatışma ve kargaşa meydana getirir. Yalnızca güç ile desteklenen iyi kanunlar, ya da bunlar yoksa, bir hükümdarın hesaplı hareketleri bencil çıkarları kamu yararına dönüştürebilir. Özel çıkarlar ile kamu yararı çatıştığı için, siyaset komutayı ele almalıdır. Üstelik hükümdarın bütün kaygıları içinde önceliği dış politika alır. Eğer devlet dış düşmanlarca incinebilir halde ise iç düzeni kurmak kamu sükununu sağlamayacaktır. Bir devleti kurmak ve yaşatmak gibi

yapıcı bir amaç için her araca izin verilebilir. **Nutuklar**'ın (the Discourses) bir bölüm başlığında "İnsanın ülkesi görkemle de olsa, utançla da olsa her nasıl olursa olsun savunulmalıdır" denilmektedir. O yüksek amaç her aracın kullanılmasını —güç veya sahtekarlık, hile veya aldatmaca— mübah kılmaktadır. Değerli hükümdar "durumun gereklerini yerine getirir" ve kendi hareketlerini "şartlara" uydurur. Başarı her siyasal hareketi geçerli kılar ve tek günah başarısızlıktır.³¹

Bu kısa özetleme bazı düşüncelere olanak veriyor. Önce, Machiavelli bir uluslararası politika kuramı geliştirmedir. O, siyasetin bağımsızlığını tanıyarak, siyasetin kendi kurallarına göre açıklanabilmesi olanağını yarattı. Machiavelli'nin, devletin doğuşu ve onun hareketlerine laik meşrulaştırma araçları sağlanması sorunu ile uğraşması, kendisini devamlı surette geçerli olacak düsturları tümevarımcı bir biçimde aramaya yöneltti. Yani siyasetin kanunlarını araştırmaya sevketti. Siyasetin kanunlarının saptanabildiğine inanıldığı taktirde, siyasetin kuramlarına ulaşmak olanaklı olur. Machiavelli bu inanca sahipti. Siyaset, akıl yoluyla keşfedilebilir ve siyaset çıkarılarda, şartlarda ve bunların yol açtığı gerekliliklerde kökü bulunan, kendine özgü kanunlara sahiptir. **Hükümdar**'ı veya **Nutuklar**'ı okuyan ve kanunlar arayan biri Machiavelli'nin bir çok paragrafının "şöyleyse, böyle olur" kalıbına ne büyük bir kolaylıkla sokulabildiğini hayretle görecektir.

İkinci olarak, Machiavelli'nin, siyasetin kanunlarının konulabileceği hususundaki inancı, onun bu inancını insanın kötü tabiatının değişmez olduğuna bağladığını iddia eden bir sürü yazı ve beyanla bir kenara itilmiştir (örneğin bkz. Gilbert, 1965, s. 156-157, 89). Machiavelli'nin insanlar hakkında pek yüce bir kanaati olmadığını kimse inkâr edemez. Yalnız, Machiavelli konusunda üzerinde durulması gereken nokta onun siyaseti nasıl anladığıdır. Machiavelli için insanın doğası önemlidir. Ancak bu, basit bir değişkenin önemine sahiptir, yoksa açıklayıcı ya da bağımsız bir değişkeninkine değil. İnsan doğasının değişmezliği bizi sadece, evvelce olmuş herhangi bir şeyin yeniden olabileceği sonucuna götürür. (**Nutuklar**, birinci kitap, bölüm 39). İnsanın değişmez tabiatı tarihte görülen siyasal çeşitliliğin sebebi olarak gösterilemez. Bu çeşitliliğin gözardı ettiği düzenlilik ancak her durumu ayrı ayrı değerlendirerek ortadan kaldırabilir.

Üçüncü olarak, Felix Gilbert'in yerinde deyimleri ile, Machiavelli'nin siyasal sonuçları siyasal davranış ve durumlara ısrarlı bir biçimde bağlanması, onun abartmalı ve eskimiş önerilerinin bugün halâ geçerliliği bulunmasının bir nedenidir (1965, s. 199-200). Bu geçerliliğin kısmi bir nedeni de tabii, uluslararası politikayı anlamışlığımızın Machiavelli'nin ça-

ğından beri pek ileri gidememiş olmasıdır. Ayrıca, bir diğer neden, O'nun siyasetin kanunlarını ararken, olay ve şartlara yakından bağlı genellemeler yapmış olmasıdır. Bu, benzer şartların var olduğu her yerde geçerlidir. İçerde ve uluslararası düzeyde Machiavelli'nin bakış açısı, kişilerin ve kurumların yetki ve hukuktan çok güç ve rekabet ile ilişkili olduğu her yerde geçerlidir. Sonuç olarak, Machiavelli'nin düşüncesinin geçerliliği, uluslararası politikanın, o günden bugüne dek esas itibarıyla değişmemiş olmasına bağlıdır: Uluslararası anarşi devam edegelmiştir.

Dördüncüsü, Machiavelli, bir uluslararası politika kuramı geliştirmedeği halde, politikaya karşı genellikle tutarlı bir tavır takınmıştır ve bu da kendisini politikanın kanunlarını araştırmaya yöneltmiştir. Bu yaklaşıma sonraları **Realpolitik** denilmiştir. Bir **Realpolitik** yaklaşımın unsurları şöyle sıralanabilir: Hükümdarın ve daha sonra devletin çıkarları hareketin itici gücüdür; siyasetin gerekleri devletlerin kurallara bağlı olmayan rekabetlerinden doğmaktadır; bu gereklere dayanan politik hesaplar rasyonel siyasetlerin keşfine yardımcı olur; siyasetin değerinin en son testi başarıdır ve başarı devleti korumak ve güçlendirmek olarak tanımlanmaktadır. Machiavelli'den beri çıkar ve gereklilik —ve bunları kapsayan **raison d'état** deyimi— **Realpolitik**'in başlıca kavramları olarak kalmışlardır. Machiavelli'den Meinecke ve Morgenthau'ya kadar yaklaşımın unsurları ve mantığı değişmez olarak kalmışlardır. Machiavelli **Realpolitik**'in kurucusu olarak o derece açık ve seçik bir biçimde ortadadır ki insanın bu kavramla yakından ilişkili olan güç dengesi fikrini de onun geliştirdiğini sanması pek kolaydır. O bunu yapmadığı halde, O'nun, siyasetin kendi kuralları ile açıklanabileceği inancı, güç dengesinin üzerine bina edileceği temeli oluşturmuştur.

Realpolitik dış politikanın yürütülme yöntemlerini gösterir ve onlar için mantıki esaslar ortaya koyar. Güç dengesi, bu yöntemlerin yol açtığı uluslararası sonuçları açıklamak iddiasındadır. Daha doğrusu, bu kuramın yapması gereken şeydir. Eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal bir kuramı varsa, bu, güç dengesi kuramıdır. Halbuki, bu kuramın uluslararası ilişkiler uzmanlarınca genel kabul gören bir (beyanını) da bulmak olanaklı değildir. Geniş güç dengesi literatürünü dikkatle gözden geçiren Ernst Haas (1953) bu terimin sekiz, Martin Wight da (1966) dokuz ayrı anlamını keşfetmiştir. Hans Morgenthau, kanunun derin tarihsel çözümlemesinde (1973) dört tanım kullanmıştır. Güç dengesi bazılarınca bir doğa kanunu olarak, bazılarınca da bir rezalet olarak görülmektedir. Bazıları onu devlet adamlarının bir rehberi olarak, bazıları da emperyalist politikaların bir kisvesi olarak değerlendirmektedir. Bazıları güç dengesinin devletlerin güvenliğinin ve dünya barışının en iyi güven-

cesi olduğuna inanmakta; bazıları da onun çoğu savaşılarca neden olarak devletleri ortadan kaldırdığına inanmaktadır.³²

Bu kargaşanın içinden çıkılabileceğine inanmak Don Kişot'ca bir şey gibi görülebilir. Buna rağmen bunu deneyeceğim. Kuram hakkındaki bazı verileri hatırlamakta yarar var. (1) Bir kuramda en az bir kuramsal varsayım vardır. Bu çeşit varsayımlar olgulara dayanmayabilir. Dolayısı ile, bunların doğru olup olmadığını sormak haksızlık olur, ancak bunların yararlı olup olmadığı sorulabilir. (2) Kuramlar neyi açıklamak iddiasında olduklarına bakılarak değerlendirilmelidir. Güç dengesi kuramı devletlerin hareketlerinin sonuçlarını belli şartlar altında açıklamak iddiasındadır. Bu sonuçlar devletlerin politikalarında amaç olarak sayılmıyabilir ve onların hareketlerini yapmalarına sebep olan saiklerce belirtmeyebilir. (3) Kuram, genel bir açıklama sistemi olarak, özel durumlarda açıklayıcı olmayabilir.

Güç dengesi kuramı ve onun eleştirmesi ile ilgili fikir kargaşası bu üç noktanın yanlış anlaşılmasından ortaya çıkmaktadır. Doğru ifade edildiği zaman güç dengesi kuramı, devletler hakkında bazı varsayımlardan işe başlar: Devletler, en azından varlıklarını korumak ve en çoğundan evrensel başatlık arzusunda olan bütüncül faktörlerdir. Devletler ya da onlar adına hareket edenler bir dereceye kadar makul bir şekilde, amaçlanan sonuçlara ulaşabilmek için ellerindeki araçları kullanırlar. Bu araçlar iki genel kategoriye girer: İç gayretler (ekonomik varlığı arttırma çabaları, askeri gücü arttırma çabaları, zekice stratejiler geliştirme çabaları) ve dış gayretler (kendi ittifakını güçlendirme ve büyütme faaliyetleri veya karşıt ittifakı zayıflatma gayreti). Çeşitli dış kombinezonlarda saflara ayrılma oyunu üç ya da daha fazla oyuncu gerektirir ve bir güç dengesi sisteminin de en azından bu sayıya gereksinme gösterdiği söylenir. Bu beyan yanlıştır. Çünkü, iki devletli bir sistemde denge politikası yine devam eder, ancak başlangıç halindeki bir dış dengesizlik iç çabaları yoğunlaştırarak bertaraf edilmeye çalışılır. O halde kuramın varsayımlarına onun işleyebilme şartlarını da katmamız gerekir: İki ya da daha fazla sayıda devlet kendi kendilerine yardım etme durumunda birarada yaşarlar. Bu sistemde zayıflayan ülkenin yardımına gelecek ya da elindeki her türlü aracı kullanarak güçlenmek isteyen durduracak üstün bir gücün bulunmadığı bir hal mevcuttur. O halde kuram, devletlerin varsayılan güdülerinden ve bunlara karşılık olan hareketlerinden oluşmaktadır. Kuram, bu hareketlerin oluşturduğu sistemden doğan kısıtlamaları betimlemekte ve beklenen sonuca işaret etmektedir; yani güç dengesinin kuruluşunu anlatmaktadır. Güç dengesi kuramının aynen ekonomistlerin verdiği anlamda bir mikro kuram olduğuna dikkati çekmek isterim. Sistem, aynen ekonomideki pazar gibi, kendi birimlerinin hareket

ve karşılıklı etkileşimlerinden oluşmaktadır ve kuram onların davranışları hakkındaki varsayımlara dayanmaktadır.³³ Genellikle büyük güçlere bir bakış açısı olmasına rağmen, güç dengesi kuramı rekabet eden herhangi bir devlet grubuna uygulanabilir. Ayrıca kuramdan, büyük ve küçük devletlerin ilişkileri ve birbirlerine olan etkisi hakkında bazı beklentiler elde edilebilir. Bu beklentilere ulaşılması ayrıntılı incelemeyi gerektirir. Böyle bir incelemeyi zorunlu olarak yapmadım.

Şimdi kuram hakkındaki birinci önerimizi hatırlayalım. Bir kuram, olgulara dayanmayan kuramsal varsayımlar içerir. Güç dengesi kuramı hakkındaki en önemli yanlış anlama bu nokta üzerinde olmaktadır. Kuram, varsayımları yanlış olduğu için eleştirilmektedir. Aşağıdaki sözler diğerlerinin bir örneğini oluşturmaktadır :

Eğer ülkeler birbirleri ile kalıcı bağları olmayan değişmez birimler olsalardı ve hepsi esas itibarıyla güçlerini arttırmak güdüsü ile hareket etselirdi ve bunun tek istisnası, herhangi bir ülkenin başat güç olmasını önlemek amacını taşıyan bir dengeleyici olsaydı, o takdirde bir güç dengesi var olabilirdi. Fakat bu varsayımların doğru olmadıklarını gördük, ve kuramın varsayımları yanlış olunca vardığı sonuçlar da yanlış olur. (Organski, 1968, P. 292).

Yazarın hatası, bazı bölümleri kuramın varsayımları olan, bazıları da olmayan bir cümle kurmuş olmasıdır. Başlıca hatası, bir varsayımın ne olduğunu anlamamış olmasıdır. Bir kuramın varsayımlarının doğru mu, yanlış mı olduğunu sormak yanlış soruyu sormaktır. Varsayımlar gerçek dünyanın aşırı bir biçimde basitleştirilmiş halleridir ve bundan ötürü kullanışlıdır. Bir kurama baktığımız zaman varsayımları doğru mu diye sormamalıyız. Bunun yerine, bu varsayımlara dayandırılmış kuramın iyi sonuç verip vermediğini araştırmalıyız. Bir varsayımı gerçeğe dönüştürmek, hassasca geliştirilmiş, ayrıntılı bir betimlemenin yazılmasını gerektirir. Böyle bir tasvir gerçeğin doğru bir tablosunu çizmiş olabilir, ancak bu takdirde o artık varsayım olamaz. Örneğin, iktisatta öne sürülen ve insanlar ile şirketlerin kârı maksimize eden şeyler olduğu hususundaki varsayımı ele alalım. Bir kısım toplumbilimciler ve hatta iktisatçılar, ekonomik kuramın, ana varsayımının geçersizliğini göstererek aksini ispat etmeye gayret ettiler.³⁴ İş adamlarına nasıl karar verdiklerini soran herhangi bir kimsenin farkedeceği gibi, insanların sadece kâr gayesi güden yaratıklar olduğunu varsaymak onların şahsiyetlerini yanlış anlamak demektir. Tanımları gereği doğru olamayacak varsayımlar da kuramın kurulması için gereklidir. O halde, devletlerin bütüncül, amaçlarının bilincinde aktörler olmadığını serbestçe itiraf edebiliriz. Devletler sık sık muğlak bir biçimde tanımlanmış ve tutarlı olmayan birçok amaç güdebilirler. Bunlar iç politikanın akımlarına göre iniş ve çıkışlar

gösterir, değişen siyasal liderlerin kuruntularına açıktırlar ve bürokratik çatışmaların sonuçlarından etkilenirler. Ancak, bunlar zaten bilinen şeylerdir ve bize güç dengesi kuramının değeri hakkında birşey söylemez.

Bir başka kavram karışıklığı bizim kuramlar hakkındaki ikinci önerimiz ile ilgilidir. Güç dengesi kuramı bir sonucu açıklamak iddiasındadır (güç dengesinin halihazırdaki durumu). Bu açıklama, bir bütün olarak o sonucun ortaya çıkmasına yolaşan birimlerin tek tek amaçları ile uyumluluk göstermeyebilir. Bir dengenin kurulup korunması bir ya da daha fazla devletin amacı olabilir de olmayabilir de. Kurama göre tek tek ya da bütün devletler bir denge kurup devam ettirmeye bilinçli bir şekilde gayret de etseler ya da bunların biri veya hepsi evrensel üstünlük peşinde de koşsalar, güç dengeleri oluşmaktadır. Oysa, güç dengesi hakkında söylenenlerin çoğu bir dengenin korunmasının devletlerin hareketlerinin güdüsü olduğunu öne sürmektedir. David Hume, "Güç dengesi üzerine" adlı klasik makalesinde "güç dengesini korumak düsturu" akılcı politikanın değişmez kuralıdır demektedir (1742, 1953 ed, s. 142-44). Bu doğru olabilir, ancak "bu dengenin korunmasının yüce duygusunun akıllı devlet adamlığının nüvesini teşkil ettiği" inancından, "güç dengesi korunacaksa devletler bu kuralı uygulamalıdır" fikrine geçiş maalesef pek kolay olmuştur. Bu, Morgenthau'nun bu terim için verdiği dört tanımdan birincisinde pek açıktır: Yani, "Belli bir duruma yönelik bir politika". İşin mantığı, o vakit, kolayca totolojik hale gelmektedir. Eğer güç dengesi korunacaksa, devletlerin politikaları onu koruma amacına yönelik olmalıdır. Eğer gerçekten güç dengesi idame ettiriliyorsa, o vakit devletlerin amaçlarının doğru olduğu sonucuna varabiliriz. Güç dengesi devam ettirilmemiş ise kuramın varsayımlarının yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Nihayet, (ve bu bir kavramı maddeleştirmeye yönelik akımı tamamlamaktadır), eğer devletlerin amacı dengeyi korumak ise, dengenin amacı "onu oluşturan unsurların çeşitliliğini ortadan kaldırmadan sistemin istikrarını devam ettirmektir." Maddeleştirme açık olarak şu sözler okununca ortaya çıkmaktadır: denge ya "başarılı" bir biçimde işlemektedir, ya da devletler onu uygulamakta zorluk çekmektedirler (Morgenthau, 1973, s. 167-74, 202-207).

Maddeleştirme, ya çoğu kez dilin gevşek kullanılması ya da anlatımı güzelleştirmek için mecazi deyişler kullanmaktır. Bununla beraber, bu durumda kuram köklü biçimde çarpıtılmıştır ve bu sadece "eğer bir denge kurulacaksa, bunu istemek ve bunun için çalışmak gerekmektedir" kavramını öne sürmekle olmamıştır. Kuramın daha ileri bir çarpıtılması devletlerin hareketlerinin sonucundan kurallar çıkartarak, bunları mantıksızca aktörlere görev yüklemekle yapılmaktadır. Böylece, "güç dengesi devletlerin güç özelemlerine kendi gemlemelerini koyabilir"; yeter ki "onlar güç dengesi, sistemini kendi girişimlerinin ortak çerçevesi olarak ka-

bul etmiş olsunlar". Ancak devletler "oyunun aynı kurallarını" benimserler ve "aynı sınırlı değerler için" oynarlarsa, o vakit güç dengesi "uluslararası istikrar ve ulusal bağımsızlık konusundaki görevini" yerine getirebilir. (Morgenthau, 1973, s. 219-20).

Bizim Kuram hakkındaki ikinci önerimizin konusuna giren ve onunla yakından ilgili yanırlar, (1) güdü ile sonuç arasında mutlak bir ilişki varsaymak ve (2) aktörlerin hareketlerinin sonuçlarına bakarak hareket kuralları çıkarmaktır. Nerede hata yapıldığı, ekonomik bir benzetme yaparak, açıklığa kavuşturulabilir. Tam rekabetin olduğu bir ekonomide, herkesin kâr etme mücadelesi içinde oluşu kâr oranını düşürür. Statik şartlar altında kâr mücadelesi yeterince uzun sürerse herkesin kârı sıfır olacaktır. Bu hale bakarak herkesin kârını aşgariye indirme çabası içinde olduğu sonucunu çıkartmak ve rakiplerin sistemin işleyebilmesi için bu gayeyi benimsemeleri gerektiğini düşünmek abes olacaktır. Halbuki uluslararası politikada, devletlerin karşılıklı etkileşmelerinin sonuçlarına bakılarak çıkartılan kuralların aktörlere salık verildiği ve sistemin devamı için bunun gerekli bir şart olduğunun söylendiğine sık sık rastlanmaktadır. Böyle sıkça yapılan hataların hata olduğuna sıkça işaret edildiği halde, bu bir işe yaramamaktadır. S.F. Nadel bunu basitçe ifade etmiştir: "Davranıştan çıkartılan bir düzenlilik, davranışa kılavuzluk edemez" (1957, s. 48.³⁵

Güç dengesi ifadelerinin nerede yoldan çıktığına işaret ettikten sonra şimdi de onun doğru olarak kullanıldığı yerleri göstereyim. Bunu yaparken "Kural" sorununu açıklığa kavuşturacağım. Bunu yaptıktan sonra, kuram hakkındaki az önce kendisinden söz ettiğim üçüncü öneriyi ele alacağım.

Bir "kendi kendine yardım" sisteminde, kendisine yardım etmeyen ya da diğerlerinden daha az yardım edenler gelişemez ve kendilerini tehlikelere açık bırakır. Devletlerin böyle istenmeyecek sonuçlardan çekinmeleri onların güç dengesini yaratacak biçimlerde davranmalarına yol açmaktadır. Dikkatinizi kuramın, rasyonellik veya değişmez bir istek olması hususunda hiç bir varsayımı gerekli görmediğine çekerim. Kuram yalnızca bazıları başarılı olursa başkalarının onları taklit edeceğini veya yokolacaklarını söylemektedir. Açıktır ki eğer bütün devletler varlıklarını devam ettirme arzularını kaybederse sistem işlemeyecektir. Fakat bir kısmı bu arzuyu gösterir, diğerleri birleşmeler v.s. yoluyla bu arzuyu göstermezlerse de sistem iyi işleyecektir. Ayrıca bütün rakip devletlerin durmadan güçlerini artırma çabası içinde olacaklarını varsaymak da gerekmemektedir. Bununla birlikte bazı devletlerin başkalarını zayıflatmak veya yoketmek için güç kullanma olasılığı, devletlerin rekabet sisteminden

kopmalarını zorlaştırmaktadır. İşbirliği sayesinde ortak çıkarların sağlanabilmesi olasılığı, bu çıkarların ne şekilde paylaşılacağı sorusunun devletler tarafından sorulmasına yol açmaktadır. Önlar "İkimiz de kazançlı çıkacak mıyız?" diye sormak yerine "Kim daha kazançlı çıkacak?" diye sormak zorunda kalmaktadırlar. Eğer beklenen bir kazanç meselâ ikiye bir oranında paylaşılacaksa, bir devlet kendi üstün kazancını ötekini yoketmek veya ona zarar vermek için kullanabilir. Hatta ikisi için de yüksek kazanç olasılığı, biri diğerinin bu arttırılmış gücünü nasıl kullanacağı hususunda endişe içinde olduğu sürece, işbirliği ortaya çıkarmaz. İşbirliğinin önüne çıkan maniaların her ülkenin karakterinden ötürü de ortaya çıkmayabileceğine işaret etmek isterim. Bunun yerine güvensizlik ortamı —enazından, herbirinin diğerinin gelecekteki planları ve hareketleri hakkındaki kuşkusu— bunların işbirliği yapmalarının aleyhine çalışmaktadır.

Her devletin kaderi, diğer devletlerin yaptıklarına karşı gösterdiği tepkiye bağlıdır. Bir çatışmanın güç ile yürütüleceği olasılığı gücün araçlarında ve becerilerinde bir rekabete yol açmaktadır. Rekabet, rakiplerin birbirlerine benzemesi eğilimini doğurmaktadır. Böylece Bismarck'ın 1866'da Avusturya'ya ve 1870'de Fransa'ya karşı kazandığı şaşırtıcı zaferler, başlıca Avrupa ülkelerinin (ve Japonya'nın) Prusya askeri kurmay sistemini taklit etmelerine sebep oldu ve Britanya ve Amerika'nın aynı yolu izlememeleri sadece onların rekabet alanı dışında olduklarını gösteriyordu. Çatışan devletler en geniş olanaklara sahip ve en yaratıcı ülkenin bulunduğu askeri yenilikleri taklit ederler ve böylece başlıca rakiplerin silahları ve hatta stratejileri dünya çapında birbirine benzemeye başlar.

Rekabetin etkileri sadece askeri alanla sınırlı değildir. Uluslararası sisteme uyma diye birşey de her zaman olmaktadır, ve dikkat ediniz ki bu, kuralların kabulünden çok, sistemin sınırlamalarından ötürü olmaktadır. Bolşevikler iktidarlarının ilk yıllarında diplomasi kurallarını hiçe saydılar ve devrim vaızları verdiler. "Biz bu sisteme uymayacağız" diyorlardı. Bu tavır Trotsky tarafından pek güzel bir biçimde dile getirilmişti. Kendisine bir seferinde dışişleri bakanı olarak neler yapacağı sorulduğunda "bazı devrimci beyanatlar vereceğim sonra, dükkanı kapatacağım" demişti. (Von Lande, 1963, s. 235). Ancak, rekabetin geçerli olduğu bir arenada bir taraf başkalarının yardımına gereksinme duyabilir. Siyasal oyunu oynamayı reddetme yokolma ile sonuçlanabilir. Sovyetler Birliği'nin diplomasisinde rekabetin baskıları hızla duyulmuştur. Böylece Lenin, 1922 Cenova konferansına dışişleri bakanı Çiçerin'i yollarken ona şu uyarıda bulundu: "Büyük sözcüklerden kaçın" (Moore, 1950, s. 204). Basit üniformalı devrimciden çok, iyi giyimli geleneksel diplomata benzeyen Çiçerin uzlaşmaya varmak uğruna, alevlendirici konuşmalardan ka-

çınmıştı. Uzlaşmayı ise öteki büyük güç ve ideolojik düşman Almanya ile yapmıştır.

Devletlerin yakın olarak birbirlerinin yanında yer alması, başarılı faaliyetlerde bulunamamaktan doğan bir benzerlik doğurur. Sistemin bir sonucu olan bu "benzerlik", sık sık, devlet davranışı diye kendisinden söz edilen şeye yorulmaktadır. Olası bir hareket sonucu, gerekli nedenle dönüşmek de bir kural oluşturur. Nedeninin bu yanlış yorumlanması kuramı bozmakta ve sistemin dinamiğinin görülmesini zorlaştırmaktadır.

Nihayet, bizim kuram hakkındaki üçüncü genel önerimizle ilişkili olarak, güç dengesi kuramı devletlerin belli bir politikasını açıklamadığı için eleştirilmektedir. Kuramın, X devletinin niçin salı günü şöyle veya böyle davrandığını söylemediği doğrudur. Ancak ondan bunu beklemek genel yer çekimi kuramının dalından kopmuş bir yaprağın izlediği yolu açıklamasını beklemek gibi bir şey olur. Belli bir genellik düzeyinde olan bir kuram, başka genellik düzeyinde olan şeylerle ilgili sorunları açıklayamaz; başka bir deyişle, herhangi bir kuram bazı konuları kapsar, bazılarını kapsamı dışında bırakır. Güç dengesi kuramı devletlerin tek başına, eşgüdümsüz hareketlerinin sonuçları hakkında bir kuramdır. O, devlet politikası hakkında bir kuram değil; çevresel kısıtlamalar ile ilgili bir kuramdır. Bu çevre devletlerin hareketleri ve etkileşmeleri sonucu oluşmaktadır, ancak bu çevre aynen rekabet ekonomisindeki pazar gibi, bir devletin yalnız başına kontrol edemeyeceği bir güç haline dönüşmektedir. Çevrenin kısıtlamalarının doğru algılanması devletlerin beklenen reaksiyonları hakkındaki bazı ipuçları sağlamaktadır; fakat kuramın kendisi bu reaksiyonları açıklayamaz. Bunlar sadece uluslararası zorunluluklara değil, aynı zamanda devletlerin kendilerine özgü özelliklerine de bağlıdır. Bir benzetme yaparsak, yalnız pazar hakkında bir kurama değil, aynı zamanda onu oluşturan firmaların özellikleri hakkında da birçok bilgiye gereksinmemiz vardır.

Bir devlet neye tepki göstermek zorundadır? Güç dengesi kuramı bize bu soru ile ilgili bazı genel fakat işe yarar cevaplar sunabilir. Bir devlet nasıl tepki gösterecektir? Bu soruya cevap verebilmek için, bizi ilgilendiren devletlerin değerleri, gelenekleri, alışkanlıkları, fiziki kaynakları, liderlerinin üslubu ve örgütlenme biçimleri hakkında bilgimizin olması şarttır.

Güç dengesi kuramı, devletlerin ilgi alanları ve güdülleri hakkında izahlar yapmaktan çok, varsayımlar yapar. Onun açıkladığı şey bütün devletler için geçerli olan kısıtlamalardır. Güdülerin ve kısıtlamaların birleşerek nasıl politikalar oluşturduğunu anlamak için bilinmeyen ögenin, devletlerin kendi özelliklerinin, hesaba katılması gerekir. Bu bilinmeyen

ögeyi hesaba katmak bizi uluslararası ilişkiler kuramının sahası dışına çıkarır.

Güç dengesi kuramını terketmeden önce onun ne derece iyi bir kuram olduğunu sormalıyız. Şunu gösterdim ki, eğer kuram dikkatlice ifade edilmişse, onun mantığı geçerli ve mantığa uygundur. Isaak, "siyasal kuramlar genellikle kuram gibi görülmeyecek kadar kötü ifade edildiği için, siyaset biliminin kuramları ve kuramsal kavramları yoktur" şeklinde kötümser bir sonuca varmış olabilir. Yukarıdaki tartışma siyaset biliminin, devletin bütüncül ve amacı belli bir aktör olduğu biçiminde iyi bilinen ve yanlış anlaşılan varsayımı içeren en az bir kuramı olduğunu göstermektedir.

Kuramın ana gereklilikleri karşılamış olması onun ne kadar iyi bir kuram olduğunu anlatmaz. Ondan çıkartılan beklentilerin sınamaya tabi tutulduğunda buna dayanabilip dayanamayacaklarını da bilmemiz gerekir.

Beklentiler ne olacaktır? Bunlardan birbiri ile ilişkili olan iki tanesi yukarıdaki tartışmamızdan ortaya çıkıyor. Kurama göre güç dengeleri tekrar tekrar oluşmakta ve devletler başkalarının başarılı politikalarını taklit etme eğilimi göstermektedirler. Bu beklentiler sınanabilir mi? Önce kuramın sınanmasıyla ilgili esaslı zorluklara işaret edeceğim, ondan sonra bu zorlukların aşılabilmesi yolları için bazı önerilerde bulunacağım.

İki zorluk pek büyüktür. Birincisi, eğer açıklamak istediğimiz sonuçlar pek kesin olmayan biçimde ifade edilirse, o vakit onlara sebep olacak pek çok şey kolayca gösterilebilir. Uluslararası ilişkilerde açıklamak istediğimiz şartların kesin belirlenmesi konusunda deneyim sahibi değiliz. Bundan ötürü gözlemlediğimiz şeylerle güç dengesi kuramını açıklayabilesek bile, başka şeylerin de bu olguları açıklayabileceği duygusundan kendimizi kurtaramıyoruz. O halde kuramlar arasında nasıl seçim yapacağız? İkincisi, kuram bazı kestirilerde bulunmamıza yardımcı oluyor ancak bazı kestiriler kesin olmayabiliyor. Sadece geniş bir biçimde tanımlanmış bir denge hali tahmin edildiği için, herhangi bir güç dağılımının kuramı yanlış çıkarttığını söylemek güçtür. Kuram ayrıca taklit etmenin rakiplerin ayniyet göstereceği noktaya kadar devam edeceğini de söylememektedir. Hangi şeyler ne dereceye kadar taklit edilecektir?

Kuram kesin cevaplar vermediği için, onu yanlış addetmek yine zor olacaktır. Sınamanın ana sorunu, o halde, iki soruya somut ve ayrıntılı cevap vermekle çözülmüş olacak. Açıklamaya çalıştığımız durumlar veya şartlar nelerdir? Kuramın bizi beklemeye yönelttiği durumlar ve şartlar nelerdir? Bir bilimin gelişmesi bir kuramın beklentilerinin deneysel

ya da gözlemsel şartlara ne dereceye kadar kesinlikle ve ayrıntılarıyla uyduğuna bağlıdır. O halde büyük sonuçları olabilecek bir kuramın doğrulanması veya doğrulanmaması ufak ayrıntılara dayanabilecektir. Fizikte, kesinlikle tanımlanmış beklentilerde hayal kırıklığı yaratan hemen her şey bir kuramı başarısızlığa uğratabilir veya en azından onu şüpheye düşürebilir. Politikada, gevşek bir biçimde tanımlanmış beklentileri hayal kırıklığına uğratan hemen hiç bir şey bir kuramı gözden düşüremez.³⁶

Beklentileri bir parça da olsa kesinlikle yahut ayrıntı ile tayin etmemize imkan verecek kuramsal veya ampirik verilerin yokluğu halinde ne yapacağız? İçinde bulunduğumuz çıkmaza işaret ettikten sonra, bu çalışmanın başında sınama ile ilgili koyduğumuz kuralları gözden geçirmemizi önereceğim. Çıkmazımız az önce söylediğimiz zorluklardan ötürü olduğu için alışılmış sınama yöntemleri yetersiz kalacaktır. İstisnalar (devletlerin başkalarının uygulamalarına uymadığı ve güç dengelerinin başarısız olduğu durumlar) kolaylıkla mazur gösterilebilir. Çok sayıda kontrol dışı güç uluslararası sonuçlara etki etmekte ve üstelik kuramın alanı dışında kalmaktadır.

Bu zor koşullar altında altı nolu kuralın sınamaları daha da güç hale getirmeyi salık veren bölümüne kulak vermek bize yardımcı olabilir. Zor koşullar altında bile, kuramın bizi yönelttiği beklentilerin gerçekleştiğini gözlemlersek, kurama inanılmaya başlanacaktır. Kuramı doğrulamak için sadece yeter sayıda büyük devletin etkileşim içinde bulunduğu ve ideolojik ve başka bölünmeler olmadığı için kuvvetlerin dağılımının kolaylıkla değiştirilebildiği, güç dengesinin altın çağı sayılan onsekizinci yüzyıla bakmamalıyız. Bunun yerine, zor durumları gözleyerek doğruları aramalıyız. Örneğin, aksine güçlü nedenler olmasına rağmen, kuramın bizi yönelttiği beklentiler doğrultusunda, devletlerin ittifaklar kurduğu hallere bakmalıyız. Fransa ile Rusya'nın 1894'de resmîyet kazanan ittifakı bunun bir örneğidir. Onlar için çok tatsız da olsa, zorla da olsa, devletlerin güçlenmek için iç çabalar sarfettiği durumlara bakmalıyız. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşından sonra bunun örneklerini verdiler.

Amerika dünyanın en güçlü askeri mekanizmasını dağıttıktan sonra yeniden silahlanmıştır. Sovyetler Birliği savaşta korkunç zararlara uğradığı ve aynı anda yeni ve pahalı bir askeri teknoloji kazanmaya uğraştığı halde 4-5 milyon askeri silah altında tutmak durumunda kalarak bir başka örnek sağlamıştır. Örneğin, devletlerin iç nedenlerden ötürü, tercih etmemelerine rağmen, uluslararası uygulamaya uymak zorunda kalışlarına bakmalıyız. Sovyetler Birliğinin ilk yıllarındaki davranışları bunun bir örneği olarak daha önce gösterilmiştir.

Yalnızca bu örneklerden bahsetmek bile güç dengesi kuramının kabulü ve uluslararası politikanın onsuз anlaşılmayacağına inanmak için ampirik nedenler olduğuna yeterli kanıttır. Ancak maalesef, kuram aynı zamanda hem gerekli hem de yetersiz görünmektedir. Güç dengesi kuramı bize uluslararası politika hakkında birşeyler söylemektedir ama bu yeterli olamamaktadır. Daha iyisini yaratabilir miyiz? Son yıllarda daha iyisini yapmaya çalışılır, şimdi inceleyeceğimiz, sistem yaklaşımını izleme çabasını gösterdiler.

ULUSLARARASI SONUÇLARIN AÇIKLANMASI İÇİN KULLANILAN SİSTEM YAKLAŞIMLARI

Bu çalışmanın bu bölümünde, siyaset ilmi literatüründe sistemlerle ilgili kargaşayı açıklığa kavuşturmak amacı ile bazı belirlemeler yapıp bazı tanımlar önereceğim.

Siyaset biliminde sistemler, hareket veya davranış sistemleri olarak düşünülür. David Easton başka düşünürlerin temsilciliğini yapabilir. Easton, “karşılıklı etkileşme analizin ana birimini oluşturur; yapı kesin olarak ikincil durumdadır, hatta o kadar ki yalnızca arizi olarak ve örnek vermek üzere yapıdan söz etmek gerekli olabilir.” Easton, “belli bazı siyasal faaliyetler ve süreçler, aldıkları şekiller zamana ve yere göre değişiklikler gösterebilir bile, bütün siyasal sistemlerde kendilerini belli ederler” diyor (1965, s. 49).

Bu “varsayımın” iki özelliği var. Birincisi, bu bir kuramın üzerine dayandırılabilmesi için basitleştirici bir varsayım değil. Bunun yerine olgunun verileri ile ilgili ve araştırmayı politikanın belli bazı alanlarından diğerlerine yöneltmeyi amaçlayan bir varsayım. Bu tip bir varsayım için “doğru mu, yanlış mı?” diye sormak gerekir.³⁷ İkincisi, nasıl algılandığına bakılarak, bu varsayım, ya anlamsız ve boş, ya da indii olarak kısıtlayıcıdır. Varsayım şu anlamda başlar: herkes kabul edecektir ki terimleri geniş bir biçimde tanımlanırsa, bazı siyasal faaliyetler ve süreçler bütün insanlık için ortaktır. Bu bilgi, onu Easton gibi yalnızca davranış ve etkileşme üzerine dikkatimizi yoğunlaştırıp yapısal unsurları büyük ölçüde bir kenara bırakmak olarak anlarsak, siyasal araştırmaları indii bir biçimde kısıtlamak olacaktır.

Yapısal farklılıklara yorulacak davranış değişiklikleri olmadığı sonucuna acele ile varmadan da, siyasal sistemleri aşan ortak siyasal davranış özellikleri olduğu kabul edilebilir. Hangi noktaya kadar yapı (structure) davranışı biçimlendirir ve etkileşime tesir eder ve hangi noktaya değin davranış ve etkileşme yapısını etkiler? Bu sorunun cevaplarının değişik du-

rumlarda farklı olacağı beklenebilir. Fakat Easton yalnızca “yapı kesin olarak ikincildir” diyor. O bunu nereden biliyor? Aslında olsaı bir sonucu —yapının, davranış ve etkileşimin doğurduğu bir etki olduğunu— kendi çalışmasını yönlendiren ve daraltan bir varsayım haline getiriyor.

Hareket sistemleri için genellikle doğru olduğu gibi, Easton’un sistem yaklaşımı sistemik değildir. Onun kullandığı anlamda “Sistem” sözcüğü yalnızca yaklaşımın kuramsal değil davranışsal olduğunu göstermektedir. “Sistem” birey ve gurup hareket ve etkileşimlerinin incelenmesinden oluşmaktadır. Sistem bir sonuçtur ve içindeki davranış ve etkileşmeye tesir etmemektedir. Ona böyle bir tesir, kuramsal olarak ulaşılmış bir sonuçtan ötürü değil, baştan yapılan daraltıcı varsayımlardan ötürü layık görülmektedir. Easton’un yaklaşımını “Sistem” sözcüğünden çok, “metafizik davranışçılık” deyimi daha iyi tanımlamaktadır.

Sistemsel kalitenin noksanlığı Easton’un sık sık “sistem analizi” terimini kullanmasından bellidir. Bu terim, süreçlerin nasıl sistemleri doğurduğunu göstermek için en uygun yöntemin analiz olduğunu ve bu yapıldıktan sonra işimizin bittiği izlenimini veriyor.³⁸ Bu kullanımı uygulamada sistemik ve analitik yaklaşımlar arasındaki önemli farkı muğlaklaştırdığı halde, anlayabiliyorum. Esas itibariyle klasik fiziğin yöntemi olan ve bu alandaki büyük başarısından ötürü, sık sık bilimin tek yöntemi olarak düşünülen analitik yöntem, bütünü onun ayrı parçalarına indirgemeyi ve onların özellik ve bağlarını incelemeyi gerektirir. Bütün, onu oluşturan unsurları incelemek ve onlar arasındaki ilişkiyi gözlemekle anlaşılabilir. Kontrollu deneyler aracılığı ile her çift değişken arasındaki ilişki ayrı ayrı incelenmektedir. Öteki çiftçileri de benzer şekilde inceledikten sonra öğeler, nedensel bir yasanın değişkenleri olarak görüldüğü bir denklem içinde birleştirilir. Ayrılmış ve basit hallerinde anlaşılmalı basit unsurlar toplanmış ve zamanlar ve kitleler sayılarla ifade edilen ve mesafeleri ve güçleri toplama hakkındaki sektör yasalarına göre ilave edilmiş bütünü yeniden oluşturmak için birleştirilmişlerdir. (Rapoport, 1968; Rapoport ve Hovarth, 1968).

Bu, analitik (çözümleyici) yöntemdir. Bu yöntem, birçok öğre arasındaki ilişkinin, “diğer şeyler eşit tutulduğunda” değişken çiftler arasındaki ilişkiye indirgendiği ve değişkenlerde hesaba katılmamış, rahatsız edici etkilerin az olduğu varsayımının yapılabildiği durumlarda pek güzel işler. Analitik yaklaşım daha kolay olduğu için bir sistem yaklaşımına tercih edilir. Fakat analiz her zaman yeterli değildir. o yalnızca sistem düzeyinde etkilerin olmadığı veya gözardı edilebilecek kadar zayıf olduğu durumlarda yeterli olabilir. Eğer sonuçlar yalnızca değişkenlerin özellikleri ve değişkenler arasındaki bağlardan değil, fakat aynı zamanda on-

ların örgütlenme şekline de etkilenmiyorsa, o vakit analiz yeterli olmayacaktır. Uluslararası ilişkilerde bir sistem yaklaşımının gerekli olduğu hususunda bazı nedenler vardır. Emperyalizm kuramlarını incelerken indirgeyici kuramların uluslararası politika olgularını yeterince açıklamayacağı sonucuna varılmıştır. Güç dengesi kuramını incelerken, çevrelerinin devletleri hem kısıtladığını, hem de onları iç nedenlerden ötürü yapmamayı tercih edecekleri şeylere yönelttiğini görmüştük. Aynı zamanda devletlerin politikaları o yönde planlanmamış olsa da, güç dengelerinin tekrar tekrar ortaya çıktığını farketmiştik. Bir sistem yaklaşımının gerekli olduğu konusundaki ana ipucu, amaçlanmamış sonuçların sık sık ortaya çıkmasıdır. Güdüler ve araçlar, değişik stratejiler denense de birleşmiyorlar. Eğer birimlerin örgütlenmesi onların davranış ve etkileşimlerine tesir ediyorsa, sistemin birimlerinin özelliklerini, amaçlarını ve etkileşmelerini bilmekle bu birimleri anlamamız ve sonuçları tahmin etmemiz mümkün değildir. Uluslararası politikada örgütsel etkiler vuku buluyor gibi görünmektedir.

Bu etkilerin ışığında, Easton'un sistem çözümlemesi yeterli değildir. Bunun için, siyasal sistemleri, genel sistem kuramı ve sibernetikteki kullanımla uyuşur biçimde düşünmek zorundayız. Zaten sibernetik bir çok bakımlardan sistemin özel bir halidir. Öyleyse bir sistem etkileşim içindeki birimler seti (kümesi) olarak tanımlanır. Bu düzeyde, bir sistem bir yapıdan müteşekkildir ve yapı, birimleri bir set oluşturan ve gelişi güzel bir diziden farklı kılan şeydir. Bir başka düzeyde, sistem etkileşen birimlerden oluşur. Sistem kuramının amacı iki düzeyin nasıl işlediğini ve etkileştiğini göstermektedir ve bu da onları birbirinden ayırmayı gerektirir. Ancak A ve B birbirinden ayrı tutulabilirse, A ve B'nin birbirini nasıl etkiledikleri sorulabilir ve bu soruya cevap aranabilir.

Uluslararası politikada yapı genellikle nasıl düşünülebilir? Bu soru, burada, başkalarını benim tanımına zorlamak için değil, fakat yapının savunulabilir bir kavramlaştırılmasının mümkün olduğunu göstermek için cevaplandırılmalıdır. Bir sistem yaklaşımını, benim tercih ettiğim yapı tanımını kullanılmıyor diye eleştirmek haksızlık olacaktır. Bununla beraber, bir sistem yaklaşımını, sistem düzeyinin etkileşimde bulunan birimler düzeyinden nasıl farklı tutulduğunu göstermiyor diye eleştirmek haklıdır. Eğer bu belirtilmezse o vakit bir sistem yaklaşımımız ya da sistem kuramımız yok demektir. Yapı nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bu tanım, birimlerin özelliklerinden ve ilişkilerinden çıkmış olmalıdır. Ancak bu yapıldığı takdirde, yapı davranış ve etkileşimi nasıl etkiliyor sorusu sorulabilir.

Özelliklere ağırlık vermek, siyasal liderlerin kalitesini, sosyal ve ekonomik kurumlar ve ideolojik eğilimleri, bir kenara bırakmak demektir.

Bu yapı konusunda şimdiye kadarki en aydınlatıcı eserin yazarı olan S.F. Nadel basit lisanın, kuram açısından önemli olan bir farklılığı bulanıklaştırdığını söylüyor (1957, s. 8-11). "İlişki" hem birimlerin etkileşimini hem de birbirlerine karşı olan durumlarını ifade etmek için kullanılıyor. Bir yapıyı tanımlamak birimlerin birbiriyle olan ilişkisini (etkileşimini) gözardı etmeyi gerektirir. Bunun yerine birbirlerine karşı ne pozisyonda olduklarına bakılması gerekir (yani nasıl sıralandıklarına). Onları birim özelliklerinden soyutlayarak toplumun durumsal bir resmi çizilebilir.

Yukarıda değinildiği gibi, uluslararası politikada örgütsel etkiler varmış gibi görünüyorsa da genel bir örgütlenme yoktur. Aktörlerin çevreleri hem faaliyetleri hem de sonuçları etkiler, fakat aktörlerden ayrı bir çevreyi de düşünmek güçtür. Bu sorun, yapıyı sistemin örgütsel yönü olarak varsayılarak halledilmiştir. Bu, örgütün muhakkak kurumlar ve kuruluşlardan oluşmayan bir kısıtlama olarak düşünülmesi zorunluluğunu yaratmıştır. (Ashby, 1962)2.

Eğer değişik sistemlerin değişik etkileri ile ilgili isek, sistem değişikliklerinin, onların içindeki değişikliklerden farklı olduğunu kabul etmeliyiz. Yapı hakkındaki iki bölümlük bir tanımlama bu tip değişiklikleri birbirinden ayırmaya yarayacaktır. İlk olarak, yapı, sistemin düzenleme ilkesine göre tanımlanabilir. Politikada bu, siyasal ortamın ast ve üst birimlere göre mi yoksa eşdeğerli birimlere göre mi düzenlendiğine bakılarak yapılabilir. O halde, sistemlerin sıralanma ilkesinde değişiklikler nedeni ile yapılarda değişiklik oluyorsa, değişir. Yapı, ikinci olarak, parçalarının düzenlenmesine göre tanımlanabilir.

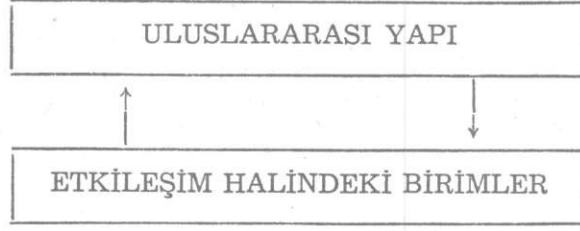
Belli bir tip düzende, sistemler, eğer parçalarının düzeninde bir değişiklik olursa değişebilirler. O halde, birimlerdeki her hangi bir değişiklik ya da onların davranışlarında yapıyı bozmayan bir değişiklik bir sistemden diğere geçiş değil, sistem içinde bir değişikliktir.

Bu hususlar, önce iç ve uluslararası sistemleri karşılaştırmak ve sonra, farklılıkları da hatırd tutarak bu sistemdeki yapı değişikliklerine örnekler vererek açıklığa kavuşturulabilir. İç sistemler merkeziyetçi ve hiyerarşiktir. Uluslararası sistemler ademi merkeziyetçi ve anarşiktir. İki yapının sıralama ilkesi çeşit olarak farklıdır. Zaten, anlaşılabilceği üzere, yapıdaki farklılık, sistemin birimlerinin davranışı ve etkileşimi açısından da değişik sonuçlar doğurur. Ayrıca, her cins yapının içinde de önemli değişiklikler oluşabilir. İç politik sistemler makamların düzenlenmesine ve güç yetkisinin resmi ve gayri resmi kurumlar arasındaki dağılımına göre değişir. Bu değişiklik işlevin özelliğine ve olanakların dağılımına bağlıdır. Örneğin İngiliz siyasal sisteminde başbakanın, Amerikan siyasal sisteminde ise cumhurbaşkanının yeri onların güçlerine ve performansların-

daki farklılığı etkiler (Waltz, 1967a). Bütün siyasal bilimciler, iki partili sistemde bir siyasal partinin —örgütlenme, yönetim, ideolojiye bağlılık ve uzlaşma eğilimi— yönlerinden, çok partili bir sistemdeki bir siyasal partiden farklı olacağına birleşmiş görünüyorlar. Uluslararası sistemler, işlevi benzerlik gösteren birimler arasında olanakların dağılımı açısından farklılık gösterirler.⁴¹ İttifakların üyeleri, örneğin, dünyanın iki kutuplu mu, çok kutuplu mu olduğuna göre değişik politikalar izlerler (Waltz, 1967b). Bütün uluslararası politika uzmanları, büyük güçlerin sayısındaki değişikliğe paralel olarak beklenen uluslararası sonuçların farklı olabileceği konusunda anlaşılıyorlar. Ancak ne çeşit farklılıklar beklenmesi gerektiğinde anlaşamıyorlar.

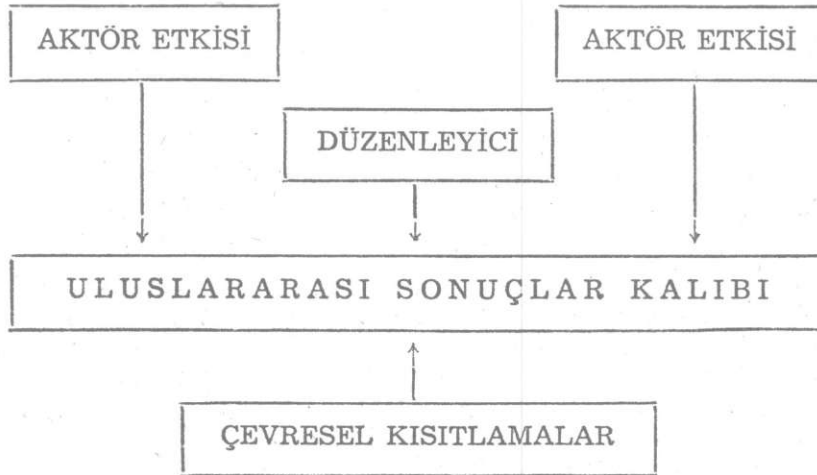
Parçaların düzenlenmesi ve bu düzenlemedeki farklılıklar, parçaların davranışını ve etkileşimini nasıl etkiler? Değişik yapıdaki sistemlerin beklenen kaderi nedir? Bunlar yapısal sorulardır ve sistem kuramı, eğer bunlara cevap vermemize yardımcı olabilirse, kullanışlı bir kuram haline gelir. Sistem kuramlarının neyi açığa çıkarmak istediği sık sık onun eleştirmenleri tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Bazıları, sistem kuramının sadece denge kuramını ve bu dengenin nasıl devam ettirilebileceğini ve sistemlerle meşgul olduğunu iddia ederler. Başkaları, sanki nedenler sadece yukarıdan aşağıya hareket edermişcesine, sistemlerin birimlerinin davranışlarını ve etkileşimini sistem kuramının göstermeğe çalıştığını söylerler. Bazı kuramcılar birinci ya da ikinci amacı benimsediler diye sistem kuramını sınırlamaya ve kötülemeye gerek yoktur. Uluslararası ilişkilerde sistem kuramının uygun ilgi alanı veya olası başarısı iki bölümden oluşur. Birincisi, değişik yapıdan sistemlerin ne yaptıklarına, dayanaklıklarına ve bolşevikleri açısından bakmaktır. İkincisi, sistemin yapısının, etkileşim halindeki birimleri ve birimlerin de sistemin yapısını nasıl etkilediğini göstermektir.

O halde birimler sistemi yaklaşımı uluslararası sistemi şekil : 1'deki gibi düşünür. Sistem yaklaşımını bir kurama dönüştürmek için, alışlagelen mutlak sistem güçleri tanımlamasına bırakıp, daha kesin tanımlamalar yapmak gerekir. Bu da, sistemin hangi birimlerden oluştuğunu, sistemik ya da sistem altı nedenlerin görece ağırlıklarının ne olduğunu ve güçlerin ve sonuçlarının bir sistemden ötekine nasıl değiştiğini gösterecek yapılabilir. Ben üç önde gelen sistem kuramcısının eserlerini bu işlevin yapılıp yapılmadığını ya da ne derece iyi yapıldığını görmek için inceleyeceğim.

Şekil : 1

Richard Rosecrance (1963, s. 229) uluslararası sistemi Şekil : 2'deki biçimde gösteriyor. Çizdiği çerçeve dört unsurdan oluşuyor : (1) Bozucu bir kaynak ya da girdi, (2) bir düzenleyici, (3) bir ve iki numaraları bir sonuç haline getiren çevresel kısıtlamalar tablosu ve (4) sonuçlar (1963, s. 220-21). Mevletler bozucu unsurlardır. Eğer seçkinleri devrimciyse ve önemli miktarda kaynağı kontrol ediyorsa daha çok, seçkinleri tutucu ve daha az kaynağı daha güvenli bir biçimde elde bulunduruyorsa daha az bozucudurlar. "Düzenleyici" değişik tarih çağlarında ya "Avrupa Ahengi", "Milletler Cemiyeti" gibi kurumlar ya da ittifaklar veya güç dengeleri gibi daha az gayriresmi süreçler olarak karşımıza çıkıyor. Çevre, siyaseti şartlandıran ve sonuçları etkileyen fiziki kısıtlamalar topluluğudur. Örneğin, emperyalist faaliyetlerin olduğu bir çağda kolonileştirilebilecek toprak miktarı gibi (19963, s. 224-30). Rosecrance'a göre sistemin sonucu, çoğu araştırmacının sistemin kendisi veya sistemin yapısı dediği şeydir. "İki kutupluluk" "doğrudan muhalefet" ve "çok kutupluluk : Ahenksizlik" onun sistem sonuçlarından ikisidir.

Şekil : 2

Eğer yazara göre bunlar sistemin sonuçları ise, sadece birim ve etki-leşim düzeyinde değil de sistem düzeyinde unsurlar nerede bulunabilir? Bu sorunun cevabı “hiç bir yerde”dir. Eğer, Rosecrance’ın eserine, sistem sözcüğünü bir anlam taşıyacak biçimde uygulayacak olursak, şekil : 2’de çizdiğim çerçeveye onun sistemi demek gerekir.

Rosecrance bir kuram geliştirmemiş, bunun yerine bir çerçeve çizmiştir. Tarihin belli bir çağında en önemli görülen faktörler, onun çerçevesine yerleştirilmiştir. Bunlar sistem dilini, etkileşimleri ve sonuçları anlatmak için kullanılmıştır.

Bundan başka, Rosecrance çerçevesini ulaştığı sonuçları tayin edecek şekilde inşa etmiştir. Yerleşmiş ve yeni görüşlerin hepsine ters olduğuna inandığı gibi “buluşunu” da şöyle ilan ediyor: İç seçkinlerin güvensizlikleri uluslararası güvensizlik korelasyon gösteriyor (1963 s. 304-305). Bu korelasyon, anlaşılan pek yüksek değil. Rosecrance’a göre ne Napolyon ve ne de Hitler bir “iç anayasa değişikliğinden” korkuyorlardı. Halbuki yine bu kişiler Rosecrance’ın kapsadığı 220 yıllık dönemin en büyük “bozucuları” idiler. 1945-1960 döneminde güvensizlik içindeki seçkinler ile bağlantısızlar bloğu, Birleşmiş Milletler’in yanı sıra sistemin düzenleyicisi olarak biliniyordu (1963, s. 210-11, 266). Bununla beraber, varsayılan korelasyon ne kadar yüksek veya alçak olursa olsun, Rosecrance, aktörlerin davranışı uluslararası sonuçları etkiliyor demekten başka bir sonuca ulaşamıyor. Onun kurduğu çerçeve devletler için “bozucu” rolünü uygun görüyor; ama devletler aynı zamanda sistemin düzenleyicisi olarak da gösteriliyor. Çevre yalnızca fiziki olduğu ve sistem düzeyinde işleyen başkaca bir eleman tanımlamadığı için, uluslararası sistem yalnızca aktör gözü ile bakılan birimler tarafından yönlendirilecektir.⁴²

Yukarıda gözlemler, çoğunlukla Rosecrance’ın bir eleştirisi değil onun ne yaptığının anlatılmasıdır. O kendi sisteminin öğelerini ortaya koyuyor ve kendi deyimi ile “bu öğelerdeki değişikliklerin nasıl sistemdeki değişikliklere sebep olduğunu” göstermeğe çalışıyor. Kendisi bu çabalarına “sistematik ampirik çözümleme (analiz)” adını veriyor. O’nun yaptığı ampirik ve analitiktir. Ancak eğer sözcük düzenli bir yöntemin kullanıldığını göstermek için kullanılmıyorsa, hiç bir anlamda sistematik değildir, zira parçalar bütün değişiklikleri oluşturmaktadırlar ve parçalardan hiç biri sistemik düzeyde değildir. O’nun ifadesine göre, sistem değişikliği, istikrar ve istikrarsızlık karşılıklı olarak bağımlı (Interdependent) değildirler. (1963, s. 220-232). Hiçbiri sistem düzeyinde sebep olamaz, çünkü parçaların iletişimi sonucu oluşan sistemler, Rosecrance tarafından kendisinin tarih çağlarının bitişini olarak görülmektedirler. 1789-1814 ve 1918-1945 dönemlerinin sonuçları, örneğin, “iki kutupluluk”dur. Hiç kimse, iki kutupluluğun

bu çağların bütününi nitelendirdiğini düşünemez veya düşünmemelidir. Aksi halde, Napolyon koalisyonlara karşı savaşma durumunda kalınca neden memnuniyet belirtmişti? O devrin siyaseti bir yandan koalisyonlar kurma ve devam ettirme diğer yandan koalisyonları bozma ve önleme çabasından oluşuyordu, koalisyonlar savaş ortamı içinde kurulmuş ancak güvenirlilikleri, hele ilk zamanlarda pek fazla olmamıştı. Rosecrance'nın bu çeyrek yüzyılların, iki kutuplu sonuçları diye adlandırıldığı şey onların politikalarını açıklayamaz. O'nun da amacı zaten bu değil. Sistem düzeyinde sonuçlar, alt sistem düzeyinde nedenler buluyoruz.

Rosecrance'ın yaklaşımı sistematik değil, indirgemecedir. Mamafih onun eserleri uluslararası politikada sistem yaklaşımının başlıca kullanımlarının birini temsil eder. O'nun çalışması bir kelime haznesi kaynağı ve karmaşık bir konuyu organize etmek üzere kullanılacak kategoriler oluşturduğu için önemlidir. Geliştirdiği terimler ne kadar kullanışlıdır? Tarihle ilgili yazıları ne dereceye kadar iyidir? Kendisinin eseri bir sistem kuramı olmaktan çok, bu açılardan değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

Özellikle başlardaki çalışmaları ile, Stanley Hoffmann, eski öğrencisi Rosecrance'dan ayrılıyor. Hoffmann bir "uluslararası sistemi" "dünya politikasının temel birimleri arasındaki ilişki kalıbı" olarak tanımlıyor. Başka şeyler arasında, "bu kalıp, büyük ölçüde dünyanın yapısı tarafından saptanır" (1965, s. 90). Bu yapıyı sistem düzeyinde bir unsur olarak algılayan bir sistem kuramına doğru yönelme demektir. Maalesef bu yapı o derece muğlak ve herşeyi içerir bir biçimde tanımlar hale geliyor ki, bütün özel anlamı kayboluyor. Bu, kazara oluşan bir talihsizlik değil, Hoffmann'ın yöntem ve amaçlarının kaçınılmaz bir sonucudur. Bunu sizinle açıklayayım; birincisi, Hoffmann'ın görüşüne göre "uluslararası sistem hem bir analitik araç hem de bir kaziye (postulate)"dir. Analitik bir araç olarak ya da entellektüel bir plan olarak bakıldığında bu, bol ve karmaşık verileri organize etmeye yarayan bir yöntemdir. Sistemler soyutlanamazlar. Bir kaziye olarak sistem bir beyandır ve "yapay ve indi olmaksızın, keşfedilebilecek, aynı davranış kalıpları ve temel değişkenler vardır" demektir. Sistemler aynı zamanda gerçeklerdir ve bu anlayış Hoffmann'ın eserlerine hakim fikirdir. Aşağıdaki bölüm kendi yöntem ve beklentilerinin temel bir ifadesidir :

Aynen siyasal bilimcilerin gerçek iç siyasal sistemleri (Hayali olanlardan farklı olarak) inceledikleri gibi, Uluslararası politikanın tarihsel, sosyolojisi de, tarihte doğan Uluslararası sistemleri incelemelidir.

Kendisi, iç sistemin varlığına kesinlikle inanıyordu. Uluslararası sistemin varlığını daha hipotetik durumda görüyordu. Uluslararası politika araştırmacısı daha büyük bir gayretle gerçeği aşmalıdır.

Bu tip bir bilim adamı, birimler arasında düzenli ve belli bir yoğunluğu olan ilişkilere bakmalıdır ve karşılıklı bağımlılıkların bir parça bilincinde olan birimlerde uğraşmalıdır. Ayrıca birimlerin iç uğraşlarında ayrılabilir bir belli uluslararası yapı taşı var mı diye bakılmalıdır. (1965, s. 91-92, ayrıca 1968, s. 11-12 ile karşılaştırınız).

Bu noktalar Hoffmann'ın yönteminin temelini ortaya koyuyor. Hoffmann, iç siyasal sistemin varlığına muhakkak nazarı ile bakmakla, hem siyasal bilincinin siyasal sistemi "gerçek" olarak kabul etmesini istiyor ve hem de sistemin belli bir tanımını benimsemiş oluyor. Apaçık diye varsaydığı şey aslında zorunludur. İç siyasal sistemin varlığına "belli" nazarı ile bakılamaz. Hükümetler vardır, ancak siyasal sistemler yalnızca entelektüel bir icat olabilir. Aslında eğer bu yapılmazsa, sistemin bir kuram, yaklaşım ve muhtemelen bir kuram olduğunu düşünmenin bir anlamı kalmaz.

Hoffmann, bununla beraber, siyasal sistemlerden zihni varlıklar diye bahsetmekten onların gerçek olarak ele alınmalarına hemen geçiyor. Hatta, kavramlar üzerinde o kadar az duruyor ki, sistemin bir zihni icat olarak anlamı açıklık kazanamıyor. Eğer gerçek uluslararası sistemleri araştıracak isek, hangi yolu izlemeliyiz? Parçalar hakkındaki bilgilere dayanarak bütün hakkında sonuçlar çıkartılmalıdır. Yalnızca parçalar gözlenebilir ve onların yaptıkları hareketler ve amaçları izlenebilir. Böylece Hoffmann, Ramond Aron'u "davranışlara, iştirak edenlerin anladıklarından farklı anlamalar yükleyen herhangi bir bilim dalını reddettiği" için övüyor. Ve Hoffmann ilave ediyor; "kişi karakteristik öğeler ve davranış biçimleri ile işe başlamalıdır" (1965, s. 25). Hoffmann kendisini Montesquieu'nun, Tocqueville'in ve Aron'un havarisi sayıyor (1964, s. 1269). Bu ustaların yöntemi tarihi sosyolojisidir ve bu tümevarımcı bir yaklaşımdır.

Yukarıdaki sözler, hem Hoffmann'ın sistemden ne anladığını ve bunu neden böyle anladığını ortaya koyuyor. Bu ifadeler aynı zamanda Hoffmann'ın yaklaşımının niçin çöktüğünü de açıklıyor.

Bir sistem yaklaşımını yaşatabilmek için hangi değişikliklerin sistemin parçalarının normal işleyişinin ve hangi değişikliklerin bir sistemden ötekine dönüş anlamına geldiğinin bilinmesi gerekir. Hoffmann bu iki cins değişme arasında ancak indi bir şekilde bir farklılaşma yapabilir, çünkü yapıyı tanımlarken birim düzeyindeki öğelerle sistem düzeyindeki öğeleri birbirine karıştırmıştır. Bu karışıklık kaçınılmazdır. Zira, tümevarımcı yöntemle hem sistemin belirlenmesini yapmak ve hem de sistem içi ve sistemlerarası değişiklikleri birbirinden ayıracak ölçütleri geliştirmek olanaklı değildir. İnsanın gözlediği varlıklar ile, onlar arasındaki etkileşim

sistemin kendisi olduğuna göre, herhangi bir kuram ya da mantıkla, sistem "içi" ve sistemler "arası" değişiklikleri imkansız hale gelmektedir.

O halde Hoffmann bir sistemi ötekinden nasıl ayırabilecektir? O, tarihi karşılaştırmalar yapmak suretiyle önemli değişikliklerin ön plana çıkacağına ve bundan sonra her önemli değişim için sistem değişikliği denilebileceğine inanıyor. Sistemler içindeki büyük değişiklikleri sistemlerin kendilerinde değişiklikler olarak anlıyor. Bunun için böyle olamayacağını ekonomik örnekler kolayca gösterecektir. Eğer iktisatçılar, birim düzeyindeki değişiklikleri, sistem düzeyindeki değişiklikler ile birbirine karıştırırsalar bir rekabet ekonomisinin yahut oligopolist bir sektörün karakterini, teknolojik buluşlar ortaya çıktıkça veya firmalar içinde yönetsel devrimler yapıldıkça, değiştirdiğini ilan etmek zorunda kılardı. Rekabet ekonomisi veya oligopolist sektör kuramları geliştirilebilir, yahut daha iyileriyle değiştirilebilir, fakat teknolojideki veya firma içindeki değişiklikler nedeniyle bu kuramların uygulanabilirliği hakkında tereddüte düşülemez. Sistem içi değişikliklere sistem-boyu değişiklikler demek sistemi, açıklayıcı gücü olan bir kuram haline getirebilmeyi tamamen olanaksız kılar. Ama yine de, Hoffmann, uluslararası politika hakkında yazarken bu uygulamayı sürdürüyor. O, her "potansiyel çatışma halindeki birimler" şekil değiştirdiğinde, "çatışma teknolojisinde herhangi bir temel yenilik geliştirildiğini ve birimlerin amaçlarındaki her genişleme veya daralmada yeni bir sistemin doğduğunu"nu görüyor (1965, s. 92-93). Eğer bu ölçütler uygulanırsa sistemler hızla çoğalır. Esasen, bu ölçütlerin uygulanması bizzat çıkacak karmaşıklık nedeniyle frenlenmektedir. Yine de Hoffmann'ın ölçütlerindeki genellik, araştırmacıya kendisine uygun düşen her an yeni bir sistemin doğumunu müjdelemek olanağını veriyor. Sistem sözcüğünün önüne : devrimci, ılımlı, istikrarlı, iki kutuplu, çok taraflı, gibi bir sıfatın takılması ile bu terim inceden inceye anlatılmış her çağın adı, ya da başlığı olabilir. O halde "sistem hiç bir şeyi açıklamıyor, bunun yerine herşeyin çok ayrıntılı bir tasviri, sistemi tanımlıyor ve bu tasviri önemli herhangi bir şey değiştirdiğinde, yeni bir sistem doğdu deniliyor. Antik ve orta çağ bilim adamları hayatın zengin çeşitliliği karşısında kategorileri artırmak yolunu seçmişlerdi, çünkü gözlem ve çözümleme nesneler arasındaki yüzeysel farklılıklardan ötürü saklı kalan ortak yönleri (hava, ateş, tapınak, su diyorlar, fakat oksijen, hidrojen v.s. diyemiyorlardı) göremiyorlardı. Şimdi de sistemler, benzeri doğurganlıkla aynı yer ve zamanda birden fazla sistem var diyecek kadar hızla artıyor. (Rosecrance, 1966, s. 320-25; ile Hoffmann, 1968, s. 356-57'yi karşılaştırınız). Açıklanacak olguların birbirinden ayrı olduğu hallerde güya onları açıklamak üzere değişik sistemler oluşturuyor. Gerçekte, sistemler sadece gözlenen ve anlatılan farklılıkları yansıtıyor.

Gittikçe artan bir biçimde Hoffmann, herşeyi yapının içine sokuyor. "International Systems and International Law" (Uluslararası sistemler ve Devletler Hukuku) adlı makalesinde sistemlerin ne biçim iç yapısı olduğu ve devletlerin emrindeki silah teknolojisi yapısal öğeler olarak görülmüyor (1965). *Gulliver's Troubles* (1968) adlı kitapta onlar söylenen şekle dönüşmüş (örneğin bkz. s. 17, 33). Her sonuç için bir yapısal neden icat edilmiş ve bu da yaklaşımı büyük ölçüde indirgeyici hale getirmiş. Birimlerin özellikleri ve davranışları yapısal öğeler diye adlandırıldığı için sistem düzeyindeki nedenler birim düzeyindeki nedenlerle karışmış ve bu sonuçları başat hale gelmiş. Hoffmann, Rosecrance kadar aşırılığa kaçmakla birlikte buna çok yaklaşıyor. Hoffmann yapıya kısmen parçaların düzenlenmesine (güç kalıpları) ve kısmen de bu parçaların özelliklerine (devletlerin homojen veya heterojen olmalarına göre) tanımlıyor. Devletleri somut örnekleri - yöneticilerin iktisatları kullandıkları araçlar ulusal birliğin derecesi siyasal kurumların benzerliği hep kendisinin yapı tanımının parçalarını oluşturuyor (1965, s. 94-95; 1968, s. 17-18). Uygulamada kendisinin ulusal politika ve uluslararası olaylar hakkındaki açıklamaları hemen tamamen devletlerin ve devlet adamlarının özelliklerine dayandırılmış.

Sonuçta, Hoffmann "yapıyı", dış politikanın yürütülmesinde ve ulusal etkileşimin sonuçları üzerinde önemli tesirleri olan şeylerin toplanması biçiminde tanımlıyor. Bunu yaparken bir nedenler karışıklığına ve nedenler sonuçların birbirine karıştırılmasına yol açıyor. Gücün şekli ise devletlerin homojenlik ve heterojenliklerini bir tek yapı tanımı içinde birleştirmek, değişik soyutlama düzeyindeki elemanları aynı kefeye koymak demek olmaktadır. "Gücün şekli" devletin olanakları hariç bütün özelliklerinden soyutlanır. Devletlerin homojenlik ve heterojenliğini yapısal öğeler içine sokmak tanıma daha fazla içerik getirecek ve soyutlama düzeyini indirecektir. Bu, bizim yalnızca devletlerin nelere muktedir olduklarını değil siyasal bakımdan nasıl organize edildiklerini ideoloji ve özelemlerinin neler olduğunu sormamızı gerektirir. O vakit yapı, birim düzeyinde, kendilerinin de yapının sistem düzeyindeki özelliklerinden etkileneceği öğeleri içerir.

Değişik düzeylerin yapının aynı tanımı içinde toplanması şu soruların cevaplandırılmasını, ve hatta sorulmasını güçleştiriyor: Gücün bir biçimi olarak yapı devletlerin özelliklerini nasıl etkiliyor? Onların özelemleri, araç seçimi, hatta iç organizasyonları nelerdir? Ve bunun aksine uluslararası yapılar değişik devletlerin iç örgütlenmesi ve davranışlarına karşı ne derece duyarlıdır? Hoffmann'ın yöntemi kendisinin sadece uluslararası sistemleri benimsemesine yahut daha doğrusu onlar hakkındaki izlenimlerini vermesine izin veriyor. Sistemlere veya onların içlerine ne-

ler olduğunu açıklamasına cevap vermiyor. Halbuki o bunu yapabildiğini iddia ediyor. Örneğin kendisi “ılımlı” sistemlerle “Devrimci” sistemler arasında bir ayırım yapıyor. Birinciler gücün dağılımında çok kutuplu ve amaçlara ve kullandıkları yöntem bakımından homojendirler. İkinciler ise gücün dağılımı bakımından iki kutuplu devletlerin özellikleri bakımından heterojendirler (1968, s. 12-14; ayrıca 1965, s. 89-100 ile karşılaştırınız). Eğer nedensel öğeler dikkatlice teşhis edilmişlerse o zaman kategoriler faydalı olurlar. Kategoriler eğer değişik sistemlerin geçirdikleri tarihi tecrübelerle yakın beklentilere yol açabiliyorsa kullanışlıdır. O halde “şimdiki sistem de görece olarak ılımlıdır” ve “istikrar devrimci amaçlara ve görünüşteki iki kutupluluğa rağmen sağlanmıştır” (1968, s. 20-33; italik aslındandır) şeklinde şeyler okumak hayret vericidir.⁴³

Bu sonuç açıkça gösteriyor ki Hoffmann için sistem düzeyinde bir kavram olarak yapı ne fazla bir şey açıklayacaktır ve ne de uluslararası sonuçların belli ve tanımlanabilen sınırlar içinde kalacağına bir işaret. Hoffmann iki kutuplu veya çok devletli yapıların kendilerinin devletlerin özellikleri ve davranışlarına etki yapabileceğini düşünmekte güçlük çekiyor. Bunu neden yapamadığını daha eski uluslararası sistemler hakkındaki şu sözleri açıklıyor sanırım; “bir sistemin hedeflerini incelemekle ölçülebilir” (1968, s. 33) itiraf etmeliki bazen sistemik etkilerden bahsediyor, ancak bunlar hemen silah teknolojisi, yöneticilerin ihtirasları gibi şeyler tarafından gözardı edilivermektedir. O sistemi o derece yüklüdür ki yapının her hangi bir elemanı tarafından (bunların çoğu alt sistem düzeyindedir) şu ya da bu sonuca sebep olmuştur demesi pek kolaydır. O halde, önemli olan Hoffmann’ın sistemleri celbetmesidir, zira onların etkileri subjektif ve indi bir biçimde kullanılmaktadır.

Hoffmann tutarlı bir biçimde kendisini Aron’un havarisi olarak sunmaktadır. İkisinin de kuramsal bağlantıları aynıdır. İkisi de içten-dışa açıklamalara eğilim göstermektedirler. Aron’un dediği gibi “başlıca aktörler sistemi, sistemin onları yaptığından daha fazla belirlemişlerdir. (1966, s. 95). Aron için olduğu gibi, Hoffmann için de sonuçlar, sistem tarafından etkilendiklerinden çok daha fazla, birimler tarafından etkilenirler. Belki de onlar haklıdır. Ancak sistem ve birim etkileri bir tip sistemden diğerine yoğunluk bakımından farklılık gösterir mi düşünülür? Aron ve Hoffmann bu soruya indi bir biçimde, belli bir cevap vermişlerdir.

Hoffmann’ın içten-dışa açıklamalara olan bağımlılığı o kadar derindir ki Rousseau’yu bile kendi görüntüsü doğrultusunda yorumlamaktadır. Rousseau siyasal kuramcılar arasında yalnızca katılmacıların özellik ve davranışlarına bakarak sonuçlar çıkarılmıyacağını söyleyenler arasında seçkin bir yer işgal etmektedir. Hareketin bağlamı (context) insanlarla da devletlerle de meşgul olursa daima düşünülmalıdır. Zira bağlam kendisi

özellikleri, amaçları ve davranışları etkileyecek sonucu değiştirebilecektir. Oysa, Hoffmann, Rousseau'nun "savaş ve barış" sorununa gösterdiği hal çaresinin şu olduğuna inanıyor: "Dünyanın her yerinde ideal devletler kurunuz, Kant'ın önerdiği biçimde bir dünya birliğine gereksinme olmadan barış oluşacaktır" (1965, s. 25). İlginçtir ki, Rousseau bu fikri reddediyor ve nerede ise onunla alay ediyor.⁴⁴ Mamafih, birçok karmaşık şey hakkında çok fazla ve derin şeyler yazan bir yazarın yazdıkları arasında hemen herşeyi destekliyecek kanıtlar bulunabilir. Rousseau başkaları ile az ilişki kuran kendi kendine yeterli devletler arasında barış olacağını ümit edince Hoffmann bu devletlerin iç özelliklerinin —onların iyiliğinin— Rousseau tarafından barışın nedeni olarak yorumlandığını söylüyor. Bunun yerine Rousseau çevresel bir açıklama getiriyor; devletler eğer birbirleri ile uzaktan ilintili ise o vakit az çatışma olacaktır. Oysa Hoffmann'ın yorumu kendi kuramsal terimleri ile uyumludur ve bu tercihler, Rousseau'ya uluslararası politika hakkında bütün siyasal felsefesini alt üst edecek sonuçlar hamletmektedir.

Bir bakıma parlak, ama Rousseau'nun siyasal felsefesine tamamen ters olan, Rousseau hakkındaki makale kuramsal bağımlılıkların gücü hakkındaki fikri vermektedir. Böyle güç hem dünyanın hem de başka kuramcılarının yorumlanmasına etki yapmaktadır. 1970 yılındaki yazısında Hoffmann, iki kutuplu dünyanın geçersiz olduğunu dünyada beş ana ünitenin doğmakta olduğunu söylemekte ve böyle bir dünyanın Fransız ihtilalinden önce ve sonra görülen ılımlılık ve istikrara kavuşabileceğini iddia etmektedir. Halbuki kendisi daha önce iki kutuplu dünyanın oldukça ılımlı ve istikrarlı olduğunu da iddia etmişti.⁴⁵ Beklentilerdeki değişiklikler düzenli bir biçimde sistemdeki değişikliklerle bağdaştırılmamaktadır. Sistemik anlam çıkarmalarındaki dikkatsizlik sistemin tanımlanmasındaki muğlaklıkla benzeşiyor.

Hoffmann önce beş devletli bir dünyanın doğumunu müjdeliyor, hemen ardından bu beş aktörün birbirinden farklı olanakları olduğunu söylüyor. Oysa eğer sayacaksak, benzer şeyleri saymamız gerekir. Hoffmann ana aktörlerden ikisinin süper güç olduğunu, diğer üçünün ise olmadığını keşfediyor. Beş sayısına farklı şeyler toplanarak ulaşılmış. Ancak bunun zararı yok zira sistemin ne olduğu ya da ne duruma geldiği devletler arasındaki güç dağılımına değil onların politikalarına ve davranışlarına dayanmaktadır. Bu kendisinin ulaştığı sonuçtan açıkça belli oluyor. Eğer Amerika "uygun amaçları etkili taktikler kullanarak izlemeye başlamazsa o vakit en iyi olasılıkla (veya en kötü olasılıkla) üç kutuplu bir dünya olacak önümüzde" diyor kendisi. Her zaman olduğu gibi bu sonuca indirgemeci yöntemle ulaşılmış. Öteki ülkelerin statüleri uluslararası sistemin özellikleri Amerikan politikası terimleri içinde tanımlanmış!

Devletler kendi koşullarını kendileri yaratırlar. Bu ifadeyle tabii ki hemfikiriz. Ancak, şimdiye değin gözden geçirdiğimiz sistem yaklaşımları nedenlerin değerlendirilmesinde, bu noktadan itibaren birbirinden ayrılıyorlar. Sistem düzeyindeki (birim düzeyindeki nedenlerin ağırlıkları bir sistemden ötekine farklı olabileceği için görülen) bu eğilim talihsizdir. Uluslararası politikayı sistem düzeyinden gözlemek sistemin devletlerin davranışlarını veya özelliklerini saptadığını söylemek demek değildir. Bunun yerine pratik ve kuram bakımından önemli ve ilginç olan şey değişik sistemlerde sistem düzeyindeki öğelerin orantılı olarak nedensel ağırlıklarının araştırılmasıdır.

Hoffmann'ın kendisi uluslararası politikada Kopernik tipi bir devrim gereksinme olduğunu söyledi (1959, s. 347). Böyle bir devrim uluslararası politikaya sistem düzeyi bakış açısından bakmayı gerektirir. Hoffmann, —Sistemlerin gerçek olduğu aktörlerin bunun bilincinde olmaları ve kuramcıların kategorilerinin devlet adamlarının amaçları ile uyumlu olması gerektiği ısrarı ile— davet ettiği devrimi kendisi gerçekleştiremez. Kopernik devrimi olamayınca Hoffmann'ın elinde Batlamyus'cu bir çözüm kalıyor. Batlamyuscu astronomi dünyanın hareketini uzaydaki başka cisimlere bağlıyor ve sapmaları geometrik buluşlarla önlüyordu. Batlamyuscu uluslararası ilişkiler sistemin etkilerini analizinin dışında bırakıyor ve sonra bu etkileri ulusal özellik ve davranışlara dayanan izlenimlere göre tekrar ele geçiriyor. İşte Hoffmann bunun için uluslararası sistemi oluşturan birimler içinde her kayda değer bir değişiklik olduğu zaman yeni bir sistemin doğumunu ilan etmeğe mecbur oluyor.

Hoffmann'ın yaklaşımı yukardaki eleştirilerin gözardı etmemesi gereken önemli değerlere sahiptir. Kendisinin sistem ve yapı ile ilgili anlayışı uluslararası ilişkiler öğrencilerini ilgilenmesi gereken bütün öğeleri kapsıyor. Buna göre bir sistem bir ilişkiler kalıbıdır. Sistemin genel bir yapısı vardır, yapı yöneticilerin davranışını ve devletlerin faaliyetini etkiler ki bunlardan da ilişkiler kalıbı oluşur. Herşeyin yapıya sokma eğiliminden kurtulamamış olması Hoffmann'ın çerçevesini bir uluslararası ilişkiler kuramının temeli olarak kullanmayı önlüyor. Kendisinin uluslararası ilişkiler araştırmacılarına direktifi şu ifadeye tehlikeli bir biçimde yaklaşıyor: “Devletlerin ilişkilerini birçok öğeden her birinin etkiliyebileceğini hatırlayınız!” Tarih ve siyaset bilgisi sonradan hangi unsurların zamanın herhangi bir diliminde en çok etkiyi sağlayacağını zeki insanlar tarafından bilinmesine yardımcı olacaktır.

Hoffmann bir kuram geliştirmede, bunun yerine belli bir entellektüel yaklaşıma güçlü bir bağımlılık gösterdi. Bu yaklaşım kendi yargılarına in-sicam getirdi. Uluslararası sistemin gerçek olduğuna ve devlet adamlarının etkili hareket edebilmek için sistemi doğru biçimde “görmeleri” gerektiğine

olan inancı, yazılarının canlı olmasına yardım etti. Algılamasının duyarlılığı ve olaylara nüfuzu etkileyicidir, fakat gösterdiği her hangi bir kuramsal pırlıtlı karışık ve kaba kalmaktadır.

Doğru bir şekilde sistemik denilebilmesi için, uluslararası politikaya herhangi bir yaklaşımın, en azından devlet davranışı ve etkileşimi hakkındaki sistem düzeyindeki unsurların bilinmesinden kaynaklanan bazı beklentileri ifade etmesi gerekir. Hoffmann ve özellikle Rosecrance için önemli açıklamalar devletler ve devlet adamları düzeyinde bulunmaktadır. Böylece sistem düzeyi bir sonuç haline geliyor, ve yararlı olmuyor. Gerçekten, yapıyı esaslı bir etkisi olan, sistem düzeyindeki bir kavram olarak algılayan bir sistem yaklaşımını bulmak güçtür. Morton A. Kaplan, tutarlı ve ayrıntılı bir biçimde bu görüşte olan başlıca birkaç kuramcudan biridir. Yaklaşımını bir "hareket sistemi" olarak biçimlendirmesine rağmen onun altı sisteminin ayırıcı özelliği örgütlenme ilkelerinde ve gücün dağılımında yatmaktadır. Kendisi ayrıca sonuçlar hakkındaki bu unsurlar arasında farklardan bazı açıklamalar çıkartır görünmektedir. Zaten onun eseri bunu yaptığı için yer yer övülmüş ve yerilmiştir. Örneğin Robert J. Lieber "Kaplan'ın modelleri karmaşık bir sistemin yapısının onun karakteristik performansını tayin ettiğini varsaymaktadır" demektedir. (1972, s. 134). Stanley Hoffmann aynı inançla Kaplan'ı devletlerin çeşitliliğini görmezlikten geldiği, sistemleri kendi arzuları varmış gibi gösterdiği, sistemlerin aktörlere roller tayin ettiğini varsaydığı, yapıların ihtiyaç ve amaçları tayin ettiğine inandığı ve iç güçleri ihmal ettiği için, yermektedir.

Gerçekten bir uluslararası politika kuramı geliştirmeye çalıştığı kitabında Kaplan, haklı ve doğal olarak bazı basitleştirmeler yapmış ve ulusal farklar ve iç güçler hakkında uzun uzadıya yazmakta başarısız olmuştur. Ancak önemli kuramsal soru şudur : sistemin değişik bölümlerinde ve değişik düzeylerinde işleyen nedensel güçleri nasıl tanımlamış yerleştirmiş ve birbirleri ile ilgilerin i ve ağırlıklarını nasıl saptamıştır? Bu soruda Lieber'in tasviri ve Hoffmann'ın eleştirileri asıl amacın dışında kalmıştır. Kaplan'ın ne yaptığına bakalım.

Kaplan, tamamen tümevarımcı bir kuram geliştirdiği iddiasında olmamakla beraber, yapmak iddiasında olduğu şeyler cüreti itibariyle insanın nefesini kesmektedir. 1964 yılında yedi yıl önce yayınlanan eseri üzerinde görüşlerini açıklarken, Kaplan, kendi kuramının belli koşullar altında optimal devlet davranışını anlattığını; rasyonel ve bilgili devlet adamlarının varlığı halinde davranışları tahmin ettiğini ve parametrelerin denge değerinden ayrıldığı durumlarda sonuçları kestirdiğini iddia etmiştir. (Bkz. 1957 ve 1964 önsözler M.A. Kaplan, 1964 eserde). Bunlar

olağanüstü iddialardır. Ne yazık ki fiiliyatta başarı, iddialarla boy ölçüşmemektedir. Kaplan'ın uluslararası politikanın sistemik bir kuramını kurma çabasının neden başarısızlığa uğradığını anlatmak belki daha başarılı başka çabalara ışık tutacaktır.

Kaplan altı sistemi inceliyor. Bu sistemlerin adları; **güç dengesi, gevşek iki kutuplu, sıkı iki kutuplu, birim veto, evrensel ve hiyerarşiktir.** ⁴⁶ Kendisi daha sonra her sistemin durumunu açıklamaya yarıyacak beş "değişkeni" saptıyor. Bunlar da: sistemin gerekli kuralları, transformasyon kuralları, aktör sınıflandırıcı değişkenleri, olanak değişkenleri ve bilgi (information) değişkenleridir" (1964, s. 9). Bu beş değişken'in görelî önemleri ve etkileşimleri belirtilmemiştir ve bu belirtilmediği için Kaplan'ın sistem yaklaşımına bir kuram oluşturuyor, denilemez.⁴⁷ Mamafih, bu beş değişkenden birisi, "sistemin gerekli kuralları", en fazla ağırlıklı olan gibi görünüyor.

Kaplan'ın altı sisteminden, en fazla dikkati güç dengesi topluyor. Bu indi olarak ve ondokuzuncu yüzyıl düşünülerek, asgari beş üyesi olan bir sistem diye düşünülmüş. Bu sistemin kuralları şöyle;

1 — Olanakları artırmak için harekete geç, ancak savaşmaktansa, karşılıklı görüşmeleri tercih et.

2 — Olanakları artırmak fırsatını kaçırmaktansa savaşa gir.

3 — Vazgeçilmez bir ulusal aktörü ortadan kaldırmaktansa, savaşmayı durdur.

4 — Sistemin geri kalan kısmına göre başat duruma geçme eğiliminde olan bir aktörü ya da koalisyonu engelle.

5 — Uluslarüstü örgütlenme ilkelerine bağlanma eğilimi gösteren aktörleri durdurmak üzere harekete geç.

6 — Yenilmiş ve engellenmiş vazgeçilmez ulusal aktörlerin (Devletlerin) sisteme tekrar kabul edilebilir ortaklar olarak girmelerine izin ver, ya da evvelce vazgeçilmez olarak düşünülmeyen bir aktörün, vazgeçilmez aktör sınıflandırmasına katılmasına çalış. Bütün vazgeçilmez aktörlere karşı kabul edilebilir ortaklar olarak davran.

Başka sayfalarda Kaplan bu altı kuralın aşağıdaki özelliklere sahip olduklarını söylüyor; betimleyici ve tayin edici olmak; vazgeçilmez, karşılıklı bağımlı ve birbiri ile dengeli olma; aktörlere tavsiyeler olarak, tutarsız ve çelişkili olmak (1964, s. 9, 25, 52-53). William H. Riker'in su götürmez bir biçimde gösterdiği gibi bu sonuncu özelliklere gerçekten sahiptirler. Riker'in gözler önüne serdiği gibi "bir noktada taraflar muhakkak

kuralların çatışması ile karşı karşıya kalıyor ve bir kuraldansa diğerini izlemek durumunda oluyorlar.” Özellikle bazı koşullar altında, birinci ve ikinci kurallara uymak ve dördüncü ve muhtemelen üçüncü kuralı çiğnemeyi gerektiriyor (1962, s. 171-73).

Kuralları yeniden ifade etmek zorlukların kaynağını daha açık hale getiriyor :

A — Olanakları en ucuz yoldan artırmaya çalış (Kaplan’ın 1. ve 2. kuralı).

B — Kendini A kuralına göre hareket edenlere karşı koru (Kaplan’ın 4. ve 5. kuralı).

C — Sisteme gerekli birimlerin sayısını korumaya çalış (Kaplan’ın 3. ve 6. kuralı).

Kaplan’ın da işaret ettiği gibi, A kuralı bencil, B kuralı rasyoneldir. Halbuki C kuralının işleyebilmesi ayrı devletlerin sisteme uymalarına yani sistemin gereklerini kendi faaliyetlerinin programı olarak benimsemelerine bağlıdır (1964, s. 23-27). A ve B kuralının karşılığı mikroekonomik kuramda vardır : izin verilen her yolla kâr etmeğe çalış ve kendini sana karşı rekabet eden şirketlere karşı koru. Eğer C kuralı ekonomik terimlerle anlatılırsa şunu söylemek gerekecektir : gerekli hiç bir şirketi iflasa sürüklemeye. Firmaların bu kurala uyacağı varsayımının ekonomik kuramda yeri yoktur, çünkü böyle bir kural, insanların veya şirketlerin kâr artırıcı varlıklar oldukları varsayımı ile çelişir. Uluslararası politikada benzer bir gelişme daha az belirgindir. Böylece Kaplan, Morgenthau’nun yanlısını tekrarlıyor, ancak başka yerlerde olduğu gibi burada da kullanılan terimlerdeki farklılık her ikisinin eserleri arasındaki temel benzerliği gözden geçiriyor. Uluslararası kuralların kabulü ve devletlerin uluslararası sisteme sosyalizasyonu (kendilerini uydurmaları) tabii ki olabilir. Fakat, hem Morgenthau ve hem de Kaplan bu olası sonucu sistemin bir varsayımı haline getiriyor.⁴⁹ Onlar bağımlı bir değişkeni, bağımsız bir değişken haline getiriyorlar. Devletlerin davranışlarında “yasal” düzenlilikler tabii ki araştırılabilir. Ancak bazı düzenlilikler bulunursa, o vakit bir sonucu ifade eden yasalar ile, bir sonucu oluşturan hareket kuralları arasında dikkatli bir ayırım yapmak gerekir. Hem Morgenthau, hem Kaplan aktörlerin belli bir sonucu (eğer bunu yapmağa istekli iseler) oluşturacakları doğruymuş gibi yazı yazıyorlar. Fakat isteği ve bunun sonucunu teşhis edebilmek için hiç bir neden göstermiyorlar. Yanlış ... olarak bunu yapmanın doğuracağı sonuçların güzel bir örneğini Kaplan’ın eski öğrencilerinden birinin yazdığı bir makale bize gösteriyor. B uyarar, hayretle görüyor ki ondördüncü ve onbeşinci yüz-

yıllarda İtalyan şehir-devletleri Kaplan'ın 1. ve 4. kurallarına uymamışlar.⁵⁰

Kaplan'ın çeşitli sistemlerinde değişik sorunlar var, fakat şimdiye dek işaret ettiklerim, Kaplan'ın meşru olarak, uluslararası diye adlandırılabilir dört sistemi için geçerlidir.⁵¹ Sorunlar nasıl ortaya çıkıyor? Bunun genel cevabı Kaplan'ın Uluslararası Politikanın katı unsurlarını bir sistem yaklaşımının hassas ve kesin çerçevesi içine oturtmayı sağlayacak kavramları geliştirememiş olmasıdır. Eğer sistem yaklaşımı sadece garip terimlerden oluşan bir sınıflandırma çerçevesi olarak kalmayacaksa, onun özel gereksinmelerini karşılamak gerekir.

Kaplan'ın bu gereksinmeleri karşılamadığı daha başından bellidir. Kendisi bir hareket sistemini şöyle tanımlıyor. "Çevrelerinden farklılaştırılmış olan ve birbiri ile ilişkili öyle bir değişkenler seti ki, açıklanabilir davranış düzenlilikleri, hem değişkenlerin kendi aralarındaki ve hem de bir değişken gurubu ile öteki değişkenler gurupları arasındaki ilişkileri tanımlasın. "Ayrıca sistem, zaman içinde bir hüviyete sahiptir" diye ilave ediyor (1964, s. 4). Hiç de kötü bir tanım olmayan bu tanım, kendisinin önce sistemi tanımlamasını, sistemin çevresinin ne olduğunu göstermesini ve çevre ile sistem arasındaki sınırı çizmesini gerektiriyor. İkinci olarak, sistemin yapısının tanımlanması gerekiyor ki, sistemin hüviyeti, içindeki değişkenlerden ve onların etkileşmelerinden ayrılabilsin. Bu iki sorun çözüme kavuşturulamamış olarak ortada kalıyor.

Kaplan, bir kere, uluslararası sistemleri onların çevreleri ile birleştiriyor veya birbirine karıştırıyor. Sistem maddelerinden bahsederken Kaplan şunları yazıyor : Dönüşüm (transformation) kuralları, sistemde oluşan ve sistemin sınırı boyunca girdiler haline gelen ve de denge için gerekenlerden başka olan değişimler, sistemi ya istikrarsızlığa ya da yeni bir sistemin istikrarına doğru sürüklüyor" (1969, s. 212-13). Fakat, bir uluslararası sistem ile onun çevresi, veya uluslararası sistem ile başka sistemler arasındaki sınır nerede ve dışardan içeriye gelebilecek olan şey nedir? Kaplan'ın tanımlarına göre, uluslararası sistemler için önemli olan bütün şeyler onların içinde vardır, oysa kendisi, bir uluslararası sistemin parametrelerinin "dışarıdan gelecek bozucu şeyler tarafından değiştirildiğini" yazıyor (1964, karton ciltli baskıya önsözde). Çevre ya da altüst edici şeylerin geleceği öteki sistemler nelerdir?

Okuyucu kendi cevabını kendisi bulmak zorunda, zira Kaplan bir çevreyi tanımlamıyor, sınır çizmiyor veya uluslararası sistemin yanında varolacak bir başka sistemin nasıl düşünülebileceğini açıklamıyor. Kendisinin iki "değişkeni" sistem düzeyinde işliyor gibi görünüyor. Bunlar gerekli kurallar ile dönüşüm kurallarıdır. Kaplan burada bizi bir çember içine

alıyor. Eğer, bir an için gerekli kuralların tutarlı olduğunu kabul edersek, o vakit, Kaplan'ın varsayım ve tanımlarına göre, herhangi bir sistem, devletler bu kurallara uydukları sürece, sonsuza dek dengede (yani kararlı denge halinde) kalacak. Sözü ettiğimiz çember işte budur.

Bu çember nasıl kırılabilir? Değişkenlik nasıl mümkün olabilir? Kaplan, değişikliğin sistemin başka durumlarından kaynaklandığını söylüyor, ancak uluslararası ilişkiler alanında yazarken, bu olasılığı resmen sistem terimleri içinde ele almıyor. Aslında O'na göre uluslararası sistemdeki değişkenliğin kökeninde aktörlerin davranışı ve daha özgül olarak onların gerekli kurallara uymamaları yatıyor. Devletlerin kendileri "sistem dışından gelen sarsıntıların" kaynaklarını oluşturuyor. O halde, Kaplan'a göre, devletler bir yönleriyle uluslararası sistemin "çevresi" demek oluyor.⁵² Kaplan'ın uluslararası sistemi çevresiyle olan ilişkisi içinde düşünmemesine ve çevre ile sistem arasında bir sınır çizememesine şaşmamalı. Kaplan yukarıda sözü edilen gerekliliklerden birincisini karşılamamış durumdadır.

Kaplan, uluslararası sistemin kimliğini saptamayı gerektiren ikinci zorunluluğu da aynı derecede güç buluyor. Karşılaştığı güçlük devletlere ikinci bir açıdan bakıp, onları çevreler olarak değil altsistemler olarak ele alınca ortaya çıkıyor. Devletler hem altsistemler, hem de kendi içlerinde bütünlük gösteren sistemler olduklarına göre, onlara dalgalanmaların kaynaklandığı sistemler gözüyle de bakılabilir. Gerginlikler, işlevsizlikler (dysfunction), denge bozucu olaylar Kaplan'ın tanımına göre, (altsistemler ya da çevre olarak nitelendirilmelerine bakılmaksızın) aktörlerin kendilerinden doğmaktadır. Kaplan'ın deyimi ile uluslararası sistem, "altsistemin başat olduğu kutba doğru eğilim göstermektedir." Kendisi, örneğin "güç dengesi" sistemini "altsistemin başat olduğu" bir sistem olarak görmektedir, çünkü "güç dengesi uluslararası sistemin kuralları bireysel ulusal sistemin kurallarına göre ikincil durumdadırlar" (1964, s. 17, 125, 129).

Burada, pek çok başka yerde olduğu gibi, Kaplan'ın kullandığı dil okuyucuyu yanılgılara götürecektir kadar muğlak ve gevşek kullanımlarla doludur. Aynı sayfanın içinde altsistemlerin başatlığı paylaştığını ve "gerekli altsistemlerin oligopolist pazarda var olana benzeyen bir denge halinde olabileceklerini" yazabilmektedir (1964, s. 17). Altsistemlerin, başatlığı paylaşmak bir yana, başat olabileceklerini düşünmek bile akla durgunluk veriyor. Altsistemin başat olabileceğini düşünmek, sistem yaklaşımının reddedilmesinden başka ne anlama gelebilir? Ayrıca, oligopolist bir pazar, şirketlerin pazara hakim oldukları bir durumu değil, pazarın ve şirketlerin birbirlerini ne oranda etkilediklerinin belli olmadığı bir

pazar halidir. İktisatta, şirketlerin çevresi olarak alınan pazar kavramı iyi tanımlandığı için, pazarın ve şirketlerin derecesi araştırılabilir. Kaplan'da devletlerin çevrelerinin işlemsel ve ayrı bir tanımı hiç bir zaman verilmemiş. Demekki Kaplan sistemi ve altsistemin etkilerinin nasıl araştırılacağı konusunda bize hiç bir öneride bulunmuyor. Böylece sistemin veya altsistemin başatlığı konusunda gevşek değerlerle tatmin olmak zorunda kalıyor.

Kaplan'ın ikinci önkoşula uymamasının sonuçları şimdi belirginleşiyor. Bir sistemi, birbirleri ile ilişkili bir değişkenler seti v.s. diye tanımlamak, belli bir değişkenler gurubunun neden bir set oluşturduğunu tanımlamayı gerektirir. Kendisinin de söylediği gibi "bir sistem zaman içinde bir kimliğe sahip olduğuna göre, onun, değişik zaman dilimlerinde aldığı değişik biçimleri anlatabilmek gereklidir. Aynı zamanda, değişik durumların oluşmasına neden olan değişken değişikliklerini bulmak ta önemlidir" (1964, s. 4). Bu iyi hoş, fakat sistemin kimliğini saptamak için önerdiği ölçütler zayıf ve tam değil. Açıktır ki, bir sistemin değişik durumlarını anlatamıyorsak ve onları doğuran değişkenleri belirtmiyorsak elimizde bir sistem yok demektir. Ancak, sadece bunu söylemek, asıl soruya yani, bir seti oluşturan şeyin ne olduğu sorusuna bir cevap vermiyor. Kaplan bu soruya yanıt vermek yerine, onun önemini vurguluyor. Kendisinin her sisteminin "modeli" aslında model değil, uluslararası ilişkileri anlamak için önemli olduğu varsayılan bir takım değişkenler topluluğudur. Bir başka Kaplan'ın, Abraham Kaplan'ın işaret ettiği gibi, "Bir sistem, bir başka sistemin modeli olduğu zaman, onlar birbirlerine içerikte değil, biçimde benzerler". A. Kaplan şunu da ilave ediyor, yapısal özellikler büyük ölçüde hayaldirler zira, onlar sadece ilişkilerin içeriği değil biçimi ile ilgilidirler (1964, s. 263-64). Morton Kaplan, biçim sorunu ile ilgilenmiyor bile. Bu, doğal olarak, onun hareket-sistemi yakınlığından doğuyor. Kaplan değişik sistemleri onların yapılarına göre düşünmüyor, bunun yerine onları birleştirici faaliyetler ölçeğine göre sıralıyor (19964, s. 21). Kaplan'ın ne yaptığını bilmek, kendisinin aksi halde hayretle karşılanması gereken olan şu sözlerine anlam kazandırıyor : "Kuram —ve özellikle sistem kuramı— değişik disiplinlerden alınan değişkenlerin birleştirilmesine izin veriyor" (M.A. Kaplan, 1964'de yer alan 1957 baskısının önsözü). Değişik alanlardaki değişkenler normal olarak içerikleri açısından da farklılık gösterirler. İçerik farklı bile olsa, benzer olanlar arasında ödünç almalar meşrudur. Biçimdeki benzerlik, disiplinler arasında, kuram ve kavramları uygulama olanağı sağlar. İşte bu ödünç almalarda genel-sistem kuramının olası önemi yatmaktadır. Değişkenlerin ödünç alınması, eğer olanaklı olsa bile, entellektüel çalışmaları ileriye götürmez. Çünkü değişkenlerin ödünç alınıp, alınmayacağı

yalnızca ampirik bir sorundur. Kaplan, bir sistemin kimliği sorununu yani sistemin yapısını ve biçimini tanımlama sorununu çözemediği için, bir genel sistem yaklaşımının benzer kuramları değişik alanlara uygulamak olanağı yaratan avantajından yararlanıyor.

Kaplan'ın, bir sistemin kimliğini, çevresinden ve parçalarından ayrı olarak saptamaktaki başarısızlığı kendisinin yaklaşımının uygulanabileceği durumları ciddi olarak sınırılıyor. Sık sık devletlerin davranışlarının uluslararası sistem üzerindeki etkilerinin ne olabileceği sorusunu soruyor. Kendisi bu soruyu tersine çevirerek soramıyor, çünkü sistemin yapısının aktörler üzerinde bir örgütsel sınırlama aracı olabileceği hakkında hiç bir fikri yok. Böyle bir sınırlama bir sistemden ötekine, beklenen sonuçlarını da değiştirecektir. Kaplan, sistemin aktörlerini nasıl etkileyeceğini söyleyemediğine göre, onun açıklamaları ve kestirileri yalnızca sistemin kendisi hakkında olacaktır. Örneğin sistemin denge koşulları, istikrarlılığın boyutları ve sistemin değişim gösterme olasılığı gibi şeylerle meşgul oluyor (Bkz. M.A. Kaplan, 1964, önsöz).

Kaplan'ın yaklaşımındaki sınırlılıkları dikkatlice açıklamak yararlı olacaktır, çünkü söz konusu edilecek noktalar herhangi bir sistem yaklaşımı için geçerlidir. Bu işi burada yaparken, sistemler hakkında şimdiye kadar söylemişlerimi de özetlemiş ve güçlendirmiş olacağım.

Kaplan'ın yaklaşımının sınırlılığı, inceleme konusu olarak ele aldığı uluslararası ilişkiler ile bu konunun organizasyonu arasında fark gözetmemesinden ve birimlerin etkileşimi ile onların dizilmelerini birbirinden ayırmasından kaynaklanıyor. Bu başarısızlıklar, Kaplan'ı aynen Stanley Hoffmann'ın elde ettiği sonuçlara götürüyor. Bir defa daha açıkça sistemik bir yaklaşım, indirgemeci hale geliyor. Mamafih, kökenler, kullanılan yöntemler ve katedilen mesafe o derece değişik ki, Hoffmann ve Kaplan da işin farkına varmamışlar. Daha az tutarlı olmakla birlikte, Kaplan da Hoffmann gibi, devletlerin ilişkilerini, (etkileşme anlamında alındığında) sistemik düzeyde ele alıyor. Bu, örneğin, Kaplan sıkı kurallı iki kutuplu sistemi, gevşek kurallı iki kutuplu sistemden ayırırken izlediği yöntemde açıkça belli oluyor (1964, s. 36-45). Kaplan bir başka temel noktada Hoffmann'dan ayrılıyor gibi görünüyorsa da, bunun gerçek olmadığı ortaya çıkıyor. Kaplan, kendi sistemlerinin bütün devletler için geçerli olduğunu ve sistem düzeyinde tek tek devletlerin kimliklerinin önemli olmadığını öne sürüyor. Oysa, eğer sistemin kendisi devletlerin davranışı hakkında açıklayıcı olmayacak kadar muğlak bir biçimde düşünülmüşse o takdirde Kaplan için en can alıcı soru (yani Devletlerin kendisinin kurallarına uyup uymayacakları sorusu) o devletlerin neye benzediklerine bağlı olacaktır!. Hem devletlerin özellikleri açısından ve hem de onların ilişkileri açısından, yaklaşım indirgeyici olarak ortaya çı-

kıyor. Kaplan, işlev ve süreç üzerinde durduğu için, dikkatini devletlerin davranış ve etkileşimi üzerine toplamış oluyor. Onun önerileri karar verme birimleri ve onların izlediği kurullar ile ilgili. Yoksa bu önerilerin, değişik uluslararası sistemlerin bu birimler üzerindeki etkisini araştırmak ile bir ilgileri yok (1964, bölüm 5 ve 6).

Kaplan'ın yöntemi aslında, değişkenlerin karakterini ve etkileşimini inceleyen ve bu etkileşimin toplamının sistemin betimlenmesi anlamına geldiği klasik yöntemdir. O halde çözümlenmemize devam edelim. Eğer bu doğru ise, Kaplan'ı eleştirenler içinde O'nun karmaşık yapı ve yöntemlerini gereksiz bulanlar haklıdır. Onların eleştirileri geçerlidir ve buna bir çok örnek verilebilir. İşte bunlardan biri : Kaplan'ın geribildirim (feedback) kavramı. Bu kavram sibernetik biliminden ödünç alınmıştır ve şöyle tanımlanır: "bir hareketin belli bir kalıba uymasını arzuladığınız zaman, kalıp ile gerçek hareket arasındaki sapma yeni bir girdi olarak kullanılır. Bu girdi hareketi kalıpta öngörülen hareket biçimine yaklaştırmaya yarıyacaktır." (Wiener, 1961, s. 6-7). Bu tanım gereği, geribildirim yalnızca bir örgüt içinde işler; yani geribildirim kavramının hiyerarşik dizilme dışında ayrı, kesin ve teknik bir anlamı yoktur (Bertalanffy, 1968, s. 42-44; Koestler, 1971, s. 204). Kaplan'ın ve birçok başkalarının gözde örneği olan, bir termostatın fırının ısını belirlenmiş dar sınırlar içinde tutması olayı Wiener'in tanımına uygundur, yani kontrol eden bir aygıt ve kontrol edilen ve belli bir sonucu doğuran bir alet. Fakat uluslararası ilişkilerde bu kavramların karşılığı olabilecek şeyler neler olabilir? Hiçbirşey. Kaplan bu sözcüğü yerinde kullanıp kullanmadığına bakmaksızın kullanıyor. O halde "geribildirim" sözcüğü, devletlerin, bazı durumlarda, başka devletlerin tepkisine bakarak hareketlerini değiştirmeleri ve bu ilk devletlerin de yapılan değişikliğe göre yeniden tavır almalarını anlatmak için kullanılıyor. Ancak, bu düşünce yeni birşey getirmiyor, ve orijinal bir kavram oluşturmuyor. Fırın ve termostat birleşmiş ve aynı şey haline gelmiş oluyor. Kontrol eden ile, kontrol edilen aktör birbirinden ayrılamıyor.

Ne yazık ki Charles McClelland'ın şu sözünü paylaşmamak elde değil: "Kaplan, sistem kavramını hem popülerize etmiş, hem de esrarengiz hale getirmiştir" (McClelland, 1970, s. 75). Kaplan'ın çalışmaları bir kavramdan çok, bir yaklaşım ve sınıflandırma çabasıdır. Ancak bu yaklaşım da, iç tutarsızlıklar, çelişkiler ve kavramsal yetersizlikler yüzünden okuyucunun çözemeyeceği bilmecelerle doludur. Aynı nedenden ötürü sınıflandırma da pek yararlı değildir. Özet olarak, ve artan önem sırasına göre şu gözlemler yerindedir:

1. Kendi ana sistemi olan güç dengesini, tarihte örneği görülen beş büyük devlet arasındaki yarışmaya bağlamakla, güç dengesi kavramının

kendi çıkarlarını güden iki ya da daha çok birimin bulunduğu her hale uygulanabileceği gerçeğini gözardı etmiştir. Başka bir deyişle Kaplan, güç dengesi kavramı ile ilgili eskiden beri varolan yanlış anlamaları devam ettirmiş ve uluslararası politikada güç dengesinin sadece anarşik koşullar altında birimlerin davranışı hakkında bir kavram olduğunun anlaşılmasını güçleştirmiştir.

2. Bir sistem yaklaşımı, ancak sistem düzeyinde nedenler işliyorsa, kullanılmalıdır. Bundan sonra, sistemin birimlerinin özelliklerini ve etkileşimleri, onun yapısının tanımının dışında tutulmalıdır. Eğer bu yapılmazsa, o vakit sistem düzeyinde (veya yapısal) açıklamalar yapılamaz. Hatta, sistemin birimleri ne biçimde etkilediği bile söylenemez. Yukarıda, hangi özelliklerin ve etkileşimlerin Kaplan'ın çalışmasına sistem düzeyinde girdiğini görüyoruz. Burada da, sık sık olduğu gibi, yine tutarsız. Yapıda özelliklere bir yer vermiyor, sonra bunları kurallarının içine sokarak, yapıya dahil etmiş oluyor. Güç dengesi sisteminde, belli ki ilişkiler sistem düzeyinde işin içine sokulmamış. Örneğin, sık sık yapıldığı gibi Birinci Dünya Savaşı öncesinde büyük devletler arasındaki ilişkileri iki kutuplu bir siyasal yapı içinde incelemek yanlışına düşmüyor (1966, s. 9-10). Ancak, kendisinin sıkı kurallı iki kutuplu sistemleri, bu kimliklerini, bloklar içi ilişkilere göre kazanmış oluyorlar.

Blokların ve ittifakların kuruluş, önem ve dayanıklılıklarının nedenini, varolan sistem biçimine göre açıklamak, eğer sistemlerin kendileri ilişkilerin özelliklerine göre birbirlerinden ayrılıyorsa, pek zordur. Kaplan, güç dengesi sisteminde bu mantığı izliyor, gevşek ve sıkı kurallı iki kutuplu sistemlerinde ise, bunu yapmıyor. Kaplan'ın bu önemli konuda içine düştüğü fikrî karışıklık, kuşkusuz, hali hazırda varolan ittifak guruplaşmalarını uluslararası sistemin yapısının içine sokma adettinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Herhalde, uluslararası ilişkiler alanında sistemle ilgili ilk çalışmalardan biri olan Kaplan'ın yazıları, bu alanda var olan karışıklığın sorumluluğunu bir ölçüde taşımaktadır.

3. Bir sistem yaklaşımı, sadece eğer incelediğimiz konu düzenli bir karmaşıklığa sahipse gedeklidir. Böyle bir durumda, sistemin yapısı, bu yapının onu oluşturan öğeleri nasıl etkilediğini ve sistemin bu öğelerden nasıl etkilendiğini anlamak için icelenir. Kaplan'a göre, uluslararası ilişkiler açık bir sistemi oluşturuyor. Açık bir sistemde, sistemin yapısı, sonuçları, değişkenlerde oluşacak değişikliklere hatta onların bazılarının ortadan kalkmasına bakılmaksızın tayin edebilir.⁵³ Belli bir sistemde değişik "nedenler" aynı sonucu doğurabilir; değişik sistemlerde aynı "nedenler" farklı sonuçlar yaratabilir. Kısacası, örgütlenme biçimi, öğelerin özellikleri ve etkileşimlerinden baskın olabilir. Bir sistemin yapısı,

sistemin birimleri üzerinde kısıtlayıcı etkiye sahiptir. Yapı, birimlerin belli biçimlerde davranmalarına, ve belli başka biçimlerde davranmalarına neden olur ve böyle yaptığı için de sistem kendi kendini idame ettirir. Eğer sistemik güçler bu işleri yapamazlarsa, o vakit, sistem ya çöker, ya da değişikliğe uğrar. Oysa Kaplan, sistem yaklaşımının en açık biçimde sistemsel olan ögesini geliştirmiyor. Siyaset bilimcilerinde tipik olduğu üzere, yapı kavramı zayıf, hatta hiç yok ve süreç ile işlev onun yerini almış durumda. Kaplan, tabii, yaklaşımının bu noktasını, uluslararası sistemi, alt sistemin başat olduğu bir varlık olarak nitelendirerek açıkça ortaya koyuyor. Alt sistemin başat olduğu bir sistem, sistem değildir. İşte yine, esas itibariyle indirgeyici bir yaklaşıma, sistemik diye ad takılması hali ile karşı karşıyayız.

Bu bölümü bitirirken vurgulanması gereken önemli konu, uluslararası sistemlerin yapılarındaki değişiklikler ile onların içlerinde vuku bulan değişiklikler arasında kesin ve tutarlı bir ayırım yapılması gereğidir. "Yapı"nın herhangi bir kullanılabilir tanımı bizi sistemin şekil değiştirmesi ile ilgili bir tanımlamaya götürebilir. Benim tanımlamamın ışığında, uluslararası sistem, eğer anarşik karakteri, hiyerarşik örgütlenmeye dönüşürse, değişikliğe uğrayacaktır. Bu takdirde, sistem, uluslararası bir sistem olmaktan çıkar. Oysa, sistem, ancak önemli birimlerin hepsinde Kapasite değişiklikleri olursa, uluslararası sistem olma özelliğini kaybetmeden değişebilir. Uluslararası sistemler daima anarşıktirler ve onlar daima az sayıda önemli devletin yarışma içinde olduğu sistemler olmuşlardır. Araştırmacılar hangi kapasite dağılımı değişikliklerinin önemli olduğu konusunda değişik düşüncelere sahiplerse de, pratikte bunun büyük bir önemi yoktur. Örneğin, hemen hiç kimse 19. yüzyılın ortasında beş olan büyük devlet sayısının, 1920'lerde ve 1930'larda yediye yükselmesine sistemde bir değişiklik gözüyle bakmamaktadır. Oysa, hemen hemen herkes bu sayısının İkinci Dünya Savaşından sonra ikiye inmesine, sistemde oluşan bir değişiklik diye bakmaktadır.

Uluslararası sistemler nadiren değişirler, oysa uluslararası yaşam daima yeniliklerle doludur. Bazen önemli kesintiler ortaya çıkar. Eğer bunlar dayanıklı bir sistemde oluşursa, onların nedenleri birimler düzeyinde aranmalıdır. Devletler biçimde ve amaçta değişikliğe uğrarlar; teknolojik gelişmeler kaydedilir; silahlar köklü değişimler gösterir; ittifaklar kurulur ve bozulurlar. Sistemler içinde ortaya çıkan böyle önemli değişikliklere sistem değişiklikleri adı vermenin çok kolay olduğu görülmüştür. Bir yandan yapı ile, öteki yanda birim ve süreçler arasındaki fark gözardı edilebilmektedir. Bu konulardaki fikir karışıklıkları değişik nedenler ve nedenlerle sonuçlar arasında ayırım yapmayı güçleştirmektedir. İncim odur ki, bu güçlükler uluslararası ilişkiler alanında

kuramın gelişmesine en önemli maniyi oluşturmuştur. Bir sistem kuramının amacı birim düzeyindeki nedenlerin mi yoksa sistem düzeyindeki nedenlerin mi daha önemli olduğunu belirtmek değildir. Sorun, böyle çeşitli nedenleri teşhis eden ve onların birbirleri ile ilişkisini ortaya çıkaran ve böylece uluslararası sonuçları açıklayabilen bir kuram geliştirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma büyük ölçüde eleştirici oldu. Eleştiri, olumlu sonuçları olması beklenen olumsuz bir iştir. Yukarıdaki eleştirileri göz önünde tutarak, bunların önümüzde duran hususlara berraklık kazandırma da nasıl yararlı olabileceğini göstereceğim.

Orta-vadeli kuramlar uzun süredir sosyal bilimlerde gözde olmuşlardır. Ben burada böyle kuramları saf dışı bıraktım. Bunu, bu tip kuramlar yok diye yapmadım. Örneğin, William Riker'in (1962) koalisyonlar üzerindeki çalışması uluslararası ilişkilerle ilgilidir. Mancur Olson'un ortak varlıklar üzerindeki çalışmaları (Olson, 1965; Waltz, 1970) uluslararası politika kalıpları üzerinde yararlı açıklamalar yapabilir. Böyle kuramları saf dışı bırakmamın nedeni, az sayıda kuramı, dikkatlice inceleyebilmek çabası içinde olmamdır.

Bu strateji desteklenebilir, çünkü, bütün kuramlar, kısmi de olsalar, genel de olsalar, aynı ilişkilere göre inşa edilirler. Kısmi kuramlar, kuram olarak, genel kuramlardan farklı değillerdir. Aradaki fark, kuramın uygulandığı şeylerle ilgilidir. Yaygın olan inanışın aksine, orta vadeli kuramlar, uzun vadeliye göre daha kolay oluşturulup, daha kolay doğrulanamazlar. Çoğu zaman bunun aksi doğrudur. Ekonomide, pazarla ilgili mikro kuramlar ve ulusal ekonomi hakkındaki makro kuramlar, firmalarla ilgili kuramlardan daha fazla güç kazanmışlardır. O halde, insan faaliyetlerinin hangi alanı hakkında kuram oluşturmak daha kolaydır diye sorulabilir. Bana göre bunun cevabı şudur: geniş bir girdiler çeşitliliği, sonuçlarda yaygın bir ayınlık gösterdiği zaman, bu olanaklıdır. Neyse ki neden buna inandığım hakkındaki oldukça karmaşık sebepleri açıklamak zorunda değilim. Az önce verilen ekonomik örnekler başlangıçta (*a priori* olarak), ufak şeyler hakkında kuramlar koymanın, büyük şeyler hakkında kuramlar oluşturmaktan daha kolay olmadığını gösteriyor.

Yine de, orta vadeli kuramlar için gösterilen tercih, siyaset ilminde, olguları onları oluşturan öğelere indirgeyerek açıklama eğilimini güçlendirdi. Şöyle ya da böyle, uluslararası ilişkiler hakkındaki kuramlar, sis-

temik de olsalar, indirgeyici de olsalar, devlet-içi düzeyden devletler üstü düzeye kadar her düzeydeki olaylar ile uğraşırlar. Kuramlar, hangi konu ile uğraştıklarına bakılarak indirgeyici ve sistemik diye adlandırılmazlar. Onlara nitelikleri, ellerindeki malzemeyi nasıl düzenlediklerine bakılarak verilir. İndirgeyici kuramlar, uluslararası sonuçları ulusal ya da ulus-altı unsurlara dayanarak açıklarlar. İç etkenlerin dış sonuçlar doğurduğu iddiası bu tip kuramlara aittir. N—X onların kalıbıdır. Uluslararası sistem, eğer düşünülebilmisse, yalnızca bir sonuç olarak algılanır. İndirgeyici bir kuram bir bütün hakkında değil, o bütünü oluşturan parçaların davranışları hakkında bir kuramdır. Bir kere parçaların davranışını açıklayan bir kuram oluşturuldu mu, bütünü açıklamak için ilave bir gayrete gerek yoktur. Örneğin, bu çalışmanın başlarında incelenen emperyalizm kuramlarına göre, uluslararası sonuçlar, sadece, devletlerin ayrı ayrı sebep oldukları sonuçların bir toplamından ibarettir. Ve bu devletlerin her birinin davranışı onun iç özellikleri aracılığıyla açıklanabilmektedir. Hobson'un kuramı, genel bir kuram olarak alındığında, ulusal ekonomilerin işleyişi ile ilgili bir kuramdır. Bu kuram, belli koşullarda talebin neden azaldığını, tüketimin niçin düştüğünü ve kaynakların neden kapasitenin altında kullanıldığını açıklamaktadır. Hobson, kapitalist ekonomilerin nasıl işlediğini öğrenmekle, kapitalist devletlerin dış politika davranışlarını anlayabileceğine inanıyordu. Hobson, sonuçların özelliklerine bakılarak kestirilebileceğini düşünmek gibi temel bir yanlış yaptı. Bunu yapmak, şu iki ifade arasında fark yoktur demek gibi birşeydir: "O, huzur bozucu bir kimsedir" ve "O kimse huzur boyuyor". İkinci ifade birincisinden çıkan bir ifade değildir, çünkü bir aktörün özelliklerinden doğan bir şey yalnızca bu özelliklerden kaynaklanmayabilir. Özelliklerden, sonuçların ne olacağı, eğer sonuçlar aktörlerin ilişkilerine ve içinde buldukları durumlara bağlı ise, kestirilemez.

Öyle görünüyorki pek az kimse, uluslararası siyasal sonuçların devletlerin özellikleri tarafından etkilenmekten öteye, saptandığına da inandıktan kendini alıkoyamıyor. Hobson'un yanlışı, onsekizinci yüzyıldan bu yana hemen herkes tarafından yekrarlanıp duruyor. Büyük devlet politikaları tarihin ilk zamanlarında bütün devletler, (hem de bir çoğu mutlakiyetçi olmak kaydıyla) monarşik yönetime sahiptiler. Güç politikası oyunu acaba uluslararası politikanın gereklerinden ötürü mü, yoksa otoriter rejimler güç edinme yanlısı oldukları için mi oynanıyordu? Eğer bu sorunun ikinci bölümü için cevap "evet" ise, o vakit büyük ulusal değişikliklerin uluslararası politikayı değiştirmesi kaçınılmazdır. Böyle değişiklikler Avrupa ve Amerika'da en çarpıcı biçimde 1789'dan sonra ortaya çıkmaya başladı. Bazıları için, demokrasi, dünya barışını sağlayabilecek devlet rejimi olarak algılandı, başkaları ise daha sonraki bir çağda sos-

yalizmin bu amacı gerçekleştirebileceğine inandılar. Dahası, sadece savaş ve barışın değil uluslararası politikanın tümünün, devletlerin, devlet adamlarının, seçkinlerin ve bürokrasilerin, devlet-altı ve devletler-ötesi birimlerin incelenmesi ile anlaşılabilceği inancı gelişti.

Uygulamada, böylesine içeriden dışarıya açıklamaların neden yetersiz olduğunu göstermek kolaydır. Öğrencilerin savaş nedenleri hakkındaki bulgularının çeşitliliğine bakınız. Hükümet şekilleri, ekonomik sistemler, toplumsal kurumlar, siyasal ideolojiler : bunlar, savaş nedenlerinin yalnızca birkaç örneğidir. Fakat savaş nedenleri özgül olarak belirtilmediği halde, birçok devletin tahayyül edilebilecek binbir ekonomik ve sosyal kurumlar ve siyasal ideolojiler farklılaşması nedeni ile savaştığını görüyoruz. Daha da ilginç olarak, birçok çeşitli örgüt savaş yapıyor : kabileler, ufak prenslikler, imparatorluklar, uluslar ve sokak çeteleri. Eğer belirtilen bir durum savaş'a neden oluyorsa, o zaman nedenler değişik olunca savaşların nasıl halâ tekrarlandığı merak edilmeye değer bir konudur.

Belli bir olayın genel bir açıklaması birşeyleri dışarıda bırakır. Buna rağmen, birçok kimse yinelenen savaşların nedenlerini keşfetmekte barışın yolunun bulunacağına inanmışlardır. Bunlar, tıpkı her hastalığa çare bularak ölümü ortadan kaldırabileceğine inanan doktora benzerler. Biz, savaşın nedeni olan belli durumlara ve olayları yok ederek savaşı ortadan kaldıramıyız, zir birçok başk şey de savaşın oluşmasına katkıda bulunur.

Mamafih, eğer belli bir sistemde sonuçlar zaman zaman değişiklikler gösteriyorsa, o vakit sistemin herşeyi saptayamadığı ve sonuçlardaki sapmaların kısmen sistemin birimlerinin davranış ve etkileşmelerinden meydana gelebileceği sonucuna varılır. Öğrenciler hem sistem, hem de birim düzeyinde nedenlere bakmalıdırlar. Tıbbi benzetmemize devam edersek, doktor her hastalığa çare bularak ölümü ortadan kaldıramıyacaktır ama, çareleri araştırırken insan ömrünün uzamasına da katkısı olacaktır. Aynı şekilde, belli bir uluslararası sistemde birimler düzeyinde meydana gelecek değişiklikler savaşın sistemik nedenlerini ortadan kaldıramıyacaktır, ama birim düzeyindeki düzeltmeler barış dönemlerinin uzamasına yardımcı olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde değişikliklerin nedenlerini bildiğini iddia eden bir kimse, bu alandaki devamlılıkların da nedenlerini nasıl açıklayabileceği sorusunu sormalıdır. Uluslararası ilişkiler bazen, kazaların, kargaşanın ani ve kestirilemiyen değişikliklerin olduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır. Değişiklikler pek çoktur ama, devamlılıklar da pek çoktur. Dini kitaplardan "Birinci Makkabilerin Kitabı"nı, Birinci Dünya Savaşı

esnasındaki ve sonrasındaki olayları hatırlayarak okuyanlar, uluslararası ilişkilerdeki devamlılık ögesini idrak edeceklerdir.

Milattan önce ikinci yüzyılda da, milattan sonra 20. yüzyılda da, Arap'la Yahudiler aralarında ve "Kuzey İmparatorluğu"nun kalıntıları üzerinde savaşmışlar ve çevrelerindeki ülkeler ya olayları endişe içinde izlemişler, ya da aktif bir biçimde savaşa katılmışlardır. Bu konuda daha genel bir örnek vermek için, Hobbes'in Thucydides'i nasıl güncel bulduğunu belirtmek yeterlidir. Daha az meşhur bir örnek de Louis J. Halle'nin nükleer silahlar ve süper güçler çağında Thucydides'in fikirlerinin halâ geçerli olduğunu idrak etmesidir (1955, ek bölüm). Başka çeşit bir örnek vermek gerekirse, bu yüzyılın iki dünya savaşında, iki savaş arasındaki dönemde geçirdikleri iç kargaşalara rağmen, aynı ülkelerin birbirleri karşısında saflaşıklarını görüyoruz. Uluslararası ilişkilerde, kalıplar tekrarlanıyor, temalar değişmezlik gösteriyor ve olaylar kendilerini sonsuz şekillerde tekrarlayıp duruyor. Uluslararası olaylar nadiren biçimsel ya da niteliksel değişiklik gösterirler. Bunun yerine, bir ısrarlılık gösterirler ve bu anarşik uluslararası alan, hiyerarşik bir biçim almaya dek sürer.

Uluslararası politikanın anarşik karakterleri bin yıldır süren bir aynılığın nedenidir ve bu iddia hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. O halde indirgeyicilik doğrultusunda bu derece ısrarlı bir eğilim için süregelmektedir? Bunun cevabı genellikle indirgemenin araştırmacının niyetinden çok, yaptığı yanlışlardan kaynaklanmakta oluşudur. Etkileşim içinde bulunan birimlerin incelenmesi, hem birim ve hem de sistem düzeyinde düşünülebilecek herşeyi içerdiği kanısını verir. Bazı siyaset bilimcileri, bir sistem bakış açısının, uluslararası ilişkilerin ilişkisel yönüne ağırlık verdiğini iddia ederler. Fakat, etkileşim içinde bulunan devletler dama inceleme konusu olmuşlardır. Sistem kuramı, eğer doğru anlaşılırsa, daha başka şeylerin de var olduğunu bize gösterir. Öysa bu, sistem kuramının yaygınlığına rağmen gözden kaçmıştır. Andreas Angyal'ın 1939'da yazdığı gibi, öğrencilerin "ilişkiler" düzeyini aşarak, birimlerin etkileşmelerinin herşey demek olmadığını, birimlerin yerlerinin ve dizilme durumlarının değersiz olmadığını, anlamaları çok güçtür.

Siyaset bilimcileri sistemlerini, etkileşim halindeki parçalara indirgeyerek rafine etmişlerdir. Bundan sonra aşağıda belirtilen özellik çiftlerinden birincisine ya da ikincisine uyulmasına bakılarak, uluslararası sonuçlara "iyi" ya da "kötü" etiketleri yapıştırılmıştır. Örneğin, Richard Rosecrance iç istikrarın olup olmadığı; Aron ve Hoffmann için türdeşlik (Homojenlik) ya da ayrışıklık (Heterojenlik); Morgenthau ve Kaplan için sistemin koyduğu kurallara uymak ya da uymamak önemli olmuştur. Kendilerine sistem kuramcıları demeyen bilim adamları bile, aynı mantığı

kullanmışlardır. Bunlar da uluslararası politikayı, devletlerin özelliklerine ve nasıl etkileştiklerine bakarak incelemişler, birbirlerine göre ne durumda olduklarına bakmamışlardır. İncelemlerini olgulara etki yapan öğelerle kısıtlı tutarak C.F.A. Plantin'in "Çözümleme hatası" dediği hataya düşmüşler ve "daha üst düzeydeki kümelerin de incelenmeye degebileceğini" düşünmemişlerdir. (1968, s. 175).

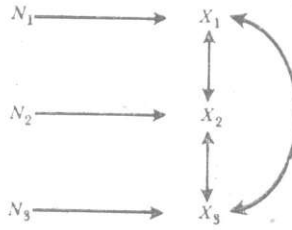
Sistem yaklaşımının gerekli olduğu yerlere analitik mantığın uygulanması belli birtakım koşulların varlığını gerektirir, örneğin güç dengesinin ve dünya barış ve güvenliğinin sağlanması için bazı ön koşullar aranır. Bazıları büyük devlet sayısının ikiden fazla olmasını ister; başkaları için, büyük bir devletin dengeleyici rolünü üstlenmesine gereksinim vardır. Bazı düşünürler ekseri teknolojinin hızlı ve radikal değişiklikleri olmaması lazımdır der. Başkaları büyük devletlerin keyfi olarak saptanmış kurallara uyması gereğine işaret eder. Oysa, güç dengeleri "gerekli" koşullar olmadan da oluşur. 1945 den beri dünya istikrarlılık içinde olmuş ve uluslararası koşullar kuramcılarının kurallarına uymadıkları halde, dünyanın büyük güçleri hayret uyandıracak kadar barışçıl olmuşlardır.

O halde nerede hata yapıldı? Çok kişi tarafından paylaşılan, köklü bir inanış bizi hataya sevketti, yani kuramcılarının kategorilerinin aktörlerin amaçlarına uygunluk göstermesi gerektiğinin varsayılması bu hataya neden oldu. Daha açıkcası, kuramcılar eğer bir sonuca ulaşılabilecekse, birisinin ya da herkesin bunu istemesi, bu amaç için çalışması gerektiğine inanıyorlardı. Buna inananlar için, açıklamanın, eninde sonunda, devletlerin ya da diğer aktörlerin niteliklerine dayandırılması doğaldır. Eğer bu doğru ise, ulusal düzeyde ya da daha alt düzeyde oluşturulan kuramlar uluslararası politikayı yeterince açıklayabilecektir. Örneğin, bir dengenin dinginliği (equilibrium) ancak devletlerin kurallara uyması sayesinde sağlanabiliyorsa, o zaman kuralların ne olması gerektiği konusundaki anlaşmanın nasıl sağlandığının bilinmesi gerekir. Bu durumda bir güç dengesi kuramına gerek yoktur. Çünkü denge belli bir davranış sonucunda oluşacaktır, bu davranışın açıklanması, belki ulusal psikoloji konusunda ya da, bürokratik politika konusunda bir kuram ile yapılabilecektir. Burada bir güç dengesi kavramı oluşturulamaz, çünkü onun açıklayacağı hiç bir şey yoktur. Eğer aktörlerin iyi ya da kötü emelleri dengenin korunması veya bozulması sonucunu doğuruyorsa, o zaman güç dengesi kavramı yalnızca ne olduğunu anlatmak için kullanılan bir çerçeve haline gelecektir. Bu da zaten onun geleneksel olarak kullanıldığı yerdir.

Oysa, uluslararası ilişkiler tarihinde elde edilen sonuçlar nadiren önceden tasarlandığı sonuca uygun olarak gelişir. Bu neden böyle olur? Bunun cevabı galiba, aktörlerin tek tek özelliklerinde veya amaçlarında

var olmayan nedenlerin, toplu olarak onları etkilediği gerçeğidir. Güç dengesi kuramı, hem birimler düzeyinde ve hem de sistem düzeyinde, nedenleri ve sonuçları teşhis eder ve bunları birbirinden ayırır. Böylece, bu kuram birimlerin amaçları ile sistemin doğurduğu sonuçlar arasındaki uyumsuzluğu açıklayabilmek gücündedir.

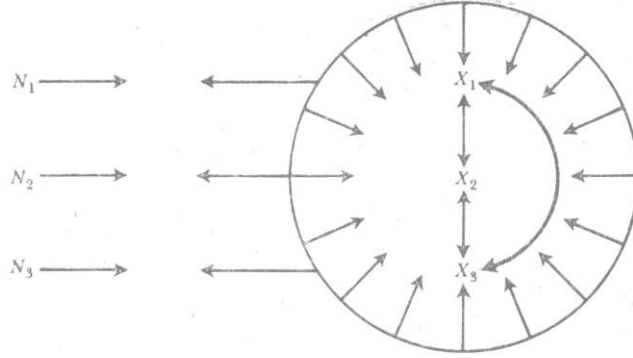
Sistem yaklaşımları, ne yazıkki, güç dengesi kuramının ifadelerinden çok, yanlış ifadelerini taklit etmektedirler. Bu yaklaşımlar eski yanlışları düzeltmek yerine onlara boyun eğmiş gibiler. Bazı sistem kuramcıları, sistemi, etkileşen parçalarının bir sonucu olarak görmekte, ve sistemin bu parçalar üzerinde bir etkisi olabileceğini düşünmemektedirler. Başka sistem kuramcıları bazen, genel olarak uluslararası politika araştırmacılarının yaptığı gibi, uluslararası çevrenin etkilerinin hesaba katılması gerektiğinden bahsetmekte, ancak bunun nasıl yapılacağı sorusuna cevap vermeden, hemen etkileşim halindeki birimlerle uğraşmaya başlamaktadırlar. Bilim adamlarının çoğu uluslararası politikayı **şekil : 3**'de görüldüğü gibi algırlarlar.

Şekil : 3

Bu şekilde, $N_{1,2,3}$ dış etkilerini içeriden oluşturan devletlerdir. $X_{1,2,3}$ birbirleri ile etkileşen ve dış politika faaliyeti içinde olan devletlerdir. Burada sistemik hiç bir öge ve güç görünmemektedir. Oysa, bazı ipuçlarından, uluslararası politikanın, bir sistem olmanın bazı özelliklerini taşıdığını biliyoruz. Bir ipucu, nedenlerle sonuçların tam anlamı ile uyuşmaları, ikinci bir ipucu, aktörlerin, stratejilerini gözden geçirseler bile her zaman istedikleri sonuçları oluşturmamalarıdır.

Sistemsel etkiler var olduğu için, uluslararası ilişkiler **Şekil : 4** de görüldüğü biçimde anlaşılmalıdır.

Şekil : 4

Bu şekilde, çember, bir uluslararası sistemin örgütsel ya da yapısal unsurunu sembolize etmektedir. Oklardan anlaşıldığı gibi, bu çevre, hem devletlerin etkileşimini hem de onların özelliklerini etkilemektedir.⁵⁴

Örgütsel öge, kolayca incelenebilir. Devletler birbirleri ile ilişkili olmakla birlikte, bağımsız birimlerdir. Bağımsızlıkları nedeniyle birbirlerinden ayrı şeylerdir ve bu ayrılık, birbirinden ayrı olan parçalar, birbiriyle belli bir ilişki düzeni içinde oldukları için, örgütlenmiş bir halde-dirler. Burada “örgüt” sözcüğü, kurumlaşma öncesi, bazı sınırlandırmaları içeren bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Bu sözcüğü W. Ross Ashby de (1964 ün 1956 ed. s. 131), aynı anlamda kullanmıştır. Devletler birbirlerini sınırladıkları için, uluslararası ilişkilere basit örgütsel bağlam içinde bakılabilir. Her devlet politikaları ve hareketleri hakkında kendi iç süreçlerine göre karar verir, ancak bu kararlar başka devletlerin varlığı ve onlarla yapılan etkileşme sonucunda şekillenir. İç güçlerin, kendileri için ne zaman ve ne şekilde dış ifade buldukları, eğer içinde buldukları durum onları bazı şeyleri yapmaktan alıkoymuyor ve başka şeyler yapmaya yöneltiyorsa, etkileşen birimlere bakılarak belirlenemez. Etkileşen birimlere bakarak açıklama yapmaya çalışmak ekolojik bir yanlış yapmak demektir. Bu da bir düzeydeki olaylar hakkında, başka bir düzeydeki olaylar, özellikler ve etkileşimlere bakarak sonuçlar çıkarmaktır. Birim düzeyinde açıklamalar yapma çabası sonsuz sayıda değişkenin oluşmasına neden olmaktadır, çünkü bu düzeyde hiç bir tek değişken ya da bir tek değişkenler seti gözlenen sonucu doğurmaya yeterli değildir.

Kullanılan yaklaşım, ele alınan konuda nedensel açıdan neyin önemli olduğunu idrak edememişse, bir sürü sözümona değişken ortaya çıkar. “Değişkenler”, görünüşe göre neden olunmamış olayları açıklamak için işin içine katılır. Sistem düzeyinde ihmal edilmiş şey, (eğer bu mümkün

ise) ayrı ayrı aktörlere özellikler ve görevler yüklenerek yeniden elde edilmek istenir. Ancak, sistemden çıkan etkileri birimlere maledebilecek mantıksal olarak geçerli hiç bir süreç yoktur. O halde, değişkenler, yazarın doğru ya da yanlış yargısına göre indi olarak ilave edilmek zorundadır. Bu, bir sonuca ulaşmayan binbir argüman'a neden olmaktadır. Doğ bilimcileri basit şeyler arayıp onlar hakkında güzel kuramlar geliştiriyorlar. Sosyal bilimciler ise, karmaşıklıkları yeğleyip onları arttırmaya çalışıyorlar. Böylece, başlangıçtaki kuramın öngörmediği olayları karşılamak üzere kategoriler çoğaltılmaktadır. Yani açıklayıcı güç arayışı, betimleme yeterliliği arayışına dönüşüyor.

Eğer kullanılan yaklaşım, hem sistem düzeyinde ve hem de birim düzeyinde öğeleri karşılayabiliyorsa, o vakit bu yaklaşım, sistem düzeyindeki bütün değişiklikleri açıklayabilecek güçtedir. Üstelik yaklaşım, bunu yaparken değişkenleri ve kategorileri çoğaltmak gereksinimi de duymaz. Ancak sistemik unsurların varlığı, uluslararası politika alanının, genel-sistem kuramcılarının anladığı mahiyette bir sistem olarak tanımlanabileceği anlamına gelmez. Onların anladığı anlamda sistem, ayrılmış parçaların belli işlevleri yürüttüğü, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, gelişmiş bir örgüttür. Genel sistem modelini izleme çabası bir talihsizlik olmuştur. Çünkü bizim uğraştığımız konu, modeli kullanışlı kılacak kadar ona uygunluk göstermemektedir. Bunun için, en iyi nasıl ilerleyebileceğimizi göstermeye çalışırken, genel sistem kavramından çok, mikroekonomik kuramdan alıntılar yaptım. Uluslararası politikada "yapı" denilen şey kavramsal olarak en iyi paralelini ekonomik pazar kavramında bulmaktadır.

Elimizdeki konuya uygun bir yaklaşım seçmeliyiz. Araştırmada izlenecek kurallar bir yaklaşımdan, ötekine değişebilir. Martin Landau'nun dediği gibi "araştırmanın doğru yolu" kullanılan yöntemin gereği olan mantığın ve işlevlerin izlenmesini gerektirir (1972, s. 219-21).⁵⁵

Uluslararası politikanın çoğu öğrencisi bu "doğru yolu" izlememişlerdir. Daha da kötüsü, araştırmalarında izleyecekleri doğru yolun ne olduğunu da bilememektedirler. Yöntem ile pek fazla uğraşmışlar ve onun kullanılma mantığı hakkında pek kafa yormamışlardır. Bu, uğraş alanında önceliklerin sırasını bozmaktadır. Çünkü bir kere metodoloji seçildikten sonra, hangi yöntemin kullanılacağı yalnızca taktik bir sorundur.

Yukarıdaki sözler, devlet ve devlet dışı aktörlerin rolleri konusundaki esas itibariyle yönetsel olan dağınık tartışmayı açık hale getirmektedir. Bu tartışma 1970'lerde devlet ötesi (transnational) araştırmaların yaygınlaşmasından sonra özellikle yoğunluk kazanmıştır. Siyasal bilimciler ve ekonomistler dünyadan, sanki ülkeler arası bağımlılık gittikçe ar-

tıyormuş gibi bahsetmektedirler ki, bazı bakımlardan bu doğrudur. Ancak eğer amaç uluslararası politikayı anlayabilmek ise, dünyanın bütünü bir çözümleme birimi olarak ele almak yanlıştır. Dünya, karşılıklı bağımlılık içindeki paçalardan değil, bazen bğımlılık, bazen de bağımsızlık gösteren birimlerden oluşmaktadır. Dünyayı bir bütünlük gibi ele alanlar, ekonomik ve diğer zenginliklerin eşitsiz bir biçimdeki dağılımını ve bunun siyasal sonuçlarını gözardı ederek uluslararası politikanın yapısını yanlış tanımlamış oluyorlar. Zenginliklerin bu eşitsiz dağılımı siyasal sonuçları bakımından pek önemli bir öğedir. Ekonomik bakımdan başkalarına nisbeten az bağımlı olan devletler, siyasal kararlarını sadece siyasal amaçlar güderek alabilirler. Bağımlı devletlerin politikalarını saptama özgürlükleri daha katı bir biçimde sınırlanmıştır.

Sakin zamanlarda, devlet adamları dünya dayanışmasından söz ederler. Oysa, bunalım anları gerçekleri ortaya çıkarır. Örneğin, 1973 Arap-İsrail savaşını ve buna paralel olarak patlak veren petrol krizini düşünelim. Petrole bağımlı olan, ve petrol aldıkları ülkelere karşı kullanılabilir pek az kozu olan ülkeler ya durumlarını karşı tarafa izah etmeye ya da paniğe kapılmaya mahkumdurlar ve çoğu ikisinden de bir parça yaptılar. Amerika Birleşik Devletleri petrol ihraç eden ülkelerin hareketlerini fazla itiraz etmeden kabullenebilmişti çünkü toplam enerji tüketiminin sadece % 2'si oranında bir miktarını Orta Doğu ülkelerinden ithal ediyordu. Dolayısı ile, ABD, Araplarla İsraililer arasında barışın sağlanması için bazı girişimlerde bulunabilecek ve çıkarları dengelemeye çalışabilecek durumda idi. Dünyada devletlerin durumları birbirlerinden farklıdır. Hareket özgürlükleri ve olanakları da aynı biçimde değişiklik gösterir.

Yapılar, onları oluşturan ana öğelere göre tanımlanmalıdırlar. Eğer Charles P. Kindleberger, "Ekonomik bir birim olarak ulusal devletin işi bitmiştir" (1969, s. 107) demek haklı olsa idi, uluslararası politikanın yapısını yeniden tanımlamak gerekecekti. Bu gerekli olacaktı, çünkü devletlerin ekonomik olanaklarını, diğer olanaklardan ayırmak mümkün değildir. Yüksek ve alçak politika alanları arasında yapılan ayırım genellikle yanlış yapılmaktadır. Devletler, ekonomik araçları askeri ve siyasal amaçlar için; siyasal ve askeri araçları ekonomik amaçlar için kullanırlar.

Kindleberger'in ifadesinin biraz farklı bir biçimi belki bir parça daha geçerli olabilir: "Bazı devletlerin ekonomik varlıklar olarak değeri kalmamıştır, başka devletlerin ise durumu farklıdır." Böyle bir ifade uluslararası politika kuramı için bir sorun yaratmaz, çünkü uluslararası politika zaten eşitsizliklerle uğraşmaktadır. Büyük devletler, uluslararası

politikanın en önemli aktörleri olarak kaldıkları sürece, uluslararası politika onlara göre tanımlanır. Bu kuramsal ifade uygulamada doğal olarak doğrulanmaktadır. Devletler, devlet olmayan aktörleri de yanlarına alarak oynanan oyunu sergilerler. Devletler, uzun süreler ile devlet olmayan aktörlerin işlerine karışmamayı tercih etseler bile, ilişkinin biçimini onlar saptarlar. Bu saptama, basit bir biçimde kuralların oluşmasına izin vermek, ya da kendilerine uygun gelmeyen kuralları değiştirmek üzere aktif girişimlerde bulunmak şeklinde kendini gösterebilir. İşler iyi gitmeyince, devletler diğer aktörlerin uymak zorunda oldukları kuralları yeniden saptarlar.

Devletler ötesi hareketlerin doğasını incelemek, onların devletlerin işlerine nüfuz derecesini ve devletlerin bu hareketleri kolayca ya da zorlukla kontrol etmesinin koşullarını araştırmak önemli bir uğraştır (Keohane ve Nye, 1972'deki önemli makalelere bakınız). Ancak bu ve bunun gibi konuları inceleyebilmek için önce, uluslararası politikanın incelenmesinde yeterli ve kullanışlı bir yaklaşımı bulmak ya da geliştirmek gereklidir. Son zamanlardaki devletler ötesi çalışmalar konusunda iki hususu belirlemek lazımdır. Bir kere, devletler-ötesi olguları araştıranlar, konularıyla veya genel olarak uluslararası ilişkilerle ilgili, var olan ekonomik ve politik kuramları kullanmışlardır. İkincisi, ayrı bir kuram geliştirmiş olmaları doğrudur. Çünkü yeni bir uluslararası ilişkiler kuramına, ancak devlet olmayan aktörler, büyük devletlere yetişecek veya onları geçecek kadar gelişirlerse gereksinme olacaktır. Bu konuda da hiç bir görüşte yoktur.

Devletler-ötesi hareketlerin incelenmesi, kavramların anlaşılmasına yardımcı olabilecek önemli sorularla uğraşır. Ancak, eğer devlet olmayan aktörler, devlete ağırlık veren dünya görüşünü kabul etmezlerse, kuramdan böyle bir yardım beklenemez. Büyük devletlerin önemlerini devam ettirdiklerini söylemek, başka önemli aktörler yoktur demek anlamına gelmez. "Devlet-ağırlıklı" deyimini sistemin yapısı ile ilgili bir ifadedir. Devletler-ötesi hareketler ise, bu yapının içinde cereyan eden süreçleri ifade ederler.

Devlet olmayan bir başka tip aktörden, "devlet-üstü" aktörden de bahsetmek yerinde olacaktır. Uluslararası ilişkilerde etkili olabilen devlet-üstü aktörler bazen, orta çağda Papa Innocent III'ün zamanındaki papalık makamı gibi büyük devlet özellikleri taşırlar. Bazen de bu birimlerin, devletlerin aktif önemli desteği olmadan, faaliyetlerde bulunamayacakları ortaya çıkar. Uluslararası ilişkilerde, beliren her otorite, kendini ortaya çıkaran güç kaynakları ile yakından ilişkilidir. Zaten beklendiği üzere, uluslararası politikada otorite hemen, bir şeyi yapabilme iktidarı ile özdeşleştirilmektedir.

Uluslararası politikanın incelenmesinde, açık bir biçimde "uluslararası olan düzey" ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir yandan, bu alanda, indirgeme eğilimi görülmektedir. Bu eğilim uluslararası ilişkiler incelemelerini, ulusal ya da, ulus içi ve devlet-ötesi aktörler düzeyine indirecektir. Öte yandan, bir başka cephede görülen eğilim devletleri aşmak ve uluslararası politikayı "devlet-üstü" örgütleri esas olarak tanımlamak yönündedir. Yeterli bir kuramın, bu değişik düzeylerdeki olguları kapsıyabileceğini göstermeye çalıştım. Böyle bir kuramın nasıl geliştirilebileceği, bu çalışmada geliştirilen başlıca önerilerle anlatılmak istenmiştir. Bunları özet olarak tekrarlıyalım :

1. Herhangi bir başka konuda olduğu gibi, uluslararası politikada da eğer konuyu etkili bir biçimde incelemeye yarayacak bir yaklaşım bulunur ve onda sebat edilirse, başarıya ulaşılabilir.
2. Benimsenen yaklaşım, olası nedensellik ilişkilerini ve incelemede kullanılacak mantığı saptayacaktır.
3. Bir kez metodoloji saptandıktan sonra, kullanılacak yöntemlerin neler olacağı sadece bir taktik sorunudur.
4. Bir yaklaşımın yararlı olabilmesi için, önemli nedensel güçleri ve öğeleri hesaba katması gereklidir.
5. Uluslararası politikanın incelenmesinde indirgeme ve analitik yöntemin kullanılması yeterli değildir.
6. Hem sistem ve hem de birim düzeylerini kucaklayacak bir yaklaşım gereklidir.
7. Sistemik yaklaşımların ve kuramların, gerçekte süslü kisveler giydirilmiş indirgeyici yaklaşımlar olduğu ortaya çıkmıştır.
8. Uluslararası politika, bir genel-sistem yaklaşımını uygun kılacak, belirgin dizilmelere ve hiyerarşik düzene sahip değildir.
9. Ekonomik anlamda, bir mikro-kuram olan güç dengesi kuramı, uluslararası politikanın dinamik olarak yaratılmış yapısı ile, etkileşim içindeki devletler ve diğer aktörler arasında ayırım yapmaya olanak vermektedir.
10. Sistem düzeyindeki nedenler, birimler düzeyindeki nedenlerden farklı tutulduğu için, bu değişik nedenlerin etkilerini izlemek ve değerlendirmek olanaklıdır.
11. İlke olarak güç dengesi kuramı sınanabilir. Ancak uygulamada, kestirilen sonuçların genelliği sınanmanın sonuçlarını yorumlamayı güçleştirir.

Yukarıdaki onbir öneri, bu çalışmanın bağlamı içinde değerlendirildiğinde, uluslararası politika kuramının halihazırdaki durumunu tanımlamaktadır. Bu öneriler hâlâ tam anlamı ile başarılamamış bazı önemli işleri göstermektedir.

Bunlar : güç dengesi kuramının, yapıda ve birimlerde meydana gelen değişmelerin karşılıklı etkilerini gösterecek biçimde geliştirilmesi ve saflaştırılması ile, sistemler değiştikçe, değişik düzeylerde nedenlerin farklılaşan önemlerini izlemektir.

NOTLAR

- 1 Bazı araştırmalar başarılı ve yararlıdır. Genel olarak uluslararası politika alanındaki araştırmalar arasında Fox (1949) ve Fox ve Fox (1961) zikredilmelidir. Uluslararası siyaset teorisi konusunda araştırmalar arasında ise Bull (1972) belirtilebilir.
- 2 Burada dikkatli olmak gerekmektedir. Yukardaki ifadenin bir yasa-benzeri olduğunu ileri sürmeden önce çeşitli yönlerden kanıtlamak gerekir. Söz gelişimi karşı koşullar şu şekilde karşılanmalıdır: b kişisi muhtemel Cumhuriyetçilerin gelir kategorisindedir: eğer b'nin geliri belirli bir düzeye indirilirse muhtemelen Demokrat olacaktır. Daha açıkça yasa-benzeri ifade şu beklentileri doğurmaktadır: eğer b, x ihtimallik derecesi ile bir R ise, ve eğer a, y ihtimallik derecesi ile bir D ise, o zaman, eğer b, a olursa, bu yüzden, y ihtimallik derecesi ile D olacaktır.
- 3 Bkz. s.g., Hans Reichenbach'ın Einstein'in izafiyet teorisi üzerine eleştirileri (1942, ss. 40, 66-81).
- 4 İspat, Nagel (1961, s. 116 n) tarafından basit bir biçimde gösterilmiştir. Açıklamaların bu kadar açık ve yararlı olmadığını eklemeliyiz.
- 5 Toplumsal bilim teorisini irdeleyenlerin hepsinin üzerinde düşünmesi gereken bir makalesinde Paul Meehl (1967) eldeki bulguların artmasının ve inceleme yöntemlerinin gelişmesinin, fizik teorilerinin testleri geçmesini zorlaştırırken, davranışçı bilim teorilerinin testleri geçmesini kolaylaştırdığını göstermiştir.
- 6 Young'un "safçı tümevarım" olarak nitelendirdiği kavramın bir eleştirisi için Young'ın (1969), Russett'in bölgecilik üzerindeki kitabına (1967) yazdığı tanıtma yazısına bakınız. Russett'in cevabında (1969), "safçı" sıfatına hiç değinilmekte Young'ın eleştirisinin tümevarımı tamamen reddetme anlamına geldiği ima edilmektedir. Bana göre, Young'ın amacı bu değil, tümevarımı anlamsız sayıllaştırma çabasından ayırmaktır.
- 7 Bkz. Scheffler (1967, ss. 64-66, 91-92); Lakatos (1970, ss. 154-77). C.S. Peirce'nin bir zamanlar söylediği gibi, "doğrudan deneyim ne kesindir ne kesin değildir, çünkü ortaay hiç bir şey koymaz. İçinde hata payı yoktur, çünkü kendi görüntüsünden başka hiç bir şey için şahadette bulunmaz. Aynı nedenden dolayı herhangi bir kesinliğe olanak sağlamaz." (Nagel, 1956, s. 150). Bu bulgular herhangi bir şey için delilse, ne olacak? Bu soru anlam kazanmıştır ve ancak bir teorik yapı içinde cevaplandırılabilir.
- 8 Her yöntem uygun bir biçimde ve uzmanca kullanılabilir; her yöntem yanlış

da kullanılabilir. Uygulanan yöntem ne olursa olsun mutlaka ele alınması gereken problemleri belirtmek istiyorum. Bu bölümde, yığılmış olan korelasyonu katsayılarını ortak problemleri en iyi gösterdikleri için kullandım.

- ⁹ Analitik ve sistematik yaklaşımların farkı için, bu bölümdeki "Uluslararası Sonuçların Açıklanmasında Sistem Yaklaşımı" alt bölümüne bakınız.
- ¹⁰ Test etme işlemleri ve bunların önemlerinin açıklanması konusunda daha fazla bilgi isteyen okuyucu Stinchcombe (1968, Bölüm 2)'ye başvurulabilir.
- ¹¹ Teorik beklentilerle, gözlenen sonuçların kontrol edilmesinin temel ve başlangıç yolları ile ilgili örnekler için yukarıda 17, 20 ve 41. sayfalara bakınız.
- ¹² Alfred North Whitehead hiç olmazsa böyle düşünmüştür. (1925, s. 60).
- ¹³ Hobson'un ve Lenin'in teorileri aynı değildir, ancak önemli benzerlikleri vardır ve büyük ölçüde birbirlerine uyum göstermektedir.
- ¹⁴ Yukarıdaki üç paragraf, Hobson (1902)'un I. Kısım altıncı bölümünün bir özeti. Keynes, faiz teorisi konusundaki eksikliği ve aşırı sermaye arzına sermaye talebinden fazla önem vermesine rağmen, Hobson'u, genel teorisinin temel esaslarını iyi anlamış olduğu için övmüştür. Keynes (ss 364-70)'e ve orada verilen referanslara bakınız. Öteki yönleri çok başarılı olan bir makalede Boulding ve Mukarjee (1971) Keynesci bir görüş açısından bakılarak Hobson'un sermaye arzı fazlası teorisinin anlamlandırılabilmesini belirtmişlerdir. Hobson ile Keynes arasındaki yakın benzerliği gözden kaçırdıkları için özel bir yoruma gerek duyulduğuna inanmaktadırlar.
- ¹⁵ Daha sınırlı bir hesaplama ile, İngiltere için, görece kazançlar ve kayıplar, modern emperyalist neşeli günlerinde bile oldukça sorunlar yaratmaktadır. Strachey'in (1960, ss. 146-94) tedbirli hesaplarını ve Brown'a (1970, s. X) bakınız. Brown emperyalizm üzerine özellikle Marksist bir görüş açısından yazmaktadır. Ayrıca bkz. Boulding ve Muerjee (1971).
- ¹⁶ Lenin ilk noktayı diğerlerinin arasında Hobson'a atıf yaparak koymuştur. İkinci noktayı ise Rudolf Hilferding'e geniş ölçüde atıf yaparak geliştirmiştir. (Lenin, 1916; ed. of 1939, ss. 102-104, 121).
- ¹⁷ "Yeni emperyalizmin" eskisinden, kapitalizm dolayısı ile ayrı olduğunu savunmak; ikar yollardan biridir. Bazı farkların varlığı kuşkusuz gerçektir ama teorik olarak ihmal edilebilir. Tartışma ile ilgili bir örnek için O'Connor (1970)'e bakınız.
- ¹⁸ Wehler (1970) sanayileşme kapitalizm ile eşit kabul edildiği zaman nedensellik analizinin nasıl karmakarışık hale gelebileceğinin çarpıcı bir örneğini veriyor.
- ¹⁹ Nkrumah'nın Afrikalıları, dağınık olmanın getirdiği zayıflığın nasıl emperyalist kontrolü davet edeceği konusunda ikazına bakınız. (Grundy, 1963, s. 450).
- ²⁰ Sözü edilen yazıda Schumpeter, Almanya'dan, savaş döneminin asnsürü dolayısı ile söz etmemiştir. Veblen ilk kez 1915'de basılan bir makalesinde Schumpeter'inkine benzer düşünceler ileri sürmüştür. Schumpeter'in kapitalistlerin neden barışçı eğilimli oldukları ve genellikle karıştırılan "rasyonel" ve "rasyonele/etmek" kavramları arasındaki farkı açıkça belirtmesi Schumpeter (1942, Bölüm 11) dedir.
- ²¹ Magdoff (1969, özellikle 1 ve 5 inci bölümler ve 1970, s. 27). Ayrılıklardan çok benzerliklerle, burada ortaya konan noktalar ve bunları izleyecek olanlar, yeni-kolonici okulda yaygındır. "Okul" kavramını geniş anlamda ve sonuçlara tarihi, siyasi ya da ekonomik değişik yollardan varan ve Marksizme bağlılık de-

receleri değişik yazarların vardıkları sonuçların benzerliğini göstermek için kullandım. Magdoff'un yanı sıra bazı ilgi çekici kaynaklar olarak Baran ve Sweezy (1969), Brown (1970), Galtung (1971), Hymer (1970), Williams (1962) ve Wolff (1970) gösterilebilir.

- 22 Bu noktalar daha önceki bir tarihte ve yazarı, incelediğimiz okula dahil olmayan etkili bir makalede ortaya konmuştur. Bkz. Singer (1950).
- 23 Williams'ın "açık kapı emperyalizmi" olarak adlandırılabilir kavram konusundaki düşüncesine bakınız (1962). Ayrıca, Michael Barrat Brown'un yeni kolonici mantığı tamamlamak için gerek 19 uncu yüzyıl sonunda, gerekse günümüzde emperyalist denetimin siyasi yönetimden çok, ekonomik hakimiyete dayandığını gösterme çabasına bakınız (1970, ss. XXXIV-XXXV).
- 24 Bu konular üzerinde bir tartışma için bu bölümdeki "Sistem Yaklaşımları" alt bölümünün girişine bakınız.
- 25 Galtung bunu yapmak yerine genellikle sonunda ilgisiz oldukları anlaşılan örnekler veriyor. "Bir ülke petrole karşı traktör verirse", diyor, gerektiğinde tank üretim kapasitesine çevrilebilecek "bir traktör üretim kapasitesi geliştirecektir" (1971, s. 98). Ancak otomotiv sanayi gelişmiş ülkelerin petrol almak için traktör verebilecekleri gerçeğini bir kenara bırakıyor. Anlaşıldığına göre, fakirlerin, zenginlerin sanayilerini geliştirmeleri için fırsat hazırladığını belirtmeye çalışıyor.
- 26 Ticaret ve yatırımın muhtemel gelişme yapıları ile ilgileri konusunu daha fazla incelemek isteyen okuyucu List (1844)'den daha iyi bir kaynak pek bulamayacaktır.
- 27 Bkz. s.g., Emmanuel (1972, ss. 48-52). Kitap, ücretlerdeki artışların ülkenin ulusal kalkınmasını gerçekleştireceği konusundaki garip tezi geliştirmeye çalışıyor.
- 28 Mao Tse-tung'un bu noktadaki ikili düşüncesi ilgi çekicidir. Çin, bir koloni değil, birkaç sahip tarafından paylaşılmış bir yarı koloni idi. Bu yüzden tek başına hiç bir emperyalist ülke Çin'in gelişmesi konusunda tek başına faaliyet göstermedi. Mao, bu durumun Çin'in "iktisadi, siyasi ve kültürel açılardan" eşit olmayan gelişme yapısını açıkladığını söylüyor (1939, s. 81). Bununla birlikte emperyalist patronlar arasındaki anlaşmazlıklar Çin'in ulusal ve ihtilalci mücadelesini teşvik etmiştir (1936, ss. 193-98).
- 29 Söz gelişi Baran ve Sweezy (1966, ss. 105-109) ile Magdoff (1969, s. 198)'e bakınız. Marksistler konunun her iki yönünü de kabul ediyorlar: önce, zengin ülkelerin sermaye fazlasını elde edebilmek konusunda fakir ülkelere bağımlılığı, sonra, fakir ülkelerin, yatırımlardan elde edilen kârların yatırımcı ülkeye aktarılması yolu ile zenginler tarafından sömürülmesi.
- 30 Chou, Çin Komünist Partisi Onuncu Kongresine verdiği raporda A.B.D. ve S.S.C.B. ni egemenlik kurmak için mücadele eden iki emperyalist ülke olarak tanımlıyor ve ikincisini "sosyal-emperyalist ülke" olarak nitelendiriyor. (The New York Times, 1 Ekim 1973, s. 6).
- 31 O zamanlarda ve Machiavelli'nin yazılarında "devlet" teriminin çeşitli anlamları vardı. Machiavelli birçok durumda devleti başındaki kişi ile tanımlamakta, bazan da devleti bir bütün olarak —toprağı, halkı ve siyasi mekanizması ile— ele alarak kullanmaktadır.
- 32 Bu paragraftaki anlatımlar temelde, Machiavelli'nin Prens kitabının 15, 17-19 ve 25-26 ncı bölümleri ile Nasihatler kitabının Kitap I, bölüm 9 ve Kitap III, bölüm 41'e dayandırılmıştır.

- ³³ İzleyecek olan sayfalardaki güç dengesi teorisi ile birlikte, güç dengesi politikalarının tarih içindeki görünüşünü incelemek isteyen okuyucu için en başarılı çalışma Wight (1973)'dir.
- ³⁴ Teori bir "edebi" ekonomik teoriye benzemektedir. Diesing (1971, s. 30) bu tür teorileri "kullanılan dilin yetersizliği nedeniyle yapıları iyi geliştirilememiş zımnî resmi teoriler" olarak adlandırmaktadır.
- ³⁵ Bkz. s.g. Katona (1953). Özellikle "varsayım", "teori" ve "sonuç" kavramlarının kullanımındaki karışıklığa dikkat ediniz. Mevcut varsayımlardan başkalarının kullanılmasının daha yararlı olup olmadığı sorusunun burada sorulabileceğini eklemeliyim.
- ³⁶ Bkz. Durkheim (1893, 1964 baskısı, ss. 366, 418) ve Shubik (1959, ss. 11, 32).
- ³⁷ Pepper (1942, özellikle ss. 294-97) burada sözünü ettiğimiz sınama problemleri konusunda yol gösterici sözler etmektedir. Bir fizik teorisinin öğretici olduğu konusunda yaygın ve tutulan bir açıklama. Bkz. Walter Sullivan, "Particle Tests Seem to Confirm Goal of Unified Physics Theory". The New York Times, 30 Ekim 1973, s. 29.
- ³⁸ Sorunun mutlaka sorulması gerekir, çünkü varsayım teorik değil uygulamaya dayanan bir varsayımdır. Bkz. Leontief (1971).
- ³⁹ "Sistem analizi" kavramının başka bir kullanım biçiminin de burada zikredilmesi gerekir: İngiliz ve Amerikalı analizciler II inci dünya savaşından sonra terimi amaçları tanımlamak, karşılaştırmak, bu amaçları alternatif araçlarla karşılaştırmak anlamında kullanmışlardır. Bu anlamda sistem analizi sözcüğü tamamen çözülemeyen sorunların ele alınma yöntemi olarak kullanılmıştır.
- ⁴⁰ Genel sistem teorisi ve sibernetik konusunda aşağıdaki eserleri özellikle yararlı buldum: Agyal (1939), Ashby (1956), Bertalanffy (1968), Buckley (1968), Nadell (1957), Smith (1956 ve 1966), Waltzlavick ve diğerleri (1967), Wiener (1961).
- ⁴¹ Pratikte bütün sistemler yöngösterici bir bölüm prensiplerin birleşmesi sonucunda ortaya çıkar. (Bkz. Smith, 1956 ve 1966). Böylece fonksiyona göre farklılaşma devletler arasında dahi ortaya çıkabilir. Belli bir alandaki temel prensibi kolayca saptamak genellikle mümkündür.
- ⁴² Rosecrance daha sonra yazdığı bir ders kitabında (1973) akliselime daha çok güveniyor. Teorik yenileşme ve sert tutumlar konusunda şüpheli davranıyor. Bu yüzden üzerinde yorum yapmıyorum, ancak, daha önceki vardığı sonuçları önemli ölçüde değiştirdiğini belirtmeliyim.
- ⁴³ Açık ama pek yararlı olmayan cevap nükleer silahların ikiye ayrılmış olan dünyada daha mütevazî davranılmasına yol açtığı olabilir. Hoffmann zaman zaman bunu söylemiştir.
- ⁴⁴ Rousseau'nun eserlerinde yer alan temsil edici nitelikteki bir ifadede şunlar söylenmektedir: "Bir Cumhuriyet'in kendi içinde çok iyi yönetilse dahi haksız bir savaşa katılma ihtimali az değildir" (1950, ss. 290-291).
- ⁴⁵ Hoffmann, "Over There", New York Times, 6 Mart, 1972, s. 31 ve 7 Mart 1972, s. 37. Bkz. Hoffmann (1968, ss. 343-64) ve bu bölümde s. 53.
- ⁴⁶ Herbirini "uluslararası" olarak nitelmesine rağmen, sonraki iki tanesinin siyasi altsistemleri vardır ve bu yüzden bir uluslararası sistem konusundaki kendi tanımına uymamaktadır. (M.A. Kaplan, 1964, ss. 21, 45, 14).
- ⁴⁷ Bir sistem yaklaşımı ile bir sistem teorisi arasındaki ayırım için bkz. Gregor (1968, s. 425).

- ⁴⁸ Tanımın keyfi niteliği ile ilgili bir açıklama için yukarda ss. 36-37'ye bakınız.
- ⁴⁹ Weltman (1972a) Kaplan'ın keyfi biçimde kural çıkarmasını sertçe eleştirmektedir.
- ⁵⁰ Dowty (1970, s. 95) Franke ile aynı düşüncede değildir (1968, ss. 427, 436, 439). Devletleri zaman ve mekan açısından geniş bir aralıkta inceleyen Dowty, hiç bir durumda ittifaklardaki değişmelerin "genel güçler dengesi ile ilgili endişelerden" kaynaklanmadığını belirtmiş ve vardığı bu sonucu doğru biçimde anlatmıştır.
- ⁵¹ Hiyerarşik ve üniversal sisteme uymadıkları anlamındadır. İkincinin kuralları nitelik olarak bir uluslararası sisteminkinden farklıdır. (Bkz. M.A. Kaplan, 1964, ss. 45-50).
- ⁵² Bu nokta Hessler'de iyi geliştirilmiştir (yayınlanacak). Bu referans, bu bölümdeki birçok başka nokta konusunda da yararlıdır.
- ⁵³ Bu "eşitson" kavramıdır ve farklı başlangıç koşullarından hareket ederek aynı sonuca varıldığını göstermektedir (Bertalanffy, 1968, ss. 131-49).
- ⁵⁴ İkinci şekilden herhangi esaslı bir düşünce değil sadece bazı karışıklıklar elde edilmektedir. Tam bir anlayış için, söz gelişi sağ tarafta ortaya çıkan koalisyonların katılması gerekirdi. Burada ayrıca devlet dışı aktörler de yer alacaktı ki, bunlar hakkında birazdan söz edeceğiz.
- ⁵⁵ Söz gelişi, bir sistemin parçaları arasında hesaplanan korelasyonlar sistemin kendisinin bu parçaları etkilemediği gösterilmedikçe mesnetsizdir.
- ⁵⁶ Bu tür araştırmalar yüzyılın başında moda olmanın keyfini sürmüşlerdir. Daha sonra, zaman ilerledikçe, burada yer alan düşünceler, başka başka yorumlarına rağmen, ideolojik alanlarda etkilerini göstermişlerdir. Okuyucu eski yayınların çağdaş etkileri konusunda şaşırabilir. Söz gelişi, Norman Angell (1913) ve Nikolai I. Bukharin (1929, 1915'de yazılmıştır)'e bakınız.

BİBLİOGRAFYA

- Andrade, E.N. de C. (1957). *An Approach to Modern Physics*. New York: Doubleday.
- Angell, Norman (1913). *The Great Illusion*. 4th rev. and enlarged ed. New York: Putnam's.
- Angyal, Andras (1939). "The structure of wholes." *Philosophy of Science* 6:25-37.
- Aron, Raymond (1966). *Peace and War: A Theory of International Relations*. Translated by Richard Howard and Annette Baker Fox. Garden City: Doubleday.
- Ashby, W. Ross (1956; ed. of 1964). *An Introduction to Cybernetics*. London: Chapman and Hall.
- (1960). *Design for a Brain*. 2d ed. London: Chapman and Hall.
- (1962). "Principles of the self-organizing system." In Heinz Von Foerster and George W. Zopf, Jr. (eds.), *Principles of Self-organization*. Oxford: Pergamon Press.
- Baran, Paul A., and Paul M. Sweezy (1966). *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*. New York: Monthly Review Press.
- Bertalanffy, Ludwig von (1968). *General System Theory*. New York: George Braziller.

- Bochenski, J.M. (1965). *The Methods of Contemporary Thought*. Translated by Peter Caws, Dordrecht, Holland: D. Reidel.
- Boulding, Kenneth E., and Tapan Mukerjee (1971). "Unprofitable empire: Britain in India, 1800-1967: a critique of the Hobson-Lenin thesis on imperialism." *Peace Research Society Papers* 16: 1-21.
- Brown, Michael Barratt (1970). *After Imperialism*. Rev. ed. New York: Humanities Press.
- Buckley, Walter, ed. (1968). *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, a Sourcebook*. Chicago: Aldine.
- Bukharin, Nikolai (1929; ed. of 1973). *Imperialism and World Economy*. New York, Monthly Review Press.
- Bull, Hedley (1972). "The theory of international politics, 1919-1969." In Brian Porter (ed). *International Politics, 1919-1969*, London: Oxford University Press.
- Burckhardt, Jacob (1878; ed. of 1954). *The Civilization of the Renaissance in Italy*, Translated by S.G.C. Middlemore. New York: The Modern Library.
- Cassirer, Ernst (1946; ed. of 1955). *The Myth of the State*. Garden City: Doubleday.
- (1963). *The Individual and the Cosmos in Renaissance Philosophy*. Translated by Mario Domandi. New York: Barnes and Noble.
- Conant, James B. (1952). *Modern Science and Modern Man*. New York: Columbia University Press.
- Diesing, Paul (1971). *Patterns of Discovery in the Social Sciences*. Chicago: Aldine, Atherton.
- Dowty, Alan (1969). "Conflict in war-potential politics: an approach to historical macro-analysis." *Peace Research Society Papers* 13:86-103.
- Durkheim, Emile (1893; ed. of 1964). *The Division of Labor in Society*. Translated by George Simpson (1933). New York: The Free Press.
- Easton, David (1965). *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Emerson, Richard M. (1962). "Power-dependence relations." *American Sociological Review* 27:31-41.
- Emmanuel, Arghiri (1972). *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*. Translated by Brian Pearce, New York: Monthly Review Press.
- Feis, Herbert (1930; ed. of 1964). *Europe, The World's Banker, 1870-1914*. New York: August M. Kelley.
- Fox, William T.R., and Annette Baker Fox (1964). "The teaching of international relations in the United States," *World Politics* 13:339-59.
- Franke, Winfried (1968). "The Italian city-state system as an international system". "In Morton Kaplan (ed.), *New Approaches to International Relations*. New York: St. Martin's.
- Gallagher, John, and Ronald Robinson (1953), "The imperialism of free trade." 2d series. *The Economic History Review*, 6:1-15.
- Galtung, Johan (1971). "A structural theory of imperialism," *Journal of Peace Research* 8:81-117.
- Gilbert, Felix (1957). "Florentine political assumptions in the period of Savonarola and Soderini." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 20:187-214.

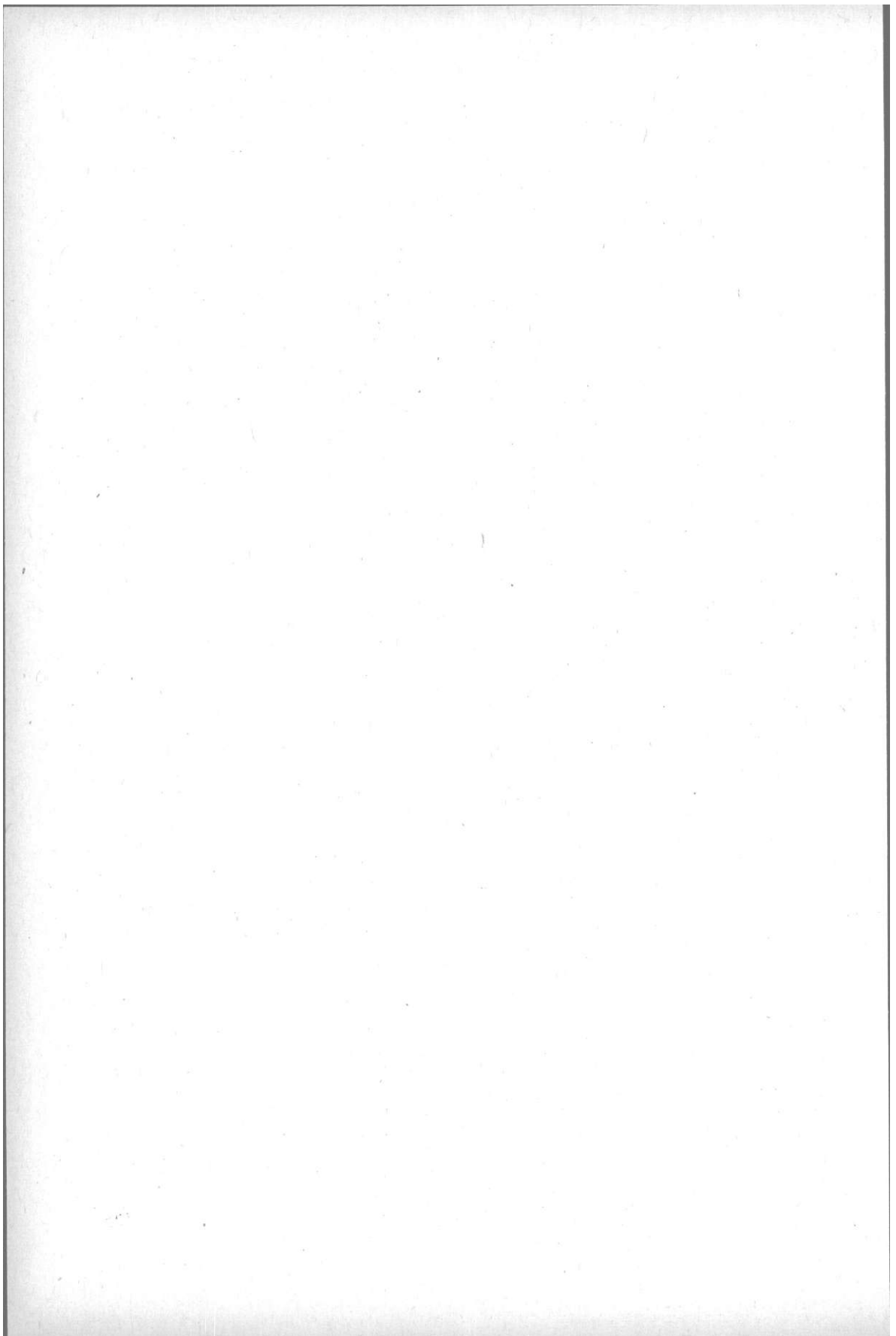
- (1965). *Machiavelli and Guicciardini*. Princeton: University Press.
- Greene, Murray (1961). "Schumpeter's imperialism—a critical note." In Harrison M. Wright (ed.), *The "New" Imperialism*. Boston: Heath.
- Gregor, James (1968). "Political science and the uses of functional analysis." *The American Political Science Review* 62:425-39.
- Grundy, Kenneth W. (1963). "Nkrumah's theory of underdevelopment: an analysis of recurrent themes." *World Politics* 15:438-54.
- Haas Ernst B. (1953). "The balance of power: prescription, concept, or propaganda?" *World Politics* 5:442-77.
- Haas, Michael (1970). "International relations theory." In Michael Haas and Henry S. Kariel (eds.), *Approaches to the Study of Political Science*, Scranton, Pennsylvania: Chandler.
- Halle, Louis J. (1955). *Civilization and Foreign Policy*. New York: Harper.
- Hessler, Elyn (forthcoming). Ph.D. dissertation, Brandeis University.
- Hobson, J.A. (1902; ed. of 1938). *Imperialism, A Study*. London: George Allen & Unwin.
- Hoffmann, Stanley (1959). "International relations: the long road theory." *World Politics* 11:346-77.
- (1964). "Europe's identity crisis: between the past and America." *Daedalus* 93:1244-97.
- (1965). *The State of War*. New York: Praeger.
- (1968). *Gulliver's Troubles*. New York: McGraw-Hill.
- Hume, David (1742; ed. of 1953). "Of the balance of power." In Charles W. Hendel (ed.) *David Hume's Political Essays*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Hymer, Stephan (1970). "The efficiency (contradictions) of multinational corporations." *The American Economic Review* 60:441-48.
- Isaak, Alan C. (1969). *Scope and Methods of Political Science*. Homewood, Illinois, Dorsey.
- Jaeger, Werner (1945). *Paidotat, The Ideals of Greek Culture*, Vol. 1, 2d ed. Translated by Gilbert Highet. New York: Oxford University Press.
- Jones, Susan D., and J. David Singer, eds. (1972). *Beyond Conjecture in International Politics*. Itasca, Ill. Peacock.
- Kaplan, Abraham (1964). *The Conduct of Inquiry*, San Francisco: Chandler.
- Kaplan, Morton A. (1964). *System and Process in International Politics*. New York: Wiley.
- (1966). "The new great debate: traditionalism vs. science in international relations." *World Politics* 19:1-20.
- (1969). *Macropolitics*. Chicago: Aldine.
- Katona, George (1953). "Rational behavior and economic behavior." *Psychological Review* 60:307-18.
- Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye, Jr. (1971). "Transnational relations and world politics: a conclusion." *International Organization* 25:721-48.
- Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye, Jr., eds. (1972). *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Keynes, John M. (n.d.). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Harcourt, Brace.
- Kindleberger, Charles P. (1969). *American Business Abroad*. New Haven: Yale University Press.
- Koestler, Arthur (1971). "Beyond atomism and holism - the concept of the holon." In Arthur Koestler and J.R. Smythies (eds.), *Beyond Reductionism*. Boston: Beacon
- Kuhn, Thomas (1970). "Aeflections on my critics." In Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Lakatos, Imre (1970). "Falsification and the methodology of scientific research programmes." In Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Landau, Martin (1972). *Political Theory and Political Science*. New York: MacMillan.
- Laski, Harold J. (1933). "The economic foundations of peace." In Leonard Woolf (ed.), *The Intelligent Man's Way to Prevent War*. London: Victor Gollancz.
- Lenin, V.I. (1916; ed. of 1939). *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*. New York: International Publishers.
- Leontief, Wassily (1971). "Theoretical assumptions and nonobserved facts." *American Economic Review* 61:1-7.
- Lieber, Robert J. (1972). *Theory and World Politics*. Cambridge, Mass.: Winthrop.
- List, Friedrich (1844; ed. of 1916). *The National System of Political Economy*. Translated by Sampson S. Lloyd. London: Longmans, Green.
- Machiavelli, Niccolo (n.d.). *The Prince and the Discourses*. Translated by Luigi Ricci and Christian E. Detmold, respectively. New York: Modern Library.
- Magdoff, Harry (1969). *The Age of Imperialism*. New York: Monthly Review Press.
- (1970). "The logic of imperialism." *Social Policy* 1:20-29.
- Mao Tse-tung (1936). "Strategic problems of China's revolutionary war." In *Selected Works*, Vol. 1 (1954). New York: International Publishers.
- (1939). "The Hhinese revolution and the Chinese Communist Party." In *Selected Works*, Vol. 3 (1954). New York: International Publishers.
- Marx, Karl, and Frederick Engels (1848; ed. of 1946). *Communist Manifesto*. Translated by Samuel Moore, Chicago: Charles H. Kerr.
- McClelland, Charles A. (1970). "Conceptualization, not theory." In Norman D. Palmer (ed.), *A Design for International Relations Research*. Monograph 10. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science.
- Meehl, Paul E. (1967). "Theory-testing in psycho-logy and physics: a methodological paradox." *Philosophy Science* 34:103-115.
- Moore, Barrington, Jr. (1950). *Soviet Politics: The Dilemma of Power*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Morgenthau, Hans J. (1973). *Politics Among Nations*, 5th ed. New York: Knopf.
- Nadel, S.F. (1957). *The Theory of Social Structure*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- Nagel, Ernest (1956). *Logic without Metaphysics*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- (1961). *The Structure of Science*. New York: Harcourt, Brace & World.

- O'Connor, James (1970). "The meaning of economic imperialism." In Robert V. Rhodes (ed.), *Imperialism and Underdevelopment, A Reader*. New York: Monthly Review Press.
- Olson, Mancur, Jr. (1965). *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Organski, A.F.K. (1968). *World Politics*. 2d ed. New York: Knopf.
- Pantin, C.F.A. (1968). *The Relations between the Sciences*. Cambridge: At the University Press.
- Pepper, Stephen C. (1942). *World Hypotheses*. Berkeley: University of California Press.
- Platt, John Rader (1956). "Style in science". *Harper's Magazine* 213:69-75.
- Rapoport, Anatol (1958). "Various meanings of theory." *American Political Science Review* 52:972-88.
- (1968). "Foreword." In Walter Buckley (ed.), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, a Sourcebook*. Chicago: Aldine.
- Rapoport, Anatol, and William J. Horvath (1968). "Thoughts on organization theory." In Walter Buckley (ed.), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, a Sourcebook*. Chicago: Aldine.
- Reichenbach, Hans (1942). *From Copernicus to Einstein*, New York: Philosophical Library.
- Riker, William H. (1962). *The Theory of Political Coalitions*, New Haven: Yale University Press.
- Rosecrance, Richard N. (1963). *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*. Boston, Little, Brown.
- (1966). "Bipolarity multipolarity and the future." *Journal of Conflict Resolution* 10:314-27.
- (1973). *International Relations, Peace or War*. New York: McGraw-Hill.
- Rosenau, James N. (1974). "Adaptive strategies for research and practice in foreign policy". In Fred W. Riggs (ed.), *International Studies: Present State and Future Prospects*. Monograph 12, Philadelphia: American Academy of Political Science.
- Rousseau, Jean J. (1762; ed. of 1950). "A discourse on political economy". In *The Social Contract and Discourses*. New York: Dutton.
- Russett, Bruce M. (1967). *International Regions and the International System*. Chicago Rand McNally.
- (1969). "The young science of international politics." *World Politics*, 22:87-94.
- Scheffler, Israel (1967). *Science and Subjectivity*. Indianapolis: Bobbs Merrill.
- Schumpeter, Joseph (1919). "The sociology of imperialism." In Joseph Schumpeter (1955), *Imperialism and Social Classes*. Translated by Heinz Norden, New York, Meridian Books.
- (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper.
- Shubik, Martin (1959). *Strategy and Market Structure*. New York: Wiley.
- Singer, H.W. (1950). "U.S. foreign investment in underdeveloped areas: the distribution of gains between investing and borrowing countries". *American Economic Review* 40:473-85.

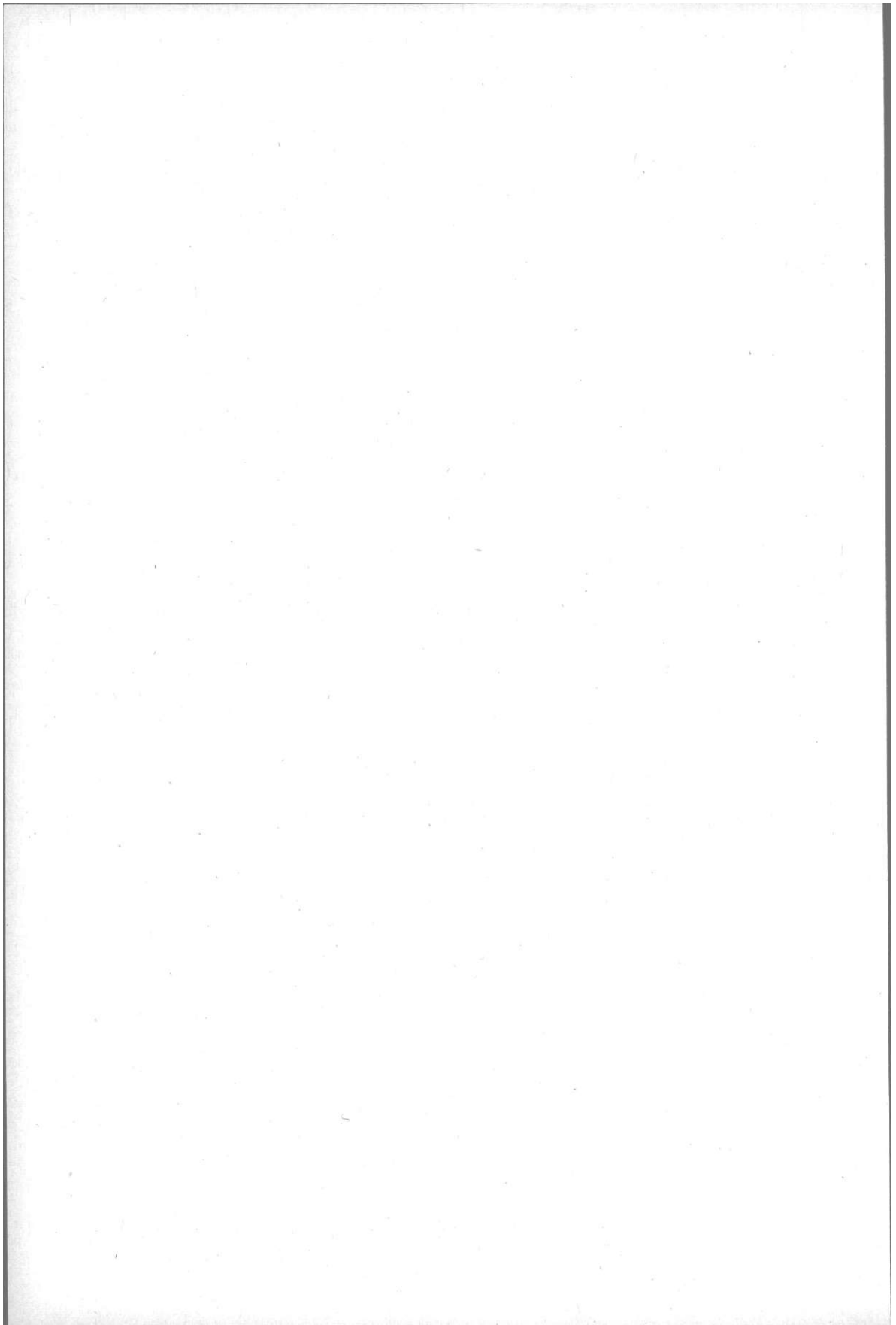
- Singer, J. David, ed. (1968). *Quantitative International Politics*, New York: Free Press.
- Singer, J. David (1972). "The correlates of war project." *World Politics* 24:243-70.
- Singer, J. David, Stuart Bremer, and John Stuckey (1972). "Capability distribution, uncertainty, and major power war, 1820-1965." In Bruce M. Russett (ed.), *Peace, War, and Numbers*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Smith, M.G. (1956). "On segmentary lineage systems." *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 86:39-80.
- (196). "A structural approach to comparative politics." In David Easton (ed.), *Varieties of Political Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Staley, Eugene (1935). *War and the Private Investor*. Garden City, N.Y.: Doubleday, Doran.
- Steinichcombe, Arthur (1968). *Constructing Social Theories*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Strachey, John (1960). *The End of Empire*. New York: Random House.
- Thompson, James D. (1967). *Organizations in Action*. New York: McGraw-Hill.
- Tohlmin, Stephan (1961). *Foresight and Understanding*. New York: Harper & Row.
- Trotsky, Leon (1924; ed. of 1971). *Europe and America: Two Speeches on Imperialism*. New York: Pathfinder Press.
- Tufte, Edward R. (1969). "Improving data analysis in political science." *World Politics* 210:641-54.
- Veblen, Thorstein (1915). "The opportunity of Japan." In Leon Ardzrooni, ed., (1954). *Essays in Our Changing Order*. New York: Viking.
- Viner, Jacob (1958). *The Long View and the Short: Studies in Economic Theory and Policy*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Von Laue, Theodore H. (1963). "Soviet diplomacy G.V. Chicherin, People's Commissar For Foreign Affairs 1918-1930." In Gordon A. Craig and Felix Gilbert (eds.), *The Diplomats 1919-1939*, Vol. 1. New York: Atheneum.
- Waltz, Kenneth N. (1954). "Man, the state, and the state system in theories of the cause of war." Ph.D. thesis, Columbia University.
- (1959). *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press.
- (1967a). *Foreign Policy and Democratic Politics*. Boston: Little, Brown.
- (1967b). "International structure, national force, and the balance of world power." *Journal of International Affairs* 21:215-31.
- (1967c). "The relation of states to their world." Paper given at Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago.
- (1970). "The myth of national interdependence." In Charles P. Kindleberger (ed.), *The International Corporation*. Cambridge: M.I.T. Press.
- Watzlawick, Paul, Janet B. Beavin, and Don D. Jackson (1967). *Pragmatics of Human Communication*, New York: Norton.
- Weaver, Warren (1947). "Science and complexity." In Weaver (ed.), *The Scientists Speak*. New York: Boni & Gaer.
- Wehler, Hans-Ulrich (1970). "Bismarck's imperialism, 1862-1890." *Past and Present* 18:119-55.
- Weltman, John J. (1972a). "The processes of a systemicist." *The Journal of Politics* 34:592-611.

- (1972b). "Systems theory in international relations." *Polity* 4:301-29.
- Whitehead, Alfred North (1961). *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and Machine*, 2d ed. New York: M.I.T. Press.
- Wight, Martin (1966). "The balance of power." In H. Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*. London: George Allen and Unwin.
- Wight, Martin (1973). "The balance of power and international order." In Alan James (ed.), *The Bases of International Order*. London: Oxford University Press.
- Williams, William A. (1962). *The Tragedy of American Diplomacy*. Rev. ed. New York: Dell.
- Wolf Richard D. (1970). "Modern imperialism the view from the metropolis." *The American Economic Review* 60:225-30.
- Young Oran R. (1969). "Professor Russett, Industrious tailor to a naked emperor." *World Politics* 21:186-511.

DÜNYA SİYASAL SİSTEMİ

George H. Quester

GÜÇ ve ULUSLARARASI POLİTİKA

1945 yılını uluslararası siyasal sistemin kuramlarının ve modellerinin başlangıç noktası olarak almak için pek çok neden vardır. Bunlardan en önemlisi, Hitler'in ve Japon hükümetinin diplomatik aktörler olarak ortadan kaldırılması ve atom bombasının yeni bir savaş silahı olarak ortaya çıkmasıdır. Hemen hemen aynı derecede önemli olan bir başka olgu da, Amerikan kamuoyunun ve akademisyenlerinin uluslararası sistem içinde aktif rol almaları olmuştur. Böylelikle, diplomasiye ilişkin çözümleyici kuramların ve felsefi değerlerin açık bir şekilde yeniden değerlendirilmesi yapılmıştır. Dünya siyasal sistemi ile ilgili kuramın önemlice bir bölümü Amerikalı ve ikinci dünya savaşı öncesinde veya sırasında Amerika'ya göç etmiş bilim adamları tarafından ortaya atılmış olduğundan, "yalnızlıkçılığa karşı seçenek" münakaşaları uluslararası ilişkiler kuramının ağırlık noktasını oluşturmuştur. Bu dönemin önemli tartışmalarından biri de idealizm ile realizm arasında yapılanıdır. Bu konuda en önemli eserleri veren yazarlar, Hans Morgenthau (1957, 1967; Morgenthau ve Thompson, 1950), H.E. Carr (1939), John Herz (1951), Robert Osgood (1953) ve daha başkaları olmuşlardır.

Amerikalı yazarlar, ilk zamanlar uluslararası ilişkilere, büyük ölçüde hastalıklı ve hukuksal düzenlemelerin getireceği medeniyet ilkelerinin yurt içinde olduğu gibi kendisine uygulanmadığı bir alan, gözüyle bakmışlardı. 1939'dan önce uluslararası politikayı yorumlayan "yalnızlıkçılar" veya "Wilsoncu enternasyonalistler" iyimserliğe ve reformculuğa eğilim göstermişlerdi. Bunlar, Avrupadaki ve Asya'daki hükümetlere, ulusal prestij, askeri güvenlik, toprak hakimiyeti gibi "ufak" şeylerle meşgul oldukları için, sapık hükümetler gözü ile bakıyorlardı. Ahlâki bir dış politika, bu idealist görüşe göre, başarılı bir dış politika olabilirdi.

Oysa, yeni "realist" görüş daha karamsar bir tutum takınarak, dış politikada seçimler yapmak gerekebileceğini savundu. Örneğin, içte barış ve uzun vadede özgürlük isteniyorsa, dış ülkelere silahlı müdahaleler gerekli olabilirdi. Buna ilâveten, Morgenthau ve yandaşları, bütün devletlerin dış politikalarında güç arayışı içinde olacaklarını tahmin ettiler. Bu amacı ihmal eden devletler bağımsızlıklarını kaybetmek tehlikesi ile kar-

şı karşıya kalacaklardı. Devlet adamlarının temsil ettikleri halk ve hükümete karşı devletin gücünü korumak yükümlülükleri vardır.

1950'li yıllar ve 1960'ların başlarında güç ile uğraşmanın dışında, iktisatçıların, oyun kuramcılarının, psikologların ve siyaset bilimcilerinin çatışma kuramlarını enine boyuna inceledikleri görüldü. Onların araştırmaları en azından, nedenlerin savaştan savaşa fark ettiğini ve basit anlamıyla kötülüğün ya da aptallığın her çatışmayı izah edemeyeceğini gösterdi.

Böylece, ABD ile SSCB arasında bir savaş çıkma olasılığı üzerinde kafa yoran kuramcılar, nükleer bir birinci vuruş olasılığının büyük bir riski de beraberinde getireceği ve "kimsenin istemediği" bir savaşa neden olacağını ve böyle bir savaşın her iki tarafta da büyük bir aptallık veya nefret olmadan da çıkabileceğini düşündüler. Böyle bir savaş için örnek, Almanya ve Avusturya'nın, Rusya ve Fransa ile "kim askerlerini seferber edip daha önce savaşa yollayacak" diye yarış ettikleri birinci dünya savaşı idi. 1930'ların başlarında, bir süre, Amerikan bilim adamları birinci dünya savaşının yalnızca Almanların başkalarına zarar vermek arzularından değil, bütün tarafların akılsızlığından ötürü ortaya çıkmış olabileceğini düşünerek "revizyonist" bir tutum içine girdiler. Hitler'in İkinci Dünya Savaşı tek yanlı kötülük duygusunun daha açık bir örneği idi ama, 1945'den sonra soğuk savaşın çıkmasını ve daima var olan bunun bir nükleer sıcak savaşa dönüşme tehlikesi nasıl açıklanabilecekti? Bir takım Amerikan yetkilileri sadece Stalin'in kötülüğünü geçerli bir neden olarak kabul edebilirlerdi. Ancak, başka bir takım gözlemciler artık, ruhbilim, iktisat, ve siyaset biliminden yararlanan ve oyun kuramının "tutuklunun çıkmazı" (**prisoners' dilemma**) modelinde ifadesini bulan daha genel bir çatışma kuramından medet ummaya başladılar. (Özellikle bkz. Schelling, 1960; Rapoport, 1964).

Gerçekten, devletlerin, teknolojik ve siyasal çevre tarafından yönlendirilen ve bir "birinci vuruşu" ödüllendiren bir "tutuklunun çıkmazı" içinde oldukları, ve dolayısıyla sıcak veya soğuk savaşın çıkmasında nisbeten suçlu (ya da suçsuz) olabileceklerini varsayımı ile; her devletten güç arayışı ile aynı derecede ilgilenmesi gerektiğini savunan **realpolitik** anlayışı arasında ilginç bir birini tamamlayıcılık görülmektedir. Morgenthau'nun çözümlemesi Amerikalıyı soğuk savaşın çatışması içine katılmak için hazırladı, fakat aynı zamanda bu "savaşı" Acheson ve Dulles ya da Stalin ve Kruşçef tarafından ileri sürülen ideolojik varsayımların da dışında tanımladı. "Siyasal gerekçesi" görüşe göre soğuk savaş, yarışan sosyal sistemler arasında değil, yarışma halindeki dünya devletleri arasında yapılmakta idi. Tahmin edilen sonuçlar bakımından bu iki kuram birçok durumda aynı sonucu vermekle birlikte, bu her zaman böyle değildir. Si-

yasal gerçekçiler hiç bir zaman Amerika'nın demokrasiyi kurmak ve iyi yaşamı devam ettirmek uğruna dünyaya müdahale etmesini savunmadılar. Bunun yerine bu düşünce tarzı, Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkenin esas itibariyle kendi gücünü korumak ile meşgul olduğunu savundu. Bu düşünce biçimi, örneğin Vietnam'a müdahale etmek konusunda çok farklı kanaatler ortaya çıkarabilir.

Belirtildiği gibi bütün bunlar Amerikalı öğrenciler, araştırmacılar ve okuyucular için oldukça yeni idi. Kuşkusuz daha önceki sorumsuz çağın, kendi kendini kutlayan yalancı moralizmi ve buna "uluslararası ilişkilerde Amerikan yaklaşımı" denilmesi artık terkedilmeliydi, ve bunun yerine yeni birşey konulmalıydı, işte **realpolitik**'in güçlü ilacı bu işlevi yerine getirdi. Fakat, bu değişik bakış açısının abartmaları, çıkmazları ve totojileri de yakın zamanda düzeltilmeye gereksinme doğurdu.

Morgenthau belki uluslararası alandaki düşmanımızın, "yalnızca bizim karşıtımız olduğu için kötü" olmayabileceğini söylemekle belki bize bir hizmet yapmış oldu. Oysa, devletlerin birbirlerine karşıt olmaları acaba gerçekten bu derece doğal birşey miydi? "Tutuklunun çıkmazı" ve benzer olgular, "oyuncuların" algılamaları ve değerleri değiştiğçe her zaman ortadan kaldırılabilir, ve hele ulusal-devletler "bir parça daha az ulusal-devlet olma" yolunu seçerlerse bu daha kolay mümkün olur. Böylece nükleer çağın ilginç bir tahmini John Herz'in "Ulusal Devletin Doğuşu ve Yıkılışı" (1957) adlı eserinde ortaya atılmış ve daha sonra **International Relations in the Atomic Age** (1959) (Atom Çağında Uluslararası İlişkiler) adlı kitabında geliştirmişti. Herz'e göre Ekonomik ve psikolojik nüfuz ve nükleer bombardıman gibi nedenlerden ötürü iç ve dış politika uygulamaları arasındaki fark büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Şimdi bütün toplumlara "nüfuz edilebileceğine göre, egemenlikle ilgili özellikler büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

Herz daha sonra (1968) bu tahminlerini büyük ölçüde yumuşatacaktır. Aynı biçimde, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya atılan "Uluslararası Arena" kavramının da aslında o derece vazgeçilmez ve kaçınılmaz olup olmadığı da sorulabilir (Sprout ve Sprout, 1971; Hinsley, 1961). Bu süreci anlatmak için ne zamandan beri "uluslararası ilişkiler" deyimi kullanılmaktadır? Sınırlar hep 1920 ve 1930'larda olduğu kadar kesin çizgilerle ayrılmış ve üzerinde tartışılan bir halde miydiler? Devletler onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda, yirminci yüzyılda "Polonya koridoru"nu tartışırken olduğu kadar, topraklarının yaygın ve kesintisiz olması iddiasında değillerdi.

İkinci Dünya Savaşı, en olağan vecheleri bakımından bile yeterince korkunçtu. Dolayısıyla devlet adamları ve vatandaşlar, atom bombası ve

uçaklar savaşı daha etkili kılmadan önce bile savaşa karşı nefret duyabilirlerdi. Savaş, bir Avrupa savaşı olarak başladığı için, 1645'den sonra Avrupa Birliği için önemli bir duygusal eğilim ve birliğin sağlayacağı siyasal ve ekonomik yararlar uğruna Fransız, Alman ve Belçika egemenliğini bir kenara bırakma yönünde bilinçli bir hareket başlamıştı. Geçmişin bütün uluslararası sistemlerine insanlığı çıkarlarına uymuyor gözüyle bakmamak elde değildi.

Morgenthau, Milliyetçiliği dış politikanın önemli bir aracı olarak nitelendirildiyse de, İkinci Dünya Savaşının sonrasında bunun o kadar da önemli olmadığı anlaşıldı. Bu noktada, Amerika kamuoyunun safça tepkileri Avrupalı, diplomatların tecrübelerinden daha geçerli tahminler oluşturulabilirdi. Ulusçuluk eskiden beri Uluslararası ilişkilerin bu derece önemli bir ögesi olmuş muydu, yoksa bu oldukça yeni ve zaman geçtikçe ve ekonomik gelişme arttıkça ortadan kalkacak bir moda mıydı? Ulusçuluğun bu duraklaması devam edecek miydi? Yoksa dil, din ve ırk çatışmaları geri gelecek miydi?

Açıktır ki, 1945 den sonra ortaya çıkan önemli bir öge, ideolojinin kazandığı siyasal önemdir. Acaba bu ulusçuluğun yerine mi geçecekti, bu yeni bir dış politika dürtüsü ve dış politika aracı mıydı? Yoksa, ideoloji ulusal devleti zayıflatan ve engelleyen ve bunu yaparken de bildiğimiz şekliyle uluslararası politikayı değiştiren, hatta ortadan kaldıran bir güç müydü? Rejimlerin ideolojilerini ciddiye aldıklarını varsaymak, **realpolitik**'in (siyasal gerçekçiliğin) güç kuramının uluslararası politikanın ana amacı olduğu yolundaki iddiasını büyük ölçüde zayıflatır, ya da en azından, her iki düşünceyi (yani ideoloji ve **realpolitik**)'i uzlaştırmak için yapay ve totolojik çabalar harcanmasına neden olur. Çinliler Panama'da bir devrimi, kendi güçlerini arttırıp, Amerikanın gücünü azaltacağı için mi savunuyorlar? Yoksa ekonomik sıkıntılar içindeki Panamalılarla ideolojik yönden özdeşleştikleri için mi bunu yapıyorlar? Panama belki güç bir sınama olayı olarak karşımıza çıkıyor. Daha iyi bir örnek Çin'in, Komünist olmayan baştaki hükümetin Çin'le işbirliğine hazır olmasına rağmen Birmanyalı (Burmali) Komünistleri desteklemesi olayında görülüyor.

"İdeolojik amaçların gerçekleştirilmesi için güce gereksinme vardır" diyerek bu iki görüşü uzlaştırmaya çalışmanın mantıksal gerilimi azaltma yönünde bir yararı yoktur. Daha az totolojik bir ifade, Çinlilerin ve başkalarının yalnızca ideolojileri gereği altruist nedenlerle hareket edermiş gibi görünürken, gerçekte eski Çin ve eski Rusya kadar güç yönetimli olduklarını söylemektir.

Görülüyorki **realpolitik** modelinin Stalin'in, Çar'a; Hitler'in Nehru, Mao veya Eisenhower'e benzediğini söylemek gibi bir sorunu var. Statü-

kocu ve genişlemeci güçler arasında ayırım yapılabilir, ancak Morgenthau'nun görüşüne göre bu farklılık bir amaç farklılığından değil, her devletin elde edebildiği fırsatlardaki farklılıktan doğmaktadır. Fakat aslında tarihi şahsiyetlerin amaçları arasında da gerçek farklılıklar vardır. Muhakkak ki devlet adamlarının hepsi güç ile az da olsa ilgilenmişlerdir yoksa tarihte bir iz bırakmaları mümkün olmazdı). Ancak bazıları çok daha düşük güç düzeylerinde tatmin olmuşlardır. Şimdiki ve gelecekteki dünya siyasal sistemlerini birbirlerinden ayırmak için, önemli devletlerin birinde yine bir Hitler'in iktidara gelip gelemeyeceğini, ya da Çin'lilerin gerçekten bir devrimin yerel karakteri ile ilgili olup olmadıklarını bilmek zorundayız.

Acaba Morgenthau ve yandaşları "güc"ü uluslararası politikanın nihai amacı olarak mı belirtmek istiyorlardı? Bazen karar vermek pek güçlü, zira yazılanların bir bölümü, neredeyse bir doğa kanunu kesinliği ile, her "gerçek devlet adamının" ve "gerçek devletin" bu amacı izlemesi gerektiğini söylüyordu. Siyasal gerçekçiliğin bu totolojik yönü, özellikle gerçek hayatta güçten gayri amaçlar güden veya kasten güçlerini feda eden devletlerin varlığını gizleyeceği için, büyük ölçüde eleştiriye uğradı. Bu eleştiri yapanlar arasında Arnold Wolfers (1962), Robert Tucker (1952), Stanley Hoffmann (1960), ve Inis Claude (1964) vardı.

Bütün bunlara rağmen, uluslararası süreçleri açıklayabilecek ve önceden tahmin edebilecek bir model olarak realizm, övülmeye değer. Ekonomistler sanayiciler'in yalnızca kâr amacı güttüklerini varsayarak fiyat hareketlerini pekala açıklayabiliyorlar.

Dostluk, adam kayırma vb. düşüncelerin işin içine girdiğini bildiğimiz halde, kârı yükseltme amacını esas alan kuramın güçlü bir açıklama aracı olduğunu biliyoruz (tabii eğer bütün şirketlere Devlet el koyarsa bu kuram hiç işleyemez).

Aynı biçimde gücü arttırmayı hedef alan basitleştirmeler, uluslararası alanda görülen ittifak kümeleşmelerini açıklamakta pek yararlı olabilir. Gerçekte hiç bir devlet sadece ve sadece gücü artırma politikası izlemez. Ama, devletler sık sık güç ile uğraşmak zorundadırlar. Biz, eğer hangi siyasal tercihin, incelemekte olduğumuz ülkenin etkisini artırma olasılığı olduğunu bilirsek, bu siyasal tercihin ne olabileceği hakkında iyi bir fikir sahibi olabiliriz. Siyaset biliminde, sapmaların pek çoğunu izah kabiliyeti olan ve pek az şeyi sürprizlere bırakan varsayımları önemsemezlik edemeyiz.

Eğer bir toplumun iç yapısında onu uluslararası siyaset alanında güç kavramı ile ilgilendirecek hiç bir şey olmasa bile, uluslararası anarşik durum dolayısıyla o toplum önleyici kaygılar ile hareket edebilir. Napol-

yon'dan korkmak İngiltere'yi aynen Napolyon'un güç arayışı gibi bir arayış içine sokabilir. Bu durumun daha bir çok örneği görülebilir. Uluslar ulusçuluk, toprak bütünlükleri, dış etkilere açıklık dereceleri gibi hususlarda yüzyıllar boyunca farklı davranışlar içine girmiş olabilirler, fakat birbirlerinin emelleri konusunda Hobbes'cu bir ihtiyatlılık içinde olmuşlardır. Yine de, (devlet tarafından kontrol edilen şirketlerde kâr gayesi güdülmesi hususunda olduğu gibi) eğer devletler ulusal devlet olma özelliklerini ve bağımsızlıklarını kaybederlerse o vakit güç kuramı pek iyi işleyemeyecektir. Fakat şimdi içinde bulunduğumuz durum bu endişeyi destekler mahiyette midir? Devletler kendilerini koruma yeteneklerini korumuşlar hatta aşağıda belirtileceği üzere, bu yeteneklerini geliştirmişlerdir (Bkz. Aron, 1966; Hoffmann, 1965). Atom bombasına, ideolojiye ve eskiden "masum" olan Amerika Birleşik Devletlerinin halihazırdaki baskı durumuna rağmen, uluslararası arena ülkelerinin dış politikacılarının rekabet şartları içinde etkileşimde buldukları bir alan olmaya devam etmektedir.

Burada, şu anda dünya siyasal sistemini etkileyen eğilimleri sıralamak çabası içinde olunacaktır. "Çok kutupluluk" "iki kutupluluğun" yerini alıyor mu? Bu yüzyılda nasıl bir güç dengesi sisteminin bir bölümünü oluşturuyoruz ve böyle bir sistem şimdi geri mi geliyor? Ya "nükleer şemsiye"lerin "dehşet denge"lerinin durumu nedir? Bu cins eğilimleri tanımlamaya çalışırken, yine de çoğu durumda devletlerin sahip oldukları etkililik ile yakından ilgili olduklarını varsaymak yanlış değildir. Devletlerin, eskiden olduğu gibi kendilerini yüceltme eğiliminde ya da iktidarında olmadıkları istisna durumlar her zaman olabilir, bu istisnalara da, ümit ederim, gereğince işaret edilecektir.

ULUSLARARASI "DENGELER"

Eğer devletler, ikinci dünya savaşından sonra, atom bombası belasına rağmen ayrı ayrı aktörler olarak devam edebilmişlerse, bu, dünya siyasal sisteminde hiçbir önemli değişiklik olmadı demek de değildir. 1945'i izleyen yıllar, uluslararası ilişkilerde "iki kutuplu" bir düzeni beraberinde getirdi. Bu dönem, herbiri şimdiye değin misli görülmemiş bir felsefe ve politika birörnekliliği gösteren iki katı ittifak yarattı. Bazıları bu sertliğin, yine, birinci dünya savaşı modelinde bir savaşa yol açabileceğinden korktular. Bu ittifaklar, en azından, yumuşamaya gidebilecek açık fikirliliği önleyecek gibi göründü.

Daha önce belirtildiği gibi, 1945'den sonra, kitle imha silahlarının ortaya çıkması yeni bir faktördür. 1945'den sonra görülen ideolojik duygulardaki disiplin de yeni bir gelişme idi. Hangi yeni gelişmeler bu ideolo-

jik saflaşmalara neden oldu? Bir kısım bilim adamları bu düzenin eski güç dengesi ile olan benzerliklerini ve ayrılıklarını incelediler. (Burns, 1957; Snyder, 1961; Russett, 1963). Bir bakıma “dehşet dengesi” sözünü ortaya atan Winston Churchill idiyse de, bu dengenin diğer “dengelerden” nasıl farklı olduğunu araştırılması epeyce zaman aldı.

Daha önceki güç dengesinin kavramları ve işleyişi ile ilgili ayrıntılı incelemeler, Ernst Haas (1953), Arnold Wolfers (1962), Inis Claude (1962), Martin Wight (1966) ve Morton Kaplan (1957) tarafından yapıldı. Bu yazarların hepsinin belirttiği gibi, “güç dengesi” değimi, yazarlar, savaş sonrasının gerçekçi çözümlemecileri, devlet adamları ve makale yazarları tarafından dikkatsizce ve gereğinden fazla kullanıldı. Bazı kullanımlarıyla, güç dengesi, uluslararası arenada var olan herhangi bir durumun anlatmak için kullanılıyor. Başka bir takım yazılarda, aynı deyim, barışı koruyan her durumu anlatmak için kullanıldı. Böylece, bazı yazarlar “yılığ dengesinin” (dehşet dengesinin), güç dengesinin yeni bir biçimi olduğunu iddia edeceklerdir. Ancak, eğer bu deyim kullanıldığında bir parça kesinlik aranacaksa, çok daha özgül (spesifik) bir kullanım gereklidir. Bu da, her üye devletin diğerlerinin birleşerek bir tek ve korkunç bir birim oluşturmasını önlemeye çalıştığı sistemi ifade etmektedir. Böyle bir politikanın sınanması iki yabancı devletin savaşması halinde ortaya çıkar. Hangi taraftan yana işe karışılacaktır? Güç dengesi sisteminde karışma ancak savaşın seyri görüldükten sonra düşünülebilir. Yani kaybetmesi olası tarafın yanında savaşa girilir. Eğer beş ya da daha fazla ülke böyle davranmaya karar verirse, her birinin müdahalesi ötekileri ayakta tutmaya yardım edecektir. Böyle bir durumda, örneğin İngiltere'nin amacı sonunda Prusya'nın bağımsızlığını değil kendi bağımsızlığını korumaktır.

Bu anlamda güç dengesi Fransız İhtilalinden sonra, tarihin hiç bir döneminde uygulanmamıştır. Bu sistem, Fransa'nın ve İspanya'nın Avrupa'da üstünlük kurma çabalarına karşı 17 nci ve 18 nci yüzyıllarda gösterilen direnci ve İngilizlerin Napolyon'a karşı tavrını açıklamaya yeter. Fakat Napolyon'un 1815 de yenilmesinden sonra, Avrupa devletleri hegemonyalara karşı koymanın ötesinde, başka şeylerle de ilgilendiler. Napolyon'dan sonra Avrupa Uluslararası sistemi iki bölüme ayrılır (Rosecrance, 1963). Bunlardan birincisi 1850 lere kadar sürmüş ve Avrupa'daki rejimlerin ulusçuluğu siyasal liberalizme karşı koyma çabalarına şahit olmuştu. Burada söz konusu olan mantık belki en iyi ifadesini Metternich'in faaliyetlerinde bulur. Bu mantık 1848'de ihtilal rüzgarları Avrupa'da esmeye başlayınca kadar etkinliğini sürdürmüştür. İkinci bölüm, Bismarck'ın yönetiminde “Prusya”dan “Almanya”ya geçişi içerir. Burada etnik ulusçuluğa ödünler verildiğini ve etnik duyguların devletin hizme-

tine geçmesi için gemlendiğini görüyoruz. Bunun sonucu olarak Devletlerde kitlelerin seferber edildiği ve herhangi bir siyasal bunalımın savaşa dönüşmesinin yolunun açıldığını da görmekteyiz.

Ondokuzuncu yüzyılın bu iki sistemi de güç dengesinin gerekli ön koşullarını tatmin etmiyordu. 1815'den sonraki Metternich sisteminde devrime karşı duyulan korku yüzünden, "bekle-gör" ve "daima zayıf tarafın yanında müdahale et" politikaları işlemedi. Bunun yerine devrimleri önleme ve meşru yöneticileri yeniden başa geçirme politikası izlendi. Ortak müdahale mekanizmaları bu devirde kurulmuş ve bu, ulusal hegemonya kurulmasına karşı bir garanti olarak kabul edilmişti. Devrimlerin bastırılması ve ortak müdahale yapılabilmesi için Metternich sistemi çerçevesinde kurulan mekanizma uluslararası örgütlenmenin ilk örneklerinden birini oluşturur. Fakat buradaki uluslararası işbirliği, bugün inanılır gelmeyecek varsayımlar üzerine kurulmuştur. Belki bir gün aynı iç endişeler ve aynı iç düşmanları paylaşan bir dünya yeniden ortaya çıkabilir ve o vakit uluslararası veya rejimler arası işbirliği daha kolay olabilir. Ancak, şu anda hiç bir böyle ortak sorun bizim bütün siyasal rejimlerimizi birleştirmemektedir.

1862'den sonraki kitlesel seferberlik dönemi güç dengesi modeline daha yakından benzerlik gösterdi en azından devletleri yine birbirine karşı güvensizlik duygusu içindeydi ve uluslararası işbirliği bir kez daha geri bırakılmıştı. İngiltere yine her zaman olduğu gibi Avrupa'nın bir tek rejimin egemenliği altına girmesini önlemeye çalışıyordu. Eyre Crow'un dediği gibi "ağırlığını terazinin bir bu kefesine, bir öteki kefesine koyuyor ve daima en güçlü devlet veya gurubun siyasal diktatörlüğüne karşı koyan tarafın yanında yer alıyordu" (Crowe, 1926, s. 403).

Ancak demiryollarının hızı ve kitle seferberliği artık İngiltere'nin olası mağlubu kestirmesi için gerekli zamana olanak vermiyor ve önceden bir bağlantıya girmesini gerekli kılacak gibi görünüyordu. Gelecekteki savaşların hızı ve erken seferber olup ilk vuruşu yapana sağlanacak avantajın büyük olması, onsekizinci yüzyılın daha rahat havasına nazaran, barışı çok daha fazla tehlikeye atıyordu. Bütün bunların sonucunda önceden kararlaştırılmış saflaşmaların söz konusu bir ittifaklar zinciri ortaya çıktı. Artık Fransa ve Rusya (ve hatta İngiltere) savaş çıkmadan önce ve daha savaşın gidişatı belli olmadan birbirlerine yardım etme vaa dinde bulundular. Bütün bunların sonucunda, güç dengesinin kurallarını alt-üst eden ve korkunç Birinci Dünya Savaşının çıkmasına neden olan bir uluslararası sistem kuruldu.

Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler, bir dünya devleti kurma ya da bir dünya devletinin ileride üzerine oturtulabileceği örgütsel te-

meli oluşturma yolunda atılmış ciddi adımlar olarak nitelendirilebilir. Bunun yerine, Cemiyetin ve B.M.'in 1919'dan bu yana değişen dünya sistemlerini yansıttığı da ileri sürülebilir. Inis Claude'in (1964) sunduğu fikirlerin ana çizgileri de zaten budur.

Bu düşünceye göre Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşının çıkmasına ve uzamasına yol açan durumlara cevap olarak ortaya çıkmıştı. Bu örgüt 1918'den sonra savaşa karşı duyulan büyük tiksilmeyi yansıtıyordu. Bu duygu, İngiltere dahil herhangi bir ülkenin düz bir güç dengesi sisteminin işlemesi ile tatmin olmasını zorlaştırıyordu. Eskiden, olaylara seyirci kalan bir devlet, iki potansiyel rakibin hiç biri savaşı kazanmadığı sürece sonuçsuz bir çatışma içinde birbirlerini zayıflattıkları bir durumu seyretmekle yetinebilirdi. Ancak bu tip savaşlar artık uygarlığı ve bütün sistemin ekonomisini yıkma tehlikesini de beraberlerinde getirdikleri için, İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nin diğer üyeleri hegemonyayı önleme kaygısı kadar, savaşı da önleme çabası içindeydiler. Bu, uluslararası anlaşılmazlıkları savaşa, varmadan çözmeyi gerektirecekti. Böylece, bütün ulusların savaşa karşı aynı derecede güçlü bir isteksizlik içinde olmaları sağlanacaktı. Eğer bu yapılmazsa, Cemiyetin "Ortak Güvenlik" sistemi, çatışmayı kimin başlattığını saptayıp onu cezalandırmak üzere ekonomik ve askeri yaptırımlar uygulanmasını gerektiriyordu. Böylece Cemiyetin sistemi, bir güç dengesi sisteminin izin verebileceğinden çok daha büyük güç ve nüfus topluluklarına izin verebiliyordu. Bundan ümit edilen şey, ulusal emellerin tatmin edilmesi halinde savaşa karşı duyulan modern tiksinti ile bu tatmin duygusu birleşecek ve barış garantelenmiş olacaktı. Bu umutlar Alman Birliğini sağlayarak, Avrupa'yı fetetmeye kalkışan Hitler Almanya'sı tarafından suya düşürüldü.

Birleşmiş Milletler hangi dünya görüşü ve uluslararası sistem üzerine kurulmuştu? Aynen Milletler Cemiyetinin yeni bir Birinci Dünya Savaşını önlemek amacı gibi, Birleşmiş Milletler de yeni bir İkinci Dünya Savaşını önlemek, yani barış yanlısı devletlerin işbirliği sayesinde müstakbel bir Hitler'in ortaya çıkmasına mani olmak amacını taşıyordu. Ulusal yakınlıkların ortadan kaldırılmasının devletleri barış yanlısı yapacağına garantili gözü ile artık bakılamıyordu. Güç dengesi görüşü devletlerin **gücünü** gözönünde tutarken, şimdi devletlerin saldırgan eğilimlerini de hesaplamak gerekliydi. Bu, özellikle faşizm gibi saldırgan bir ideoloji taşıyan devletler için geçerliydi. Bütün bunlar bir yana, Birleşmiş Milletler hemen kendisini atom bombasının sahneye çıkması olgusuna uydurmak zorunda kaldı. Milletler Cemiyeti uzun yıllar, dünyanın geçerli siyasal ve askeri anlayışlarını simgeleştirirken, Birleşmiş Milletlerin başlangıçtaki varsayımları, soğuk savaşın ve yıldı dengesinin ortaya çıkması ile hemen değişikliğe uğramak zorunda kaldı.

Nükleer silahlar hiç olmazsa, Romalı lejyonların empoze ettiği **Pax Romana** cinsinden bir askeri fetih faaliyetinin bir tek devlet tarafından gerçekleştirilmesi olasılığını ortadan kaldırdı. Amerika'nın 1945-1949 arasındaki nükleer tekeli devrinde bir **Pax Americana** kurabileceği olasılığını bir kenara bırakalım. Amerika'lular o devrede, henüz yeterince güç ve uluslararası sistem bilinci içinde değillerdi. Ayrıca, 1946'nın atom bombası, daha sonra hidrojen bombasının olduğu kadar nihai bir silah olarak da algılanmamıştı. Eğer kendisi nükleer silahları elde eden ilk ülke olsaydı, Sovyetler Birliği dünyada bir "Sosyalist Barış" kurmaktan çekinir miydi? Tarihsel olarak, Stalin'in böyle bir tekelden yararlanmak istemeyeceğini düşünmek zordur. Eğer Amerika 1950'ler boyunca nükleer tekeli sürdürülebilseydi, ve bu sırada H- bombasına da sahip olsaydı, 1963'de bir **Pax Americana** kurmak üzere çaba harcanmayacağından emin olabilir miydik?

Hidrojen bombalarına sahip olma yarışı, atom bombalarında olduğunun aksine, başabaş süren bir yarış olma özelliği taşıyor. Her iki taraf da ezici bir "nihai silah" tekeline sahip değil, dolayısıyla, çözümlememizi birbirini tehdit eden ve saldırıdan caydıran bir dünya esasına dayandırabiliriz. Bir kere SSCB de nükleer silahları elde ettikten sonra, hiç bir ordunun artık bir çırpıda Moskova'yı ele geçirip dünya imparatorluğunu kurabileceğini düşünmek mümkün değildir. Amerikan atom bombası da, Washington'un ele geçirilmesini önleyecektir. Dünyanın fetih yoluyla bir tek devlet haline gelebilmesine mani olan bu "birim-veto" artık elde bir sayılıyor, ve bu "atom kalkanı"nın Pekin'i ve Paris'i de koruyup koruyamayacağı tartışılıyordu. Oysa, dünya siyasal sisteminin geçirdiği evreler içinde Washington'un ve Moskova'nın dokunulmaz durumda olmaları çok önemlidir.

Böylece, termonükleer yığılma dengesi, uluslararası dengenin yeni bir çeşidi olup, eski güç dengesinin bir başka biçiminden ibaret değildir. Artık bir nükleer güç (devlet) vatanını korumak için yabancı ülkelere gelecek saldırıları defetmekle eskiden olduğu kadar ilgilenmek zorunda değildir. Eğer İngiltere ondokuzuncu yüzyılda atom bombasına sahip olsaydı, Avrupa'yı I. Napolyon'un mu, III. Napolyon'un mu yoksa Wilhelm'in mi birleştireceği konusunda pek ilgilenmeyebilirdi. Çünkü, elindeki kitlerle imha aracı, Manş denizini geçerek İngiltere'yi işgal etmek isteyebilecek güçleri caydırmaya yetecekti.

Oysa, İngiltere başka nedenlerden ötürü Avrupa'da neler olduğu ile ilgilenmek istemez miydi? Din benzerliği, meşruiyet kaygısı, akademik özgürlük ve serbest ticaret gibi nedenlerle müdahale etmez miydi? Hatta kıtadaki durumunu korumak için nükleer karşılık verme tehdidini sa-

vurmaz mıydı? 1954'den sonra Moskova ve Washington güvenlik içindeydiler ama, bu iki başkent arasındaki çatışmalar ve endişeler sona ermedi. Gerçekcilerin (realistlerin) varsayımlarını bazen destekleyen, bazen onlara ters düşen nedenlerle her iki devlet de dışarıda etkilerini arttırma ve kazandıkları yeni etki alanlarını nükleer şemsiyeleri altına alma yolunu seçtiler. Yabancılar da onların koruması altına girmeyi tercih ettiler ve böylece iki kutuplu dünya dediğimiz olgu karşımıza çıktı.

GÜÇ DENGESİNE GERİ DÖNÜŞ

Bugünün dünyasının, artık, Moskova ve Washington tarafından yönlendirilen ve kendi "nükleer şemsiyelerinin" altında birbirlerini yeren iki blok tarafından yönlendirilmediği bellidir. Acaba bunun ne kadarı şimdi ikiden fazla ülkenin elinde nükleer silah olmasına bağlıdır? Soğuk savaşta görülen iniş ve çıkışları ideolojinin yoğunluğundaki artış ve ek-silişlere bağlayabilir miyiz?

Bu değişikliğin ne kadarı söz konusu kıtaların ve ülkelerin siyasal, ekonomik ve toplumsal şartlarında meydana gelen değişikliklere bağlıdır?

Herhangi bir yumuşama olgusunun (détante'ın) nedenleri önce uluslararası sistem kuramcılarını ve daha sonra da tarihçileri ilgilendirir. Fakat buradaki nedensellik kalıpları, bu gelişmeleri tamamen sevinçle karşılamamızın uygun olup olmadığına bağlıdır. Yumuşamanın derecesi çok merkezliliğinin derecesi ve hangi düzeylere uygulanabileceği hususlarında fikir ayrılıklarımız olacaktır. Bunun ötesinde çok-merkezliliğin arzu edilir olup olmadığı konusu da tartışmalıdır.

Tarihin bütün çağlarında ve her uluslararası sistemde ülkelerin askeri ve siyasal duyumları zayıf ve kolayca saldırılabilir olduğu zaman savaş olasılığı artmıştır. Saldırının, savunmaya göre daha avantajlı olduğu halde ülkelerin ilişkileri dengesiz ve çatışmaya yönelik olmuştur (Bkz. Boulding, 1963). Birinci Dünya Savaşı örneğinde de belirtildiği üzere, bir güç dengesi sistemi saldırının avantajlı olmadığı dönemlerde en iyi işler. Yılgı dengesi sistemi de, savunma güçlendikçe, daha az gerekli olmaya başlamış olabilir. Devletlerarası rekabette bir "tutuklunun çıkmazı" (Prisoners' dilemma) durumu olduğunu varsaysak, bazen doğanın elde edilecek ödülleri pek çekici kılmadığını görüyoruz. Belki de doğa 1941 de ve 1948 de bize iyi davranmamıştı ve şimdi bize iyi davranıyor. Askeri teknoloji bize, tutarlı ve devamlı bir biçimde savunmayı güçlendiren (barışı güçlendiren) konvansiyonel silahlar vermeyebilir. Bu teknoloji bir dönemde savaşları önlerken, bir başka dönemde onları teşvik edebilir. Pekala, yirminci yüzyılda dünyada saldırganlık tutumunda genel bir azalma ve nükleer silahların tehdidini kullanma gereğinde bir azalma görül-

müyör mu? Eğer saldırı ve savunma kavramlarını, bir saldırının çekici olup olmamasına etki yapan ekonomik ve siyasal öğeleri de hesaba katarak değerlendirirsek, gerçekten iyi haberlerle karşılaşabiliriz. 1945'den sonraki dünyanın bir özelliği bu ekonomik ve siyasal öğelerin, askeri güçlerin zayıf durumda olmalarıydı. Bu zafiyetler azaldıkça her iki taraf için de ileriye gitme ve bundan korkma olgularında azalma oldu. Almanya'nın ve Japonya'nın teslim olmalarından sonra, Avrupa'nın ve Asya'nın geleceklerinde bir çok belirsizlikler ortaya çıktı. 1946'da Fransa ve Çekoslovakya'nın Almanya, Japonya ve Çin'in geleceklerini kestirmek zordur. Kısa bir süre sonra "Koloniler Dünyasının" geleceğinin ne olacağını tahmin etmekte güçleşti. Avrupa komünist ve komünist olmayan bölgelere ayrılmaya başlayınca bile, Doğu Almanya'nın ve ortada kalmış durumdaki Batı Berlin'in geleceklerinin ne olacağı belli değildi. Bu belirsizlikler Elbe'nin iki yakasında görülen tank sayısının artırma çabasını açıklayabilir. Eğer dünyanın nasıl bölüşüleceği belli olsaydı tank sayısını arttırmının pek anlamı olmayabilirdi.

Biz 1945 sonrası dünyayı daha önceki dünya sistemlerinde çok daha açıkca "ideolojik" olarak görüyoruz. Bu, sadece Rus ve Çin önderlerinin halklarını seferber halde tutmak ve Batının da kendi halklarını buna karşı koyabilmeye hazırlamak için kullandıkları sloganlar demek olabilir. Eğer böyle ise, ideoloji, gelenekçi ve gerçekçi akımın devleti tarafından kullanılabilecek bir başka alet diye nitelendirilebilirdi. Ancak, ideolojik eğilimler 1945'den sonra dünya siyasal sistemini basit vatanseverliğe ve ulusçuluğa bir alternatif sunarak, çok derinden etkiledi. Fransızlar, İtalyanlar, Amerikalılar, Ruslar, Macarlar ve Çinliler neye sadakat duyacakları konusunda şüpheye düştüler. Böyle şüpheler casusluk, hükümet darbeleri ve ihtilallere neden olabilir. En azından, devletler güvenliklerinden eskiden olduğuna nazaran çok daha fazla endişeye düştüler, halklarına ve silahlı kuvvetlerine güvenmemeye başladılar. İkinci Dünya Savaşından sonraki Avrupa ekonomik yıkıntısının ve başka yerlerdeki kolonilerin bağımsızlık kazanması hareketlerinin var olduğu ortamda, böyle kuşkular, dünyadaki rejimler şu ya da bu yana eğilim göstermek durumunda oldukları için, soğuk savaşın başlamasına katkıda bulunmuş oldu.

1960'larda ortaya çıkan bir takım ideolojiler, varolan hiçbir rejime bağlı olmadıklarını ilân ettiler. Eğer bunlar bir "beşinci kol" olarak nitelendirilebilirse, bunlar devlete ve belki de geleneksel ulusal-devlete karşı olarak ortaya çıktılar. Diğer yandan, ulusal-devletler önemli olmaya devam ettiğine göre, bu tip ideolojik gelişmelerin doğal bir sonucu, devletlerin alarına geçmesine ve varolan iki "nükleer şemsiye" etrafında kümelemeleri oluyor.

Bu söylenmelerin çoğu şimdi geri plana düşmüştür. Avrupa devletleri kendi komünist partilerinden ve kızıl ordunun tanklarından artık eskisi gibi korkmuyorlar. Batı Berlin ve Batı Almanya daha az tehdit altında. Buna karşılık, Moskova açısından Polonya ve Doğu Almanya da daha az tehlike ile karşı karşıya. Aslında bugün, tankın tanka karşı saflaştığı durumlar 1948'den daha az endişe verici değil, ancak böyle karşılaşmalar şimdi eski siyasal ve ekonomik istikrarsızlık ve kargaşa ortamı içinde cereyan etmiyor. Bir görüşe göre, Almanya'nın zenginleşmesi "Kuzey Almanya Ovasını" o derece bina ve endüstriyel kuruluş ile doldurmuş durumda ki, artık burada hızlı bir tank harekâtını gerçekleştirmek pek mümkün görülüyor. Eskiden NATO ülkeleri bir kriz anında Batı Berlin'e gidip orasını kurtarabileceklerini göstermek uğruna bile olsa, bir tank varlığına sahip olmak zorundaydılar. Ancak Berlin duvarının yapılmasından bu yana, Batı Berlin, Doğu Almanya'nın ekonomik ve politik istikrarı için çok daha küçük bir tehlike oluşturduğundan, uğruna savaşa gidilmesi olasılığı düşük olan bir varlık durumuna düştü.

Böylece, olası bir savaş ile ilgili birçok senaryo yavaş yavaş ortadan kalktı. Artık Ruslar Hamburg'u ele geçirecekler, Berlin'i ablukaya alacaklar diye endişe etmiyoruz. Ruslar, Fransız nükleer gücü, ve belki de başka nedenlerden ötürü, Paris'e yürümeyecekler. Rus Deniz Piyadeleri Tokyo'ya çıkarma yapmayacak.

Soğuk savaşın ikinci önemli ve garip sonucu, Asya ve Afrika'da Koloniler ortadan kalkarken ve Batılılarla komünistler gerilla savaşları ile meşgulken ortaya çıktı. 1950'lerin ortalarında, önceleri "ulusal kurtuluş savaşı" ve daha sonra "halk savaşları" denilen savaşlarda gerilla tekniklerinin başarılı olup olmayacağı veya bunların "kontra gerilla" teknikleri ile bastırılıp bastırılmayacakları herkesin merak ettiği bir konu idi. Başlangıçta, bir süre, Sovyetler Birliği "ulusal kurtuluş savaşları"ni desteklerken, bu konuda önderlik kısa bir süre sonra Pekin'e ve Başkan Mao'nun eserlerine geçti (1967). Amerikan cephesinde, Walt Rostow benzer şeylerden söz ediyordu (1961).

Vietnam'dan ne gibi dersler alınabileceği daha uzun süre tartışılacaktır. Burada, alının dersin, bu savaşın önceden kestirilemeyen olaylarla dolu bir savaş olduğu iddia edilecektir. Mao ve Rostow'un aynı zamanda Giap, Che Guevara ve Maxwell Taylor'un aşırı derecede kavramsal şeylerle uğraştıkları söylenebilir. Vietnam'da olanlar, Şili, Malezya, Venezuela, Zambia, Mozambik, İsrail veya Kuzey İrlanda'da olanlarla ilintili değildir. Eski koloniler veya diğer devletler demek ki yerel şartlar tarafından güçlü bir biçimde etkileniyor ve bazıları bir Marksist ihtilâl için olgunlaşmış bulunuyor, bazıları ise böyle bir şeyden pek etkilenmiyor. Her

iki taraf da kontrolleri altındaki toprakların güvenliğinden emin olmadıkça, başka bir devletin toprak bütünlüğüne saldırıyı düşünmeyecek, barış daha fazla olası ve savaş, o derece uzak bir ihtimal haline gelecektir. Böylece, gerilla savaşları, 1970'lerde, 1960'ların başında ve bu yıllar boyunca olduğundan çok daha az bir olasılık haline gelmiştir (Bkz. Herz, 1968).

Savaş, saldırganın saldırıya uğrayacak taraftan güçlü olduğu her durumda olasıdır. Bunun tersi gerçekleştiği hallerde savaş olasılığı azalır. Yani, bir yerde yerleşik güçler onları oradan çıkartmaya çalışan güçlerden fazla olduğu zaman savaş çıkmaz.

Eğer şimdi her iki taraf da gerilla savaşlarında zaferin yerel koşullar tarafından tayin edileceğini idrak ederlerse, Vietnam'dan sonra Amerika ile Sovyetler Birliği ile diğer komünist ülkeler arasında yumuşama artacaktır. Çin ve Amerika arasında yumuşamanın daha Vietnam savaşı sona ermemişken başlamış olması bu gözlemi doğrulamaktadır. Bu tip yumuşamaların bir açıklaması savaşın bütün savaşanlar için artan maliyeti ve ülke için önceliklerin ağırlıklarını duyurmaları ve bir de komünist ülkeler arasında yeni ortaya çıkan çatışmalardır. Ayrıca gerilla savaşları kolonilerin ortadan kalkması süreci içinde artık kendiliğinden yokolmaktadır. Aynen Berlin sorununun çözülmesinin Avrupa'da bir çıban başını ortadan kaldırması gibi, artık "halk savaşları", "kontrgerilla" gibi kavramların gittikçe daha az vurgulanması gerilimi azaltmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'nın ticarete Batıya olan bağlılığı saldırgan askeri girişimlerde bulunulması olasılığını daha da azaltmaktadır. Sadece silah ve diğer savunma gereçleri açısından yerel siyasal ve askeri durum daha dolaylı olarak savunma amacına yönelik olma eğilimi göstermiştir. Bunların açık bir sonucu, savaş tehlikesinin azalması ve her iki tarafta da "nükleer şemsiye" ve ittifak vaatleri gibi saplantıların gerilemesi olmuştur. 1950'de konvansiyonel silahlarla yapılacak bir saldırı tehlikesi her iki ideolojik kampta da bir paktlar yapma yarışı başlattı. Bunun bir sebebi, Fransa'nın, Avustralya'nın, Polonya veya Çin'in savunulmasında Amerika ya da Sovyetler'in nükleer güçlerini kullanabilecekleri inancını arttırmak gayreti olmuştur. Muhakkak ki bu ittifaklar, 1914'de her müttefikin diğerlerinin yardımını alma vadinin açlığı içinde olduğu cinsten ittifaklar değildi. Amerika Birleşik Devletleri acilen Tayland'ın yardımına gereksinme duymadığı gibi, Sovyetler Birliği de, komünist Çin'in yardımına muhtaç değildi. İttifak fikrinin yeniden canlandırılmasına sebep, her iki nükleer devletin de kendi "uydularının savunulmasında karşılık vereceğine inanılmasını" sağlamak istemesidir. Her bir durumda da aynı koşullar ittifakların doğ-

masına neden olmuştur. Dünya saldırmaya hazır beklemektedir ve ittifaklar buna acil bir cevap olacaktır.

1970'lere gelindiğinde değişen şey ne olmuştur? Genel olarak saldırı tehdidinde ordular ve gerilla güçleri açısından vuku bulan azalma, "Doğu-Batı" sorunu olmayan şeylere daha yüksek öncelikler tanınmasına neden oldu. Bir çeşit güç dengesi mantığı tekrar olanaklı hale geldi. Artık ittifakların anlamı azalmış, her devlet, başka iki devleti birbirine karşı oynama olanağına kavuşmuştu. Eğer Almanya ve Japonya ekonomik sorunlarla yeterince ilgileniyorlarsa, şimdi Sovyet saldırısının olmayacağı konusunda yeterli garantiye sahip ve Amerikan ekonomik gücünü dengelemek için kendi güçlerini kullanacak durumdadırlar. Çin, kendi toplumsal sisteminin Sovyetler tarafından altüst edilmesine mani olmak üzere enerjisini o yöne yöneltecek kadar kendini Amerikan tehdidinden uzak görebilmektedir. Aynı şeyler Fransa, Hindistan, Avustralya, Kanada, Romanya ve Küba için de geçerlidir. Güç dengesi şimdi askeri ve toprak alanı ile ilgili olmayan konuları da içermektedir, örneğin parasal sorunlar. Mamafih, bazı sorunlar alanla ilgilidir, örneğin İngiltere ile İzlanda arasındaki balıkçılık alanları meselesinde olduğu gibi. Eğer Varşova Paktı ile konvansiyonel bir savaş çıkması olasılığı azalmış olsa idi, NATO üyeleri birbirlerini böyle mini-sürtüşmelerle rahatsız edebilirler miydi?

Güç dengesini savunanlar, 1945'i izleyen yılların kendi modellerinin değerini ortaya çıkarttığını ileri sürebilirler. Eğer bir dünya imparatorluğu kurulamıyorsa ve eğer tek tek ülkelerin güçleri yeterince fazla değilse demek ki çok kutuplu bir düzenleme barış için gerekli bir unsurdur. Birden fazla düşmanın bulunması, bir tek düşman konusunda saplantıya düşülmesini önleyebilir (Bkz. Deutsch ve Singer, 1964). Bu sayede Amerikalılar körükörüne "anti komünist" ve Ruslar Washington'u "kapitalist emperyalist oyunların" merkezi olarak görmekten kurtulmaktadırlar.

Psikolojik saplantıların ötesinde, birden fazla devletin varlığı savaşlardan sonra, bir devletin savunması kırılrsa ve orduları yenilse bile tam zafere ulaşılmasını önler. Üçüncü, dördüncü ve beşinci ülkelerin karışması olasılığı barışın meyvalarını azaltacak bir unsurdur.

Güç dengesi veya çok kutupluluğun savunucuları, soğuk savaşın başlamasının nedeni olarak güç dengesi mekanizmasının işlemeyişini gösterebilirler. 1945'den sonraki Sovyet-Amerikan geriliminin, bütün kabahatini, koyu Amerikan taraftarları, Rusya'nın saldırganlığına ve hilekârlığına bağlarlar. Gösterdikleri örnek Sovyetler'in Romanya ve Polonya'da serbest seçimlere izin vermeyişidir. Son zamanlarda, İkinci Dünya Sa-

vaşını izleyen yılların “revizyonist” yorumlayıcıları soğuk savaşın başlatılmasının kabahatini Amerika’ya yüklediler. Verdikleri örnekler de atom bombasının bir tehdit unsuru olarak kullanılması, Stalin’in Rusya’sından olmayacak isteklerde bulunulmasıdır. Bu görüşlerin hiç biri de katiiyetle doğru sayılamaz. Soğuk savaş Almanya ve Japonya’nın askeri güçler olarak ortadan kalkmalarıyla kendiliğinden de başlamış olabilir. Daha önceki çözümleyiciler, denge sisteminin bazı üyelerinin ortadan kalkmasının geride kalan iki üye arasında gerilimi arttıracakını kestirebilirlerdi. Washington’un da, Moskova’nın da bir diğerini korkutmak için hiç bir şey yapması gerekmiyordu. Bütün yapmaları gereken Almanya’yı ortadan kaldırmalarıydı. Ortak düşman, devletleri birbirlerini tehdit etmekten alıkoyar, ortak düşman ortadan kalkınca, karşılıklı korkular geri gelir.

İki kutuplu sistemin barışa hiç katkısı yok mu? Klasik güç dengesinin geri gelmesini arzu edenler, 1945’den sonra büyük devlet sayısının iki değil, beş veya yedi olması halinde savaş tehlikesinin daha az olacağını iddia ederken çok aşırı bir şey söylemiş oluyorlar. Aslında eğer bu gerçekleşseydi soğuk savaşın duygusal yönü daha az ağır basardı. Eğer Rusya ile Çin, yahut Amerika ile Japonya ve arasındaki sürtüşmeler daha erken ortaya çıksaydı, bu, 1950 lerde görülen “bizler-sizler” tipi ayırıcı düşüncenin ortaya çıkmasını önleyebilirdi. Bununla birlikte, böyle iki kutuplu sürtüşmeler 1945’den sonra devamlı bir savaşa da neden olmadı.

Kenneth Waltz (1964, 1967), 1945’den sonra görülen katı iki kutuplu ittifak yapısının barışın devamı açısından arzu edilir bir durum olduğunu öne sürmüştür. Waltz, özlemlerle hatırlanan çok-kutuplu güç dengesi sisteminin bazı yerlerin siyasal statüsü hakkında belirsizliklere neden olduğunu ve bu belirsizliklerin de sık sık savaşlara yol açtığını ilave etmiştir. Buna karşılık Waltz, yığıl dengesinin bütün bölgeleri karış karış Washington ile Moskova arasında paylaşılması sonucunu doğurduğunu ve böylece üzerinde çekişilecek pek az yer kaldığını da söylemiştir.

Uluslararası süreçler yukarıda anlatıldığı gibi cereyan etmiş olsalar, bambaşka bir sonuç daha ortaya çıkabilir. Ya çok kutupluluk kuvvetin yayılmasından ötürü değil de, çatışmanın azalmasından kaynaklanıyorsa? Eğer bu doğru ise, ittifakların değişik şekillerde biçimlenmesi, barışa olan bir eğilimin ifadesi olabilir. Böylece yığıl dengesini ve güç dengesini iki-kutuplu ve çok-kutuplu uluslararası sistemler diye birbirinden ayırmak anlamsız olur. Bunların her biri nesnel bir şartın eseri olarak, yani savunmanın ve saldırı gücünün büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkabilir veya yok olabilir. Bundan önce söz konusu edilen bütün sistem-

ler gibi bu iki sistemin de sonuçta insanlığa barışı getirmesi ümit edilir, ancak itiraf etmeliyiz ki hangi sistemin yerleşeceği konusunda söz sahibi olmamız pek güçtür.

Waltz, barışın, geçmişteki güç dengesi sistemlerinin başlıca amacı olmadığını söylemekte haklıdır. Zira, her rejim iktidarını devam ettirmek ve bu iktidarı elinden almaya çalışacak güçlerle savaşmak eğilimindedir. Eski güç dengesi sistemi, bir üye devlet nüfus veya endüstri bakımından çok büyüme istidadı gösterince komşuları onu küçültecek bir önleyici savaşa girmeyi düşünebilecekleri için, bir bakıma savaşı teşvik bile ediyordu. Aslında barış, kurulan koalisyonların bir yan ürünü olmuştur. Çünkü kimse kazanamayacağı baştan belli olan bir savaşa girmek istememiştir.

1945'den beri savaşların, 1900-1945 arasındaki tecrübelerin ışığında bakıldığında, daha az ortaya çıkmış olması, iki kutuplu termonükleer dengenin barışı korumak açısından pek de başarısız olmadığını göstermektedir. Tabii, Versailles sistemi veya 1914 öncesinin sistemi güç dengesinin nasıl bir görünüm sunacağı hususunda gerçek bir fikir vermekten uzaktır. Barış ve güç dengesi siyasal ekonomik ve askeri durumlar daha istikrarlı oldukça ve 1750 de olduğunun aksine saldırganlık pek daha çekici gelmedikçe daha kolay idame ettirebilir. 1910'larda görülen çok-kutupluluk barışa yeni bir yaklaşım olmayabilir. Belki de bu durum, bizzat barışın ve dünyada barışın varolmasına yol açan nedenlerin bir sonucudur.

Yılgı dengesi şüphesiz devam edecektir. Bu, Ruslar'ın ve hatta İngilizler'in ve Panamalıların Washington'a saldırmamalarının bir garantisidir. Nükleer caydırıcılığın olmadığı yerlerde belki zaman zaman konvansiyonel savaşlar, (1715-1789) arasında görüldüğü gibi) çıkacaktır. Ancak bu pek korkunç bir olay olmayabilecektir.

Waltz'ın, iki-kutupluluk hakkındaki değerlendirmeleri belirsizliğin ortadan kaldırılması hususuna büyük ağırlık veriyor. Waltz'a göre Amerika ve Sovyetler Birliği'nin dünyanın her köşesinde etki alanlarının sınırlarını çizmeleri savaşları önleyecektir. Çünkü bir yerin sahibi bilinirse, o kendi alanını korumaya hazır olacaktır. Belki Waltz yalnızca boşluğun doldurulmasını övmektedir. Ancak aslında kabahat onu doldurabilecek çok-kutuplu yöntemlerde değil boşluğun kendisinde aranmalıdır.

Etki alanları, örneğin bir Avusturya'da değilse ve Avusturya kendini koruyabilecek inanılır bir üçüncü güç oluşturuyorsa, bir Amerikan ve bir Rus etki alanının olması iyi bir şeydir. Maldive adalarının hangi tarafın yanında yer alacağını bilmek iyi bir şeydir, meğerki Maldivler kimsenin yanında yer almadan kedi kendilerini koruyabilsinler.

İstilalar ve hükümet darbeleri kolay olunca ve askeri harekâtlar çabucak gerçekleştirilebilir halde olunca, bir güç dengesi sistemi kötü işleyecektir. Bunun aksi doğru olunca birçok sistem barışın korunması açısından iyi işleyecektir. O vakit dünya devletleri, bağımsızlık ve çeşitlilik gibi ilave avantajlarından ötürü güç dengesine doğru kayabilirler.

Waltz'ın iki kutuplu sisteme olan tercihinin Karl Deutsch ve J. David Singer (1964), itiraz ettiler. Onlara göre çok kutuplu düzenlemelerin en azından kısa dönemde yararları vardı. Richard Rosecrance (1966), bu iki görüşü de eleştirerek, ikisinin birleşmesinden ortaya çıkacak bir sistemin barışın en büyük ümidi olduğunu ileri sürdü.

İki kutuplu sistemin dünyayı devamlı bir savaş tehdidi altında tuttuğu şikayetleri ortaya atılınca, bu sistemin savunucuları, yumuşamadan ve iki süper devletin önderleri tarafından, zirve görüşmelerinde üzerinde anlaşılacak barış olasılıklarından söz ediyorlar. Ancak savaş ortadan kalkarsa, iki ittifakın önderlerinin kendi yandaşlarına vaad edebilecekleri ne kalacaktır ortada? Belki de o vakit küçük devletler derhal bağımsızlıklarını ilan ederek eski koruyucuları hakkındaki şikayetlerini dile getireceklerdir.

İki blok liderinin el sıkışarak başlattıkları barış görüşmeleri imajı, dünyada barışın tabiatını ve sebeplerini yanlış olarak ifade etmiş olabilir, hatta bu imaj hiyerarşik bir dünya yapısı hakkındaki beklentilerimizi dile getirmiş olabilir. Barış aslında bloklar arasında dikkatle yürütülen görüşmeler sonucunda değil, ülkeleri rahatsız eden ve onları savaşın kucağına atan sorunların azalması ile gerçekleştirilebilecektir.

Eğer bu böyle ise, artan dağınıklık ve karışıklık, ufukta görünen barışın müjdecisi olabilir. Bir görüşe göre Amerika, Fransa ve Avustralya'nın, Rusya, Romanya ve Çin'in dünya sorunları hakkındaki onayını bu sorunlar azaldıkça, sağlamak zorundadır. Bunun tersi görüş, böyle devletlerin bağımsızlığını önemli sorunların halledildiğinin ispatı olarak görmektedir.

ULUSLARARASI SİSTEMİN BİÇİMİ

Eğer "komünist" ve "komünist olmayan" ülkeler arasındaki katı ayırım bir ölçüde ortadan kalkmakta ise "doğu-batı" ayırımı yerine "kuzey-güney" ayırımı gibi daha yeni kutuplaşmalar akla gelebilir. Veyahut, kutuplaşmanın tamamen ortadan kalktığı, ve bir grup ülkenin Moskova ve Washington'un etkisinden uzak bir politika yürüttükleri durumlar düşünülebilir. Sistem çözümlenmesinden ödünç alınan terimler kullanılarak

buna "alt-sistemlerin" veya "bölgelerin" doğuşu diye ad takılmıştır. (Bkz. Contori ve Spiegel, 1970). Bir "bölgenin" her zaman sınırdaş ülkelerini anlattığı, yoksa bazen sıkı siyasal kültürel ve ekonomik ilişkilerin aralarında büyük mesafeler olan ülkeleri bile bir "bölge" olarak nitelendirip nitelendiremeyeceğimiz konusu kavramsal bir sorun olarak karşımızda duruyor.

Eğer yalnızca Avrupa'yı odak noktası olarak almakta ısrar edersek, eski dünyaya "tek bir sistem" diye bakmak mümkündür. Örneğin Napolyon Savaşlarının sonunda Afrika ve Asya'ya Avrupa'dan ayrı "alt-sistemler" gözüyle bakmak ve Latin Amerika ile Kuzey Amerika'yı da böyle nitelendirmek mümkündür. Belki İngiliz donanması bütün bu alt sistemleri birleştiren bir unsur olmuştu ama, kara parçaları üzerindeki politika çoğunlukla bir iki başkentten ve bir kaç ittifaktan yayılan otoritenin dışında da cereyan edebiliyordu.

Pekala, bugünkü dünya ne durumdadır? Barış bölünmez bir bütün müdür, yoksa aslında bölünebilir mi? Haiti ile Dominik Cumhuriyeti arasındaki bir savaş muhakkak dışarıdan bir karışmayı gerekli kılar mı? Böyle karışmaların olasılığı evrensel bir eğilimden çok, yerel zaafiyetlerin bir fonksiyonudur.

Ayrıca Haiti ile Dominik Cumhuriyeti arasında bir savaş ne derece olasıdır? Belki de bu dünyada savaş, kuralı değil istisnayı oluşturmaktadır ve bunun nedeni de "polislik" görevi üstlenmiş devletlerin karışmaları değildir. Ülkelerin birbirlerini savaşmakla tehdit ettikleri durumlar aslında azdır örneğin şu sıralarda Latin Amerika da bu tip tehditler hiç yoktur ve Afrika'da da pek az görülmektedir. Silahsızlanmanın en büyük taraftarı bile burada kararsız bir seyirci gibidir zira çoğu Latin Amerika ve Afrika orduları bir savaşı yürütebilecek "gerçek ordular" değildir.

Arjantin ve Brezilya arasında silahlanma yarışı ve çatışma, Çad ile Sudan arasında bir gerilla savaşı çıkma olasılığı gibi "heyecanlı" şeyler olmadıkça, bu yerlerde askeri açıdan can sıkıcı bir durum sürüp gitmektedir. Belki de bunlar gerçekten üniformalara, jet uçaklarına, subay kılıplarına para harcayan "resmigeçit alanı" ordularıdır. Oysa belki de bütün bunlar, biz soğuk savaşa ve onun sebep olacağı söylenen sınırlı savaşlara dikkatimizi toplamışken unuttuğumuz birşeyin belirtisidir: Uluslararası ilişkilerde silahlanma, savaşmaktan çok daha olağandır.

Latin Amerika'da nispeten az **irredentism** vardır. Afrika'da ise bu çok olabileceken, Afrika'nın aklı başında liderleri buna izin vermemektedirler. Belki savaşlar, bu ordular savaşmayı göze almadıkları için çıkmıyor. Ancak burada savaş ve barış hususunda ispat yükünü yanlış yere

yüklüyor olabiliriz. Belki de savaşlar yüksek maliyetli oldukları ve kazançlar bu maliyete oranla pek küçük oldukları için çıkmıyorlardır.

Bu söylenenler 1950'lerde NATO hazırlıklarının mantığını suçlamak anlamına gelmemelidir. Bu satırların yazarı soğuk savaşın belki de her iki tarafta siyasi savunma hatlarını hazırlayınca dek gerekli görülmüş olabileceğine inanmaktadır. Büyük ordular barışın korunması için, azaltılmış güçlerden daha etkili olmuştur. Berlin'in durumu, Almanya'nın her iki taraf için önemi ve sınırın iki tarafındaki bazı ülkelerin belirsiz gelecekleri yüzünden savaş 1950'lerde beklenebilir olay idi.

Avrupa'da savaş olası idi fakat şimdi bu olasılık azalmıştır. Bu tehlikeye karşı hazırlıklı olmak bir hata değilse, bunu dünyanın başka bölgelerine ve gelecekteki yıllara yaymak yanlıştır.

Savaş şimdi de olasıdır, ancak herhalde daha az yerde ve beklediğimiz yerlerin dışında böyle bir şey olabilecektir. Gerçekten, bu savaşların çoğu savaş ile, ideolojik sürtüşmelerle veya ciddi bir dünya bunalımı ile ilgili olmayabilir. Örneğin Paraguay ile Bolivya arasında 1932-1935 yıllarında vuku bulan Gran Chaco savaşı, bütün şiddetine rağmen, dünyanın başka yerlerindeki çatışmalarla hemen hiç ilgili değildi.

Soğuk savaşın dışında, 1960'larda her ikisi de bir müslüman tarafın, müslüman olmayan devlete karşı irredentist isteklerde bulunduğu iki önemli savaş tehlikesi görüldü. Öyle görülüyorki Arap devletleri İsrail'i hem varoluşundan ötürü, hem de 1920'lerde ve yine 1948 ve 1949 da ve 1967'de ellerinden Filistin'in bazı bölgelerini aldığı için asla affetmeyecekler. Pakistan'ın da, Hindistan'ı Keşmir'i zaptettiği ve yerli halkın arzularına kulak asmadığı için affetmeyeceği sanılmıştı. Belki bunlar İslam toplumlarında intikam kurumunun ve geriye doğru uzun bir zaman ufkunun varlığının örnekleridir ki, bu affetmeyi zorlaştırmaktadır. Eğer bu teknik genelleme kısmen bile doğru ise, dünyanın diğer bölgelerinde, örneğin Brezilya ile Arjantin arasında savaş, Orta Doğu'da ve Güney Asya'daki kadar olası ve yaygın olmayacaktır.

Öyleyse barış, Latin Amerika'da ve Pasifik'te pek tehlikede değil. Hatta Hint ve İsrail örneklerinde bile barış imkansız değil. Batı Berlin'de, Quemoy ve Matsu'da barış büyük tehlikede olmaktan çıktı. Buna neden Uluslararası sistem olabilir. Her halükarda sistem, barışın bu gelişen şansını yansıtacaktır.

"Dünya Devleti" hakkındaki düşüncelerimiz ne olursa olsun, barışın başarısında şeref bir bölümü de uluslararası yapıya ve özellikle bölgesel örgütlenmeye aittir (Nye, 1970). Dünya devleti kurulması imkansız olsa bile, bölgesel düzeyde barışı koruyan uluslararası örgütlenmeler iş-

levlerini sürdürebilir. Bunun nedeni belki de ortak kültürel veya ekonomik ilkelerin ülkeleri bir ortak cephede birleştirebilmesidir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ekonomik çıkar birliğinin bir örneğidir. Gerçi 1939-1945 felaketinden sonra Fransa ve Almanya tekrar savaşa girmeyebilirler. Ama önceleri kömür ve çelik birliği ve daha sonra ekonomik faaliyetlerin ortak yönetimi savaşmanın dramatik bir garantisini oluşturmaktadır. Afrika Birliği Örgütü (O.A.U.) kültür birliğinin en güzel örneğidir. Afrika devletleri eski sömürgeci devletlere ve başka kıtalardan gelebilecek tehlikelere karşı bir birleşik cephe görüntüsü sunmak istedikleri için, birbirleri ile savaşmaları olasılığı daha düşüktür. Belli bir amaca yönelik bir devletlerarası örgüt, savaşa serbestisini kısıtlamak amaç edinilmemiş olsa bile, buna da yaramaktadır.

Belki ulusal devletin halâ varolduğuna üzülebiliriz, fakat bu hangilerinin yaşamaya devam edeceği sorusuna cevap olmaz. 1871'den sonra "Almanya" sistemin önemli bir parçası oldu ve artık Bavyera ile Prusya arasında çıkacak bir savaş ile meşgul olmak gereği kalmamıştı. Bugün Fransa ve Almanya önemli ulusal devletler olmakta devam ediyorlar, fakat bunlar arasında bir savaş ciddi bir olasılık değildir ve bu da kısmen, kurulmuş bulunan bölgesel üstyapıya bağlıdır.

Ulusal devletlerin sayısı, Kolonilerin ortadan kalkması ile tarihteki en büyük sayısına ulaşmıştır. Şimdi, 130'u aşkın Birleşmiş Milletler üye sayısını, güç dengesinin ideal sayısı olan 5 ile nasıl karşılaştırabiliriz? (Bkz. Russett, 1965). Bu devletlerin bir kısmı OAS ve OAU gibi bölgesel örgütlere girmekle egemenliklerinden bir miktar özveride bulunmuş oluyorlar. Uluslararası yapının çözümlenmesinde bu hem işleri besitleştiren ve hem de, anlaşılmaz hale getiren bir durumdur. Basitleştirici yönü, 130 ayrı ülkenin etkileşimini nasıl çözümlenebileceğimiz konusunda pek fikrimiz olmayışından ileri geliyor. Eğer bu 130 devlet 50 siyasal birliğe indirgenip, bunlar arasından 5-10 alt-sistem oluşturulabilirse, bu bizim tanışık olduğumuz sistemlere bir parça benzececektir. Zihin karıştırıcı yönü ise, bu basite indirgemenin istikrarlı ve güvenilir olmamasından ötürüdür. Uganda, hala daha, OUA ve Doğu Afrika Federasyonu'nun varlığına rağmen Kenya ile savaşa tutuşabilir. Amerika ve SSCB kendi sistemlerinde biri alt sistemlere bir miktar etki yapabilir.

Biz savaşı egemenliğin bir ölçütü olarak görmeye alışmışız. Bu ayrıca bazı birimlerin bütünleşmekten çok ayrı kalmış katılmacılar olduğunu da gösterir. Ancak yukarıda açıklandığı gibi bu "savaş olasılığı" çok sık gerçekleşirse, uluslararası politikanın işleyişi konusunda çok karamsarlığa kapılırız. Eğer Afrika'da savaşlar çıkmıyorsa bu devletler egemenliklerinden fedakârlık ettikleri ve Afrika Birliği Örgütü (OAU) devlet-üstü bir

kimlik kazandığı için mi oluyor? Belki öyle, fakat çok olasıdır ki öyle değil.

Bugün uluslararası sistemin 1925 ile karşılaştırıldığında daha mı az, yoksa daha mı çok bağımsız aktörü olduğu sorusu, cevap verilmesi güç bir ölçüm sorunudur. Cezayir Fransa'dan bağımsızdır, fakat Bulgaristan SSCB'den gerçekten bağımsız değildir. Belirtildiği gibi, Kenya ve Tanzanya, veya Fransa ile Almanya birbirlerinden bağımsız olabilirler, fakat bazı amaçlar için bağımsızlıklarını kısıtlamayı tercih etmişlerdir.

Şurası oldukça kesin ki, bağımsızlık melezleri şimdi biraz daha adil dağılmış ve biraz daha fazlası Asya ve Afrika'ya yayılmış durumda. Eğer doğruysa, uluslararası sistemde başka cins bir değişmeyi keşfedebiliriz. Uluslararası politika son zamanlara kadar Avrupa ağırlıklı olmuştur. Uluslararası hukukun Roma hukukunda bu kadar çok dayandırılmış olması bunun en güzel örneğidir. Aztek diplomatik uygulamasını, Zulu, Polinezya, hatta imparatorluk Çin'i diplomasisini pek araştırmıyoruz. Bu çok mantıklı olabilir, çünkü bütün yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler yerleşmiş diplomatik uygulamaları yani Avrupa uygulamalarını benimsemişlerdir. Afrika'da egemen bağımsızlığın aranan özelliği, Belçika'nın Hollanda'dan 1831'de aldığı bağımsızlığın özelliğinden farklı değildir.

Bunların bir kısmı, Avrupalı olmayan devletler Avrupa geleneklerine, gelenekler statükocu çıkarılara hizmet ettikçe, yıpranmaya uğrar. Çinli ve başka diplomatlar şimdi diplomatik uygulamalarda değişiklik yapmaya başlamış ve bunun örneklerini Hong Kong ve Macao ile ilişkilerini yürütürken vermişlerdir.

Kısacası dünya hep Avrupa'daki gibi bölünmüş durumda mıydı? Dünya devletlerinin olmayışının tek karşılığı dokunulmazlıklarla donatılmış diplomatlar göndermek midir? Avrupa-dışı ülkeler bizim alışkın olduğumuz sistemlere başka seçenekler getirmekte başarılı olabilir.

Uluslararası ilişkiler araştırmalarında ve uygulamalarında devletleri birbirlerinden ayırmaya yarıyacak etiketler aramaya devam ederiz. Süper devletler ile normal devletler arasında anlamlı bir farklılık var mı? Süper devlet olmak ile nükleer devlet olmak aynı şey mi? Bir ortaboy devlet sınıfı tanınmalı mı? Ve Dışişleri Bakanı Kissinger (evvelce Profesör Kissinger)'in düşüncelerini nereye oturtacağız. Kissinger'in Birleşmiş bir Avrupa, Japonya, Çin, Sovyetler Birliği ve ABD'den oluşan güç beşlisine ne demeli?

Çin, Fransa, Avustralya ve Romanya gibi ülkeler gittikçe artan bir biçimde bağımsız davranırlarken bu acaba bir cins iki-kutupluluğun yalınlanması değil, kanıtı mı? Waltz gibi analistler, Fransa'nın bağımsızlı-

ğının Amerikan nükleer şemsiyesinin öneminin azalmasından dolayı değil, bilakis Amerikan garantilerinin artmasından ötürü ortaya çıktığını söylüyorlar, Paris'e yapılacak bir saldırıya Amerika'nın karşılık vereceği o kadar aşikar ki, Fransız liderler buna herkesi inandırmak için Amerikalılarla aynı hizada olmak gereğini duymuyorlar.

Hiç olmazsa bu iki-kutuplu sonuçların değil, iki kutuplu nedenlerin bir tartışması oluyor. Ancak burada da bazı kuşkular var. Belki 1959 veya 1969'a nazaran 1949'da bir Amerikan nükleer karşılığı daha az inanılır idi ve SSCB'ne uyarılar gönderebilmek için daha büyük ölçüde bir ideolojik benzeşmeye gereksinme vardı. Belki Pekin'i korumak için bir Rus müdahalesi, 1950'de 1960 veya 1970'e göre daha uzak bir olasılık idi. Çoğumuz bu varsayımların doğru olup olmadığını merak ediyoruz. Her on yıldan, on yıla Amerikan ve Rus karşı koyma kapasitesi artmaktadır. Amerikan ve Rus karşı koyma arzusu ise azalmaktadır. 1950'den 1970'e olan şey, Pekin ve Paris'e dışarıdan gelen tehditlerin azaldığıdır. Böylece nükleer şemsiyelere daha az ihtiyaç duyulmakta ve bir devletin belli bir yöne meylenmesi daha az gerekli olmaktadır.

Yalnızca Amerika ve SSCB en son füzeleri ve hidrojen bombalarını yapabilir. Yalnızca bu ikisini uzaya uydular ve Hint okyanusuna donanmalar yollayabilir. Yalnız bu ikisi en son model jet avcı uçağını imal edebilir. Ancak Merihten bakan bir gözlemci neye "süper güç" etiketini koyacaktır? Eğer yalnızca endüstriyel potansiyel ve performans'a bakarsak bu terim Moskova ve Washington'a uygulanabilir. Bunlardan birinin birleşmiş bir Avrupa ya da gelişen bir Japonya tarafından bu tahtından indirilip indirilemeyeceği de ilginç tartışmalara yol açabilir. Eğer soru süpergüç'ün siyasal anlamı ile ilgili olursa, süper devlet olmanın önemli oranda anlamını yitirdiği belirir. Avustralya'yı Amerika'ya bir kutup lideri olarak çeken şey hidrojen bombası mıydı, yoksa Avustralya'nın kuzeyindeki ülkelerin istikrarsızlığı ve bunun neden olduğu siyasal tehdit miydi? Eğer bu istikrarsızlıktaki azalmalar tehdidi ortadan kaldırma eğilimi gösterirse, Amerika bütün hidrojen bombalarını üst üste dizse de o vakit kaydedeceği liderliği yeniden elde edemez.

Doğaldır ki hidrojen bombalarının bir önemi vardır. Ancak birinci hidrojen bombasını başka bir devletin elindeki hidrojen bombası nötraliye ettiği için duyuru hiç hidrojen bombası olmadığı zamandan pek farklı değildir. Hele yukarıda sözü edilen bir takım eğilimler gerçekleşme yolunda ise uluslararası ilişkiler çözümlemesi açısından, kısa yoldan hareket edebilmek için bir farklılığa işaret etmeliyiz. Birçok bakımdan dünya devletlerinin varlığı önemlidir fakat yığılma dengesi açısından kararları Moskova ile Washington vermektedir. Diğer bütün devletler güç dengesi aç-

sından değişik roller oynarlar. Japonya gibi bir devletin Malezya'dan daha önemli bir aktör olduğuna kuşku yoktur. Dolayısıyla devletleri eskiden olduğu gibi büyük devletler ve küçük devletler diye ikiye ayırmak anlamsızlaşmıştır. Japonya ile Malezya arasındaki fark, nükleer bir güç olmayan Japonya ile H?bombası imalatçısı SSCB arasındaki farktan daha azdır, ancak bu olgu bile artık su götürür hale gelmiştir.

Bazı devletlerin, diğerlerine göre istediklerini daha fazla yaptırıp yaptırmadıklarına gelince daha değişik sorunlarla karşı karşıya kalıyoruz. Acaba zayıflık bir güç unsuru ve güçlülük yalnızca bir yük müdür? Devletlerin dış politika sürecinde görevli "başarı"larını karşılaştırmaya çalışmak zor bir iş olabilir. Duyusal olarak, D devletinin B devletine göre istediklerini daha çok yaptırdığı sonucuna varabiliriz, ancak bunun hangi başlangıç noktasına göre yapıldığını kestirmek zordur. Ekonomik durumda daha nesnel olarak ölçmek mümkündür. Batı Almanya tabii ki, Hindistan'a göre çok daha zengindir. Yalnız, bunun ne kadarı uluslararası sistemdeki siyasal olaylara ve ne kadarı iç ekonomik başarıya bağlıdır. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası "parlamento"lardaki oylama sonuçlarını ölçebiliriz (Alker ve Russett, 1965) ve kimlerin daha kazançlı olduklarını saptayabiliriz. Fakat böyle oylamalar dikkatle değerlendirilmelidir. Bazı büyük devletlerin hoşnut etmek arzusunda oldukları küçük devletler uğruna "kazanan tarafta" oy kullandıkları hatırdan çıkarılmamalıdır. Bir ittifakın lideri olmak bir avantaj mıdır? Yoksa ağır bir yükü olan bir sorumluluk mudur? Dış politikanın yürütülmesinde genel olarak büyük devlet mi olmak daha iyidir, küçük devlet mi? Yapılan bir araştırmaya göre (Olsen ve Zeckhauser, 1966) ekonomik açıdan, herhangi bir askeri ittifakın liderin birey başına düşen harcamaları yönünden, objektif olarak kendisine isabet edenden çok daha fazlasını yapmaktadır. Belki de Doğu Almanya'nın ve Çekoslovakya'nın Rusya'ya nazaran ekonomik açıdan daha iyi durumda olmalarının ve Japonya ve Batı Almanya'nın savunmaya az para ve işgücü harcıyabilmelerinin sırrı budur. Bunun yanı sıra ABD ve SSCB gibi ittifak liderlerinin yaptıkları harcamalara karşı elde ettikleri kazançların çok önemli olduğunu ileri sürenler de vardır. Bu kazançlar yalnızca psikolojik kazançlar mı? Yoksa bu kazançlar çok daha gerçek, Washington'un ve Moskova'nın ekonomik ve siyasal olguları haksız yere kendi leyhlerine değiştirmelerini sağlayan cinsten kazançlar mı?

Bu söylenenler, 1960'larda ortaya çıkan çok daha değişik bir çözümleme biçimini gerektiren sorunların bir örneğidir. (Mueller, 1969). Eğer "kim kazanıyor" cinsinden basit sorulara nasıl cevap alınacağı hususundaki içgüdüsel duygularımıza güvenmemeye başlarsak, o vakit genel sorular hakkındaki duygularımıza da güvenmemeliyiz. Bilgisayarların geniş

veri analiz edebilme olanakları ortaya çıkınca, “yeniden verilere dönüş” hareketi diye tanımlanabilecek bir hareket ortaya çıktı. Bu hareket eski, geleneksel bilgilerinin sınanması gerektiğini, yeni önerilere ihtiyaç olduğunu iddia ediyordu. Bu biçim düşünce tarzı en azından yüzeysel korelasyonlara ve totolojik tehlikelere karşı dikkatli olmamız sonucunu doğuracaktır. Uluslararası ilişkilerde karşılaştırılabilir olayların istatistiksel “n” sayısı çok büyük değildir ve değişik olguları aynı kategori içinde sınıflandırmak çabası büyük yanlışlıklara yol açabilir. Bütün bunlar yapılırken, devlet adamları ve başkaları sistem hakkında aynı soruları sormaya ve cevapları kestirmeye devam edeceklerdir.

Belki de “kim kazanıyor?” sorusuna cevap aramayı bir kenara bırakıp, “barış içinde miyiz?” sorusuna cevap vermeye çalışmamız gerekmektedir.

GELECEKTEKİ SORUNLAR : NÜKLEER YAYILMA

Saldırı eğilimi konusunda herşey söylendikten sonra yine de bir gerçek ile karşı karşıyayız. ABD ve SSCB yığılma dengesini kurduktan sonra, İngiltere (1952), Fransa (1960), Çin (1964) ve Hindistan (1974) nükleer silahları elde ettiler. Bu nükleer yayılma karşısında hiç bir şey yapılmaz mı? Ve bu yayılma devam edip gidecek mi? (Bkz. Buchan, 1966; Rosecrance, 1972; Quester, 1973).

Fransa, Çin ve İngiltere'nin görece (izafi) güçlerini değerlendirdiğimizde görüyoruzki, gerçekten “nükleer devletler” arasına girmekle bu ülkelerin prestijlerinde bir artış meydana gelmiştir. Nükleer silahlar sayesinde Çin, Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik bağımsızlığını ilan edebilmiştir. Ancak, bu ülkelerin, süper devletlerin arzularına karşı koyabilme konusunda örneğin Japonya gibi nükleer olmayan bir devletten daha ileride olduklarını söyleyebilmek güçtür. Nükleer silahları elde etmek devletlere muhtemelen ellerindekinden daha fazla bir siyasal güç kazandırmayacaktır. Nükleer yayılma böylece, dünyadaki çok kutuplu güç dağılımını pek etkilemeyecektir. Belki bunun tek sonucu, iki süper devletin varolan güç dağılımını nedensel olarak etkileyebilme olanağını azaltmış olacaktır.

Nükleer yayılmanın durdurulmasıyla siyasal etkileme gücünün iki süper devlete doğru kayabileceğini iddia etmek olanaklıdır. Değişmelerden söz ederken dayandığımız temelleri açıkça belirlemeliyiz. Yayılma varolan güç dağılımını istikrara kavuşturabilir ve yayılmanın yasaklanması bu dağılım dengesini bozabilir.

Burada ileri sürülen mantık, nükleer silahların yayılmasını önleme andlaşmasına karşı olan devletler tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Yayılmanın durdurulması, ancak andlaşmanın genel olarak kabulü ve onaylanması ile mümkündür. Ancak "andlaşma", beş nükleer devletin bu silahlara sahip olma hakkını onaylamakta ve diğer bütün ülkeler için uluslararası Atom enerjisi ajansı'nın kontrol yetkisini getirmektedir. İtalyan diplomatları gerçek bir Avrupa birliğinin, İngiltere ve Fransa'ya nükleer devlet olma hakkı tanınırken, İtalya ve Almanya'nın bu olanaktan yoksun bırakılmaları durumunda mümkün olamayacağını iddia etmişlerdir. Prestij gücün önemli bir unsurudur. Eğer devletlerin egemenlik hakları, gelecekteki nükleer yayılmayı önlemek için bugünden kısıtlanırsa, siyasal gücün dağılımı da daha bugünden etkilenecektir.

Yayılma konusunda birkısım düşünürler çok-kutuplu, bir kısım düşünürler de iki-kutuplu bir yaklaşımı tercih etmişlerdir (Young, 1969). ABD ve SSCB, bir iddiaya göre, iki-kutuplu bir yayılmanın yasaklanması yaklaşımı içindedirler. Aslında 1967-68 yıllarında hazırlanan nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşması böyle ikili bir çabanın sonunda ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmaya karşı çıkan devletlerin yandaşı oldukları görüş, barışa doğru ilerlemenin ancak dünya devletleri arasında daha büyük eşitlik sağlanırsa mümkün olabileceği görüşüdür. Bu düşünce ancak bir ölçüde doğrudur. Üzerinde fazla ısrar edilirse, mücerret çözümlerinin elle tutulur dış politika sorunlarına uygulanması gibi, sakıncaları olan bir durum ortaya çıkar. Nükleer silahlara sahip olmayan küçük ülkelerin, nükleer yayılmadan yana oldukları doğru değildir. Kanada, İsveç gibi ülkelerin yayılmanın önlenmesi anlaşmasını desteklemelerinin nedeni katı ittifak sistemlerini ve iki-kutupluluğu desteklemeleri değildir. Nükleer silahların daha fazla yayılması hem savaşı daha korkunç hale getirecek, hem de savaşın çıkmasını kolaylaştıracaktır. Bu silahlar ideolojiyi bir nebze daha az etkili kılmışlarsa da, bunun için ödlenen bedel çok yüksek olmuştur. Nükleer silahlar pek etkili bir teknolojik icattır. Bunlar, uluslararası politikayı pek farklı yönlere yöneltmişlerdir. Bu silahlar endüstriyel gücün basit bir birikimi olarak görülemezler. Aynı zamanda yerel istikrarı altüst edebilecek çatışmalara yol açabilecek durumdadırlar.

Richard Rosecrance'ın (1966) Deutsch ve Singer'in (1964) çok-kutuplu düzenlemelerine verdiği cevap, nükleer yayılmanın olduğu ve olmadığı çok-kutuplu sistemler arasında güzel bir ayırım yapmıştır. Rosecrance, nükleer yayılmanın olmadığı çok kutuplu sistemlerde daha fazla savaş çıkabileceğini ancak bu savaşların ufak çaplı savaşlar olacağını öne sürmüştür. Yayılma halinde fevkalade yıkıcı nükleer savaşların çıkma olasılığı artacaktır. Rosecrance orta bir yolu tercih etmiştir. Bu varolan

statükoya çok benzemektedir. Yani hem iki-kutuplu ve hem de çok-kutuplu sistemlerin yanyana yaşadıkları bir durum. Ancak, böyle bir durumun gerçekleşmesi, eğer büyük çaplı bir nükleer yayılma olmazsa daha kolaydır.

Eğer gittikçe daha fazla devlet nükleer silaha sahip olursa, çılgın bir nükleer savaş çıkma olasılığı artabilir. Zira, eninde sonunda yeni bir "Hitler", nükleer silahları olan bir ülkede iktidara gelerek (verilecek karşılığı düşünmeden) nükleer bir savaşa neden olabilir. Böyle bir olasılık zayıf ise de, nükleer silahların yayılmasının uluslararası sisteme yapacağı etkiyi düşünmek zorundayız.

Nükleer silahları olan bir devletin başkentine bir saldırı yapılmasa bile, nükleer silahların yayılması, dehşet dengesinin sağladığı bağımsızlık ve serbestliği bir parça arttırabilecek mahiyettedir. Eğer Çekoslovakya'nın elinde böyle silahlar olsa SSCB Prag'ı işgal edebilir miydi? ABD, Dominik Cumhuriyeti'ne çıkarma yapabilir miydi? Hatta eğer Biafralıların elinde böyle silahlar olsa, Nijerya ayrılıkçı Biafra'yı işgal edebilir miydi? Böylece uluslararası politika için sonuç, güç dengesini alt-üst edecek, neredeyse Feodal çağdaki Avrupa'nın bölünmesine benzeyecekti. Feodal baronlar güçlerini savunmalarının gücüne borçluydular. Yani ayrılıkçılar aynı sonucu nükleer yıkıntının caydırıcılığı sayesinde sağlayabilirler.

Bu tip kargaşa nükleer silahlardan bağımsız olarak bile uluslararası sahneye çıkıyor. Bunun nedeni, uluslararası ticaretin ve onun dayandığı teknolojinin hassas dengesinde aranmalıdır. Filistinli Arapların dünya havayollarının uçaklarına saldırıları, İsrail'in Filistin'in bütününe işgal etmesinden çok sonra ortaya çıkan bir karşı koymadır. Belki gelecekte El Fatah, IRA ve FLQ nükleer silah elde edecekler, belki de bu terörist örgütler aynı derecede korkunç başka karşı koyma yöntemleri bulacaklar. "Ulusal bağımsızlığı", uluslararası politika ehlileştirildiği, kültürel ve ekonomik ilişkiler canlılığını koruduğu ölçüde "dünya devletine" tercih edebiliriz. Fakat, her fraksiyon ve kara parçası için bağımsızlığın çok büyük bir bedeli olabilir.

Demek ki, uluslararası güç dağılımından tamamen bağımsız olarak, nükleer yayılma, merkezi hükümetlerin iç iktidarlarını devam ettirebilmesini tehlikeye atmaktadır. Burada devletlerin nükleer silah elde etmesinin o devletlerin içinde de bir yayılmaya yolaçması riski vardır. 1962 de Nijerya'nın elinde "bomba" olsaydı belki de 1968 de Biafra da nükleer silaha sahip olacaktı. Nükleer maddelerin beceriksizce kontrol edildiği konusunda raporlar çıkmıştır. Nükleer Fizyon maddelerinden bomba yapabilecek fizikçiler çoktur. Böylece az sayıda insan istedikleri zaman nükleer pat-

lamalar meydana getirebilirler. Şimdilik dünya nükleer silahların bir kızgınlık sonucu kullanılmayacağı fikrine alışmıştır. Fakat Londra'da dinamitlerin patlatıldığı, adam kaçırma, suikastler ve uçak kaçırımlar da artık kanıksanmıştır. Eğer istekleri yerine getirilmezse, bir Quebec ayrılıkçısının Vancouver'e atom bombası atabileceği o derece inanılmaz bir şey midir?

Böylece mikro-yayılma adi suçlular tarafından bile sömürülebilir. Herhangi bir şehrin bir yerine bir nükleer patlama başlığının saklanması ve gizli bir İsviçre bankası hesabına belli bir paranın yatırılmaması halinde, bunun patlatılacağı tehdidi düşünülebilir. Siyasal amacı olmayan suçlular birçok kere bir banka soygununu maskeleyerek için karakol v.b. yerlere dinamit atmışlardır. Eğer bunlar olabildiyse, bir kişinin bir şehri rehin alması neden olmasın?

GELECEKTEKİ SORUNLAR : ÜLKE İÇİ OTORİTENİN AZALMASI

Uluslararası Politikada ideoloji faktörü gelecekte nasıl bir eğilim gösterecektir? Yukarıda belirtildiği gibi, bu öğeler soğuk savaşın bir nedenini oluşturmuştur. İdeolojik iştah azaldı mı, veya devletlerin buna karşı zaafiyetlerinde bir azalma mı oldu? İkinci husus burada varsayılmaktadır. Bu zaafiyet bir kez azaldı mı, ideoloji ikiden fazla yol izlemeye başlar. Bu, kısmen, içinde bulunduğumuz çok-kutuplu hali de açıklayabilir. Devletler artık kendilerini "komünist" ve "komünist olmayan" gibi etiketlerle sınırlı saymıyorlar, böylece ideolojik etiketler katoloğu daha çok çeşitlilik gösteriyor. Bu cins hareketler, daha önce de belirtildiği gibi, artık herhangi bir devleti kendileri için model olarak almak zorunluluğunu duymuyorlar. Bu, uzun vadede bir devletten ötekine değil, bizzat devlet kuramına ne ölçüde tehdit anlamı taşıyor? Acaba bu, uluslararası politikanın biçim değiştirmesi sonucunu doğuracak mı?

İdeolojinin önemi açısından en önemli husus, kamu oyunun ve içpolitika kaygılarının uluslararası politika dediğimiz şeye alan etkisidir. Bazı hallerde "ulusal" bir sorun "uluslararası" boyutlar kazanmıştır. Cezayirli ve Vietnamlılar Fransız yönetimine karşı çıkarak, direnişlerini dünya kamuoyuna bir "savaş" olarak kabul ettirince bu husus gerçekleşmiş oldu. 1945'den bu yana, öteden beri bağımsız olan birçok devlet kitlelerin isteklerini hesaba katmak zorunda kaldı. Birinci Dünya Savaşı, Fransız ve Alman hükümetleri kendi kamuoyları tarafından pek az mı yoksa pek çok mu etkilendikleri için ortaya çıktı? 1914'den önce Avrupa hükümetleri etnik ulusçuluğu halklarına verip, siyasal ve ekonomik demokrasiyi alıkoymadılar diye düşünebilir miyiz? Eğer bu böyle idiyse, bu halkların ulus-

çuluktan kurtulup liberallerin ve enternasyonalistlerin alkışlayacağı amaçlara yönelmeleri daha 30-40 yıl alırdı. Fransızların, Almanların veya Amerikalıların yeniden bir dünya hakimiyeti kurmak istemedikleri zamanın sinamasına gereksinme gösterir. Yalnız Amerika'dan bahseden Frank Klingberg (1952), Amerika'nın belli dış politika devreleri geçirdiğini saptamış ve Vietnam'daki savaşa gösterilen tepkiyi 15 yıl öncesinde tahmin etmişti. Klingberg 1776'dan beri Amerikan dış politikasının, düzenli olarak, içe-dönüklük ve dışa-dönüklük devrelerini her 24 yılda bir geçirdiğini iddia etmiştir.

En azından Asya ve Afrika halklarının yabancıların boyunduruğuna karşı direnişleri, Avrupalılar, Amerikalılar veya Japonlar yeniden başat olma arzusu gösterebilir bile, yüksek düzeyde kalacaktır. Eğer dünyada yeniden bir "güç kazanma savaşı" olacaksa, bu asla Avrupa'nın dünyanın bir çok bölgesini kolonileştirirken olduğu gibi tek yanlı kalmayacaktır. Avrupa'lılar veya Amerika'lılar bir yere asker gönderirken, söz konusu ülkelerdeki demokratik, ekonomik ve kültürel etkileri hesaba katmak zorunda olacaklardır. Hesabı yaparken, bu modelin bir yerine kitlesel laik hareketlerin oluştuğunu ve modelin çöktüğünü görmüşüzdür. Kuram endüstrileşmenin askeri hazırlıklara ve militarizme yardımcı mı engelleyici mi olduğu konusunda kararsızlık gösteriyor. (Schumpeter, 1951) daha sonra endüstriyel kapitalizmin emperyalizme ve geniş askeri hazırlıklara gereksinme duyduğu hakkındaki ekonomik determinizmin kuramlarına geri döneceğiz.

Endüstrileşme aynı zamanda şehirleşmeyi ve bir miktar zenginliği beraberinde getirir. Bir zamanlar subayları toprak sahiplerinden, askerleri küçük çiftçilerden olan bazı toplumlar artık böyle hazır insan gücü rezervleri bulmakta güçlük çekeceklerdir. Modern toplumun nisbeten zengin hayatı genç adamları, eskiden çiftçilik hayatında olduğu gibi askeri bir yaşam için şartlandıramamaktadır. Buna bir de disipline karşı şüpheli duyguları katarsak bunun sonucu dış çıkarılara pek açık olmayan bir eğilim olabilir bütün bunların bir denge içinde tutulabileceği ancak ümit edilebilir. Belki Ruslar Moskova'da FIAT otomobilleri ile gezmek isteyecekler, Çinli ve Vietnamlı gençler sert ve disiplinli bir askeri hayata eskisi kadar kolay alışamayacaklardır. Böyle eğilimlerin gerçekleşmesi ümidine bel bağlamak tehlikelidir, zira "Zenginler daha da zenginleşmekte fakirler daha da fakir düşmektedirler."

Eğer dünyadaki bütün toplumlar belli bir otoriteden hoşnutsuzluk hatta bir ölçüde yumuşak bir kural tanımazlık içine giriyorsa, bu toplumlar arasındaki benzerliklerin, sonunda ayrılıklardan baskın olacağı tezini destekleyecektir. Ekonomileri yönlendirme çabalarının arttığı bu çağda

batı toplumlarının "Sovyet Bloğunun" bazı yöntemlerini kabullenmesi olası mıdır? Bunun aksine, Moskova, Pekin ve benzer ülkelerde bir parça liberalleşme mümkün değil midir? Henüz bu benzeşmenin derecesi ve bunun uluslararası politikaya yapacağı etki hakkında bir fikrimiz yok eğer ABD ve Rusya birbirlerine ABD ve İngiltere'nin olduğu kadar yakın olsalar ittifakların ve askeri hazırlıkların önemi ortadan kalkar mı? Doğu ve Batı Almanya birleşirse ne olur? Uluslararası politika iki Almanya birleşirse ne hale gelir?

Uluslararası sistemleri inceleyen geleneksel yaklaşım sahipleri devletler arasındaki benzerliklerin dostça geçinme demek olmadığını hemen söyleyeceklerdir (Waltz, 1959). Eğer Japonlar Batı Avrupalılara benzerlerse Batılılarla Japonlar arasındaki savaş olasılığı azalır mı? Benzeşme bazen ekonomik açıdan benzeşme demek olabilir. Bu durumda iki tarafta kıt olan aynı şeyleri isterlerse, sürtüşme, hatta silahlı çatışma çıkabilir. Hiç kimse benzeşmenin tam olacağını bekleyemez. Herkes şehirleşme, çevre kirlenmesi, rahata alışma yönünde birbirine benzemeye başlasa da, sosyalist blok, çoğulcu dünya ve üçüncü dünya arasında her zaman barışçı olmayan farklılıklar sürecektir (Kissinger, 1966).

GELECEKTEKİ SORUNLAR : ÜLKE İÇİ ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Öldürücü silahların yayılması ve otoriteye karşı direnmenin dışında devlet bağımsızlığını zedeleyen başka etkenler de vardır. Özellikle 1960'larda ve 1970'lerde ortaya çıkan teknolojik ve ekonomik gelişmeler bu etkenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hiç bir devlete ait olmayan ve yalnız kendine karşı sadakat duyan "devletler ötesi" aktörlerin yani çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması uluslararası politikada alışılmış açıklamaların yapılmasını zorlaştırmaktadır (Vernon, 1971; Nye ve Keohane, 1971; Huntington, 1973. Bu söylenenler sadece kapitalist dünya için geçerlidir. Ulusuna karşı sadakat duymayan firma yöneticisi yalnızca özel sektörde mi vardır? Belki de bu eğilim sosyalist blok içinde de bulunabilir. Örneğin ulusal çıkarla her zaman bağdaşmayabilen kişisel veya brokratik çıkarlara hizmet duygusu buralarda da görülebilir.

Yukarıda dile getirilen sorunun bir çözümü çok uluslu şirketlerin ana şirketin bağlı olduğu ülkeye sadakat duyacağını varsayarak çözülebilir. Bu açıdan bakınca, Intercontinental otellerinin Amerikan dış politikasına destek sağladığı, British Petroleum şirketinin İngiltere'ye bağlı olduğu düşünülebilir. Günümüzde şirket yöneticileri halâ kendilerini vatansever olarak görmek isterler. Bunların vatansever olabilmeleri için de bir "vatanlarının" olması gerekir. Böylece Kanadalıların, Kanada'nın pek çok

bölgesinde Amerikalıların ekonomiye hakim olmasından duydukları tedirginlik haklıdır. Bu tedirginliğin, önemli hisseleri ellerinde tutanların vatandaşlık değiştirmeleri ile bir ölçüde giderilebileceği fikri ciddiye alınmalıdır.

Böyle basit açıklamalar bu tip firmaların karmaşık yapısı karşısında zayıf kalmaktadır. Çok uluslu şirketlere sadece birden fazla devlet içinde faaliyet gösterdikleri için bu ad verilmemektedir. Bunların mülkiyeti, alt ve üst kademe yöneticileri vs. gerçekten çok uluslu bir kimlik taşımaktadır. Eğer böyle şirketler Malezya'da, Malezyalıları, Arjantin'de Arjantinlileri çalıştırsalardı bu o ülkelerin hükümetlerini kararlarına uyulacağı hakkında bir garanti olabilir mi? Artık böyle şirketlerin ABD Dış İşleri Bakanlığına veya ordusuna hizmet edebileceği korkusunun ötesinde, sadece kendine hizmet edeceği endişesi de daha büyük önem kazanmaktadır.

Burada bir varsayım daha ilgimizi çekiyor. Böyle şirketler, özellikle Amerikan dış politikasına hizmet edecekleri yerde, o dış politika tarafından kendilerine hizmet edilmektedir. Bu yeni bir fikir değildir. Yarım yüzyıldan daha fazla bir süredir, şirketlerin kendi çıkarları doğrultusunda devlet dış politikalarını kullanmaları emperyalizmin bir açıklaması olarak kullanılmıştır.

Bu izah tarzı, çözümlene yapanları, Lenin (1916) ve Hobson (1902) tarafından öne sürülen kuramları yeniden incelemeye ve hiç olmazsa uluslararası sistemin yarısı (komünist) için açıklamalar aramaya yöneltebilir. Bu kurama bir çok yorum kullanılabilir. Örneğin, askeri hazırlıkları veya deniz aşırı müdahaleleri içindeki işsizlik, gelirin adaletsiz dağılımı, askeri-endüstriyel kompleks veya bazı iş çevrelerini çıkarlarına bağlamak mümkündür (Magdoff, 1969; Baran ve Sweezy, 1966).

Ancak dış politika ile iç ekonomik düzenlemeler arasındaki bağlantı hakkında varsayımlarda bulunurken çok dikkatli olmak gerekir. Örneğin, Amerikalılar "ticareti korumak" için bir donanma istiyorlarsa, ve bu muz ve kahve kaynaklarına ulaşmak amacını güdüyorsa burada gelir dağılımının adaletsizliği, yatırımların iyi işleyememesi gibi şeylerden söz edilemez, çünkü Amerikalıların büyük bir çoğunluğu serbest ticaretten doğacak tüketim malları fazlasından yararlanacaklardır. Lionel Robins (1939) savunmacı ekonomik emperyalizm hakkında daha az totolojik bir iddia ileri sürmüştür. Kendisine göre, devletler kendilerini gümrük duvarlarına ve diğer siyasal engellere karşı korumak isterler, bunların giriştikleri "emperyalist" faaliyetler içeride ekonomik veya siyasal demokrasinin bulunup bulunmadığı ile ilintili değildir.

Ekonomik açıklamalar aranması doğaldır. Dış dünyadaki aksaklıklar (emperyalizm, karışmacılık ve savaş) ülke içindeki bozukluklara bağlanabilirse (fakirlik, işsizlik vs.), o vakit her ikisini de, sevimsiz değer tercihleri yapmadan, bir çırpıda yapılacak bir reformla halletmek olanaklıdır. İçeride ekonomik demokrasinin dışarıda daha fazla saldırgan olmaya yol açabileceğini, hatta bu iki hususun ilintili olmadığını keşfetmek ne kadar kötü olabilirdi.

Bu çeşit emperyalizm kuramları, Amerika ile Sovyetler Birliği arasında 1945'den sonra çıkan soğuk savaşın nasıl başladığı hakkındaki revizyonist yorumların temelini oluşturur. Amerikalılar eskiden beri kendi kendilerine soğuk savaş başlatan şeyin Stalin'in kötülüğü olduğunu söylerken, revizyonist tarihçiler bunun tam aksi bir sonuca varmışlar ve aslında kapitalizmdeki bozukluklardan kaynaklanan bir Amerikan yayılcılığının var olduğunu ifade etmişlerdir (Lafever, 1972). Mantıksal açıdan, revizyonist eleştirinin iki yarısından biri doğru olabilir. Kapitalizm hakkındaki ifadeler bir kenara bırakılarak, D.F. Fleming'in (1961) yaptığı gibi Amerika'nın statükoyu ilk bozan devlet olduğu ileri sürülebilir. Yahut da, statükoyu kimin bozduğu üzerinde durulmayarak kapitalizmin yerel halklara faydası olmadığı anlaşılabilir. Portekiz'e Angola'da saldırgan demek ve Amerika'ya da Portekiz'i destekliyor diye yayılcı demek yerine, niçin yalnızca Portekiz yönetimi Angola halkının saadeti ile çatışıyor denemesin? Bunun tersine, ABD, Doğu Almanya ve Polonya'daki komünist yönetimi değiştirmek çabası içinde olduğu için saldırgan olmakla suçlanabilir. Ancak, böyle bir yönetimin işin başında o ülkelerin halkları tarafında arzu edildiğini ima etmek biraz fazla olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi iki-kutupluluk her iki taraf için de rejimlerinin tehdit edilmesi karşısında doğal bir davranış idi, demek en adil değerlendirmeyi yapmak anlamına gelir. Revisyonistler, iddialarını güçlendirmek ve çekici kılmak için bir çok şeyi birlikte söyler ve olaydan olaya gerçekleri yanlış aksettirmek riskini göze almaktan çekinmezler.

Kapitalist ekonomik nedenlerin ne ölçüde modern Amerikan dış politikasını etkilediği tartışması ilginç ve genişleyen bir biçimde sürüp gidecektir. Buradaki bazı eleştiriler bizim uluslararası ilişkiler sorunumuzu çözmeye yetmemektedir. Eğer, yayılcılık kapitalizmin kökünde vardır dersek, seçim veya devrim yolu ile Amerika Birleşik Devletlerinde reform yapmak olasılığı hemen hemen olanaksızlaşmış olacaktır. Eğer bu doğru ise barışı sağlamak için, **realpolitik** çözümlemecilerinin "yayılcılık devlet olmanın doğasında vardır" diyen sözlerin inanmaktan başka yapılacak şey yoktur. **Realpolitik**'cilerin kullanacakları aletler, kâh bir parça diplomasi, kâh bir nebze silahsızlanma, çok kutupluluk ve nükleer silahların

yayılmamasını önlemek olacaktır. Daha öncede belirtildiği gibi bir çok uluslararası ilişkiler çözümleyicileri ekonomik süreçler, (Vietnam, SSCB'yi çevreleme siyaseti vb.) gibi dış politika girişimlerinde bile pek önemli bulmazlar. Öteden beri Schumpeter (1951), Langer (1962) gibi bazı yazarlar, emperyalizmin Hobson ve Lenin'in söylediği gibi ekonomik kökenli değil, sosyolojik, siyasal ve etnik bir olgu olduğunu söylemişlerdir. Devlet mi iş dünyasına hizmet ediyor, iş dünyası mı devlete hizmet ediyor? Fransa, daha sonra yayılabilsin diye, Kuzey Afrika'da kendi iş adamlarına rüşvet vermesi ikinci seçeneği destekleyen bir örnektir. Amerika'da gereksinme duyduğu bazı hammaddeleri elde etmek için böyle şeyler yapıyor. Fakat bu "emperyalizmin ekonomik kuramı"nın kanıtlandığı anlamına gelmez.

Çok uluslu şirketleri devletin hizmetinde ya da, devleti bu şirketlerin hizmetinde olarak görmek çok fazla şeyi basitleştirmek anlamına gelir. Her iki varsayımda ilgili aktörlerin sayısını aynı tutacaktır. Belki bundan ötürü bu çözümleme yöntemi çok kişi tarafından çekici bulunmaktadır. Eğer böyle şirketler kendi yollarını izliyor ve bazen dışişleri bakanlıkları tarafından engelenip, bazen onlardan yardım görüyorlarsa, modelimiz çok daha karmaşık olmak zorundadır. Ayrıca, devlet dışı diğer uluslararası aktörlerin emelleri ve davranışları da karmaşıklık yaratan etkenlerdir. Bunların içine Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler ile, IRA, FKÖ gibi kuruluşlar girer.

Uluslararası arenayı daha da anlaşılmasız kılan bir başka şey de "Hükümetler" ile "Dışişleri Bakanlıkları" ve hatta bakanlık içi bölümlerin kendi ayrı çıkarlarının olmasıdır. Böylece hiç kimse Amerika'nın, İngiltere'nin ya da Almanya'nın dış politikasını tam anlamıyla yürütmüyor demektir (Halperin, 1974). Belli birimler, belli politikaları "ulusal çıkar gereğidir" diyerek empoze etmeğe ve bu suretle kendi çıkarlarına hizmet etmeğe çalışırlar. Her şeyi iyi işleyen toplumlarda ulusal çıkar ile bürokratik çıkarlar üst üste gelebilir, çünkü yasama ve yürütme organları, dış politika da ülke için dış politika kazançları görmezlerse bu organların çalışmasına engel olabilirler. Fakat bütün toplumlar böyle iyi işlemezler.

Bazı durumlarda, uluslararası görüşmeler üstü kapalı olarak örneğin deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri arasında çekişmeden ibaret olabilir, halbuki görünürde görüşmeler örneğin ABD ile İngiltere arasında yapılmaktadır (Neustadt, 1970). Belki de uluslararası ilişkiler uzmanları dış politika kararlarını, söz konusu devletlerin amaçları açısından değil, görüşmeyi yapan memurların kariyerlerinde ilerlemeleri açısından değerlendirilmelidirler. Bu eğilim, devletler giderek bürokratlaştıkça, marksist ülkeler devrimci ruhu kaybettikçe, artış göstermektedir.

Bir anlamda bu söylenenler “çözümleme düzeyi” tartışmasını yeniden gündeme getirmektedir. Bu konuda J. David Singer “uluslararası ilişkilerde çözümleme düzeyi sorunu” (1961), ve Kenneth Waltz **Man, the State and War** (1959) adlı eserlerinde ilginç ve değerli fikirler ileri sürmüşlerdir.

Bu tip çalışmalar önceleri “karar vericiler” ve orduları vs. harekete geçiren diplomatik girişimler üzerinde durmakta idi. (Bkz. Snyder, Bruck, Sapin, 1954; Snyder ve Paige, 1958). Son zamanlarda, Graham Allison (1969) tarafından ortaya atılan tipoloji çevresinde önemli çalışmalar yapıldı.

Allison karar vermekle görevli olanların güdülerini ve algılamalarını vurguluyor. Snyder ve arkadaşları ulusal ve kişisel çıkarların aynıyet gösterdiği ve yetkililerin fırsatları nasıl aldıklarının önemli olduğu inancını taşıyorlar.

Emperyalizm konusunda bürokratik siyaset izahları, uluslararası politikanın ekonomik kuramlarından ayrılıyor ve hem Sovyetler Birliği ve Çin, hem de ABD'nin dış politikalarının açıklanması için aynı derecede geçerli oluyor. Sovyet Deniz Kuvvetleri Hint Okyanusuna neden girmek çabasında? Muhtemelen böyle girişimler Sovyet donanmasının bütçe ödemelerini arttıracığı için.

Askeri-endüstriyel kompleks hakkındaki kuramlar ekonomik modeller ile bürokratik modeller arasında bir yerde yer alıyor. Amerikan Deniz Kuvvetleri ile iş yapan General Dynamics şirketi için kârlılık yönünü düşünürken, onunla sözleşme yapan deniz subayları terfi, deniz kuvvetlerinin güçlenmesi gibi güdülerle hareket ediyorlar. Sovyetler Birliğinde de bir askeri-endüstriyel güç var mı? Mutlaka var. Buradaki tek fark, füze veya denizaltı imal eden fabrikaları yönetenlerin şahsen parasal zenginlik elde edememeleridir. Belki şunu söylemek yerinde olur. Sovyetler Birliği'nde amaç kariyer ve bürokratik kazanç iken ABD'de endüstri kâr amacı güdüyor, askerler ise bürokratik nedenlerle hareket ediyor. Her iki ülkede de silahlanma ve silahlanmayı destekleyen dış politika davranışlarından yana olma eğilimi büyük bir benzerlik gösteriyor.

Bürokratik siyaset modeli, dikkatlerimizi özel sektörden tekrar siyasal olgulara çevirmemize neden oluyor. Ancak bu modelde, devletin çeşitli kurumlarını, örneğin Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ile bu ikisinin de Tarım Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ile aynı kaynakları paylaşmak üzere yarış halinde oldukları gözden kaçmıyor.

Sonuçta bu bilgilerin dünyadaki dış politikalar hakkında elimizdeki ip uçlarına fazla bir şey katıp katmadığı belli değil. Bir devletin bütçesi

“özel sektör”, “iç politika işleri” ve “dış politika işleri” diye 3 bölüme ayrılrsa bunların herhangi birinin diğerine nazaran daha büyük olduğunu ispat edebilir miyiz? Gereğinden fazla uçak gemisi yapılmasına neden olan düşünce biçimi, gereksiz tarım eğitimi harcamalarına da neden olabilir. Özel sektör de gereğinden fazla reklam ve tüketim malları imalatına ve daha az vergi ödeme gücüne pekala yönelebilir.

Böyle baskılar altında hareket eden dünya siyasal sistemi bazen aktif dış politika izleyerek, bazen basit davranarak siyasal kararlar almaya zorlanıyor. Eğer Amerika'nın, Rusya'nın, Japonya'nın veya İsveç'in askeri politikası hakkında tahminler yürütmek istersek belki de geleneksel ölçütler bize “bürokratik güdüler vs.” den daha yararlı olabilir.

Bütün bu söylenenlerden anlaşılacağı gibi, ülke içi siyasal süreç, uluslararası ilişkilerde güç edinme arayışı konusunda fazla bir değişiklik getirmiyor. Ekonomik emperyalizm ve bürokratik siyaset modelleri rekabetçi ve genişlemeci dış politikanın birer parçasını oluşturuyor. Bu da devlet davranışı hakkında daha önce bildiğimiz şeylere fazla bir şey katmıyor ve yeni açıklamalar yapabileme kabiliyetimizi arttırmıyor.

Morgenthau ve “gerçekçiler” devletlerin genişlemeci ve güçlenme arzusunda olan varlıklar olduğunu söylemişlerdi. Kapitalist düzende şirketlerin faaliyetlerini de ekonomik kuramları aynı biçimde izah ediyorlar. İşlevselciliğe (Functionalizm) inanan bir kişi, böyle şirketleri kontrol edebilme çabasının ulusları birleştireceğini ve dolaylı olarak dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunacağını söyleyebilir. Buna karşılık, bir sosyalist uluslararası ilişkilerin, ancak, ülkeler kapitalizmden kurtulunca uygarlaşabileceğini ileri sürecektir. Fakat bu gerçekleşinceye dek gerçekçilerin betimlediği gibi bir dünyaya razı olmak zorundadır. Machiavelli devrinden beri ülkelerin güç ve yayılma arayışı içinde olduğu görülüyor o devirlerde doğaldır ki kapitalist bir güdüden henüz söz edilemezdi.

Acaba uluslararası sistemi anlatırken, ulusal devleti ihmal mi ettik? (Bkz. Vital, 1967). Devletler bireyleri öldürebilir veya ölüm riskini göze almaya ikna edebilir. Çok uluslu şirketler ve devletlerarası kuruluşlar da aynı şeyi yapabilirler mi? Örneğin Venezuela ordusu ile deniz piyadeleri birbiri ile savaşmıştır. Ancak biz buna iç savaş diyoruz. Filistin hareketine artık önem vermeye başladıysak bu, onun devlet olma özelliklerini üzerinde toplamaya başlamasındandır, artık Filistinliler savaş yapabilme gücündedirler (İsrail ile, Ürdün ve Lübnan orduları ile). Şiddete dayanan özellik, devlet olabilmede, toprağın önünde gidiyor diye düşünülebilir. Burada hemen akla yine nükleer yayılma geliyor. İTT kendi araçları için nükleer silah elde etmek isteyebilir, fakat Filistinliler veya IRA (İr-

landa Cumhuriyet Ordusu) bu arzuyu taşıyabilir. Uluslararası ilişkilerde halâ şiddet söz konusu olduğu ve çoğumuz düzenli bir yaşamı tercih ettiğimiz için, devlet daha uzun bir süre uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü olmaya devam edecektir.

EKOLOJİK GEMEINSCHAFT : BARIŞ İÇİN BİR NEDEN OLABİLİR Mİ?

Acaba ekonomide veya teknolojide, bize devletin güç kazanmak için uğraş verdiği bir dünyadan başkasını düşündürebilecek iyi haberler yok mu? Bir kısım yazarlar güç çatışmasının gerilimleri dışına çıkan eserler verdiler (Sprout ve Sprout, 1971; Hoffmann, 1973). Doğa, belki de, bir ülkenin kendi durumunu iyileştirmesi için yaptığı çabaların başka ülkelerde de düzelmeye sonucunu vereceği bir durum yaratıyor. Amerika Birleşik Devletleri nükleer serpintiden kendisini, diğer Kuzey Amerika ülkelerini de bundan korumazsa, kurtaramaz.

“Ekoloji” terimi 1970’lerde moda olmuş bir Amerikan sözcüğü idi. Doğa kirlenmesine karşı devletler önlem almak zorundadır, ancak bu sa-vaşa veya barışa neden olabilir mi?

Geleneksel bir siyaset gözlemcisi bunun uluslararası politikayı pek etkilemeyeceğini söyleyebilir. Oysa, bu terimin daha geniş bir kapsamı vardır. Ekoloji terimi hareket serbestimizi kısıtlayan bir kavramdır. Bu, başka şeyleri değiştirmeden bir şeyi değiştiremeyiz demektir. Bunun olumlu yanları da vardır olumsuz da, fakat daha geniş bir eşgüdümeye gereksinme olduğu açıktır.

Ekonomik gereklerden ötürü, çatışmadan çok işbirliğine doğru bir gereksinme olabilecek midir? “Oyun” kuramcıları doğayı da bir oyuncu olarak görmeye alışkındırlar. Birdenbire Merih’ten gelen düşmanların dünya çevresinde yörüngeye girdikleri anlaşılrsa bütün dünya devletleri bu yeni düşmana karşı bir savunma ittifakı oluşturamazlar mıydı?

Yirminci yüzyılda uluslararası ilişkiler dahil her şey “fen” tarafından etkilenmektedir. Yeni keşif ve icatlar ve de yeni riskler büyük bir hızla ortaya çıkmaktadır. Çevre kirlenmesi artmakta, fakat teknolojinin sonuçta bunun da üstesinden geleceği inancı devam etmektedir. Askeri teknolojideki gelişmeler bir dönemde istikrarı sağlayabiliyorsa, başka bir dönemde de aynı şeyi yapabilir.

Nüfus patlaması, enerji açığı, çevre kirlenmesi, yiyecek maddeleri kıtlığı hep üzerinde durulması gereken konulardır. Yukarıda sözü edilen çok uluslu şirketler bile kendisine karşı birleşilecek ortak bir düşman

olarak telakki edebilir. Eğer bu kuruluşlar etkili bir biçimde kontrol edilecekse ortak önlemler almak şarttır. Artık doğa bir tek devletin kurallarını aşan, ortak önlemlere gereksinme gösteren çıkar gruplarının oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Belki de bütün bunlar devletlerin vatandaşlarının ekonomik ve maddi yaşamlarına doğrudan karışmasını gerektirecektir. Pnesya'da Büyük Frederik'in hükümeti askeri ve dış politika işlerinden başka şeylere karışmak gereksinmesini duymayabilirdi. Fakat bugün bir hükümet iktidarda kalabilmek için çevre kirlenmesi, beslenme, tam istihdam, boş zamanların değerlendirilmesi gibi şeylerle uğraşmak zorundadır.

Devletler birbirlerini rahatsız etmeden politikalarını nasıl eşgüdüm içine sokacaklardır? Çok uluslu şirketlerin, bir devleti diğerine karşı oynayarak kuralları çiğnemelerine nasıl engel olunacaktır? Yirminci yüzyılın dördüncü çeyreğinde, ekonomik konularda bile, uluslararası sistem rekabet halindeki emperyalizmlerden öteye birşey olmak zorundadır. Ekolojik konular devletleri birbirine bağlayan bağlar mı olacak yoksa devletleri bölen sorunlar mı yaratacak? Eğer bunlar devletleri birbirine yaklaştıran bağlar olacaksa, devletler üstü kuramlar mı sözkonusu olacak, yoksa, barış içinde birarada yaşayan ama eskisi kadar bölünmüş bir dünya ile mi karşı karşıya olacağız? 1950'lerde Batı Avrupa'da baş gösteren ekonomik birlik kımının siyasal birliğe dönüşeceği konusunda iyimser kuramlar geliştirilmeye başlandı. Ernest Haas **Beyond the Nation State** (1964) adlı eserinde bu kuramın güzel bir örneğini veriyordu. 1950'lerde kömür ve çeliğe duyulan ortak gereksinme uluslararası işbirliğini geliştirdi, şimdi ortak gereksinme başka şeylere karşı da duyulabilir.

Eğer bu tip kuramlara "işlevselci" (functionalist) adını verirsek, gelecekte siyasal birleşmelere doğru gidilebileceğini garanti edebilir miyiz? İşlevselci kuram alanı da insanlık için pek övünülecek birşey değildir. Zira buradaki ana fikir savaşı önlemenin, ekonomik gereksinmelerin bir yan ürünü olduğu fikridir, yoksa barış özlendiği için elde edilmeye çalışılan bir nesne olarak görülmemektedir.

Güç politikası açısından olaylara bakıldığında işlevselci birleşmenin, ancak "dünya dengeleri" ve "ortak düşman" kavramlarının sınırlamaları içinde mümkün olabileceği düşünülebilir. Bavyera ve Prusya hem ortak ekonomik ve kültürel nedenler ve hem de ortak bir düşman (Fransa) yüzünden birleşmeye gittiler. Fransa ve Almanya kömür ve çelik gereksinmesi ve SSCB'den duyulan ortak endişe yüzünden birleşme yolundalar. Afrikalılar ortak miras ve kolonyal devletlere karşı husumetleri yüzünden birleşiyorlar. Fakat Merih'ten gelecek düşmanlar bir kenara bırakılırsa, bütün dünyayı birleştirecek böyle ortak nedenler yoktur.

Eğer bir dünya devletine gönüllü olarak veya başka biçimde ulaşılabilse bu savaşları önleyebilir mi? O vakit savaşlara belki de "iç savaş" denilecek, o kadar. Eğer devletleri birarada tutan şey ortak düşman ise, bütün devletler birleşince ortak düşman kim olacak?

Kenneth Waltz, *Man, the State and War* (1959) adlı eserinde bu temayı geliştiriyor. Birleşmenin sınırları hakkındaki başka bir açıklama biçimi daha bulunabilir. Ya tam bütünleşme ekonomik açıdan bütün topluluk veya o topluluğun önemli parçaları için sağlıklı birşey değilse? Merkezi olarak yönetilen ekonomiler her zaman en iyi yönetilen ekonomiler değildir. Bazı ekonomik kararlar serbest piyasa koşullarına göre ve devletler işe ne kadar az karışılırsa o derece sağlıklı olarak alınabilirler. Eğer otorite yerel olursa ve Brüksel'den Cenevre'den veya New York'dan kaynaklanmazsa, bir *laissez faire* durumu yaratmak daha kolay olabilir. Eğer bir dünya devleti hakkında umursamazlık duygusu içine girsek, bu, böyle bir sonucu ciddi olarak tartışmamıza engel olabilir. Belki de ekonomik veya demokratik merkezîyetçilik hatta otoriter merkezîyetçilik açısından bir dünya devleti kurmak için ödenen bedel pek pahalı hale gelmiş olabilir.

Kamu düzenlemesine ihtiyaç duyulan durumlarda dahi, devletler, üreticilerle tüketiciler, gelişmişlerle az gelişmişler arasında gerçek çıkar çatışmaları ortaya çıkabilir, öyle ki, her birim, kendisini korumak için, gümrük yetkisine ve egemenliğin öteki ekonomik sülerine sahip olmak isteyecektir. En üst düzeyde ekonomik çıkarlara sahip olmak için Avrupa'da ya da dünyada ne ölçüde siyasi birleşme gereklidir? Gümrüklerin kaldırılmasına ihtiyaç duyulabilir, ama her durumda değil; üstelik gümrükler ayrı ülkeler arasında yapılacak anlaşmalara dayalı olarak da kaldırılabilir. Çalışma politikasına ve gıda maddeleri fiyatlarına devlet müdahalesinin koordine edilmesine ihtiyaç duyulabilir, ama nereye kadar? Devletler ayrı ayrı egemen kaldıkları zaman dahi önemli ölçüde koordinasyon mümkündür. Aksi takdirde savaşın ortaya çıkması olasıdır.

Kültür ve dil benzer sorunlar yaratmaktadır. Avrupa Charlemagne mirası üzerinde birleşmek isteyebilir, fakat aynı anda Belçika Fransızca ve Hollandaca dillerinin kullanılması açısından ikiye ayrılabilir. Kültürel ve iktisadi mübadelenin birleştirici ve ayırıcı etkileri üzerinde bazı ilgi çekici analizler yapmak mümkündür. Telgraf hatları ya da posta servisleri, hiç olmazsa dil engelini aşılabilirdiği durumlarda, insanların fikir ve duygu değiş tokuşunu sağladıkları zaman birleştirici bir eğilimin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Buna karşılık demir ya da denizyolları ile gerçekleştirilen ticaret aynı etkiyi yaratır mı? Muhtemelen evet, ancak, eğer maddi çıkarlar üzerindeki çatışmalar ortak kazançlardan daha yüksekse, muhtemelen hayır.

EKONOMİK GESELLSCHAFT : BARIŞ İÇİN BİR NEDEN Mİ?

Eğer siyasi birleşmeler, belirtilen işlerliği olan zorunluluklar temelinde önceden oturtulmamışsa, bütün bunların içinde barış için bir zorunluluk yer alabilir mi? Uluslararası şirketler bir nizam isteyebilirler, çevre kirliliği de erken müdahaleye ihtiyaç duyabilir, ama temel "uluslararası" tartışma yine de ganimetlerin paylaşılması, iktisadi kaynakların, toprak haklarının karşılıklı tanınması esasına göre, tahsisi ve buna bağlı ticaret ve yatırım konularında sürüp gidecektir. Burada ne ölçüde işbirliği ümidi vardır? Yoksa, ilerde, bu tür iktisadi sorunlar konusunda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların ciddi savaflara yol açmasını mı bekliyoruz? İnsan, başkentlerde yerleşmiş kötü niyetli monoplist ve kapitalistlerin çabalarına bağlı emperyalizm teorilerini kabul etmese bile, bir milletin bir başka milletle olan ilişkilerinde menfaatlerinin zedelenmesinin savaflara yol açabileceğini kolayca düşünebilir. Eğer Amerika Birleşik Devletleri Panama Kanalı'ndan geçiş ücretlerini toplarsa, Panama hükümeti açıkça bir çıkar sağlayamayacaktır. Eğer İran, Basra Körfezi'nin petrolle zengin herhangi bir bölgesini eline geçirirse bir Arap ülkesi buradan mahrum kalacaktır. Petrol fiyatı yükselirse Kuveytliler Amerikalılardan daha zengin olacaktır. Eğer Yeni Gine'deki bakır alanları Amerikan sermayesine şimdi açılırsa, Amerikalılar bundan yirmi yıl sonra ortaya çıkacak fiyatlardan daha düşük fiyatlarla yatırım fırsatlarını değerlendireceklerdir. Bir kişinin burada bir dilim ekmek ele geçirmesi, bir başka kişinin bir başka yerde bir dilim ekmek kaybetmesi anlamına gelebilir. Ve üstelik sadece daha önce sözünü ettiğimiz nüfus artışı sorunundan kaynaklansa bile, dünya pek yakında ekmek kıtlığı ile karşılaşacaktır.

Kuşkusuz iktisadi meselelerle, iktisadi meseleler oldukları için ilgilimiz. Kötü beslenme konusu üzerinde uzun uzun düşünüyoruz; gelir dağılımındaki bozukluklar bizi rahatsız ediyor. Buna karşılık, önemli endişelerimizden biri de bu tür ekonomik olguların dünya siyasal sistemi üzerindeki etkileridir. Hiç olmazsa iki tür soru ortaya çıkmaktadır. İktisadi ve maddi mallarla ilgili büyük açıkların ve büyük fazlaların, savaş ve barış konusunda etkileri ne olacaktır? Ticaret ilişkileri, genellikle, ticaret yapanların "karşılıklı bağımlılıkları" kavramı içinde ele alınmaktadır. Bu, karşılıklı ticaret yapanları birbirlerine yakınlaştırmakta mıdır, yoksa çıkar çatışmaları mı yaratmaktadır?

Aşağıdaki genelleme ilk soruya cevap olarak ileri sürülebilir. İktisadi ve maddi mal açıkları kendi başlarına barış ya da savaş sebebi olarak gösterilemezler. Açıklar ve diğer iktisadi problemler, ilgili tarafların hepsi bu problemlerin çözümlenmesi için çaba gösterdiklerinde ve tarafların

hepsinin eşit biçimde yararlanacağı garanti edildiğinde, gerginlikleri azaltıcı rol oynarlar. Buna karşılık, ağırlığı bir ülkeden ötekine olduğu gibi aktarılan, açıklar, kıtlıklar, sorunlar uluslararası politikanın konusu haline gelirler. Burada da güç kullanımı henüz gündem dışına çıkarılmamıştır.

İnsan, petrol elde etmek için askeri kuvvet kullanılabileceğini düşünebilir mi? Japonların 1941 yılı Aralık ayındaki saldırısını unutmamak olsa bile, Kissinger'in 1974'deki deneme balonları, bu durumu, hiç olmazsa ima etmiştir. Bazıları, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının kabulünden bu yana dünyaya hakim olan ahlak anlayışının, öyle petrol temini gibi tamamen maddi bir nedenle savaşa izin vermeyeceğini ileri sürebilirler. Ancak insanlığın ahlak anlayışının geçmişte yeterli miktarda değiştiğini unutmamak gerekir. Gerekli hammaddelerin yeteri kadar uzun bir süre sağlanamamasının dünya kamu oyununda nasıl bir etki yapacağını şimdiden bilemeyiz. Yurtiçinde fazlaca zengin olanların varlıklarına zorla el konulmasını oldukça uzun bir süre önce onaylamış bulunuyoruz; buna "mütaraki vergileme" adını veriyoruz. Ancak bu tür zorla yeniden dağıtım yollarına uluslararası planda en son ne zaman baş vurulmuştur? Belki de Japonya'nın 19 uncu yüzyılda zorla ticarete açılması, ya da Çin çayına ihtiyaç duyan İngilizlerin ortaya çıkardığı Afyon Savaşı örnek model olarak gösterilebilir. O zamandan beri uluslararası ahlak anlayışı bir miktar değişmiştir, ama, yeteri kadar değişmiş midir? "Sınırlı savaş" için olanaklar varsa da, savaş, o günden bugüne mutlaka değişmiştir. İktisadi ilişkiler değişmeyi tamamlayacak ölçüde değişmiş midir?

Gıda maddeleri için yapılan savaşlar aynı şekilde tartışılabilir. "Hayat alanı" savaşları 1939'dan beri lanetlenmektedir. Almanlar, Hitler'in Ukrayna'da elde etmek istediği buğday tarlaları olmadan da, hatta Pomeranya ve Silezya olmadan çok daha zengin hale gelmişlerdir. Ve Japonlar Mançurya'sız da çok başarılıydılar. Ancak, eğer Hitler ve Tojo daha fazla güç kazanmak, daha yüksek iktidar düzeyine ulaşmak için, bir zamanlar, tarım alanı tartışmasını sürdürmüşlerse, günün birinde yeteri kadar tahıl yok bahanesi ile savaş, hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. "Ekolojik" çözüm, kuşkusuz işbirliği ile toprak birimi başına tahıl verimlerini arttırırken, bir yandan da dünya nüfus artış hızını azaltıcı önlemler almaktır. Öteki çözüm yolu ise bir başkasını, sahip olduğu topraktan sürüp çıkarmak olabilir.

Öte yandan üretim fazlaları da uluslararası ilişkileri kolaylaştırıcı etki yapmayabilir. Eğer birisi yeni "bir dünya", bir teknoloji ya da bir silahı keşfederse, herkes için yeterinden fazla var düşüncesi çatışmayı önleyecek midir? Eğer ülkeler silahları ile, zenginlikleri ile ya da bazan

toprak büyüklükleri ile ilgili düşüncelerini bir görecelik temeline yerleştirmişlerse böyle olmayacaktır (Rosecrance, 1973). Ve özellikle ilk harekete geçenin kendisine daha büyük birşeyler koparacağı konusunda eğilimler hakimse, hiç böyle olmayacaktır. İster 1580 yılının Amerika Kıtası ile, ister 1880'in Afrikası ile isterse bilgisayar sanayii ile ilgili olalım, "fırsatlardan" yararlanmak için mutlaka bir sertlikle, çekiştirmeye karşılaşacağız. Çatışmalar Amerika kıtası ya da bilgisayarlar hiç keşfedilmeseydi çok daha kolay önlenebilecekti.

Fazlaların ya da açıkların durumu konusundaki bilgiler, o halde, kendi başlarına savaşların muhtemel olup olmadığını bize söyleyemeyecektir. O halde ister fakirlik, ister zenginlik yapısı içinde olsun, ticaretin etkisi ne olacaktır? Son zamanlarda Kenneth Waltz ve Richard Rosecrance tarafından yapılan ilgi çekici analizler dünyanın ticarete bağımlılığı konusunda farklı sonuçlara varmıştır. Waltz (1970) ticaret konusunda karşılıklı davranışların siyasi açıdan birleştirici bir bağımlılık yaratacağı konusundaki düşüncenin bir masal olduğunu ileri sürmektedir. Waltz bu durumu memnuniyetle karşılamaktadır, çünkü, ona göre böyle bir karşılıklı bağımlılık bir yumuşama değil çatışma zemini hazırlayacaktır. Rosecrance ve Stein (1973) ortaya koydukları ilgi çekici bulgularla, karşılıklı bağımlılığın güçlenmekte olduğunu göstermekte ve bunun politik açıdan da şükredilecek bir gelişme olduğunu ileri sürmektedirler.

Ticaret, kuşkusuz, iki tarafa da yarar sağlar. Yoksa taraflardan biri bu işten çekilecektir. Aynı şekilde, kuşkusuz, taraflar, kendileri için daha yararlı olacak ticaret koşulları ileri sürmektedirler. Yurtiçinde rastlanan bir iş anlaşmazlığında olduğu gibi, "ticaret hadleri" önemli bir anlaşmazlık konusu haline gelebilir. Belki de, hadlerin yeniden görüşülmesine yol açan "grevlerle" sonuçlanabilir. Belki de eski zamanlardaki iş anlaşmazlıklarında olduğu gibi kaba kuvvet kullanılması, savaş noktasına ulaşabilir. Buna karşılık grevler sırasında kaba kuvvet kullanılması tarafların hepsi için zararlı sonuçlar doğurabilir; herkesin geçim kaynağı olan fabrika tahrip olabilir. Aynı şekilde ticari nedenler ortaya çıkacak olan bir savaş bir nükleer savaş olmasa bile herhangi bir boykotdan çok daha fazla zarar verecektir. Ticaret, herkesin zorunlu olarak birlikte yükselecekleri ya da birlikte gerileyecekleri, bir ekolojik *gemeinschaft*'i *ipso facto* yaratmaz. Ama bir pazarlık *gesellschaft*'i olarak kalsa bile toplamı sifıra eşit olan bazı çatışma biçimlerini dışarıda bırakır.

Bu nedenle ekonomik savaş gibi kavramların kullanılması sırasında çok dikkatli olmak gerekir. Basında yer aldığı biçimiyle bu deyim en az üç ayrı anlamı vardır. Ekonomik anlaşmazlıklardan doğan savaşları betimleyebilir; başlatılmış bir savaş çabası içinde düşmanın ekonomisini zayıflatacak kendi askerlerinin işini kolaylaştırmayı amaçlayan ekonomik

önlemleri tanımlayabilir, ya da, bombaların patlamadığı ve hiç kimsenin ölmediği "değişik bir savaşıma türü", bir savaş ikamesi olarak görülebilir. İlk ikisinin değil de yalnız üçüncüsünün görüldüğü bir dünya kuşkusuz çok daha keyifli, huzurlu ve güven verici bir dünya olacaktır.

Bir yanda Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi gelişmiş, öte yanda Peru ve Kuveyt gibi az gelişmiş ülkeler arasında süregelen gerginlikler açısından, ekonomik amaçlı savaşların çıkması olasılığında bir azalmadan söz edilebilir mi? Geçmiş zamanlarda Peru hükümeti Amerikan yardımlarına el koymaya kalkışsa, ya da, Suudi Arabistan ve İran petrol fiyatlarını dört katına çıkarsalardı Amerikan deniz birlikleri o ülkelerde büyük olasılıkla boy gösterirlerdi. Gelişmiş ülkeler dünyasının ekonomik çıkarlarının giderek tehlikeye girmesi ile birlikte, Latin Amerika, Arabistan ve başka az gelişmiş dünya ülkelerinde ekonomik amaçlı gambot diplomasisi, gelecek kuşakların savaştan nasiplerini almalarına yol açmayacak mı?

Bu noktada şiddet kullanılan savaşların çıkması olasılığı hakkında spekülasyon yaptığımızı gözden kaçırmamamız gerekiyor. Ekonomik, siyasal ya da başka nedenlerle çatışmalar daha da kötüye gidebileceği gibi, bu gelişmelerin çözümünde savaşın bir araç olarak kullanılması olasılığının giderek ortadan kalkacağı da düşünülebilir. Bu günkü savaşların kısa sürmeleri beklenemez. Üstelik bunlar son derece yıkıcı olur. Ekonomik rekabetten kaynaklanan savaşların içinde geliştikleri ortam ve taşıdıkları içerik 1914 ya da 1937 de beklenenden çok farklıdır. Bu konudaki Japonya örneği özellikle aydınlatıcıdır. Japon Nefsi Müdafı Gücü'nün her yere yayılmış ve bir bakıma egemen duruma gelmiş Japon iş adamlarını korumak için değişik ülkelere müdahale ederek ulusal hak ve ayrıcalıklarına sahip çıkacağı çoklarının beklenen bir gelişmedir. Japon kara, deniz ve hava kuvvetlerinin takviyesi ve geliştirilmesi için bundan daha iyi gerekçe ne olabilir? Buna rağmen, Japonya savunma örgütü yetkilileriyle Japon iş adamları arasında 1971 yılında yapılan görüşmeler aksi yönde gelişmiş Japon askeri yetkilileri yabancı ülkelerde buldukları sıralarda ya da mallarının müsadere edilmesi tehlikesiyle karşılaştıklarında Japon silahlı kuvvetlerinden herhangi bir yardım beklememeleri gerektiğini söylemişlerdir. Bu iş adamlarına herhangi bir tehlikeyle karşılaştıklarında hemen bir Japon hava yolları uçağına atlayıp ülkeye dönmeleri ve hükümetten de uğradıkları zararlara karşı bir mali tazminat almak konusunda umut beslememelerini belirtmişlerdir. Japon yurttaşlarına karşı bu tür eylemlere girişen az gelişmiş ülkelere karşı uygulanacak önlem oraya gambotların ya da başka askeri güçlerin gönderilmesi değil, yardımın kesilmesidir. Gambot diplomasisi, maliyeti çok yüksek ve etkisiz bir yöntem olarak görüldüğünden Japonya'da inceleme konusu bile edilmemiştir.

Amerika da büyük olasılıkla benzeri sonuçlara varmaktadır. Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak için ekonomik baskı uygulanacak ama askeri tehditlere ya çok az başvurulacaktır, ya hiç vurulmayacaktır. Karşısındaki düşmanın ekonomik silahlar kullanması halinde ticaretin genel kuralları öbür tarafa da benzeri nitelikte bazı silahlar kazandırır. Bu nedenle Birleşik Amerika ile bazı az gelişmiş ülkeler ya da Ortak Pazar ve az gelişmiş ülkeler arasında ticaret savaşlarına tutuşabilir. Birleşik Amerika ile Japonya ya da Birleşik Amerika ile Avrupa arasında mükerrer ticaret savaşları çıkabilir. Ancak ülkeler arasında rekabetin artması sonucu askeri tansiyonun da yükseleceğini düşünmek yanıltıcı olabilir. 1937 yılında Japonlar Amerika'nın Asya ile ticaretini süngü ile önlüyorlardı. Bugünse transistörün gücü ile önlüyorlar. Japonya'nın uluslararası ticaret kurallarına uygun olarak Amerika'ya meydan okuması ve yenmesi durumdal Amerika'nın Panay olayına gösterdiği tepki ile anoloji kurmak bu yüzden yanıltıcıdır.

Amerika'nın gelecekte petrol ve doğal gaz konusunda yabancı kaynaklara bağımlı olmasından ne gibi sonuçlar çıkarılabilir? Doğu Avrupa ülkelerinin teknoloji bakımından özgür dünyaya bağımlı olması hakkında neler söylenebilir? Tahıl ve bilgisayar dünyasında Rusların ve Çinlilerin görelî yeri nedir? Hemen hatırlatalım ki, geliştirdiğimiz analogiler, dünya ticaretinin hızla ilerlediği, ama buna paralel olarak ekonomik milliyetçiliğin tırmanışa geçtiği gümrük duvarlarının yükseldiği ve Afrika'nın tamamıyla Asya'nın bazı bölümlerini paylaşmak için yarışa kalktığı 19 uncu yüzyıl ile 20 inci yüzyıl başlarının deneyimlerine dayanmaktadır. O dönemin koşullarında ticaretin gelişmesi uluslararası anlayışı geliştirmek yerine siyasal ve askeri gerginliği arttırmış, her devlet kendi ticaret yollarını güvenlik altına almak, siyasal baskılara karşı kendi tüccarlarını korumak ve üstelik o ülkelerden kendi tüccarlarına bazı siyasal ayrıcalıklar koparmak zorunda kalmıştır.

Ticaret emperyalizmi, emperyalizm de savaşı doğurmuş olabilir. Ama bu konuyla ilgili tarihçiler arasında görüş birliği yoktur. Bazı tarihçilere göre hiç de ekonomik olmayan bazı milliyetçi irdelemeler Afrika'nın parçalanması sonucunu vermiş başka bazı tarihçilere göre yelkenlinin yerini buhar gemilerinin alması ile birlikte dünya donanmalarının kömür gereksinmelerini karşılamak için bu yola gidilmiştir. Öbür soru emperyalizmin savaşı doğurup doğurmadığıdır. 18 inci yüzyılın rekabet halindeki Fransız ve İngiliz emperyalizmleri kadar direkt değildir. 1914 savaşı büyük olasılıkla Almanya ve Fransa, Avusturya ve Rusya'nın yedek orduları arasındaki askeri yüzleşmenin istikrarsızlığından kaynaklanmıştır. O kadar ki, Almanya'nın Fransa ya da İngiltere ile Fas üstünde çıkan emperyal çatışmasının, İngiltere'nin ondan on yıl önce Fransa ve Rusya ile arasındaki çatışmadan daha yoğun olduğu tartışılabilir.

Ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerinin yüksek olması silahlı çatışma olasılığını kaçınılmaz biçimde ortadan kaldırmaz. 1914 yılında olduğu gibi savaşların çok çabuk ve zararsız kazanılabileceği düşünülürse, sınır ticareti çok yoğun olsa bile, sınır boyunda yer alan ekonomik zenginliklerin bir askeri zafer için cazip bir ödül olacağı düşünülebilir.

Savaş riskini bu şekilde vurguladıktan sonra artan ülkelerarası ticaretin savaşı önleyici etkiler yapabileceğini ileri sürmek mümkündür. İlişki her iki taraf için de yeteri kadar karmaşık, hassas ve değerli hale gelince bir savaş taraflar için yerine kolayca konmayacak birçok şeyin kaybedilmesi anlamına gelecektir. Komünist ülkelerin batıdan yaptıkları sanayi malları ithalatına bağımlılıkları belki de İngiltere'nin 1914 yılında Alman malları ithalatına bağımlılığından daha sınırlayıcı bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir savaşın ortaya çıkarabileceği ekonomik sonuçların bu şekilde bilinmesi belki de ileride savaş tehlikesini azaltacaktır. Hatta belki de geçmişte sıcak savaşla sonuçlanmış birçok ekonomik savaş aletinin de kullanılmasını önleyecektir. Bu gözleme göre askeri savaşlar çok azalacak "iktisadi savaşlar" ise "sınırlı savaşlar" olarak gerçekleştirilecektir.

Japon hükümeti günümüzde, dünyanın çeşitli az gelişmiş ülkelerindeki Japon yatırımlarının millileştirilmesini önlemek için Japonya ile ticaretin ve Japon iktisadi yardımlarının cazibesini anlatmaya çalışmaktadır: bu çabanın ileride gambotları da işin içine sokup sokmayacağı şimdiden bilinemez, ama, öyle bir gidişin belirtileri görülmemektedir. Ekonomik önleyicilerin etkisini daha iyi belirtmek için daha önce üzerinde durduğumuz Batı Berlin ve Hong Kong örneklerine yeniden dönebiliriz. Uzun yıllar boyunca Batı'nın Batı Berlin'i savunma çıkması şu şekilde süregittir: Ruslar ve Doğu Almanlar bir tek kurşun bile atmadan Berlin'e ulaşan kara yolunu kapatırlarsa ne olacaktır? Batı, bu durumda, silahların kullanıldığı bir savaş ve bir III Dünya Savaşına yol açacak tırmanışı göze alabilecek midir? Son yıllarda kabul edilen cevaplar çok daha güven vericidir: Berlin'e uygulanacak bir ekonomik blokaj, Batı Avrupa'nın ve öteki Batı ülkelerinin komünist ülkeler üzerine uygulayacakları ekonomik ambargo ile sonuçlanacaktır, bu kuşkusuz önemli bir geriletici etki yaratacaktır. Aynı biçimde İngilizler Hong Kong'u bir Çin işgalinden askeri güçleri ya da nükleer tehditleri ile değil sadece Çin'in uğrayacağı önemli iktisadi kayıplar yolu ile korumaktadırlar.

1945 den bu yana dünyanın dikkati bir III üncü Dünya Savaşından çok, çeşitli yörelerde geleneksel yöntemlerle sürdürülen "sınırlı savaşlar" üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha önce savunma sistemlerindeki gelişmelerin bir dünya savaşı tehlikesini azalttığı tartışılmıştı. Şimdi de iktisadi karşılıklı bağımlılıkların bu tehlikeyi daha da azalttığı söylenebilir.

Savaş uluslararası alandaki tek menfur olay değildir. Bir ülkenin bir başka ülkeye tabi hale gelmesi de önemli ölçüde mutsuzluk yaratacaktır ve ticaret ilişkileri tam böyle bir tabiyet yaratabilecek niteliklere sahiptir. Bu durum, zayıf ülkenin rahatsızlık duyması, aşağılanması, belki de savaşmak zorunda bırakılması sonucunu doğurabilir.

Ticaret hacmi konusundaki bilgi, bize, siyasi güç hakkında, tarafların üretici ya da tüketici fazlaları ile ilgili bilgiler kadar yol göstermez. Eğer petrol Amerikan ekonomisi için kritik bir maddeyse, ve eğer Kadillak'lar Suudi Arap ekonomisi için o kadar kritik değilse, hangi taraf daha kolay yokluğa dayanabilir? Zaman aralıkları ile ilgili bir bölüm analizler de çok önemli olabilir. Herhangi bir maldan mahrum olmanın sıkıntısı bir taraf için bir yıl sonra, bir başka taraf içinse bir ay sonra ortaya çıkıyorsa, ticaret ilişkilerinin siyasi manivela gücü taraflar arasında eşitsiz yerleşmiş demektir.

Bununla birlikte, güçler ve süpergüçler konusunda daha önceki tartışmamızda da belirttiğimiz gibi, yönlendirenle yönlendirilen, güçlü ile zayıf ayırımını yapmak, uluslararası ilişkilerde o kadar kolay değildir. Ticari mal değişimleri uluslararası politikanın iktisadi yapısının tek değişkeni değildir. Ülkeden ülkeye likid varlıklar ve sermaye stoklarının farklarına da büyük önem verilmektedir. Kendi başına parasal iktisat alanı ülkeler arasında önemli siyasi çekişmelerin konusudur. Burada ilgi çekici nokta çeşitli biçimlerdeki parasal rollerin ülkelere siyasi güç ya da siyasi engel yaratıp yaratmayacağıdır. Kuveyt ya da Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin çok büyük dolar birikimlerine sahip olması dünyanın çeşitli yerlerindeki siyasi gelişmeler üzerinde etkili olmaları sonucunu mu doğuracaktır, yoksa, ellerindeki birikimin para dengelerini olumsuz yönde etkilemesi bu ülkeleri zarara mı uğratacaktır? İngiltere'nin dünyanın bankeri olarak faaliyet gösterdiği zamanlarda bu durum aynı zamanda bir siyasi gücün de kaynağı mıydı (bu durum kuşkusuz İngiltere için çok önemli bir gelir kaynağı idi), yoksa dünya siyasetinde, bağımsız hareketini önleyen bir faktör müydü?

Ellerinde fonlar bulunanlar, kuşkusuz, bunları dünyanın çeşitli yerlerindeki projelere yatırmak konusunda karar verebilirler. Amerika Birleşik Devletlerinin Latin Amerika'daki yatırımlarına oldukça alıştıkız, yavaş yavaş Japonya'nın Amerika'daki yatırımlarına da alışıyoruz. Acaba günün birinde Suudi Arabistan, Amerika'da benzin istasyonları konusunda yaygın bir yatırım faaliyetinde bulunacak mıdır? Böyle bir gelişme Amerika'nın saygıdeğerliğine vurulmuş son bir darbe mi olacaktır, yoksa Suudi Arabistan'ın Amerika üzerinde siyasi baskı kurma ümitlerinin sonu mu demektir? Bir ülke bir başka ülkede yatırım yaptığı zaman bir

İktisadi karşılık beklediğini hepimiz biliyoruz. Buna karşılık yatırımın ortaya çıkaracağı siyasi gelişmenin yatırım yapan ülkenin mi yoksa yatırım yapılan ülkenin mi çıkarına olduğu konusunda fazla bir bilgimiz yok. Yasal kazanılmış haklar ve “amorti edilmiş maliyetler” uluslararası faaliyetlerde çok daha fazla yer alması gereken kavramlardır. Bu yüzden iktisadi faaliyetler sonucunda kimin zenginleştiğini, kimin elindeki rehaneleri teslim ettiğini söylemek güç olmaktadır. İktisadi varlıklar bazan rehne görevi de görmektedir.

Bütün bunlara rağmen, egemenle bağımlının açık açık ortada bulunduğu durumlar bir savaşa neden olacak mıdır? Eğer savaş bir piknik olarak görülüyorsa, eğer, ilk davrananın, ilk vuranın zafere ulaşacağı konusunda inançlar hakim değilse böyle bir gelişme pek olası değildir.

Siyasi, askeri ve ekonomik faktörleri bünyesinde toplayan karşılıklı bağımlılık kavramları bazı karmaşık karşılıklı ilişkileri anlaşılabilir hale getirmek tehlikesini de bünyesinde taşımaktadır. Barış bölünebilir mi? Çin'in Hong Kong'la barışçı ilişkilere ihtiyaç duyduğunu bilen İngiltere, 1951 yılında askeri birliklerini Çin'le savaşmak üzere Kore'ye gönderebilmiştir. Savunma gücü ve ekonomik duyarlılık konusundaki endişeler eğer dünyanın her köşesinde çatışmaları sulandırıyor, dünya, anlaşılması daha güç ama, daha barış dolu bir yer olacaktır.

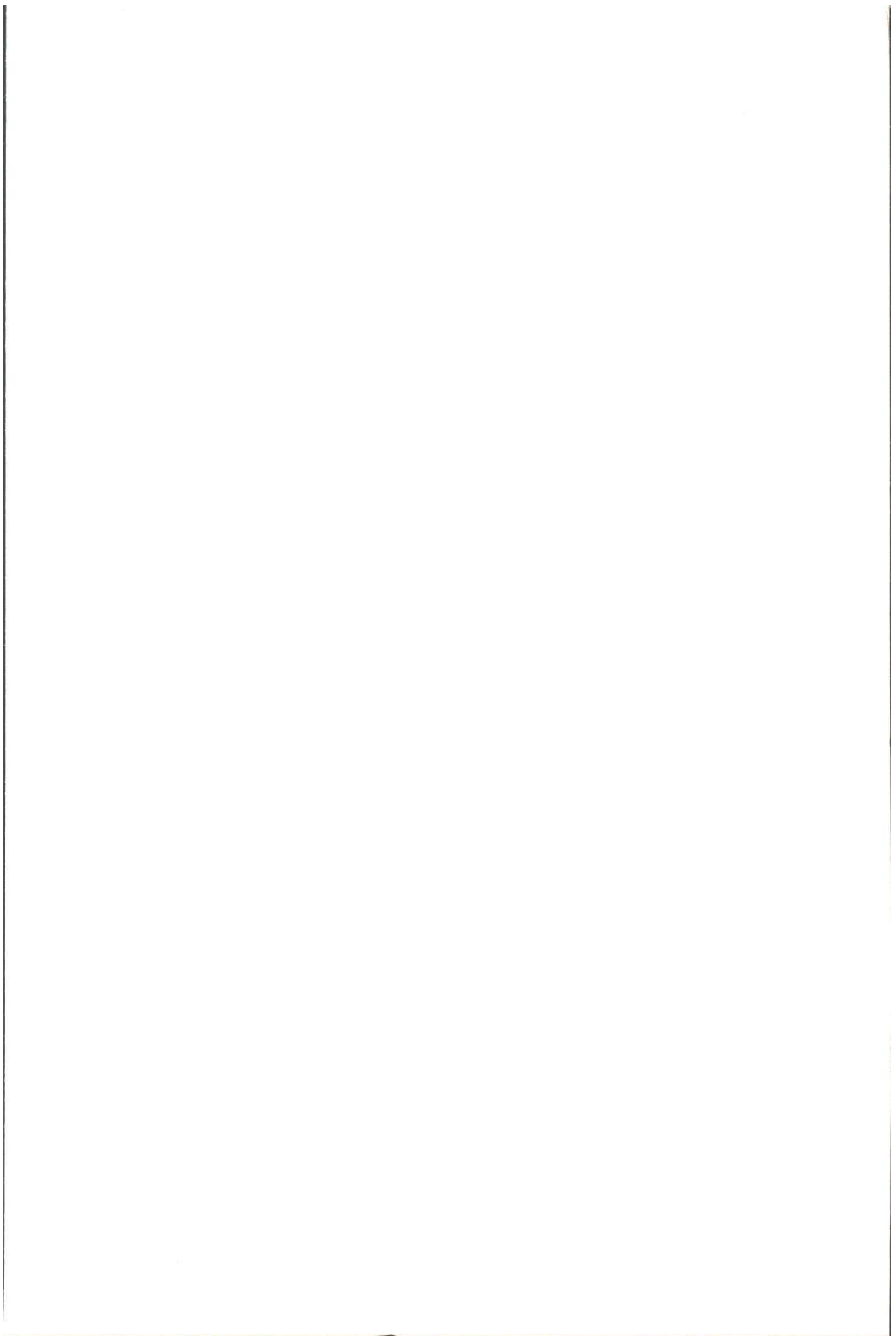
BIBLIOGRAFYA

- Alker, Hayward R., Jr., and Bruce M. Russett (1965). *World Politics in the General Assembly*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Allison, Graham (1969). "Conceptual models and the Cuban missile crisis." *American Political Science Review* 63:680-718.
- Aron, Raymond (1954). *The Century of Total War*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- (1966). *Peace and War: A Theory of International Relations*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Baran, Paul A., and Paul M. Sweezy (1966). *Monopoly Capital*. New York: Monthly Review Press.
- Boulding, Kenneth (1963). *Conflict and Defense*. New York: Harper & Row.
- Buchan, Alastair, ed. (1966). *A World of Nuclear Powers*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Burns, Arthur (1957). "From balance to deterrence: a theoretical analysis." *World Politics* 9:494-529.
- Cantori, Louis J., and Steven L. Spiegel (1970). *The International Politics of Regions*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Carr, E.H. (1939). *The Twenty Years Crisis*. London: Macmillan.
- Claude, Inis L., Jr. (1962). *Power and International Relations*. New York: Random House.
- (1964). *Swords into Plowshares*. 3rd ed. New York: Random House.
- Crowe, Eyre (1926). "Memorandum on the present state of British relations with France and Germany." In G.P. Gooch and Harold Temperley (eds.), *British Documents on the Outbreak of the War 1898-1914*, Vol. 3, pp. 397-420. London: Foreign Office.
- Deutsch, Karl W., and J. David Singer (1964). "Multipolar power systems and international stability." *World Politics* 16:390-406.
- Fleming, D.F. (1961). *The Cold War and its Origins*. New York: Doubleday.
- Friedheim, Robert L. (1965). "The 'satisfied' and 'dissatisfied' states negotiate international law: a case study". *World Politics* 18:20-41.
- Haas, Ernst B. (1953). "The balance of power: prescription, concept or propaganda." *World Politics* 5:442-77.
- (1964). *Beyond the Nation-State*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Halperin, Morton (1974). *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

- Herz, John H. (1951). *Political Realism and Political Idealism*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1957). "The rise and demise of the territorial state." *World Politics* 9:473-93.
- (1959). *International Politics in the Atomic Age*. New York: Columbia University Press.
- (1968). "The territorial state revisited: reflections on the future of the nation-state." *Polity* 1:12-34.
- Hinsley, F.H. (1961). "The development of the European states system since the eighteenth century." *Transactions of the Royal Historical Society* 11:69-80.
- Hobson, John A. (1902). *Imperialism*. London: Allen and Unwin.
- Hoffmann, Stanley (1960). *Contemporary Theory in International Relations*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- (1965). *The State of War*. New York: Praeger.
- (1973). "Choices." *Foreign Policy* 12:3-42.
- Huntington, Samuel (1973). "Transnational organizations in world politics." *World Politics* 25:333-68.
- Kaplan, Morton (1957). *System and Process in International Politics*. New York: Wiley.
- Kissinger, Henry A. (1966). "Domestic structure and foreign policy." *Daedalus* 95:503-29.
- Klingberg, Frank L. (1952). "The historical alternation of moods in American foreign policy." *World Politics* 4:239-73.
- LaFaber, Walter (1972). "War: cold." In James V. Compton, *America and the Origins of the Cold War*. Boston: Houghton Mifflin.
- Langer, William A. (1962). "Farewell to empire." *Foreign Affairs* 41:115-30.
- Lenin, V.I. (1916). *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*. New York: International Publishers.
- Magdoff, Harry (1969). *The Age of Imperialism*. New York: Monthly Review Press.
- Mao Tse-tung (1967). *Selected Military Writings*. Peking: Foreign Languages Press.
- Morgenthau, Hans J. (1952). "Another 'great debate': the national interest of the United States." *American Political Science Review* 46:961-88.
- (1967). *Politics among Nations*. 4th ed. New York: Knopf.
- Morgenthau, Hans J., and Kenneth W. Thompson (1950). *Principles and Problems of International Politics*. New York: Knopf.
- Mueller, John E. (1969). *Approaches to Measurement in International Relations: A Non-Evangelical Survey*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Neustadt, Richard E. (1970). *Alliance Politics*. New York: Columbia University Press.
- Nye, Joseph S., Jr. (1970). *Peace in Parts*. Boston: Little Brown.
- Nye, Joseph S., Jr., and Robert O. Keohane (1971). "Transnational relations and world politics." *International Organization* 25:entire issue.
- Olson, Mancur, and Richard Zeckhauser (1966). "An economic theory of alliances." *The Review of Economics and Statistics* 48:266-79.

- Osgood, Robert E. (1953). *Ideals and Self-Interest in American Foreign Relations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Quester, George H. (1973). *The Politics of Nuclear Proliferation*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Rapoport, Anatol (1964). *Fights, Games and Debates*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
- Riker, William (1962). *The Theory of Political Coalitions*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Robbins, Lionel (1939). *The Economic Causes of War*. London: Jonathan Cape.
- Rosecrance, Richard N. (1963). *Action and Reaction in World Politics*. Boston: Little, Brown.
- (1966). "Bipolarity, mutipolarity, and the future." *Journal of Conflict Resolution* 10:314-27.
- ed. (1972). *The Future of the International Strategic System*. San Francisco: Chandler.
- (1973). *International Relations: Peace or War?* New York: McGraw-Hill.
- Rosecrance, Richard N., and Arthur Stein (1973). "Interdependence: myth or reality?" *World Politics* 26:1-27.
- Rostow, Walt W. (1961). "Guerrilla warfare in the underdeveloped areas." *Department of State Bulletin* 45:233-38.
- Russett, Bruce M. (1963). "The calculus of deterrence." *Journal of Conflict Resolution* 7:97-109.
- (1965). *Trends in World Politics*. New York: Macmillan.
- (1967). *International Regions and the International System*. Chicago: Rand McNally.
- Schelling, Thomas C. (1960). *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schumpeter, Joseph (1951). *Imperialism and Social Classes*. New York. A.M. Kelley.
- Singer, J. David (1961). "The level-of-analysis problem in international relations." In Klaus Knorr and Sydney Verba (eds.). *The International System: Theoretical Essays*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Snyder, Glenn H. (1961). *Deterrence and Defense*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Snyder, Richard C., H.W. Bruck, and Burton Sapin (1954). *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*. Princeton, N.J.: Princeton Foreign Policy Analysis Project.
- Snyder, Richard C., and Glenn D. Paige (1958). "The United States decision to resist aggression in Korea: the application of an analytical scheme." *Administrative Science Quarterly* 3:342-78.
- Sprout, Harold, and Margaret Sprout (1971). *Toward a Politics of the Planet Earth*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Tucker, Robert W. (1952). "Professor Morgenthau's theory of political 'realism'." *American Political Science Review* 46:214-24.

- Vernon, Raymond (1971). *Sovereignty at Bay*. New York: Basic Books.
- Vital, David (1967). "On approaches to the study of international relations, or, back to Machiavelli." *World Politics* 19:551-62.
- Waltz, Kenneth N. (1959). *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press.
- (1964). "The stability of a bipolar world." *Daedalus* 93:881-909.
- (1967). "International structure, national force, and the balance of world power." *Journal of International Affairs* 21:215-31.
- (1970). "The myth of independence". In Charles P. Kindleberger (ed.), *The International Corporation*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Wight, Martin (1966). "The balance of power." In Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Wolfers, Arnold (1962). *Discord and Collaboration*. Baltimore: Johnson Hopkins Press.
- Young, Elizabeth (1969). "The control of proliferation: the 1968 treaty in hindsight and forecast." *Adelphi Papers* 56: entire issue.

S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara - 1982

160 TL.